ספר

תחית ישראל

כולל

מאמרים ודרושים העוסקים בכל שאלות החיים המקיפות את עמנו,
מציירים בציורים בהירים את מצבו הרוחני והחמרי,
ומתובלים בהרבה מאמרי חז"ל המבוארים
ע"ד ההגיון והפשט

וספר

הדרת ישראל

כולל

פלפולים לסיומא של כמה מסכתות

ממני

ישראל יעקב הכהן יפה

(בהרב ה"ג ר' אברהם ז"ל)

חופק"ק מנשסתר

מחבר ספר

כנסת ישראל והדרת ישראל

דפוס מזל

פרק פליים, טשיטהאם, מנשסתר

תרפ"ז

Duke University Libraries

D04335478Y

ספר

תחית ישראל

כולל

מאמרים ודרושים העוסקים בכל שאלות החיים המקיפות את עמנו,
מציירים בציורים בהירים את מצבו הרוחני והחמרי,
ומתובלים בהרבה מאמרי חז"ל המבוארים
ע"ד ההגיון והפשט

וספר

הדרת ישראל

כולל

פלפולים לסיומא של כמה מסכתות

ממני

ישראל יעקב הכהן יפה
(בהרב ה"ג ר' אברהם ז"ל)
חופק"ק מנשסתר
מחבר ספר
כנסת ישראל והדרת ישראל

דפוס מזל
פרק פליים, טשיטהאם, מנשסתר
תרפ"ז

מוקטר ומוגש

לידידי

הגביר הנדבן המפורסם, עושה צדקה בכל עת

אוהב תורה ורחים ומוקיר רבנן

מוהר"ר

יוסף סמוחה נ"י

ב"ר המרוחם יחזקאל הלוי ז"ל

DEDICATED

TO THE

DISTINGUISHED PHILANTHROPIST

LOVER OF THE TORAH AND ITS DISCIPLES

MR. JOSEPH SMOUHA

OF ALEXANDRIA

(FORMERLY OF MANCHESTER)

LIBRARY OF CONGRESS
2
MAR 0 1 1995
COPY
ORDER/AMEAS

קרבן תודה

„לעתיד לבוא כל הקרבנות בטלים וקרבן תודה אינו בטל" (מ"ר ויקרא פ"ט).

לבי אסיר תודה לחביבי המשכיל והמלומד המצוין לתהלה, גביר ונכבד בעמו ומסור בכל לבו לספרותנו, ממשפחה רמה ונשאה בישראל

מוהר"ר **משה דניאל די פיגוטו** נ"י.

לא אגזם אם אומר כי רק ע"י התעוררותו והשתדלותו לטובת ספרי מצאתי עז בנפשי להוציאו לאור למרות המכשולים שהפריעוני וביחוד הוצאת הדפוס שרבה מאד. באהבתו העזה לספרותנו היה מחזק את רוחי בכל הפרטים למסרו לדפוס. יהי שמו מברך וברכת ד' עליו תבוא. יברכהו ד' מציון ויראה בטוב ירושלים כל ימי חייו.

כן תודתי וברכתי הנובעות ממעמקי לבי נתונות הנן לידידי ואהובי אוהב תורה ורחים ומוקיר רבנן, נדיב לב ועושה צדקה בכל עת ומצוין במדות תרומיות ונעלות מוהר"ר

יוסף שמאע נ"י **בן יאשיהו ז"ל**

הוא תמכני בסכום כסף להקל מעלי מעט את הוצאת הדפוס. יברכהו ד' בכל מיני הברכות ויאפשרהו לרדוף צדקה וחסד כל ימי חייו ולראות אך טוב ונחת.

כברכת המחבר.

ציון לנפש חיה

לזכרון

המנוח **ר' שלמה שמאע ב"ר יאשיהו** ז"ל

שנפטר ב„אלעפא" כ"ו אייר תרפ"ו.

היה בן נאמן לעמנו ולתורתנו,

מסור בכל לבו למסורת אבותיו ולתורתם שלמדוהו,

ולבו היה ער לכל דבר טוב ומפעל.

יהי זכרו ברוך.

ת' נ' צ' ב' ה'

ציון לנפש חיה

לזכרון כבוד אבי הרב ה"ג בתורה חכמה ויראת ד', כהן שדעתו היתה יפה בכל הפרטים וכו' כש"ת מוהר"ר אברהם הכהן יפה ז"ל בהרב ה"ג החכם הכולל המפורסם כש"ת מוהר"ר עזריאל ז"ל.

אבי ז"ל גורש מעיר מולדתו „ווילקאמיר" עם כל תושביה היהודים באחד מימי המלחמה העולמית. ובהיותו מטולטל בדרך ונודד ממקום למקום, נאבדו ממנו כל החדו"ת בהלכה ובאגדה שהיו לו בכתב. ולכן לדאבון לבי לא אוכל לעטר את ספרי ולפארו בקונטרס מיוחד ממנו כמו שעשיתי בספרי „כנסת ישראל" ו„הדרת ישראל". שלשה מילי מעליותא ששמעתי ממנו בילדותי נשארו רשומים בזכרוני, והנני מדפיסם פה בתור מצבת זכרון בהיכל ספרותנו.

א) „וישלח דוד עשרה נערים ויאמר דוד לנערים עלו כרמלה ובאתם אל נבל ושאלתם לו בשמי לשלום: ואמרתם כה לחי וכו'" (שמואל א כה, ה ו) והנה חז"ל אמרו: „הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום" (מו"ק כט·) וזה מרומז בפסוקים האלה: „ושאלתם לו בשמי לשלום, ואמרתם כה" כלומר: „לשלום" ולא בשלום „לחי".

ב) „גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו ולא (ולו קרי) אחד בהם" (תהלים קלט, טז) „גלמי" אף טרם שנפחת בי נשמתך ועדיין הייתי גלם „ראו עיניך" והתבוננת אליו „ועל ספרך" זה תולדות החיים אשר הבריות ופעולותיהם ואפילו הדוממים, הצמחים ובעלי החיים „כלם יכתבו" בו; ולפניך נגלו אף „ימים יצרו" ועיניך רואות את כל המקרים והמעשים הכרוכים בחיק העתיד. „ולו" בנוגע לו כלומר: לאדם, הנך מבקר ומעביר תחת שבט בקרתך „אחד בהם" כל אדם ואדם בפני עצמו, והנך שוקל במאזני המשפט, אם לחסד או לשבט „מי יחיה ומי ימות, מי בקצו ומי לא בקצו" אבל „ולא" כלומר: אף שהנך סוקר את כל הנמצאים שתחת השמש, הדוממים, הצמחים ובעלי החיים, אבל אינך מטפל בכל אחד ואחד מהם לבד כי אם בדרך כלל „כמה יעברון וכמו יבראון" אבל „ולא אחד בהם" אינך שופט את כל אחד ואחד מהם בפני עצמו (ולא כן היא דעת הירושלמי— שביעית פ"ט א, הובא בתוס' ד"ה „דימוס" ע"ז טז:— „אפילו ציפורא קלילא

מבלעדי שמיא לא מתצדא וכ"ש בר אינש"). והיפך מדעה זו מן הקצה אל הקצה היא דעתו של הרמב"ם: „אבל שאר בעלי חיים וכל שכן הצמחים וזולתם, דעתי בהם כדעת אריסטו, לא אאמין כלל שזה העלה נפל בהשגחה בו, ולא שזה העכביש טרף זה הזבוב בגזרה מאת השם ורצונו האישי עתה, ולא שזה הרוק אשר רקק אותו ראובן התנועע עד שנפל על זה היתוש במקום מיוחד והרגו בגזרת השם, ולא שזה הדג שחטף ובלע זאת התולעת מעל פני המים ברצון אלהי אישי; אבל אלה כלם במקרה גמור כמו שחושב אריסטו". („מורה נבוכים" חלק שלישי פרק יז, והדעת ה"ה) ו„העקרים" (מאמר רביעי סוף פרק ח) הכריע: „שהש"י משגיח במין האדם יותר ממה שמשגיח במיני שאר בעלי החיים שההשגחה בהם היא מינית (כללית) וההשגחה במין האדם היא אישית".

ג) „**מטבע** של אברהם אבינו זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחד" (ב"ק צז:) הנה חז"ל הציירים הנאמנים ציירו לנו בציור אליגורי את מטרתו של אברהם אבינו ושאיפתו בכל ימי חייו ואת המטבע שטבע בכל דרכיו ומעשיו. הנה „גר שנתגייר כקטן שנולד דמי" (יבמות כב:) כי מה הוא האדם אם לא הנפש שבקרבו, השקפתו על דרך האמונה והחיים, מחשבותיו הרצויות ומעשיו הטובים? ולכן גר אף שנתגייר בזקנותו דמי לקטן שנולד, מפני שהחליף את אמונתו הקודמת באלילים, הזניח את דעותיו העקריות שהחזיק בהן בכל ימי חייו ושנה את צורתו הרוחנית לגמרי. אכן גר זקן דמי לקטן שנולד רק בנוגע לרוחניותו ואישיותו, אבל בנוגע לגופו הוא נחשב לזקן מפני שגופו לא נשתנה, והוא הוא אותו הגוף בין בגיותו ובין בגרותו.

ולפי"ז „מטבע של אברהם אבינו" כלומר: סמל מעשיו בחייו היה „זקן וזקנה מצד זה ובחור ובתולה מצד אחד" זאת אומרת, שהיה מגייר גרים שהם בעלי דו פרצופים „זקן וזקנה מצד אחד" כי מצד הגוף הם זקנים אבל „בחור ובתולה מצד אחד" כי מצד הרוח הם קטנים.

אדם אוסר דבר שלו

הנני אוסר עפ"י תיקף ועז של תורתנו הק' ועפ"י חוקי המדינה לשום מחבר או למלקט ומאסף להדפיס מאמרים מספרי זה ומספרי „כנסת ישראל" בלא רשותי. אקוה כי המחברים והמאספים לא יעברו על אזהרה זו ולא יכניסו לרשותם שום מאמר מספרי או אפילו חלק ממנו טרם ששאלו את פי.

המחבר.

(Rabbi I. J. Yoffey, 5 Moreton Avenue, Cheetham, Manchester, England).

הקדמה בעין מאמר

קורא יקר! הנני כותב הקדמה לספרי לא משום שאני מוצא בה תועלת אלא בכדי לבלי לשנות מן המנהג שאחזו בו המחברים בכל דור ודור לכתוב הקדמות לספריהם השונים. אין מטרתי להלל את ספרי ולומר עליו כי טוב הוא, כי כלום מחבר מעיד על פרי וילדי רוחו? ספרי הרי מונח לפני הקוראים והם ישפטוהו לפי רוחם וחות דעתם. אלה הקוראים אשר האמת היא נוכח פניהם ואינם חולים במחלת הנקרנות הלא בטח יוציאו את משפטו לאשורו.

התאמצתי לעסוק ולטפל בהרבה שאלות עקריות המקיפות את עמנו, והעברתי תחת שבט הבקרת כמה דברים וענינים הצריכים ברור ולבון, וחויתי את דעתי עליהם בלי משא פנים לאיזו מפלגה קהלה וקבוץ שעמנו מכיל בקרבו. מטרתי הראשית היתה להוכיח ולברר כי הסבה שגרמה למחלתו של עמנו ורסוק אבריו היא, התרחקותו מתורתנו, ושעזיבתו את הבארות של המים החיים היתה בעוכרו. יש מאמר נפלא לחז"ל אשר בו משתקפת ומתנוצצת תמונה בהירה של היחס והקשר שבין עמנו ותורתו: „יום ליום יביע אמר, זה תנ"ך; ולילה ללילה יחוה דעת, אלו המשניות; אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם, אלו ההלכות; בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם, אלו ההגדות שמקדשות שמו הגדול בהן" (תדב"א פ"ב׳ הובא בספר „ילקוט אליעזר" ערך אגדתא) המאמר הזה מצייר בדברים קצרים ונמרצים את התקשרותו של עמנו והתחברותו לחלקים השונים שבתורתנו: „יום ליום יביע אמר, זה תנ"ך" כי למוד התנ"ך עדיין תופס מקום חשוב בכל בתי הספר החדרים והת"ת אשר בקרבנו, וקולו נשמע אם מעט אם הרבה בכל מקום אשר בני ישראל נחתים שם. עמנו עדיין מעריץ ומקדיש את התנ"ך, וההורים שואפים שבניהם יהיו בקיאים בו. „ולילה ללילה יחוה דעת, אלו המשניות" למוד המשנה כמעט שחסר לגמרי בפרוגרמה של בתי הספר החדרים והת"ת, ורוב התלמידים אינם יודעים מה היא משנה. למוד המשנה תופס מקום רק בין הזקנים המתאספים בכל „לילה ולילה" לשמוע שעור במשנה ממוריהם ורבותיהם השונים. הזקנים ההולכים על משענתם עדיין מסתופפים בחצרות ד׳ בשעה קבועה בכל לילה להתענג על המשנה, והיא תחוה להם את דעת התורה ודרכיה הנעימים. „אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם, אלו ההלכות" כי ההלכה אינה אומרת ואינה מדברת וקולה נדמה בבית ישראל. הרבנים רק הרבנים עוסקים במקצוע זה ומחזיקים בו. אבל בעלי הבתים, אפילו אלה שלמדו הלכה בנעוריהם והיתה להם ידיעה לא מעטה בה, מסיחים את דעתם ממנה. ספרי ההלכה שיש להם סגורים הם על מסגר ואינם מעיינים בהם אפילו בעתותיהם הפנויות, ונחשבים בעיניהם כמו תכשיטים כאלה המונחים אצלם רק לנוי ולא לתשמיש. „בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם, אלו ההגדות שמקדשות שמו הגדול" ההגדה היא דבר השוה לכל נפש והיא מושכת אליה כמו בקסם את כל האנשים והכל רצים אחריה. ומענין הוא הספור: „רבי אבהו ור׳ חייא בר אבא איקלעו לההוא אתרא, רבי אבהו דרש באגדתא, ר׳ חייא בר אבא דרש בשמעתא, שבקוהו כולו עלמא לרבי חייא בר אבא ואזלו לגביה רבי אבוה, א"ל אמשל לך משל וכו׳" „חכם בעיניו איש עשיר" (משלי כח, יא) „זה בעל התלמוד" „ודל מבין יחקרנו" „זה בעל האגדה, משל לשנים שנכנסו לעיר ביד זה עשתות של זהב וביד זה פרוטרוט, זה שבידו

עשתות של זהב אינו מוציא וחיה, וזה שבידו פרוטרוט מוציא וחיה" (סוטה מ׳, ירושלמי סוף הוריות) „ההגדה מקדשת את שמו הגדול" מפני שבכחה העז היא פועלת את פעולתה על לבות השומעים ומחזירה אותם לאביהם שבשמים. השפעתה ניכרת „בכל הארץ" והיא מרוממת את היהדות ומחזקת את התורה אשר על ידיהן יתעלה ויתנשא שמו הגדול כביכול, כי „רצונך שתכיר את מי שאמר והיה העולם למוד הגדה, שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו" (ספרי עקב יא כב). „בכל הארץ יצא קוה ובקצה תבל מליה" כי היא ירשה את מקום המשנה וההלכה וטבעה את חותמה בכל עניני הדת והלאומיות.

„ישראל נמשל לתפוח" „היינו אתרוג" (שבת פח׳, תו"ס ד"ה פריו) נפלא הוא טבעו של האתרוג ותכונתו. אף שהוא, בשנתלש מן העץ, מתקטן מתכווץ ומצטמצם מיום ליום לא יהלך תמס לגמרי מפני שלבסוף הוא מתקשה כאבן וישאר במעמדו בלא שום שנוי. יהודי דומה בטבעו לאתרוג. הוא בהתרחקו מתורתנו, מצטמק בנוגע לרוחניותו, ויהדותו מתמעטת מיום ליום עד שכמעט אין בו לחלוחית התורה והמצוה ונעשה יבש ומצומק, אבל סוף כל סוף ישאר יהודי ושום כח שבעולם לא ישחיתו. יהודים חנוטים כאלה ישובו לפעמים לתחיה ע"י המים החיים של האגדה הנובעים ממקור התורה והמצוה, וע"י יפריחו וישגשגו לתפארת ולתהלה בכרם ד׳ צבאות.

אי ידיעתו של ההמון בתורה גרמה לחורבן היהדות והריסתה, כי לאט לאט נטה מדרך התורה והמצוה והחל לבקר את גדולי התורה ולהשפיל את כבודם, מפני שאי אפשר לו להשיג את חשיבותם וערכם הרב. ארזי הלבנון אשר בקרבנו אינם נחשבים למאומה בעיני אזובי הקיר, ומביטים עליהם כעל אברים יתרים בגוית אומתנו, ולכן בועטים הם בהם ומבזים אותם בכל מקום שיש להם היכולת. הנה מסופר שר׳ יוחנן בן זכאי הצליח לצאת מירושלים ע"י עצתו של ב"א אבא סקרא ריש הבריונים: „נקט נפשך בקצירי וכו׳ ולימרו דנח נפשיך וליעיילו בך תלמידך ולא ליעול בך אינש אחריני דלא לרגשן בך דקליל את דאינהו ידעי דחייא קליל ממיתא. עבד הכי, נכנס בו ר׳ אליעזר מצד אחד ור׳ יהושע מצד אחר. כי מטו לפיתחא בעו למדקריה, אמר להו: יאמרו רבן דקרו! בעו למדחפיה אמר להו: יאמרו רבן דחפו! פתחו ליה בבא" (גיטין נו׳) ספור זה הוא הסמל של מצב גדולי עמנו. הנה הבריונים לא חלקו כבוד אפילו לר׳ יוחנן בן זכאי שהיה „נר ישראל עמוד הימיני ופטיש החזק" ולא היו חסים אפילו על חייו אם היה עושה דבר נגד רוחם ודעתם. ריש הבריונים בדעתו כי לא תכון לר׳ יוחנן שום תחבולה איך להמלט מירושלים נתן לו עצה שיעשה את עצמו כמת ושרק תלמידיו ישאוהו ולא אחרים מפני „שאינהו ידעי דחייא קליל ממיתא". הדברים האלה נוגעים בפצע אנוש שבגופה של אומתנו, ומגלים את הסבה הראשית שגרמה לכהיית רוח ישראל ונשמתו. „חייא קליל ממיתא" אהה! אדירי התורה „קלים" הם בחייהם בעיני ההמון, וגדולתם של קברניטי האומה אינה נחשבת אצלם למאומה. הרבה המה העזי הפנים המשפילים את כבודם ואינם שמים אל לבם כי הם הם אבני הפנה של בית ישראל. אבל אם גדולי התורה קלילי הם בחייהם, כבדים הם מאד במיתתם כלומר: כשנפטרים מן העולם אז כבודם גדול מאד אף בעיני העזי הפנים ומעריצים ומקדישים אותם. הם התיחסו אליהם בחייהם בקלות ראש ולא התבוננו אל גבהותם הענקית, ורק בירדם מן במת התבל מרגישים הם במעלותיהם ובסגולותיהם המיוחדות, מכבדים אותם בכל מיני כבוד, וברעדה הם נושאים את שמותיהם על שפתותיהם. עצתו של אבא סקרא נתקימה במלא מובן המלה כי

כאשר „מטו לפיתחא ובעו למדקריה ולמדחפיה" נרתעו לאחור באמרו אליהם: „יאמרו רבן דקרו ודחפו!" אם כי הבריונים לא שמו את לבם אל כל האזהרות בנוגע לכבודו של רבם של ישראל כל זמן שחשבו שהוא חי, אבל השמועה שהוא מת הפילה עליהם אימה ופחד ולא פגעו בכבודו אפילו כמלא נימא.

אמנם כן, מחזות כאלה אנו רואים על כל פסיעה ופסיעה. ישנם אנשים המפריעים את רבותיהם מעבודתם, משימים מכשולים על דרכם, דוחפים ודוקרים אותם, ורק במותם הם מלוים אותם בכבוד גדול „פותחים להם את הבבא" בצאתם מארץ החיים ונותנים להם כל מיני כבוד שבעולם. נמרצים הם מאד דברי חז"ל על הפסוק: „וסבבו בשוק הסופדים" „אלו התולעים" (קהלת יב ה, מ"ר שם) דרכו של התולע הוא, לעשות במחשך מעשהו. הוא חודר בתוך השרשים של הצמחים, מסתיר את עצמו בתוך הפרי, ולאט לאט הוא מלחך ומכרסם אותם עד שמשחיתם לגמרי. כן ישנם אנשים הדומים בטבעם לתולע. עינם צרה בחשיבותם של האילנות הגדולים אשר בעמנו, ומחבלים בסתר כל מיני תחבולות מגונות בכדי לעקרם משרשיהם. הם גורמים להם צרות המפריעות אותם מלהוציא לפועל את מחשבותיהם הטובות. בהדרגה הם אוכלים את בשרם ומוצצים את דמם עד שמתים בדמי ימיהם. ואלה התולעים הם הם הראשונים להרים קול צוחה ולשאת נהי ומספד על נפילתם של האילנות הפוריים שהם בעצמם גרמו לעקרם משרשיהם. הם מראים פנים עצובות ומביעים בשוקים וברחובות את עצבם ויגונם על פטירתם של האנשים הגדולים. „וסבבו בשוק הסופדים" כלומר: אלה הסופדים הסובבים בשוק ומבליטים את יגונם בכדי להוכיח שמתאבלים על פטירתם של האנשים הגדולים, הם הם „התולעים" שגרמו את מיתתם.

ולכן הרבנים והדרשנים החפצים לגהות מזור לתחלואי ישראל מחויבים להקדיש חלק גדול מדרשותיהם לטובת הרמת קרן התורה, וביחוד באלו המדינות המגדלות רק בורים והדיוטים ומעטים המה ההוגים בתורה ומחזיקים בה. ישנם מדינות כאלה שקשה למצוא איש הקובע עתים לתורה. „אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה" ובמקום אחר נאמר: „כשמכניסים אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה?" (קידושין מ:, שבת לא', ועיין בתוס' ד"ה אלא, סנהדרין ז') לדעתי הסדר של השאלות הנ"ל והקדמתן תלויים במקומות שמשם באים האנשים. אם אדם בא ממקום אשר רוב האנשים שם עוסקים בתורה אז „תחילת דינו היא על דברי תורה" אבל אם בא ממקום שרוב אנשיו אינם עוסקים בתורה, וקרוב הדבר לודאי שגם הוא לא למד תורה, שואלים אותו בראשונה „אם נשא ונתן באמונה".

מפני הוצאת הדפוס כי רבה מאד מוכרח הייתי להפסיק ספרי באמצע ודלגתי אפילו על עניני הימים הנוראים העשירים מאד ברעיונות נשגבים והתרוממות הנפש הנחוצים מאד להחזקת רוחו של עמנו ותקותו ואמונתו ביעודים הטובים של ד' ע"י נביאיו. אקוה בעז"ה למסור בקרוב לדפוס ספרי „שופר ישראל" אשר יעסוק ביחוד בענינים הנ"ל וספר מיוחד על „הדרנים". ובזה אצא בברכת שלום מאת פני הקוראים.

המחבר

דרוש ראשון קרבנות ישראל

א"ר אלעזר הני שבעים פרים כנגד מי? כנגד שבעים אומות. פר יחידי למה? כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה, ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך (סוכה נה:) שמיני עצרת רגל בפני עצמו לענין פז"ר קש"ב (שם מח׳)

קרבנות החג היו מתמעטים והולכים. ביום הראשון היה מנין קרבנות הפרים שלשה עשר וביום השני שנים עשר וכו׳ וביום השביעי רק שבעה, ובשמיני עצרת רק פר אחד מפני שהוא חג בפני עצמו. הנה חז"ל כדרכם בקדש חקרו תמיד לדעת טעמי המצות ולהוציא את הגרעינים היקרים הצפונים בהם. גם פה גלו את המסכה הנסוכה על פני קרבנות החג בכלל והתמעטותם בכל יום בפרט, והוכיחו בעליל כי המה רמזו לתעודת ישראל בין העמים ויחוסו אליהם בהתקופות השונות שבימי גלותו. עלינו להבין את הטעם מדוע עשה ד׳ פרוד בין הדבקים וקבע את יום שמיני העצרת לחג בפני עצמו, וקרבנו רק פר אחד, אף שביום שלפניו הקריבו שבעה פרים. האם ערך חשיבותו וקדושתו אינו גדול וחשוב כ"כ כמו של אותם הימים הטובים שקדמוהו? ומפני השאלות האלה גלו חז"ל טפח ורמזו כי קרבנות החג הם הסמל של פעולות ישראל על מזבח העמים, ואותו הקשר המאחד את חג הסוכות ושמיני העצרת הוא דומה בתכונתו להיחס והחבור שבין ישראל והעמים. סוכת ישראל בין העמים מתאימה בכל פרט לסוכתו הפרטית. כמו שסוכה היא רק דירה ארעית ואין לה יסוד חזק, ולכתחלה היא אינה בנויה למען תתקיים זמן רב, ודי שתוכל לעמוד רק שבעה ימים, כן אין בסים חזק לסוכת ישראל בין העמים, ודירתו בתוכם היא רק ארעית; וכמו שרוחות מצויים ושאינם מצויים מנשבים על הסוכה ומסתערים להסיעה ממקומה, גשמים יורדים עליה וחודרים בעד הסכך פנימה, מקלקלים את המאכלים ומשחיתים כל אשר בתוכה, כן רוחות שונות מנשבות תמיד על עם ישראל להפילהו למשואות. ישראל הוא המטרה לכל מיני הצרות המתרגשות לבוא לעולם, ותקומתו היא תמיד בסכנה גדולה בפני כל רוח שאינה מצויה. אחד מתנאי הסוכה הוא „צלתה מרובה מחמתה" ותנאי זה נתקיים בסוכת ישראל במלא מובן המלה. הה! ענן כבד כסה את שמי ישראל במשך גלותו הארוכה והריק עליו מבול של צרות ופגעים. חשך ועלטה שררו בסוכתו ואף קרן אחד של אור לא הבקיע בעד הערפל להאיר מעט את מחשכיו. בכל מקום שפנה והנה מעוף צוקה ואפלה מנודח. רעמים וברקים נוראים המסו את לבבו והקפיאו כל יצורי גוו עד כי לא עצר כח לעמוד

על רגלו. סוכת ישראל היתה מוקפת תמיד בבהמות וחיות שבלי מעצור פרצו לתוכה ורמסו וטרפו באין מציל. הוא היה לברות למלתעותיהם החדות. הרבה מן העמים בתקופות שונות התראו לו כאוהבים נאמנים והבטיחו לו כי תחת בית רעוע יבנו לו ארמון חזק אם יעזוב את תורתו ויתבולל ביניהם. בכל מיני פתויים ודברים רכים האיצו בו לתת ספר כריתות לעברו הנורא ולהתכונן לעתיד טוב ובהיר אשר המה יכינו בעדו אם אך ישמע לקולם. אולם חמדת החיים ותענוגי עולם הזה לא לקחו את לבו ועיניו לא הוכו בסנורים מפני זריחת שמש האמנציפציה שהעמים הוציאו מנרתיקם. הוא עמד בנסיונו ולא מכר את בכורתו בעד תענוגים ותפנוקים. סוכתו הצרה והחשכה היתה חביבה עליו יותר מהארמונות והיכלי מלכים הבנוים לתלפיות שהבטיחו לו אוהביו המזויפים. הוא למען אמונתו סבל יסורים של אהבה, ומסירת נפשו לתורת ד׳ היתה למעלה מדרך הטבע, וכל כחות הטבע היו חדלי אונים להחלישה. מטרה קדושה ונשגבה היתה תמיד לנגד עיניו והיא להפיץ תורת ד׳ בין העמים. אמונתו היתה חזקה כי לכך נוצר וכי זה הוא כל חלקו בחיים. ומפני זה הכתה האמונה שרש בלבו כי העולם כלו לא נברא אלא בשבילו. „בראשית" „לא נברא העולם אלא בשביל ישראל שנקרא ראשית" (מ"ר שם) בצדק נקרא ישראל „ראשית" מפני שהוא היה הראש והראשון למסור את עצמו על קדושת השם אם אך תקוה היתה נשקפה לו כי עי"ז ישיג את מטרתו כלומר: שהעמים יכירו לדעת את ד׳ ולהאמין אך בו. לא לנו לבקש מופתים חותכים שיאשרו דבר זה. ההסתוריה של ישראל הכתובה בדם בניו שנהרגו ונשחטו על מזבח ד׳ תוכיח זאת. היא תעיד לנו כי אדמת ארופה כלה רותה מרמי בנינו מפני שעשו שליחותם באמונה והיא, לטעת נטעי האמונה בלבות העמים הפראים. אהבתו לו ולבני משפחתו שהיו יקרים לו עוד יותר מבבת עינו, לא הפריעתהו מלילך במדבר הגדול והנורא שהיה מלא נחשים ועקרבים על כל פסיעה ופסיעה, ולשאת דגל האמונה בד׳. האינקויזיציה והאוטא־דא־פע לא הפילו חתיתם עליו ולא רפתה רוחו בקרבו, ועד יציאת נשמתו ממש לא חדל להכריז „ד׳ אחד ושמו אחד! ד׳ הוא האלהים!"

אמנם כן, ישראל מעת שהיה לעם הקריב קרבנות בדמו ונפשו למען העמים שהיו רחוקים מאמונת ד׳ ותורתו. קרבנותיו היו לאין מספר. בכל מקום שעבר בנה מזבחות ויקרא אותם בשם ד׳ אל עולם. העמים הקדמונים היו פראים ולא ידעו את ד׳ ולא היה להם מושג קל אף מהמצוות שבין אדם לחברו. ישראל העיר את חמת העמים עליו בשביל לקחו הטוב וכל מה שהרבה להוכיחם על פניהם כי תועים וטועים המה כן גדלה שנאתם אליו וישפכו כל חמתם עליו. התנכלו איך לנקום את נקמתם ממנו ולשום קץ לחייו. אבל כל הנסיונות האיומים שעברו עליו וכל המחזות הנוראים שראה אותם תכופים ורצופים לא העבירוהו על דעתו ולא הסיעוהו ממעמדו הרוחני. כל מה שתלמידיו הקניטוהו וידכאו את רוחו ביסורים קשים כן הרבה הוא לגלות למוסר אזנם וללמדם תורה ודעת. כל מה שהמה דשו את בשרו בשוטים ועקרבים כן הוסיף הוא עוז ועצמה להקריב קרבנותיו התמידיים בשחר וערב. אולם כל מה שהעמים התחילו להכיר את ד׳ כן נתמעט

מספר הקרבנות שהקריב ישראל על מזבחם. כי העמים בהכירם את ד' ובהבינם את הערך הרב של ישראל וחשיבותו וכל אשר פעל ועשה למענם, חדלו להציקהו ולענותו, ואז החל לנוח מעט מעבודתו הקשה ושאף רוח חיים אל קרבו. מלבד שהעמים לא רדפוהו, עוד כבדוהו בעד פעולותיו הנשגבות. וכל מה שנתרבו תלמידיו הנאמנים אשר הקשיבו אל לקחו בתשומת לב ועזבו תעלוליהם ומשובותיהם כן נתמעטו צרותיו וקרבנותיו.

ישראל גורש מארצו רק לטובת העמים „ולא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים" (פסחים פז:) ולפי"ז עבודת ישראל בימי גלותו היא רק בעד אחרים. אין לו ארץ וממלכה, וכגר הוא נחשב בכל מקום בואו. אין לו מקלט בטוח וחייו תלואים לו מנגד. כל כחותיו מפוזרים ואי אפשר לו לרכוז למען הגנתו. ורק תקוה אחת נחמתהו ותתן לו כח ועצמה לעמוד נגד כל הגלים והמשברים אשר עברו עליו מבלי הרף והיא, כי בוא יבוא היום הגדול אשר בו יקצר ברנה את פרי הזרע שזרע בדמעה, כי כל העמים יעבדו רק את ד' ואידיאל אחד, נשגב וקדוש, יאגדם; כי יבוא היום המיועד אשר חזה הנביא: „כי תמלא הארץ דעה כמים לים מכסים" ולא ישלט האדם באדם לרע לו, ואז לא יהיה עוד צורך לישראל לעמוד על מזבח התבל בבגדים מגאלים בדם בניו ולהקריב קרבנות בעד נכרים. וישראל אז יקבל על העמים ויטען טענת יעקב ללבן: „שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי: אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי: כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב ויברך ד' אתך לרגלי ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי" (בראשית ל, כה כט ל) ישראל בראותו באחרית הימים כי הוא העשיר את העמים באשר רוחני (ויש אומרים גם בעושר חמרי, והלכה כמותם) כי העמים ע"י מסירת נפשו צעדו קדימה בדרך התורה והמצוה ועלו מעלה מעלה באמונתם בד' ובנצחיותו של עמו; כי ע"י הקרבנות שהקריב לטובתם המה עשו ועתקו חיל בכל מקצועות וענפי החיים; כי הוא זרע על שדה העמים בכל כחו והמה קצרו פרי עבודתו, ולו לא נשאר מאומה מכל עמלו, ולא עוד אלא הוא מתגורר בארצות נכריות, יאמר אל העמים: „שלחוני ואלכה אל מקומי ולארצי" כלומר: גמרתי את עבודתי בגולה, עבדתי אתכם באמונה ויברך אתכם ד' לרגלי „ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי" זה ארץ ישראל. ביתי הוא עוד חרב ושמם ובני עוד מפוזרים לארבע רוחות השמים, ולכן תנו לי את היכולת והאפשרות לשוב אל ארצי ולבנות את ביתי. ישראל יאמר להעמים: אינכם יוצאים ידי חובתכם רק בזה שתקראו לי דרור, ולא תאסרוני באזקים ולא תשימו מכשולים על דרכי לארצי הקדושה כי אם „שלחוני ואלכה" עזרוני ותמכוני בכל הפרטים למען אוכל השג תשוקת נפשי וחיי רוחי והיא „שיבתי לציון". נאמנים ויקרים מאד הם דברי „הכלי יקר" בבאורו על טענת יעקב ללבן: „זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו וכו' טרפה לא הבאתי אליך וכו' הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני, זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנתיך ושש שנים בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מנים" ותוכן דבריו הוא כי יעקב הזכיר מתחלה את כל אשר עשה ללבן, איך היה עושה

עמו באמונה, ואחרי כן הזכיר את כל אשר עשה לבן לו. וזהו מה שטען „זה עשרים שנה אנכי עמך" כלומר: עשיתי בעדך ולטובתך באמונה „רחליך ועזיך לא שכלו וכו' טרפה לא הבאתי אליך וכו'" וכל מה שהיה מוטל עלי לעשות בעדך עשיתי בשלמות ועל צד היותר טוב ולא מעלתי בעבודתי באיזה פרט „וזה עמך" הרבה אשר ועושר עמך על ידי; אבל לעומת זה ראה מה „זה לי" כלומר: מה נשאר לי חלף עבודתי הקשה, ומה הוא הגמול שגמלתני בעד כל הטובות שעשיתי עמך „זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנתיך וכו'" זהו כל רכושי וגם על זה עינך היתה צרה „ותחלף את משכרתי עשרת מנים" יבא היום אשר ישראל יתחשב עם העמים ויתוכח עמהם באותה הטענה: „זה אלפים שנה אנכי עמכם" וצאו וראו את התועליות הגדולות שקבלתם ממני „אילי צאנכם לא אכלתי" ושמרתי באמונה כל הדברים שהפקדתם בידי. לא הרעותי לכם ולא קפחתי את פרנסתכם. התמכרתי לטובת מדינותיכם ועבדתי בכל כחי למענכם, למדתי אתכם החקים והמשפטים הטובים והישרים אשר צוה ד' אלהים אותי והראיתי לכם את הדרך הטובה והרצויה. „טרפה לא הבאתי אליכם" דבר טרפה ואסור, מדה מגונה ומנהג רע, דבר המזיק לחיי המוסר ולהתפתחות האנושות לא הכנסתי בהפרוגרמה ובסדר הלמוד שלי. „אכלני חרב וקרח ותדד שנתי מעיני" כל מיני הצרות עברו עלי. בכל התקופות שעברו עלי, החמות והקרות, הטובות והרעות, עמדתי על דוכני והטפתי את מוסרי באזניכם והדלקתי נר האמונה והתורה בלבכם. מפני מסירת נפשי לעבודתי לא מצאתי מנוח לרגלי ושנתי נדדה מעיני. וזהי הרשימה של עבודותי הענקיות שעשיתי „עמכם" אבל לעומת זה „מה זה לי" מה הנן התוצאות של בזבוז כחותי למענכם ומה השגתי אנכי בעד עבודתי? רק יגיעת הגוף והרוח, שפיכת דמים, רדיפות וחרמות צירים וחבלים, רעמים וברקים, וכל מיני ענויים ויסורים קשים. לא היה ממש בכל מוצא שפתכם ותחליפו הבטחותיכם הטובות עשרת מנים.

אנו מתפללים בשמיני העצרת בהפרדנו מסוכתנו: „כשם שקימתי וישבתי בסוכה זו כן אזכה לשנה הבאה לישב בסוכת עורו של לויתן" תפלה זו מתיחסת לר' יוחנן שאמר (ב"ב עה') „עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן שנאמר התמלא בשכות עורו" (איוב מ, לא) אחת היא לנו מי הוא הלויתן אם הוא הקרוקודיל או שהוא אחד מן התנינים האחרים שבים, אבל זאת אנו יודעים כי הוא נחשב לסמל הבלהות והמושל ממשלה בלתי מוגבלת במדינת הים: „בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה" (ב"ב שם) וכאשר דבר ד' לאיוב אודות הברואים היותר תקיפים בעולם השפל בחר מכל חיתי הים את הלויתן שהוא טורף טרף על כל סביביו (איוב מ, טו כג, ועיין במלבי"ם שם) דרכם של דגים הוא שהגדול בולע את הקטן, אולם הלויתן מניח את כלם אל פיו. העמים הקדמונים נמשלו בצדק להלויתן מפני שכל אחד מהם התאמץ לבלוע את כל היקום. המה טרפו על ימין ועל שמאל ולא היה גבול למשובתם הרעה וזדון לבם. והיה כאשר ישראל יכלה את מעשהו בגלותו והתקופה המזהירה תגיע, והעמים אז לא ישנאו זה את זה ולא יצורו איש את אחיו, ורק

בריח האהבה והאחוה יחברם ויאגדם ושלום יהיה ביניהם, אז ישראל בהתעתדו לצאת מסוכתו הגלותית יתפלל תפלת יהי רצון „כשם שקימתי וישבתי בסוכה זו" הוא יתכוין בתפלה זו כלפי העמים הנוראים אשר בהבל שבפיהם הרתיחו את כל מימות שבמצולת הים הגדול המקיף את עולם החיים כלו, ובכל מקום שנתנו עיניהם עשו שמות והשאירו חורבן, וביחוד רדפו אותו באף ובחמה, טלטלו את סוכתו ממקום למקום ויסכנו את חייו בכל עת ובכל זמן, ובכ"ז הוא קיים מצות סוכה כהלכתה כלומר: לא עזב את סוכתו הצרה ולא החליף את נוהו הדל על ארמונות יפים, בכדי ללמד את העמים תורה ולהורותם את דרך הישר „כן אזכה לשנה הבאה לישב בסוכת עורו של לויתן" כלומר: לישב בסוכת עורותיהם של אלה העמים שהיו דומים להלויתן, כי כאשר העמים העריצים יבטלו מן העולם ישארו רק עורותיהם לזכרון. ויובן זה היטב עפ"י המשל הידוע: זאב התגנב אל עדר הצאן, וכאשר הרועים התנפלו עליו במקלותיהם אשר בידיהם, הרים קולו והתחנן לפניהם שיחדלו להכותו. התודה על פשעיו והבטיחם שהוא מתחרט על מעשיו הרעים שעשה וקבל עליו בשבועה על חייו שהוא בעל תשובה באמת וכי לא יזיד עוד לגעת בהצאן. והנה רועה זקן בעל נסיון גדול השיבו: אין אנו יכולים לסמוך על הבטחתך הטובה ואין אנו מאמינים בך אף אם תשבע בחיי ראשך יען שאנו יודעים היטב את טבעך; ורק אם תתן לנו משכון להראות ולהוכיח לנו כי כנים דבריך אז לא ניגע בך לרעה ונשלחך בשלום. והנה על שאלת הזאב „איזה משכון עלי לתת" השיבו הרועה בצחוק על שפתיו „העור שלך" כי אז נהיה בטוחים שתשמור מוצא שפתך.

ואחרי הדברים האלה יפתח מאליו שער המאמר הראשי אשר לכאורה הוא סגור ומסוגר מכל העברים. חז"ל בחפצם לתאר את מצב ישראל בין העמים לקחו להם למשל את הסוכה הפרטית שהיא דומה להסוכה הכללית אשר ישראל יושב בתוכה. ומה מאירה ובהירה מליצתם „בחג הסוכות" כלומר: במשך ימי גלותו שישיבתו היתה תמיד „בסוכה ארעית" ושם „הקריב קרבנות" של מיליונים תמימים וטהורים שהומתו על מזבח הדת בכל ד' המיתות. הקרבת כל קרבנותיו היתה לשם „שבעים האומות" בכדי להכניסן תחת כנפי השכינה. ואלמלא ישראל היה נע ונד ולא הערה למות נפשו על קדושת השם; אלמלי פחד ממלאכי הזעם ונרתע לאחור מפני מלאכי המות, כי אז לא יכל ללמד את העמים תורה ולהשריש בלבם את האמונה בד'. על ישראל היה לפלס לו נתיב במדבר הנורא שהיה מכוסה בקוצים וברקנים. עליו היה להלחם בכל מקום שהיה עם פראים אוכלי אדם ממש אשר חשבוהו למקור הקללות וכי מצוה היתה לסלקו מן הדרך ולבער מן העולם. למען תעודתו הנשגבה עליו היה להקריב „שבעים פרים כנגד שבעים אומות" כלומר: הרבה קרבנות אדם כנגד כל העמים עובדי האלילים. אבל קרבנות ישראל נתמעטו מדור לדור, כי כל מה שתלמידיו הוסיפו דעת אלהים כן חדלו בהדרגה להכאיבו; כל מה שהמה אכלו „מעץ הדעת" אבל הוא „מעץ החיים" ובאותה המדה שנתקיימה בהם הברכה „מטל השמים" נתקיימה בו הברכה „ממשמני הארץ." ולפי"ז בימים הראשונים בשבתו בסוכתו כלומר: בגלותו, היו קרבנותיו

מרובים, ובימים האחרונים יהיו קרבנותיו בסוכתו מעטים. היוצא לנו מזה, כי, קרבנותיו של ישראל במשך גלותו יהיו פוחתים והולכים. ובהגיע יום האחרון של סוכות, יום „שמיני העצרת" וישראל יהיה נכון לצאת מסוכתו הגלותית אז יביא רק „פר אחד". כאשר יבוא היום הגדול אשר אליו אנו מקוים ומיחלים, והעמים יעמדו על השליבה העליונה של סולם האמונה והדעת המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, יכבדו ויעבדו את ד' וכל בני בשר יקראו בשמו, ואז ישראל שלא יצטרך עוד להקריב קרבנות למענם, יברך בהלל והודאה ברכת „שפטרני מעונשם של אלה" מפני שהעמים נהיו לבני מצוה, יצאו מרשותו ונכנסו לרשות עצמם ויקבלו עליהם להיות אחראים בעד מעשיהם. אז יאמר ישראל „מתי אעשה לביתי" אעזוב את מקלי מקל הגולה ואסע לארץ אבותי. אנכי שמרתי וקימתי מצות סוכה לכל פרטיה ודקדוקיה. למרות כל הצרות שסבלתי לא כשל כח סבלנותי, לא העבירוני על דעתי, ובדעה צלולה נטרתי את הכרמים של אחרים, אבל אהה! כרמי הוא נעזב ומשומם. הנה שמרתי את „חג האסיף" של אחרים. צברתי את כחותי ושעבדתי כל חושי וכשרונותי למען תלמידי, אבל לא אספתי מאומה בעדי. ולכן אחרי ישיבתי בסוכה עלי לחג את חג „שמיני העצרת" „ועצרת תהיה לכם" כלומר: לא לאחרים. עלי עתה „לעצור" ולרכז כחותי רק „לי" בשביל תחית ארצי וספרותי העתיקה. ומפני הטעם הזה נחשב „חג שמיני העצרת לחג בפני עצמו" יען שתכונתו שונה לגמרי מזו של חג הסוכות. ולכן בחג הזה יביא ישראל רק „פר אחד" לא לשם קרבן בעד העמים, כי אם בתור קרבן תודה לד' על כל החסד שעשה עמו בגלותו הארוכה. כי הוא בהסתכלו בעברו ויעביר אחת לאחת את הפעולות הכבירות שעשה בעד העמים, ובשומו אל לבו את הנפשות שברא בהכניסו את העמים תחת כנפי השכינה, יודה לד' שרק ע"י רוחו שהערה עליו ממרום הצליח לכבוש את ההר הגדול הזה ולרכוש לו את כל הכבוד של עמי התבל.

דרוש שני הדלקת הנרות

אמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום נר של חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי: מאי דכתיב (בראשית לז, כד) והבור רק אין בו מים, ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים, אלא מה ת"ל אין בו מים? מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (שבת כב.)

אבעיה לחז"ל: „הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה" (שבת כב:) „ועוד מדקא מברכינן אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה ש"מ הדלקה עושה מצוה ש"מ; והשתא דאמרינן הדלקה עושה מצוה הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה

ולא כלום; אשה ודאי מדליקה דא"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס" (שבת כג׳) אנו נוהגים להניח את השמש כנגד הנרות שהוא בעצמו הדליקם (ועיין באו"ה תרעג סעיף א ובמ"א שם ס"ק ה) ותומ"י אחרי הדלקת הנרות אנו אומרים "הנרות הללו אנחנו מדליקים על הנסים וכו׳ הנרות הללו קדש ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד, כדי להודות לשמך על נסיך ועל ישועתך ועל נפלאותיך." השמש והנרות שמביטים איש אל אחיו הם הסמל של האבות והבנים. כמו שהשמש הדליק את הנרות ואינו מסיר את מבטו מהם אף אחרי כן, כן האבות מחויבים להדליק בלבות בניהם את אור התורה והמצוה ולהסתכל בהם אף אחרי הדלקתם. על ההורים להשגיח תמיד בעין צופיה על בניהם ולהראותם את הדרך הטובה והישרה. האבות אינם רשאים להסתפק בחנוך בניהם רק עד שיגיעו לשנת „הבר מצוה" ולפטור את עצמם מכל אחריות בברכתם „ברוך שפטרני מעונשו של זה" כי אם גם אז החוב מוטל עליהם להמשיך עבודתם הקדושה באמונה ובזריזות עד שבניהם יהיו לאנשים גדולים, לא יהיו סמוכים על שלחן אבותיהם ויעמדו ברשות עצמם. על האבות לזכור תמיד כי „הנרות הללו—שאנחנו מדליקים—קדש הם" כלומר: הנרות אלה הבנים קדש הם לד׳ לעמנו ולתורתנו. אנו מחויבים להקדישם בקדושת התורה והמצוה ולקשרם ברגשי אהבה טהורה ונאמנה לכל קדשי עמנו „ואין לנו רשות להשתמש בהם" לצרכי עצמנו החמריים, בשביל הכסף והזהב, להעתיקם משדי התורה ולגמלם בעוד שהם יונקים, עוד טרם שנתבשלו כל צרכם ולא ספגו אל תוכם תורה ויהדות במדה מספקת. „הנרות הללו קדש הם" ולכן כל זמן שהם ברשותנו וחנוכם עוד תלוי בנו אין אנו רשאים לעשותם חולוניים ולהוציאם מבית המדרש לתורה ולחכמה אל שוק החיים ועולם המעשה. אסור לנו לנשרם „מעץ הדעת" בעוד שהם בוסר בשביל איזו תכלית אשר ממנו תוצאות למצבם הגשמי בעתידם. „אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה" (שבת כב׳) עלינו להשתדל עד כמה שאפשר שהנרות שאנחנו מדליקים יפיצו אור בהיר בבית ישראל; ולכן החנוך שאנו נותנים להם צריך להיות חנוך דתי ולאומי, נקי וטהור מתערובת חלאה ווזהמה, סיג ופסולת אשר יכהו את אורם. ומפני זה הטעם אסור „להרצות מעות כנגד הנרות הללו" כלומר: להעסיק את בנינו ברכות שנותם, בעוד שהם עלולים להיות מושפעים מכל דבר שעיניהם רואות ואזניהם שומעות, בשאלה תכליתית כזו אשר בלי ספק תטמטם את מוחם הרך, תבלבל את רוחם ותפגם את חוש תפיסתם והבנתם ולא יוכלו לקלוט את הלמודים הנשגבים אשר אבותיהם יתאמצו להשריש בקרבם. מוחו של הנער הוא קטן וצר מלקבל ולהכיל בקרבו גם את הלמודים הנשגבים בתורה יראת שמים וחכמה וגם השקלא וטריא בסוגיא החמורה של דררא׳ דממונא. ולכן אסור לנו לפטם את הנערים בדברים כאלה אשר יפריעום מלעכל את המזון הרוחני שהאכלנום.

על האבות לחנך את בניהם בשני מיני החנוך: א) הדלקה ב) הנחה כלומר: בחנוך למודי ועיוני ובחנוך שמושי ומעשי. חנוך עיוני הוא אם ההורים מבארים לבניהם את חכמת התורה ונחיצות שמירתה, כי תורת ד׳ היא מקור הברכה וממנה נובעת אהבה וחמלה לכל הבריות, ושמירות מעולות לטובתם ולאשרם;

כי ישראל הוא עם סגולה יען שקבל תורת ד׳ וגם הפיצה בין העמים; אם הם מבארים לבניהם את עמקות התורה ומוציאים לפניהם את הפנינים והמרגליות מהים הגדול של ספרותנו העתיקה; אם המה מסבירים להם בטוב טעם ודעת כי ישראל עולה על כל העמים ביחוס תולדתו וטהרת גזע צור מחצבתו, במדותיו התרומיות והנעלות, וכי הוא באמת יכול להתגאות באוצרו הרוחני ולהתפאר במורשת אבותיו; כי הוא עם הספר וגבור הרוח, וברוחו העז לד׳ ולתורתו התגבר על עמים כבירים אשר עמדו עליו בכל דור ודור לכלותו, המה כרעו ונפלו והוא קם ויתעודד; כי הוא עם נצחי וכל שלוחי הטבע ומלאכי המות לא ישלטו עליו שלטת. חנוך שמושי הוא אם ההורים בעצמם מקיימים את מצות ד׳ לכל פרטיהן ודקדוקיהן ומשגיחים על בניהם שגם המה יעשו כמעשיהם, מבלי באר להם את חכמת התורה והערך הרב של היהדות. המה כופים את ההר כגיגית על ראש בניהם ואומרים: אם תשמרו מצות ד׳ מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. המה באים עליהם בעקיפין ובאיומים שעליהם לקיים תורתם ואם לא מרה תהי אחריתם. עפ״י רוב חנוך כזה יפעל על לב בניהם ויהיו נאמנים למסורת אבותיהם, כי בתמונת חיי הוריהם יראו את התמונה של חיי עצמם בעתיד ובנפש חפצה יחקו את מעשי אבותיהם, כי בנפש הילדים טבוע חק החקוי לחקות מעשי הגדולים. ואם מעשי ההורים יהיו טובים ורצויים, יעשו כמו שדברו ולא יכזבו את מוצא שפתיהם אז גם בניהם יעשו כמוהם. אם תמונת ההורים היתה תמונה טהורה וקדושה, תמונת חיי איש ישראל, אז היא תעמוד לנגד עיניהם.

שני מיני החנוך האלה מכונים בשם „הדלקה והנחה" האבות בהדליקם את הנרות מברכים „אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק" המה מחויבים להדליק את נר התורה והמצוה בלבות בניהם ולהפיח בקרבם את רוח האהבה לעמם; לחנכם ולהכשירם שיהיו בנים חיים ובעלי רגש, שירגישו ויבינו את הערך הרב של עמם, חשיבותו ורוממותו, ושיתגאו בו ובכל קניניו הרוחניים. האבות מחויבים להמציא לבניהם את השמנים והפתילות היותר טובים כלומר: האידיאלים הנשגבים אשר היהדות עומדת עליהם, ולקיים מצות הדלקת הנר כתיקונה ובשלמותה, בכדי שאורם יהיה זך ונקי. עליהם לתת לבניהם מושג נכון והשקפה ברורה ממהות ישראל וישותו ומפעולותיו הכבירות שעשה על שדה החיים, ולהוכיחם כי ישראל היה השמש שהדליק תמיד את נר האמונה בלבות העמים הפראים. „נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו (הסמוך לר״ה) מבחוץ, אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוך לר״ה" (שבת כא:) כי ישראל הדליק מדור לדור את הנרות לא רק בשביל „איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד" כלומר: הדלקתו לא היתה מוגבלת ומצומצמת רק לבני ביתו ומשפחתו כי אם היא התפשטה לר״ה, מפני שהוא הדליק נר האמונה לכל העוברים והשבים מבלי הבדל מאיזה עם וגזע שהיו. אמנם, ההורים המדליקים את הנרות צריכים להיות חכמים ופדגוגים מומחים, כי עליהם להדליק את הנרות בהשכל ודעת ולדבר על לב בניהם דברים המתקבלים על הלב, דברים שיתרשמו בנפשם פנימה כדי שהדלקתם תתמיד ולא תכבה. האבות החכמים בודאי שירגישו את האחריות הגדולה המוטלת עליהם, כי גורל הרוחני של בניהם

בעתיד כמעט שתלוי בחנוך שיתנו להם, ולכן יאחזו בכל האמצעים היותר נוחים ורצוים, וישקלו כל דבריהם במאזני הדעת והשכל בכדי שבניהם יהיו לנרות מאירים בבית ישראל. „אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום" כי המה אינם מוכשרים ומסוגלים כלל וכלל לקיים מצות הדלקת הנרות יען שאינם יודעים בטיב השמנים והפתילות שעליהם לבחור בעד בניהם. הם אינם יכולים להבחין בין השמנים הזכים ושאינם זכים, ואינם יודעים לברר את האוכל מן הפסולת ולהבדיל בין העיקר והטפל. המה בסכלותם יקלקלו לפעמים הרבה יותר מאשר שיתקנו והמה בעצמם יהרסו מה שבנו. ותחת להגדיל את השלהבת של הנרות שהדליקו עוד יקטינו אותה וימעטוה כלומר: לא לבד שלא יצליחו לחזק את אהבת בניהם למסורת אבותיהם אלא עוד יחלישוה. אולם אם „הנחה עושה מצוה" העיקר הוא „החנוך השמושי והמעשי" כי הנחת היסוד לחנוך הבנים היא ההנחה של מצות המעשיות כלומר: שמירת מצות המעשיות היא הערובה היותר בטוחה שבניהם ישארו נאמנים לתורת אבותיהם. אם ההורים בכל מקום ובכל זמן יקיימו מצות ד' באמונה ובתמימות, ברגש קדש ובמסירת נפש, אז בטח יפעלו על בניהם בלא אומר ודברים ובלא באורים ופרושים, שיאחזו במעשיהם ושלא יסורו מן הדרך אשר המה סללו להם בפעולה ובמעשה.

שני מיני החנוך, העיוני והמעשי, בודאי שזקוקים זה לזה וכל אחד אינו יכול לפעול את פעולתו בלא עזרת רעהו; ולא יתכן בשום אופן „שהחנוך העיוני" בלבד יספיק לעשות את הבנים ליהודים נאמנים בלא עזרת „החנוך המעשי" כלומר: אי אפשר לאבות לחנך את בניהם עפ"י רוח התורה והמצוה אם המה בעצמם לא יקיימו מה שיצוו לאחרים לעשות. אלה האבות שהמה בעצמם מבטלים מצות המעשיות יהיו רק לחוכא וטלולא בעיני בניהם כשידרשו מהם שיקיימו בפועל מצות ד'. ולכן על כל אב החפץ באמת שבניו ישמעו למוסרו עליו להיות זהיר ששום התנגדות לא תהיה בין הדבור והמעשה. על האב לזכור כי בניו משגיחים תמיד על כל מעשיו ומבקרים כל פעולותיו הטובות והרעות בלי נשיאת פנים. האב אשר הוא בעצמו עושה את ההיפך מדבריו אז מלבד שדבריו לא ימצאו מסלות בלבות בניו עוד ישחיתו את נפשם הטהורה, ובמעשיהם שאינם מתאימים לדבוריהם יחבלו את נשמת בניהם, מפני שגם הלמודים שהבנים שומעים בחדר מפי מוריהם יהיו לבטלה. כי איך יכול המורה לפעול על תלמיד כזה אשר אבותיו מחללים בפרהסיא את מצות התורה? איך ילמד לתלמיד כזה את הדבור „כבד את אביך ואת אמך" אחרי הדבור „זכור את יום השבת לקדשו" והם סותרים זה את זה מפני שאבות התלמיד אינם זוכרים את יום השבת לקדשו. וכמעט שאי אפשר להבן התלמיד לקיים שתי המצות האלה. אם הוא יקיים מצות כבוד אב ואם, עליו לשכוח את הדבור „זכור" ואם יזכור קדושת השבת אי אפשר לו לכבד את אביו ואת אמו המחללים את השבת (ועיין בט"ז יורה דעה סימן רמ ס"ק יז) הדבר הזה הוא רק משל אחד מני אלף, כי על כל צעד וצעד מתנגדים הדבור להמעשה, והדבר הזה ירגיל את הילדים לאחד בפה ואחד בלב, לאמר מבלי לעשות, לדבר מבלי לקיים, ולחשוב שכל דברי המורה והאב הם שקר וכזב

וכי רק הפוקריטים המה. ובמצב כזה אין דרך להמורה לחבב את היהדות על תלמיד כזה (ועיין בספרי „כנסת ישראל" מאמר טו) ולפי"ז בעת שאנו דנים ומתוכחים אדות תנאי החנוך אין אנו מסופקים אף רגע באי־האפשרות לעשות את הילד ליהודי נאמן לעמו ולתורתו בנאומים בלבד מבלי שיראה בעיניו כי האבות בעצמם המה זהירים בדבריהם. שאלה כזו אינה נכנסת לבית הספק כלל. אולם ההורים שמסתפקים רק בחנוך השמושי בלבד אינם ממלאים את תפקידם בשום אופן. לפנים בישראל כשאחינו ישבו צפופים ודחוקים בסביבה יהודית אז נקל היה לכל יהודי אף פשוט להיות נאמן לכל קדשנו. אף שמעולם לא הרגיש בנעימות התורה, ואף שהתורה היתה חתומה לו בכ"ז קיים את מצות ד' יען שראה כן בבית הוריו והורגל בנעוריו לעשות כמעשיהם. הוא שמר את מצוות ד' רק כמצות אנשים מלמדה מבלי בקש חשבונות ומבלי שאל אף שאלת התם, מה זאת? ירושת אביו הרוחנית היתה יקרה לו, שמרה כבבת עינו ולא עלתה על דעתו מחשבה זרה לשנות את טעמה. אבל בימינו אלה רבים וקשים הם הנסיונות הנוראים המקיפים את היהודי ומסיתים אותו לעשות במורשת אבותיו כאדם העושה בתוך שלו. חיים אנו בדור כזה שחכם הוא בעיניו ואינו חושב את עצמו כננס על גבי ענק לגבי הדורות שקדמוהו וכי הם רק אנשים לגבי הראשונים שהיו מלאכים. חיים אנו בדור שאוהב לבקר כל דבר וכל ענין שתחת השמש; דור אשר שואל ומקשה תמיד וחפץ להבין כל דבר לאשורו, ואינו מסתפק בסברות בעלמא ובדברים של מה בכך. ולפי"ז מה מאד צדקו חז"ל שפסקו: „הדלקה עושה מצוה" כי החנוך השמושי (הנחה) תלוי בהחנוך העיוני (הדלקה) ושניהם אחוזים זה בזה כשלהבת בגחלת. בדור כזה עלינו לחנך את בנינו בחנוך עיוני ולהוכיחם כי התורה היא תורת חיים, כי הטוב המועיל והערב שבכל השטות נמצאים בה, כי היא המקור לכל המדות הטובות וחקים ומשפטים צדיקים שמביאים את האדם המקיימם לתכלית השלמות. עלינו לבארם כי חז"ל שבארו את חקי התורה ומשפטיה היו חכמים גדולים ומלומדים, וגם היו אנשים מדיניים והתענינו בכל הענינים המקיפים את חיי האדם והצטרכותו. גם היתה להם ידיעה גדולה ורחבה בכל החכמות, כי הספרות התלמודית היא מלאה בלמודים מחוכמים ומוסריים, במשלים פתגמים ומכתמים שאפילו חכמי אומות העולם מתפלאים על טיבם ויפים ומתימרים בם. כי ספרותנו היא כגן נחמד המלא על כל גדותיו בפרחים שונים הנותנים ריח טוב באף כל עובר, כי מלבד התנ"ך שגם העמים מעריצים ומכבדים אותו, יש לו גם הסתוריה גדולה ועתיקה, וגם יש לו ספרי מדות ופדגוגיה כמו מסכת דרך ארץ, אבות דרבנו נתן, פרקי אבות וכו'.

הנה אלפים שנה שנות צרה ויגון עברו על ישראל והיה נרדן בד' המיתות סקילה שרפה הרג וחנק. עם קטן וחלש היה מפוזר זה אלפים שנה בין חיתו טרף ובכ"ז עוד הוא חי ויחיה לנצח. וזה למעלה מכל ספק כי הסוד לקיומו הוא „המאור שבתורה" בכל דור ודור האור הגנוז בתוכה נפח בו רוח חיים והיה לו למשיבת נפש. בכל צרותיו מצא תנחומים לנפשו הנדכאה בירדו במצולת ים התורה והעלה מרגליות טובות. כל מה שצורריו רדפוהו והדריכוהו מנוחה השקיע את עצמו בכל

מעינו בתורת ד׳ ויגלה את התעלומות וסתרי החכמה אשר בקרבה, והיא הפיצה אורה בכל מחשכיו. בעת צרתו ועניו הגדיל את ספרותו והעשירה בספרים היקרים מזהב ומפז. כי הרבה ספרים הנותנים פאר לספרותנו, ספרי הלכה ואגדה, ספרים פלוסופיים ומדעיים, ספרים העוסקים בתקות ישראל, ארצו ועתידו, אשר החזיקו את רוחו, היו פרי הצרות ותולדות התקופות הנוראות שעברו עליו. כי „אל הערפל אשר שם האלהים" (שמות כ, יח) כלומר: במקום „הערפל" אשר אור החופש והדרור לא נגה לישראל, במקום אשר העמים הבדילוהו לרעה מכל האנשים אשר על פני האדמה, ואך צרה וחשכה היו מנת חלקו „שם האלהים" שם נראה כח ד׳ וגבורתו הנפלאה. ישראל בצרותיו עסק בתורה בהתלהבות עצומה ויחבר ספרים נפלאים שהאירו את עינינו לראות ולהרגיש את המאור שבתורה ואת רוח ד׳ השפוכה עליה. ישראל בישבו בגיתו צר וחשוך הפיץ משם אור החשמל לכל ארבע רוחות העולם. כח כזה הוא למעלה מדרך הטבע ואך רוח ד׳ יצוק בו. לפי הנחה זו מה מאד מובנים המה דברי חז"ל על הפסוק (שמות כז, כ) „ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור" „הה"ד (ירמיה יא, טז) זית רענן יפה פרי תאר קרא ד׳ שמך, וכי לא נקרא ישראל אלא בזית הזה בלבד והלא בכל מיני אילנות נאים ומשובחים נקרא ישראל (בגפן ותאנה בתמר בארז באגוז וכו׳) אלא מה הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח"כ מורידין אותו מן הזית ונחבט ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת ונותנין אותו במטחן ואח"כ טוחנין אותו ואח"כ מקיפין אותו בחבלים ומביאין אבנים ואח"כ נותנין את שומנו; כך ישראל, באין אומות העולם וחובטין אותו ממקום למקום, וחובשין אותו, וכופתין אותו בקולרין ומקיפין אותו טרטיוטין וכו׳ הוי זית רענן יפה פרי תואר" (מ"ר שמות פרשה ל"ו) ההשתוות שבין ישראל והזית עולה יפה מכל צד והיא נפלאה מאד. מה הזית הזה מוציא אורו הזך רק ע"י יסורים ועגוים נוראים, הוא סובל כל מיני חביטות וטחינות, הקפת חבלים וטעינת אבנים כבדות עליו, כך ישראל אינו מוציא את המאור שבתורה אלא ע"י הדריסות והרמיסות ששונאיו הורסים ורומסים אותו. מה הזית המציא ע"י לחיצות ודחיקות שמן זך ונקי מכל תערובת שמרים ופסולת בעד המנורה שהפיצה אור בהיר והשלהבת עלתה מאליה, כך ישראל ע"י הרדיפות והמועקות שסבל משונאיו הוציא את המאור שבתורה והוכיח כי ברכה צפונה בדעותיה הנשגבות לכל אלה המחזיקים בהן. הצרות חדדו את מוחו וישננו את כשרונותיו באופן נעלה והדליק את המנורה הגדולה, מנורת התבל, בהשמנים הטהורים והזכים של תורתנו הקדושה.

„אשה ודאי מדליקה" הנשים כמו האנשים מחויבות להדליק את נר התורה והאמונה בלבות ילדיהן. עליהן להדליק שמן הקדש אשר בלבות בניהן. ומה יפה היא תפלות אמותינו בהדליקן את הנר, נר של שבת, כי עיני בניהן תזהרנה בתורה, כאור קני המנורה, ואורם יפנה לנר אחד, נר התוך—נר ד׳! הדבר היותר נכבד בחנוך הילדים המוטל על האשה הוא, לבער את השאור שבעיסה ולפתח את הרגשים הטובים של הילד למען כאשר יגדל יהיה יהודי טוב ונאמן לעמו ולדתו. ואם האמות לא תשמנה כל מעינן בחנוך הילדים, אז מילד פרא יהיה איש משחית. גאוה פרטית היא מגונה וגאוה לאומית היא יפה ונחוצה. ולכן על האם להפיח בלבות

בניה את הרוח של גאוה לאומית. עליה לעשות כל מה שביכלתה שיתגאו בניה בעמם ובכל אשר לו. על האם לדעת תורה וביחוד לדעת על בורים כתבי הקדש וספרים, כמו מנורת המאור, צאינה וראינה, הסתורית ישראל, בכדי שתוכלנה להשריש בלבות בניהן מוסר ויראת שמים ואהבה וחמלה לכל הנברא בצלם אלהים. הנשים שאין להן שום ידיעה בתורה ובספרות ישראל אינן יכולות לטעת בלבות בניהן אהבה טהורה ונאמנה לתורתנו ולעמנו. בזה שאין אנו מלמדים תורה לבנותינו אנו ממיתים אותן. פרעה גזר על הזכרים מיתת הגוף: „כל הבן הילוד היארה תשליכהו„ ואנו גוזרים על הנקבות מיתת הנפש. רוב בנות ישראל מתות חיות הנן. יודעות הן בנות ישראל שבעים לשון לבד מלשון הקדש. דברי ימי עם ועם שגורים הם בפיהן, ודברי ימי עמנו הם זרים להן. מראות הן באצבע כל הר וכל גבע על מפת הארץ ואך ארץ ישראל לא תכרנה. יום יום תשמענה כי שם ישראל מנואץ, ואמותיהן אינן יכולות להראות להן כי שקר יענו בנו שונאינו. ומה תעשה הבת שלא תחטא לעמה? רבים ישאלו, מה החרדה הזאת? הן גם אמותינו ואמות אמותינו לא ידעו תורתנו ודברי ימי עמנו, ובכ"ז גדלו וחנכו בנים נאמנים לעמם. המה עוד שואלים: הלא „כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות" (סוטה כ׳) „ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים" (ירושלמי סוטה פ"ג) אבל כל השואל שאלה זו אינו אלא טועה. משל למה הדבר דומה, לכפרי שבשל בערב פסח מי־דבש לארבע כוסות, וישאב פך קטן מן היורה ויטעם את מי־הדבש, והנם מתוקים יותר מדי. מה עשה? הוסיף מים ויטעם עוד פעם, והנה עודם מתוקים ביותר. וישפוך עוד קיתון של מים לתוך היורה ויטעם מחדש, והנה גם הפעם אי אפשר לשתות מרוב מתיקות. וכן שפך כל היום מים בתוך מי־הדבש, ובכ"ז כאשר טעם כפעם בפעם היו בפיו כדבש למתוק. וישמח הכפרי מאד בחשבו כי נעשה לו נס. אבל שמחתו נהפכה למפח נפש, כי בליל התקדש החג והנה מי־הדבש היו כמים ממש. וזה הדבר: הכפרי לא טעם בכל פעם ופעם מן היורה, כי אם מן הפך אשר מלא בפעם הראשונה, ואת המים שפך לתוך היורה. כן אלה הלוקחים את אבותינו ואמותינו הראשונים למשל, הם טועמים תמיד מן הפך הראשון, ואינם שמים אל לבם כי הרבה מים מרים נשפכו מאז ועד עתה לתוך דבשו של ישראל. הם שוכחים כי נשתנו תנאי החיים ואתם גם תנאי החנוך. עלינו לדעת כי אינו דומה אשה שאינה יודעת חכמות וגם חכמת ישראל בכלל, לאשה היודעת כל שבע החכמות ואך חכמת ישראל זרה לה. אבל באמת ההנחה הנ"ל כי אמותינו לא היו מלומדות בידיעת חכמת ישראל אין לה שום יסוד והיא מופרכת מאליה. להרבה מאמותינו היתה ידיעה גדולה בתנ"ך ובספרים יקרים המלאים רוח העברי. הרבה ספורים מהאגדות חז"ל וממדרשים שונים היו שגורים בפיהן, וגם ידעו קרוא וכתוב עברית. ואף אלה הנשים שהיו רחוקות מידיעות כאלה אבל שמירת היהדות כהלכתה היתה חלקן ואשרן בחייהן. היו נכונות למסור את עצמן על מזבח הדת. חז"ל השתמשו בהספור של חנה ושבעה בניה רק בתור דוגמא להראות לנו את הכח הגדול של מסירת הנפש שהיה לאמותינו, כי באמת בכל דור ודור עמדו אמותינו בנסיונות כאלה. כל השיח

והשיג שהיה לאמותינו עם בניהן סבב רק על ציר הדת והיהדות, וכל שאיפתן היתה שבניהן יהיו מורי הוראה בישראל או סתם בעלי בתים מופלגי תורה ויראי ד׳. הן לא חדלו להניק את בניהן חלב הדת ממש עד זמן חתונתם ועזיבתם את ביתן; וחלב זה שהבנים ינקו כל זמן היותם בבית אמם הועיל להעמידם על רגלם, רגל התורה והאמונה, אף בזקנתם „חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנותי" (חולין כד:) ולכן אף אלה הנשים שלא היו מלומדות הצליחו בחנוכן לבניהן. אבל האמות בדורנו רחוקות הנן כרחוק מזרח ממערב מאמותיהן. הן אינן מסורות כ"כ לחנוך בניהן. מוחן הוא מלא דעות שונות, ולפעמים לא תדענה במה לבחור אם בבתי הנפש או בחנוך נפש ילדיהן. עפ"י רוב התנהגותן ומעשיהן אינם עפ"י טהרת הקודש ואינם מתאימים להרוח ולתורת אמותיהן מדור הישן, והן בעצמן פותחות פתח ההתבוללות לבניהן. האמת נתנה להגיד כי רוב האמות חפצות בלב שלם שבניהן יהיו שומרי תורה ומצוה אבל אינן מרגישות כי מעשי עצמן והתנהגותן שאינן לרוח היהדות מחלישים לאט לאט את לב העברי של בניהן וממיתים את רוחם. האמות בעצמן הסתגלו לחיי שכניהן והתרגלו למנהגיהם ונימוסיהם, ובלי משים הן מחקות כקופים את מעשיהם ואינן רואות בי בזאת הן חובלות את נפש בניהן. האמות נגררות ונסחפות, כמעט נגד רצונן, בזרם החיים המחליף והמשנה צורת כל דבר, ואותו הזרם שנה קלסתר פני יהדותן והשחית את הרגש החם שהיה נטוע בלבותן ללאומיותן, מבלי הרגש מאומה את המהפכה הגדולה שבאה בחייהן הפנימיים. ורק דבר אחד יש בעולם שיכול לשמור את האמות מלהסחף בשטף הזמן וזרם ההתבוללות והוא: הידיעה בתנ"ך ובהסתוריה שלנו, ומושג נכון מעברנו ומעתידנו עם כל התקוות הטובות והמזהירות הכרוכות בחיקו. הידיעות האלו תגנה על ישותן ונשמתן, על גאותן הלאומית, ותשתדלנה להדליק את נר התורה והמצוה בלבות בניהן. האמות שנתחנכו בחנוך עיוני כזה בטח שלא תמעלנה בחנוך בניהן ותדענה לבחור בעדם את דרך החיים לתורה ולמצוה.

מכל האמור למעלה תוכח קורא יקר את החשיבות של מצות „הדלקת הנר" כלומר: החנוך העיוני, כי רק על ידה נוכל לשמור מכל משמר את היהדות ולמסרה מדור לדור בקדושתה ובטהרתה, ביפיה ובזהרה, כמו שנמסרה לנו מאבותינו. ע"י „הדלקת הנר" נצליח להוציא את המוסר הטוב לא רק מהלכות שבתורה המפוזרות בשני הימים הגדולים בבלי וירושלמי; לא רק שעל ידה יעלה בידינו לקטוף את הפרחים היפים מכל המינים הגדלים לאלפים בשדה האגדה; לא רק שע"י נשאב כח ואמץ מהסתוריה שלנו, מהשתלשלותנו והתפתחותנו בתור עם הספר כי אם נצליח לגלות גדולות ונצורות אף מספורי התורה אם נעמיק לחקור בהם, ומשיחתם של אבות תצא לנו תורה שלמה בהלכות חיינו בתור עם, והשקפה ברורה מתעודתנו בגלות הארוכה והנוראה. ובתור דוגמא אקח לי את המחזה של „מכירת יוסף" מפני שדומה הוא בתכונתו למחזה החשמונאים. „בא וראה כל מה שאירע ליוסף אירע לציון וכו׳ כל הרעות שאירעו ליוסף אירעו לציון וכן הטובות וכו׳" (תנחומא ויגש) ואתה קורא יקר עיין בתנחומא זה ושים לבך אל כל הדמיונות שחשב ומנה

בין יוסף וציון ותתענג מהם. בלי ספק כי בעל המאמר קלע בדבריו לאמץ את רוח ישראל בימי גלותו, שבל יתיאש מימים יותר טובים וכי סוף סוף יבואו עליו כל היעודים הטובים שיעדו לו נביאיו בשם ד'. המאורעות שאירעו ליוסף והסבות שגרמו את הרדיפות והעלילות נגדו הם דומים לאלה שבאו על עם ישראל. חיי יוסף מראשית התפתחותו בתור איש עד סוף ימיו הוא כמו ראי אשר בהביטנו בו נראה כמו את תמונת ישראל וכל הקוים הרשמים והשרטוטים, החקיקות והבליטות אשר עליה כלומר: שאיפת ישראל בחייו אשר אליה הוא נושא את נפשו, עם כל המקרים החליפות והתמורות שעברו עליו, העקיצות והנשיכות שנעשו בבשרו מעת היותו לגוי עד היום הזה. שלשה זמנים יסודיים היו בחיי יוסף: א) היותו בבית אביו ושנאת האחים אליו וסבתה: ב) היותו בארץ נכריה והתמורות הגדולות שעברו עליו: ג) צואתו לפני מותו לאחיו ושאיפתו האחרונה בחייו. זמנים ומאורעות כמו אלה בכל צבעיהם בולטים ביותר בחיי ישראל.

א) **היותו בארצו ושנאת העמים אליו.** סבת שנאת העמים לישראל היתה „כתנת הפסים" אשר עשה לו ד' כלומר: התורה שנתן לו „מאי הר סיני? הר שירדה שנאה לעכו"ם עליו" (שבת פט׳) ד' בחר בעם ישראל מפני „כי בן זקונים הוא לו" „ארי בר חכים הוא לה" (תרגום) ישראל עלה בחכמתו ובהכרתו את ד' על כל העמים. הוא הכיר את ד' והאמין בו באמונה שלמה בעוד שכל העמים היו עובדי אלילים ולא היתה להם שום השגה ממציאות ד'. כל האומות סרבו לקבל את התורה מפני שמצותיה היו נגד רוחם וטבעם (לא תרצח לא תגנוב לא תנאף וכו'־ספרי ברכה) ישראל לא חדל לדבר דברים רכים ונעימים על לב העמים ויתאמץ לקרבם ולמשכם לאמונת ד' ותורתו, אבל „וישנאו אתו ולא יכלו (לסבול) דברו לשלום" „ר"ל מה שהוא היה מדבר אליהם לשלום, כי השנאה הרגילה תתקרר עת ידבר האויב דברי שלום ורצוי כמ"ש מענה רך ישיב חמה, אבל השנאה שהיא ע"י קנאה וכו' תגדל עוד ע"י דבורו לשלום" (מלבי"ם) העמים „הוסיפו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו" ישראל חלם כי הוא יהיה עליון על כל גויי הארץ ומורה לכל העמים, כי הוא יהיה רוח החיה באופני התבל ועיני העמים תהיינה אליו נשואות, וכי השמש והירח וכל מאורי התבל, העמים הנאורים והחכמים היותר גדולים כלם ישתחוו לו. אולם ישראל לא שם לבו לקנאת העמים ולשנאתם ועשה את שליחותו שליחות המקום באמונה, וכל מה שהעמים התרחקו ממנו התקרב הוא אליהם והלך „לראות בשלומם" ואף שהוא ידע כי אורבים לו מסביב וכי סכנה צפויה לו בדרך שהוא הולך בכ"ז לא נרתע לאחור. תשובתו על השאלה שנשאל תמיד „מה תבקש?" היתה „את אחי אנכי מבקש" כל האנשים אשר על פני האדמה נחשבו לו כאחים כי „הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו„ (מלאכי ב,י) ויבקש להכניסם תחת כנפי השכינה. (כל האנשים אשר על פני האדמה אף שהם מחולקים בדעותיהם ובאמונתיהם בכ"ז נחשבים לאחים בני אם אחת, יען כי האדמה אשר היא אם כל חי מכלכלת ומפרנסת את כל בניה בלא הבדל ומבלי הבט אל אמונתם) אבל העמים הפראים לא הטו אזניהם לדבריו שנאמרו באמת וצדק כי אם „ויתנכלו אתו להמיתו" חבלו תחבולות שונות מה לעשות עמו ואיך להפטר ממנו. שונאיו היו תמיד חלוקים

בדעותיהם איך להשיג מטרה זו, אם להמיתו ולהכריתו מארץ החיים או לשלוח אותו אל ארץ גזרה אשר ממנה לא ישוב עוד. בכל דור ודור היו עמים אשר מפני רגש הרחמים אשר עוד לא עומם בקרבם, או מפני טענת „מה בצע?" כלומר: „מה נרויח?" מנעו את העמים האכזרים מלהרוג את ישראל, ולא שמו קץ לחייו מפני שלא יכלו להשיג שום שכר מזה, ולולא מחשבה זו כי עתה לא הסתפקו אף רגע כי אינו כדאי להניחו בחיים. העמים האלה לא היו ראוים לברכה בעד זה „וכל המברך את יהודה—שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו—הרי זה מנאץ, וע"ז נאמר (תהלים י, ג) ובצע ברך נאץ ד' " (סנהדרין ו:) אם לא גזרו עליו מיתה אבל החליטו לענותו ביסורים קשים ונוראים. הבדילוהו מיתר התושבים, שללו ממנו את זכיותיו ושברו את מטה לחמו. בראשונה נסו להשליכו „אל בור רק שאין בו מים" אל גיתו צר וחשוך וסתמו בעדו כל הבארות אשר שאב מהם מים כלומר: פרנסתו.

ב) **היותו בארץ נכריה והתמורות הגדולות שעברו עליו** אם שונאיו לא הרגוהו אבל לקחו את כל אשר לו ויגרשוהו מארצו. ישראל שנמלט בעור בשרו נס אל ארצות רחוקות ועמים זרים. שונאיו שמו מסוה הצדק על פניהם ויתנצלו כי ידיהם לא היו במעל הזה „ויאמרו זאת מצאנו" כלומר: אין אנו אשמים בצרותיו ואנחנו לא היינו הגורמים לזה. המה הצדיקו עליו את הדין כי הוא בעצמו הביא עליו את את כל הרעה הזאת. היו עמים כאלה אשר הביעו את צערם על שברו הגדול וינסו לנחמו, אבל „וימאן להתנחם" יען שידע כי אך שקר בפיהם, כי עמדו על דמו ולא נקפו אף את אצבעם הקטנה להצילו, ואף לא מחו בפרהסיא על השערוריות הגדולות שנעשתו נגדו לעיניהם. ישראל בגלותו הצטיין באהבתו ובאמונתו להמדינה אשר בה התישב והיא נתברכה בגללו. הוא בחכמתו ובחריצותו העשיר את המדינה שהיה בה והרים את מצבה המוסרי והכלכלי, והיא הלכה וגדלה ופרחה מיום ליום. היו עתים אשר שרי המדינות בהכירם את חכמתו וחריצותו „הפקידוהו על ביתם ועזבו כל אשר להם בידיו" והוא מלא את תפקידו באמונה. ישראל „היה יפה תואר ויפה מראה" התנהגותו היתה רצויה ומעשיו נאים, וכלם התפלאו על תכונתו ומעשיו הטובים. והנה פתאם אהה! שונאיו אשר קנאו בהצלחתו העלילו עליו כי הוא פרץ את גבול המוסר וחוקי הצניעות, כי הוא השחית את החיים המוסריים של המדינה בהפקרותו ובפריצותו. שונאיו הרימו קול צעקה ועשו את המדינה כמרקחה על שהכניסו „את העברי לצחק בם" המה הצביעו שהיהודים הביאו רוח משחית במדינתם. כל האנשים, יהיו מי שיהיו, עובדי גלולים, שטופי זמה, כושים צוענים ופראים, כלם חיים חיי מוסר, ורק היהודי השומר את „עשרת הדברות" הוא פרוץ בעריות ומשחית את דרכו על הארץ. אם יהודי יחטא אז שונאיו יפרסמו לא רק שם הפרטי של החוטא כי אם יכריזו בקולי קולות את לאומיותו ויאמרו „ראו עברי עשה נבלה גדולה" כאלו כל בני ישראל ערבים ואחראים בעדו. ולא עוד אלא אף אם השופטים יודעים כי הוא חף מפשע ואין אף קורטוב של אמת באשמת צורריו נגדו בכ"ז בכדי לחפות על רשעת מאשימיו המה עושים אותו את השעיר להעזאזל (עפ"י דברי „מלבי"ם" היקרים על הפסוק יט בראשית לט) על לא דבר ועל לא חמס בכפו. המה נתנוהו „אל בית הסהר" גזרו גזרות חדשות וחוקים מכבידים

ומעיקים נגדו. מנעו ממנו דריסת הרגל למקומות הגבוהים ולא נתנוהו להתרועע עם אנשים חשובים ומפורסמים. הרחיקוהו מכל משרה פוריה ומכל דבר שהיה נותן לו את האפשרות להתקדם ולעשות חיל בכשרונותיו הטובים, ורק שמוהו בחברת אנשים פחותי ערך, במקום שהיה משולל כל הזכיות הנחוצות להתפתחות האדם; במקום אשר היה עלול לחטוא ולעשות מעשים מגונים. והנה מה גדלו נפלאות ד׳ כי למרות שישראל היה אסור באזקים ורגליו לנחשתים הגשו בכ״ז „ויהי ד׳ את ישראל ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר״ „אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר ד׳ אתו ואשר הוא עשה ד׳ מצליח״ אף בעת ששם ישראל היה מנואץ והיה למרמס ממש תחת רגלי החיות והבהמות בכ״ז גם אז היו שרים גדולים אשר הכירו את חכמתו וגדולתו, ואמונתם בו היתה כ״כ חזקה עד שסלקו את ידיהם מכל עניניהם וימסרום בידו. כאשר העמים היו בצרה ולא יכלו לפתור חלומותיהם, את השאלות החמורות והמסובכות, אז בצר להם פנו אל ישראל שהוא יחלצם מן המצר, שיחוה דעתו וינחם בעצתו. דבריו היו בעיניהם כדברי האורים והתומים, וכאשר פתר להם כן היה.

הין עתים אשר ישראל כה נתעלה בחכמתו עד כי גם מלכי ארץ שמו עינם בו, מפני שהכירו כי הוא „עם אשר רוח אלהים בו״ המה חכו לעזרתו בעת שמדינותיהם הכבירות היו בסכנה גדולה מפני מלחמת החשך והאור, מפני המלחמה בין הכחות הרעים והדלים והכחות הבריאים והטובים, בין האנשים הסריקים והנבובים ובין אלה המלאים חכמה ודעת. הכחות הגרועים הצנומים והדקים מתאמצים תמיד לבלוע את הכחות הטובים והרעננים ולהביא מהפכה בעולם. כל צד מהלוחמים השונים רואה חלמא טבא כי הוא יצליח להכריע את הצד שכנגדו ולהטביע חותמו על כל עניני המדינה. ואם הכחות הרעים היו מנצחים את הכחות הטובים כי עתה נשתנו סדרי החיים והארץ רגזה תחתיה. הנצחון של הכחות הטובים על הרעים תלוי בדעת ההמון. אלה הכחות שההמון מצדד בזכותם יצליחו ויכריעו את כף המאזנים של מתנגדיהם. ההכרעות וההחלטות במלחמות כאלה הן בידי ההמון, ועל פיו יפתרו לטובה או לרעה כל הסכסוכים והריבות בין הכחות הלוחמים זה בזה. ומה נאמנים הם דברי חז״ל „כל החלומות הולכין אחר הפה״ (ברכות נה:) הכלל הזה נאמר אף נגד האנשים שחולמים בהקיץ ושואפים לשנות דברים עיקריים ויסודיים בחיי החברה ולהכנים יסודות חדשים שהם בנגוד גמור לחוקי המשפט והצדק. חלומות כאלה „הולכים רק אחר הפה״ פתרונם והתגשמותם תלוים בגלוי הדעת ונטית הרוח של ההמון, והוא יפתר כפי רצונו ודעתו. הפתרון לטובה של חלומות ממין הזה אשר הצלחת המדינה תלוי בידו, אינו יכול להחתך ע״י „חרטומים״ איצטגנינים וקוסמים כי אם ע״י „איש אשר רוח ד׳ בו״ ואשר כל מעשיו נובעים ממקור זה; איש אשר שאר רוח לו ועומד למעלה מאנכיותו ומאהבת עצמו הוא; איש שהוא בלתי מפלגתי ואשר הצדק נר לרגלו ואור לנתיבתו. ההמון יהיה כרוך אחרי איש כזה ודבריו יהיו קדושים בעיניו. ישראל עם ד׳ פתר בכל דור את החלומות של מלכי ארץ ואיתני התבל, ובמקום שכל חכמי העמים וחרטומיהם לא מצאו ידיהם ורגליהם, ופתרונותיהם לא התאימו

לתכונת החלומות, אז ישראל כחכם הרואה את הנולד גלה להם את המסטורין שבחלומותיהם והגיד להם מראש מה לעשות, לטובתם ולהצלת מדינתם. והיו גם עמים, בתקופות שונות, שבהכירם את חכמת ישראל הודו ואמרו: „עם אשר רוח ד' בו" והעלוהו על מרומי ההצלחה.

אבל אשמים אנחנו. צרותינו בגלות הן למעלה מדרך הטבע. אף עמים נאורים שמרחמים אפילו על בעלי חיים ומיסדים חברות „צער בעלי חיים" אוכלים אותנו בכל פה, ובודים מלבם אשמות עלינו ואומרים: „מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם" כי אין אנו דורשים בטובת המדינה שבתוכה אנו יושבים ושמחים אנו בקלקולה; כי אנו דוחקים את רגלי התושבים ועיננו צרה באשרם. התנצלותנו כי מטרת ביאתנו במדינותיהם היתה רק „לשבר אכל" יען ששונאינו בארץ מולדתנו הציקונו ושברו את מטה לחמנו, היתה לשוא. כל הראיות והמופתים שהבאנו להוכיחם כי טועים הם וכי אנו מסורים בכל לבנו לטובת מדינותיהם לא הועילו לבטל טענותיהם נגדנו, מפני שבעלילות היו באים עלינו „תדע שבעלילה אתה בא עלינו, כמה מדינות ירדו לכאן ליקח אוכל, כלום שאלת להם כמו ששאלת לנו?" (ילקוט רמז קנא) מדוע רק אנחנו ירדנו בה פלאים והננו בצנינים בעיני צוררינו? מוכרחים אנו, לבשתנו ולחרפתנו, להתודות „כי אשמים אנחנו" כי אנחנו בעצמנו פשטנו את „כתנת הפסים" מעלינו והשפלנו את כבודנו. ישנם בקרבנו, לדאבון לבנו, אנשים כאלה המוכנים ומזומנים בכל זמן לפשוט מאחיהם לא רק הכתנת פסים שלהם כי אם גם עורם מעל בשרם, ובעד פגיעה קלה בכבודם ימכרו אותם ואת כל אשר להם. בכל דור ודור קמו משטינים מקרבנו אשר מכרו בכורתם תורתם ויהדותם בעד נזיד עדשים, ויבזו את אלה אשר נשאו את „כתנת הפסים": ספרותנו העתיקה ומורשת אבותינו. אהה! כמה מאחינו, בכל מדינה ומדינה, אשר בעלותם לגדולה מתנכרים אל אחיהם העניים המבקשים מהם תמיכה „ויכר יוסף את אחיו בשעה שנפלו הם בידו, והם לא הכירוהו בשעה שנפל הוא בידם" (ילקוט רמז קמח) כמה כסילים והדיוטים ישנם בקרבנו המתפארים כי אבותיהם ואבות אבותיהם כבר נתאזרחו במדינה זו, והם מביטים בעין זעומה על אחיהם הגרים החדשים ומשפילים את ערכם בעיני שכניהם התושבים. קנאה ושנאה בעצם תקפן שוררות בינינו ואנחנו מריבים ומתרוצצים איש את אחיו. אנחנו בעצמנו משחיתים ומקלקלים הסדרים הטובים בחיינו הפנימיים ואנו מבטלים אף את הדברים היסודיים אשר בהם התפארו אבותינו. ואם אנחנו בעצמנו שונאים את אחינו היתכן שאחרים יאהבו אותנו? „כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים (מפחדים, שלא יקוץ בהם) אמר להם, מה לכם מרתתים? עץ מכם אל יכנס בי, ואין אחד מכם ניזוק" (מ"ר בראשית פרשה ה).

ישראל היה תמיד עשיר בגבורים רוחניים אשר התראו על במת ישראל בצורת יהודה. ישראל בגלותו לא היה חי על חרבו ונצח לפעמים את מתנגדיו בקולו, כי בהתוכחו עמהם יצא בנזר הנצחון על ראשו. „ידבר נא עבדך דבר" „דבר אני מוצא מפי ומכנים דבר בנא וכו' אם אשלוף חרבי אהרג כל מצרים. אמר יוסף אם אתה מוצאה נכרוך אותה על צוארך. אמר ליה יהודה אני פותח

את פי ובולעך" (ילקוט רמז קנ) אם אין אנו יכולים לנצח את שונאינו בחרבנו אבל ננצחם בפינו. בכל דור ודור היו בקרבנו גבורי הרוח אשר לא חתו להתוכח עם מושלי ארץ ויבררו וילבנו במופתים חותכים כי אין שום יסוד לעלילותיהם נגדנו והוציאו לאור צדקתנו. המה כיהודה דברו „באזני אדוניהם" כלומר: לא ע"י משרתים ולא ע"י אמצעים אחרים כי אם באמץ רוח דברו ישר אליהם ויבארו להם את יחוסנו ואת גזע צור מחצבתנו: „יש לנו אב זקן" כי לא שתוקים ואסופים אנחנו, ויודעים אנו היטב יחוסנו, וההסתוריה שלנו היא עתיקה הנותנת כבוד לעמנו. „כלנו בני איש אחד נחנו" כלומר: מגזע אחד אנחנו, ויודעים אנו מי הרה וילד אותנו. הורתנו ולידתנו בתור עם היו בקדושה ודם טמא לא נתערב בנו. ואף שלפעמים אנו מחולקים בדעותינו שאינן שוות זו לזו, אבל קשורים אנו לדברים העקריים שקבלנו מאבינו הזקן ואף „נפש אחינו הקטן קשורה בנפשו" כלומר: אף נפש הקטנים והצעירים אשר בקרבנו קשורה בנפש אביהם הזקן, ישראל סבא, ומסורים בכל לבם לתורתנו ולארצנו. וגבורי הרוח הצליחו כמה פעמים לרכך את לבות אדוניהם הקשים כצור, ולהפכם מאויבים לאוהבים. לא אלמן ישראל מגבורי הרוח כיהודה שהמה ערבים בעד הדור הצעיר, ובראותם שהוא מתרחק מאביו הזקן מוסרים את נפשם לקרבהו ולהשיבו אליו. המה בראותם כי יש פרוד בין הדור הישן והצעיר, אוחזים בכל האמצעים לעשות שלום ביניהם ולהשיב את לב הצעירים על הזקנים ולב הזקנים על הצעירים.

המחזה שבין יוסף ויעקב הוא אותו המחזה שבין אבות ובנים בגלותנו. האב מדור הישן שהגיע לזקנה שמח הוא בחלקו. הוא חושב אחת לאחת את כל ההרפתקאות שעברו עליו מנעוריו עד היום הזה: דאגת גדול בנים, צרות הבנות שהגיעו לפרקן, דאגת הפרנסה, מדנים ומריבות עם אחיו, עסקים והתחרות עם רמאים ונוכלים, פגישה עם אויבים שהתנקשו בנפשו, התרגזות, פלצות והתנגשות על כל צעד ושעל. אבל הוא התגבר על כל צרותיו, ולעת זקנתו נתפזרו כל העבים ושמי חייו היו זכים ובהירים. הוא חי אז חיים שאננים ושקטים ומרגיש את עצמו מאשר. מתעלס בחברת משפחתו האהובה והיקרה. הסביבה היהודית, בית המדרש, הישיבה והת"ת, נעימים הם לו מאד, וערש ילדותו היא חביבה עליו כבבת עינו. הוא מתחיל לקבוע עתים לתורה ומכין את עצמו להקדיש את ימיו האחרונים לעבודת ד'. אולם אהה! אין מזל לישראל. הוא חפץ לישב בשלוה והנה קפץ עליו רוגזם של בניו. המה עזבוהו פתאם והלכו אל ארץ רחוקה. לא מרע לב עשו זאת כי אם רוח הגלות המר נתקם מזרועותיו. הבנים לא הודיעו לאביהם הזקן איפה היו מפני הצרות האיומות שהעבירו אותם על דעתם. ורק אחרי עבור כמה שנים ושמש ההצלחה זרחה להם, נתעשרו ועלו לגדולה, מהרו לבשר זאת לאביהם הזקן והזמינוהו שיבוא אליהם על מנת להשתקע שם, ויקבלו על עצמם „לכלכל אותו שם" באהבה וכבוד.

הנה ד' פזר את בני ישראל, הבשמים הטובים, בכל קצוי התבל בכדי שיבשמו בריחם הטוב את האומות כלומר: שיפיצו תורת ד' בכל מקום. ולכן היהודי בהכרח צריך להיות נודד מעיר לעיר ומטולטל ממדינה למדינה. אבל אין דבר

קשה ליהודי מיציאתו מארץ מולדתו למדינה אחרת, ועזיבתו את העיר שבה נתגדל קשה לו ממש כקריעת ים סוף. היהודי מטיפוס הדור הישן רוצה בקב שלו, פרנסה בצמצום, מעט ענג, עיר מולדתו הקטנה וביה"מ הנמוך והישיבה הצרה והאפלה אשר בה יותר מתשעה קבין של חברו כלומר: מכל תענוגי עוה"ז ותפנוקיו ומכל בתי הכנסיות הבנוים לתלפיות במדינות אחרות. כל דבר שבעיר מולדתו, החיים והמתים, הדוממים והצמחים, יקרים הם לו. הוא התרגל והסתגל לתנא חייה. הוא מרגיש ביחוד כי שם הוא יכול לעבוד את ד' ולשאוף את נשמת היהדות. מוטב לו ליהודי לדור במקום תורה ויהדות אף אם יהיה שם מדוכא ביסורים ויסבול מחסור וכפן, מלדור במקום שאינו של תורה אף אם כל כסף וזהב שבעולם ינתנו לו. היהודי אומר כמו היונה: „רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ותלוין ביד בשר ודם" (עירובין יח:) בדרך הטבע יש רק כח אחד אשר יכול להסיע את הזקן מדור הישן ממקום גדולו ולהעבירו אל אדמת מדינה אחרת ולהקליטו שם והוא, הבנים. הצעירים שכבר התישבו במדינות אחרות ימשכו בחזקה אחריהם את הוריהם הזקנים „ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל (מפני שישראל מוכרח להיות בגלות מטעם הנ"ל, ודו"ל) אלא שזכותו גרמה לו דכתיב (הושע יא, ד) בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה וכו'" (שבת פט:) „משל לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת, מה עשו? משכו בנה לפניה והיתה מהלכת על כרחה שלא בטובתה; כך היה ראוי יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל, אמר הקב"ה בני בכורי הוא ואני מוריד אותו בבזיון? הריני מושך בנו לפניו והוא ירד אחריו בעל כרחו שלא בטובתו" (ילקוט רמז קמה) אמנם כן, ד' שלח את הבנים לארצות רחוקות לפני אבותיהם הזקנים בכדי שיכבשו ויסללו את הדרך לפניהם, שיכשירו ויתקנו את המסלות והנתיבות הנחוצות לנסיעת אבותיהם אליהם בלי שום מעצור ומכשול. נפלאה היא מאד השגחת ד' על עמו ישראל וממכה עצמה הוא מתקן רטיה. הגירת אחינו בראשית צמיחתה נחשבה לקללה, והאבות שפכו דמעות על יציאת בניהם מארצם. אבל הזמן הוכיח כי ברכה בה וכי היא היתה נסבה מאת ד' הרואה עתידות בכדי להציל את עמנו מכליון. אחינו בארצות השונות וביחוד אלה אשר באמריקה יכולים לומר בצדק להוריהם ולאחיהם אשר בארץ מולדתם: „ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי באנו הנה כי למחיה שלחנו אלהים לפניכם" מפני שהם למחסה ולמסתור לא רק לאחיהם הבאים שם מיום ליום כי אם ד' שלחם שמה להיות למגן ולמחסה אף לאחיהם שנשארו בארץ מולדתם, שהם רוב מנין ובנין של עמנו (פוילין ליטה ורוסיה). הם הגינו תמיד בכל מאמצי כחם על אחיהם הנרדפים על צואר מחמת צורריהם במדינות השונות. אחינו בארצות הברית הצטיינו בפעולותיהם הנשגבות במשך המלחמה העולמית. המה תמכו בהונם ומאדם את אחיהם הרעבים והנדכאים. המה החזיקו בעמודי הישיבות הגדולות אשר התמוטטו לנפול, והיו לאחי־עזר ואחי־סמך לת"ח ונושאי דגל התורה די בכל אתר ואתר בנתנם סמי מרפא לגוית ישראל ונשמתו, ולולא עזרתם מי יודע מה היתה אחרית אחינו בחמר וברוח במדינות האלה.

ואף החזיון האחרון בין יעקב ויוסף נתקיים בנו בכל צבעיו: „שמע יעקב על יוסף שהוא חי והיה מהרהר בלבו ואמר איך אעזוב ארץ אבותי ואת ארץ מולדתי ואת ארץ ששכינתו של הקב"ה בתוכה ואלך אל ארץ טמאה לתוך העבדים בני חם שאין יראת שמים ביניהם? א"ל הקב"ה יעקב אל תירא מרדה מצרימה וכו' אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" (פרקי ר"א פרק לט— ועיין במלבי"ם שם) מחשבות כאלה עולות בלבות האבות מבית הספר הישן בשעה שהם מוזמנים מבניהם לבא אצלם, והמה מציירים בנפשם וחוששים כי לא יכירו את בניהם מפני שאולי נשתנו לגמרי ביחסם ליהדות ומתנכרים אליה. אולם האבות בהפגשם עם בניהם יוכחו לדעת כי אך דמיון שוא חזו כי בבואם שם הם רואים כי רוח היהדות עוד חי בלבות בניהם ודם חי עוד נוזל בעורקיהם למורשת אבותיהם. (עפ"י מלבי"ם על הפסוק „עוד יוסף בני חי") עולם ישן יגלה לפניהם בעולם החדש, כי גם שם יש „גושן" מושב מיוחד ליהודים אשר שם יוכלו לשמור את היהדות כאות נפשם; כי התורה מחזרת על אכסניא שלה והשכינה שרויה בכל מקום „כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהן, גלו למצרים שכינה עמהן וכו', גלו לבבל שכינה עמהן וכו'" (מגילה כט') כי „השכינה אינה מצמצמה את עצמה רק במקומות הקדושים (כפרת כרוב מפתן מזבח וכו') כי אם נוסעת ממקום למקום ושרויה אף במדבר" (עפ"י הגמרא ר"ה לא') „ויחי יעקב בארץ מצרים" יעקב חי בכל מקום שהוא. הזקנים מדור הישן מסתגלים אל תנאי המקום החדש וחיים גם שם חיים של ברכה, חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא. אמנם הדור השלישי הוא רחוק מאד מדור הישן בדעותיו ובהשקפותיו על החיים. ולא חזון נפרץ הוא לראות כי הסבא בראותו את נכדיו שבאים עם אביהם לבקרהו שואל „מי אלה?" ותשובת בנו היא „בני הם אשר נתן לי אלהים בזה" כלומר: אף שמשונים הם ממנו בלבושיהם במנהגיהם ובנימוסיהם בכ"ז „בני הם" מפני שנאמנים הם לעקרי הדת והיהדות. (עפ"י מלבי"ם שם) והסבא בראותו את נכדיו במצב כזה מברך אותם בברכת יעקב: „המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי וכו' וידגו לרב בקרב הארץ" „זרעא דיוסף לא שלטא בהם עינא בישא דכתיב, וידגו לרוב, מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעא דיוסף אין עין הרע שולטת בהם" (ברכות כ') ברכה זו בצורתה החיצונית מתאימה לתכונת הדור החדש. באותם המקומות שהחנוך עומד רק על חמ"ם (חומשים מחזורים סדורים) הזקנים מרגישים כי ברכתם לנכדיהם שיהיו ת"ח ומורי הוראה, תהיה לבטלה, מפני שהתורה אינה עוברת בירושה מאבות לבנים והאיש שאינו ממית את עצמו באהלי תורה לא יהיה ת"ח אף אם אבותיו היו ארזי הלבנון ואדירי התורה. ולכן הזקנים בראותם שאין תקוה לפניהם שנכדיהם יהיו ת"ח מברכים אותם שלמצער „יקראו בהם שמו ושם אבותיו" שיתגאו בשם אבותם ויחוסם, שיזכרו תמיד כי אבותם באו באש ובמים למען אמונתם ותורתם והקדישו את שם ד' ברבים; כי המה במסירת נפש ממש חרשו קרקע בתולה ושדה בור בכל מקום שהיו ובדמי לבבם זרעו את זרע האמונה בד'. זכרונות

כאלה יאמצו את רוחם ויעוררום ללכת בדרכי אבותיהם, לשמור את מצוות ד׳ ולדבקה בו.

ההליכה בדרכי אבותיהם תשמרם „מעינא בישא" מהעינא בישא של העמים ששולטת על ישראל שלטת בלי מצרים. העמים מביטים בעין רעה על ישראל, מבקרים את מעשיו ומחפשים עליו מומים. יש סגולה אחת, בדוקה ומנוסה, שמגינה עלינו מעינם הרעה והיא: הנהגה ישרה ורצויה בעיני ד׳ ואנשים. אבותינו אברהם יצחק ויעקב הצליחו במעשיהם הטובים להעביר ולבטל את שטנת שונאיהם מעליהם, ובישרת לבם ותומתם, ובאהבתם את הבריות המיתו את הארס „מהעינא הבישא" של מבקריהם הרעים וקנו את לבם לכבדם ולהעריצם. כל מה שנעלעל בהסתוריה שלנו נראה כי בכל מקום שישראל החזיק במעשי אבותיו הטובים והרצויים לא שלטה בו „העינא בישא" בכל מקום שישראל לא גרם חלול השם, היה טוב ומטיב לאחרים ומעביר על מדותיו, נסתמו הפיות של משטיניו ומקטרגיו כאלו נטלה הלשון שלהם. והנה מסופר מעשה נאה מר׳ שמואל הנגיד המתאים לעניננו: לא רחוק מהיכל המלך (אלהמברא) היה חנוני מושלמני אשר קנא בגדולתו של ר׳ שמואל שנעשה לוויזיר. וכאשר ר׳ שמואל עבר בכל יום על יד חנותו להיכל המלך היה רגיל המושלמני להתנפל עליו בחרפות וגדופים. הוויזיר שבמקום גדולתו היתה ענותנותו לא שם לבו לזה ולא הביאהו בפלילים, בכדי שלא להעיר את חמת המחמדנים חסרי הדעת. הוא גמר בלבו לגזול מיד אויבו את נשקו לא בחיל ולא בכח כי אם בשכל ודעת ויחכה עד שעת הכשר שיוכל להפיק רצונו. המושלמני בראותו כי לא יובא בפלילים לא שם מחסום לפיו והרהיב בנפשו עז לחרף את הוויזיר אף לעיני המלך בעברם יחד על דרך חנותו. המלך בשמעו חוצפת המחרף בערה בו חמתו ונתן פקודה לכרת את לשונו. הוויזיר החכם כבש את כעסו ולא חפץ להעניש לו כרשעתו. הוא ידע היטב כי הסבה הראשית אשר תניע את לשון אלה המתנפלים בחמתם על היהודי היא הבולמוס לכספו. ולכן התחכם הוויזיר שהיה עשיר גדול לשחד את החנוני במתנות יפות, ועי"ז נהפך המושלמני מאויב לאוהב, ובכל פעם שראה את הוויזיר השתחוה לפניו בכבוד ויברכהו. המלך בעברו עוד פעם ביחד עם הוויזיר דרך חנותו השתומם למשמע אזניו איך החנוני המושלמני ימלא פיו תהלת ר׳ שמואל, וישאלהו מדוע לא הוציא לפעולה את משפטו אשר חרץ עליו? וע"ז השיבהו הוויזיר בחכמה: „כי באמת גזרת המלך נעשתה באשר לשונו הרעה נעקרה ממנו ונחלפה באחרת הטובה ממנה". על ישראל בגלותו לזכור תמיד אזהרת יעקב אבינו לבניו „למה תתראו?" „אמר יעקב לבניו בבקשה מכם היו מצניעים עצמכם שאין קשה מעין הרע, וכן אתה מוצא בלוחות הראשונים ע"י שנתנו בגדולה נשתברו שנאמר וכל העם ראים את הקלות (שמות כ, טז), אבל לוחות אחרונים שנאמר (שמות לד, ג), ואיש לא יעלה עמך, נתקיימו" (תנחומא) „אמר יעקב לבניו, אתם גבורים אתם נאים אל תכנסו בשער אחד ואל תעמדו במקום אחד שלא תשלוט בכם עין הרע" (מ"ר בראשית צא). על היהודי לבלי לשכח אף רגע כי הוא בגלות ולכן עליו להיות זהיר ברוחו ובמעשיו בכדי שלא להעלות עליו חמת התושבים. למען אשרו

וטובתו הוא אינו רשאי להתראות בעשרו, לפאר ולקשט את עצמו יותר מדאי, לצאת מקושט בתכשיטים מכף רגלו ועד ראשו כאחד הנסיכים. הוא אינו רשאי להתחרות יותר מדאי עם שכניו ולהתאמץ שידו תהיה על העליונה בכל מקום. לא להיהודי להיות צוחן וקולני ולגלות דעתו בענינים כאלה ששתיקתו יפה מדבורו. ואם ישראל יהיה „כדגים שמים מכסים עליהם" כלומר: הוא לא יתראה יותר מדאי לעין השמש, יהיה הצנע לכת ולא יפסע פסיעות גסות, כי אם ילך עקב בצד אגודל וכל מעשיו יהיו במדה ובמשקל; אם לא בסופה ובסערה תהיה דרכו כי אם בשובה ונחת, אז „וידגו לרוב בקרב הארץ" יתפשט ויפרץ בין העמים „ועינא הבישא שלהם לא תשלט בו" אותה העינא בישא לא הזיקה את יוסף וזרעיו מפני שהלכו בדרך אבותיהם. ואף שהיו נאמנים למדינתם, בכ"ז היו מעשיהם בלא רעש וקולי קולות, ובלי שום התפארות התנשאות והתפרצות.

ג) **שאיפת ישראל בסוף ימי גלותו וצואתו לבניו.** צואת יעקב לבניו: „קברו אותי אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי" וצואת יוסף לאחיו: „פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה" הן הסמל של המחזה האחרון מהדרמה הגדולה והארוכה של ישראל בגלותו. יוסף כמו אביו פתר לרעה את החלום אשר מתבוללי ישראל חולמים בכל דור בהיותם בארצות אשר לא להם, כי ע"י טמיעתם בין שכניהם יחשבו כאזרחי המדינה ומצבם יהיה איתן לעולם. אהבת יוסף למדינת מצרים לא הכתה את עיניו בסנורים ולא הוליכתהו שולל להשלות את נפשו בתקות שוא כי היא היא מדינתם. הוא בחכמתו הבין כי הבטת פרעה אליו בעין טובה והתקרבותו אליו במדה נפרזה, היא רק זמנית ודרישת טובת עצמו, כי הוא יכבדהו וינשאהו על כל השרים רק כל זמן שימצא בו חפץ, כל זמן שהרעב יהיה בארץ. אבל כאשר תעבורנה שני הרעב ושנים טובות תבואנה אז יחדול לכבדהו ולהשפיע עליו מטובו. ולכן צוה לפני מותו „פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה". ישראל בימי אשרו והצלחתו בגלותו שכח לפעמים לגמרי את מצבו כי הוא נחשב בעיני העמים כגר אף אחרי התאזרחותו, חלמא טבא ראה אז. העולם נדמה לו כגן עדן והאנשים כמלאכי אלהים אשר אין בהם קנאה ושנאה, ושכלם מוכנים לשרתו. הוא חלם כי הגיע החזון אשר חזה הנביא בן אמוץ: „וגר זאב עם כבש" וכי מעתה הכבשה החלושה והזאבים הטורפים יכולים לדור בכפיפה אחת באין מגור ופחד. ולכן הזניח ישראל לאט לאט תורת אבותיו ויתמכר אל תורת העמים אשר ישב בתוכם. התרפס לפניהם ויעבדם בכל כחו. אולם כשתגיע התקופה של עלות השחר לישראל אז יפקח את עיניו ויראה כי לא היה ממש בכל החלומות הטובים שחלם וכי אך שוא דברו; כי הוא היה חי בכל העת בגן עדן של כסיל. כאשר יבקע כשחר אורו אז ישכיל לדעת כי בגלותו היה קברן, ויותר ממה שקבר את המתים קבר את החיים כלומר: הוא המית וקבר את רוחו ונשמתו, את כחותיו הרעננים והפוריים ואת מבחר „עצמותיו" אלה הם בניו ובנותיו, על קברי נכרים אשר שם יישנו שנת עולם, לא יקיצו ולא ישובו לתחיה. רוח חדש תבוא בלב ישראל באחרית הימים לצרותיו בגלותו, והרוח הזה יעוררו לשוב אל הארץ אשר שם רק

שם „עצמותיו" תדשנה ותפרחנה. הוא יבין אז כי עצמותיו תחיינה רק בארץ אבותיו ושם רק שם אבריו ירגישו כי הם שיכים לגוף חי, לעם שהוא חי בתורתו וספרותו העתיקה, לעם שיש לו ארץ חיה ואשר היא מקור חיים וברכה לכל העמים בכלל ולישראל בפרט. כשתגיע התקופה של גאולת ישראל אז שאיפה אחת תאחד כל עצמותיו והיא, לצאת מבית הקברות, הוא הגלות, אל ארץ אבותיו שהיא נשמת חייו. יעקב סבא ויוסף בנו—סמל הדור הישן והחדש— הזקנים שכל עולמם בחייהם היה הבית המדרש והצעירים אשר היה להם יד ושם בחצרות מלכים, ישאו דגל אחד, דגל ציון וירושלים !—

הרי לפניך קורא יקר כי הספור של מכירת יוסף הוא תמונה בהירה ממכירת ישראל לאדונים שונים במדינות שונות. הרבה המה הלמודים הנשגבים בנוגע לעמנו שספור זה כולל בתוכו. אם הספור הזה יסופר לנערים בסגנון קל ופשוט, ויבואר להם בדברים פשוטים את המוסר הטוב הצפון בו בטח ישאיר רושם עז בלבותם. עלינו לבאר להם ולהדגיש כי יוסף בכל העתות השונות, הרעות והטובות, שעברו עליו נשאר נאמן לאמונת אבותיו ולא כחד בלאומיותו ואמר „כי גנב גנבתי מארץ העברים" בכל פעם שנתבקש מאנשים שונים לחלצם מן המצר הזכיר את שם אלהים: „הלא לאלהים פתרונים" „בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה" „אשר האלהים עשה" „אלהיכם ואלהי אביכם" הוא השמיע אף באזני מלכים כי חכמת האדם והצלחתו תלויות ביד ד'. כל מה שנחדור אל תוך הספור של יוסף ואחיו נבוא לידי מסקנא כי תקומתו של יוסף, עליתו לגדולה ודביקתו בד' למרות כל הצרות והנסיונות האיומים שהחרידוהו ויבהלוהו, היו נסיים, ולולא ד' היה בעזרו כי עתה היה נאבד בעניו. הוא סבל מאחיו יותר ממה שסבל מאחרים. ראו צרת נפשו בהתחננו אליהם ולא שמעו „היה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו" (מ"ר שם פ"צא) הושלך לבור שהיה בו נחשים ועקרבים, ובצאתו מן הבור סבבוהו פראים שהיו מסוכנים עוד יותר מנחשים ועקרבים, בכ"ז נשאר חי ושלם, שלם בגופו ושלם ברוחניותו, האם אין זה נס גדול? היה נעזב מאביו מאחיו ממכיריו ומרעיו והתגורר בין פראים אשר קצתה נפשו בהם, ומפני עלילות שוא הושם במשמר, ובכ"ז ע"י חכמתו חכמת אלהים נעשה למשנה למלך בארץ מצרים אשר בלעדו לא הרים איש את ידו ואת רגלו, האם לא היתה זאת יד ד'? יוסף הרך והצעיר התגבר על שונאיו העצומים בפנים ובחוץ כלומר: על אחיו ועל בני עמים אחרים, והחצים שירו בו היו ממנו והלאה. הוא עלה מעלה מעלה ורודפיו היו מוכרחים לבקש את קרבתו. האם לא יד ד' חוללה כל זאת?—

ישראל. בימי החשמונאים סבל ג"כ מאחיו בפנים יותר ממה שסבל מצורריו בחוץ. המתיונים הפשיטו מעליו את כתנת הפסים. הכהנים הגדולים מרשיעי ברית קדש, מנלאוס וסיעתו, הביאו את דבתם רעה לפני המלך אנטיוכוס, השפילו את כבוד ישראל בעיני היונים ויחללו את קדשיו, ובקנותם את הכהונה הגדולה בכלי בית ד' היקרים ובהדיחם את בני עמם מתורתם חללו את כהונתו ויטמאו את השמנים שבמנורתו. המה מכרוהו לשונאיו אשר כל מגמתם היתה לכבות

את נר התורה והמצוה ולחלל קדושתו. אבל שומר ישראל אשר לא ינום ולא יישן הציל את עמו מטמיעה והתבוללות. החשמונאים המעטים נצחו את היונים הרבים והעצומים מהם. במלחמותיהם שנלחמו בחרף נפש לא בטחו על כחם וגבורתם כי אם שמו מבטחם בד׳, אליו התפללו וקראו בקול תרועת מלחמה „לד׳ הישועה״. וכל מי שעינים לו לראות יראה כי החשמונאים נצחו את היונים לא בכח ולא בחיל בלבד כי אם ברוח ד׳ צבאות אשר חזק את לבם לעמוד נגד אויביהם העצומים ולבלי לנוס מן המערכה.

כדי להבין תכונת כל ענין לאשורה דרוש עין בוחנת והתבוננות עמוקה בפנימיותו של הענין, ולא כל האנשים זוכים להבין כל דבר על בוריו. רוב בני עמנו הביטו על גבורת החשמונאים כעל דבר רגיל וטבעי בחיי כל עם אשר המעטים מנצחים את הרבים. וע״ד דרוש יפה באר הגאון סיני ספיר (בספרו „עולת חדש״ על תקופת תשרי דרוש כג) ותמצית דבריו בקצור נמרץ היא: כי אנשי כנסת הגדולה סדרו את הנוסח של „על הנסים״ בדיקנות נפלאה: „מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וכו׳ ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך״ כלומר: שמך נתגדל ונתקדש ע״י מלחמת החשמונאים, רק „בעולמך״ בעולם העליון והמלאכים, אבל „ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה״ כי רוב האנשים הביטו על מלחמת החשמונאים כעל דבר טבעי „כהיום הזה״ אשר אין בו שום שנוי כנגד הטבע, ואינו מושך אליו את תשומת הלב של האנשים המתענגים מאורו. ולכן מפני גבורת החשמונאים לבד לא קבעו את ימי נצחונם לימים טובים ובהלל והודאה לד׳, ורק כאשר „באו בניך לדביר ביתך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך בחצרות קדשך״ כלומר: כאשר היה הנס של פך השמן „שלא היה בו שמן טהור אלא להדליק יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו ח ימים״ ואז כלם, לרבות את האנשים שמביטים על כל דבר בהשקפה שטחית, רק על חיצוניותו ולא על פנימיותו, הכירו את תשועת ד׳ ע״י הנס הנגלה של פך השמן ולכן „והדליקו נרות בחצרות קדשך וכו׳״ „וקבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה״ (שבת כא:).

בהדליקנו את נרות החנוכה עלינו לחדור בעמקותה של מצוה זו ולהגות בה היטב בכדי שנוכל להתחקות על שרשה ותכונתה, כי „הדלקה עושה מצוה״ הבנת האיכות והחשיבות של הדלקת הנרות, וסקירתנו העמוקה במצוה זו, הן הנשמה של חג החשמונאים שאנו חוגגים אותו בהלל והוראה. כל מה שנסתכל בהנרות הדלוקים ונסקר בעיון רב על ההשתלשלות של החשמונאים ואמץ רוחם נחליט כי גבורת החשמונאים ופעולותיהם על שדה המלחמה ונצחונותיהם נתרקמו ונתהוו על ידי יד ד׳. ולכן „אם הדליק למעלה מעשרים אמה לא יצא״ (משום שאי אפשר לראות את הנרות) „ואפילו אם לקח הנרות והניחם למטה מכ׳ לא יצא״ (או״ח תער סעיף ו) אם הוא הדליק את הנר במקום שלא תשלט בו העין, הוא אינו משים לבו כלל וכלל להבין את ההתעמקות של מצות הדלקת הנרות ולמה היא באה; הוא מלמד את בניו תורה ומצוה רק בתור מצות אנשים מלמדה; התורה והמצוה הן לגמרי למעלה משכל בניו ועין שכלם לא תוכל לחדור אף

במקצת אל תוכם ופנימיותם, והתורה והיהדות תהיינה סגורות וסתומות לפניהם, מבלי הכנס בחדריהן פנימה ולהתענג מרוח ד׳ השפוכה עליהן „לא יצא״. מצות הדלקה היא יסודית בתורת היהדות כי רק ע״י נראה את האור הגנוז בתוכה, ואת תורת המוסר הנובעת אף מספורי התורה המלאים רעיונות קדושים ומוסר נעלה המרוממים את רוח האדם ומפיחים בו רוח חיים רוח ד׳ ממרום.

דרוש שלישי כנסת ישראל ונעמי

הנה מגלת רות נקראת בחג הבכורים. טעמים שונים על זה נאמרו ונשנו בספרים עתיקים וגם חדשים. ואחד המתקבל ביותר על הלב איתא בילקוט רות רמז תקצו: „ומה ענין רות אצל עצרת שנקראת בזמן מתן תורה? ללמדך שלא נתנה תורה אלא ע״י יסורים ועוני״ (הובא במגן אברהם או״ח תץ ס״ק ח) לדעתי רעיון נעלה ונשגב צפון בקריאת מגילה זו ביום חג הבכורים. הסתוריה של נעמי שהיא רוח החיה באופני מגילה זו, היא שלשלת ארוכה של מקרים ומאורעות כבירי הערך אשר כמעט כל אחד מהם תופס מקום חשוב לעצמו וראוי לשים לב אליו. אם בעין צופיה נעבור על ימי חייה אז נראה כי שלש תקופות שונות עברו עליה: א) תקופת ההצלחה ב) תקופת הירידה ג) תקופת הנחמה. ההסתוריה של נעמי היא הסמל של עמנו. הימים הטובים והרעים שעברו עליה הם דומים בתכונתם ובצביונם אל אלה הזמנים השונים שעברו על עמנו מעת שהיה לגוי, ואף נחמת ישראל באחרית ימיו תתאים בטבעה אל נחמת נעמי. בצדק נוכל להביט על חג הבכורים שבו קבל ישראל את התורה כבעל יום הולדתו, יען שבקבלו את תורת ד׳ נהיה לעם גדול וקדוש, לעם הספר, למורה הגדול שלמד לכל העמים תורה חכמה ויראת ד׳. מאותו היום החל להפיץ קרני אור התורה והאמונה בד׳ בכל המקומות האפלים אשר האור לא חדר אל תוכם. ולכן ביום זה שעם ישראל נהיה לעם אנו קוראים מגלת רות בכדי לשמח לבנו בתקוה טובה, שכמו נעמי מצאה נחומים לנפשה אחרי שנות עמל ותלאה, אחרי ההרפתקאות הרבות שעברו עליה, כן ינוחם ישראל אחרי הצרות שתעבורנה עליו, ואחרי בלותו תהיה לו עדנה. מגלת רות תחזק את לב ישראל לבלי התיאש מן התקוה אף בשעה שחרב חדה מונחת על צוארו, והיא תפיח בקרבו רוח עז ואמץ לעמוד נגד גלי הצרות השוטפים ועוברים עליו בלי הרף.

א) **תקופת ההצלחה**—ההצלחה שחקה לנעמי בהיותה בבית לחם יהודה. היא התענגה שם על רב טוב, היתה חיים שלוים שאננים ושקטים, ועמדה על מרומי פסגת ההצלחה. מה חסר לה? ישבה בא״י הברוכה, ארץ זבת חלב ודבש, וארץ אשר אף אוירה מחכים. בית לחם יהודה היה כגן עדן לפניה. בעלה אבימלך ובניהם היו עשירים „ומגדולי המדינה ומפרנסי הדור״ (ב״ב צא · ובמ״ר שם) שני בניה האפרתים כלומר: החשובים והמושלים („מהו אפרתים?

רבי יהושע בן לוי אומר בני פלטרין חשובים, ורבי יהודה אומר שרים" מ"ר שם).

ב) **תקופת הירידה**—ההצלחה פנתה לה ערף בעזבה ארץ ישראל. יציאתה מארץ ישראל היתה בעל כרחה: „וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו" „הוא עיקר ואשתו טפלה לו ובניו טפלין להם" (מ"ר שם) בעלה אבימלך מת מיתת הגוף, ושני בניה מחלון וכליון מתו אף במיתה רוחנית, כי התבוללו ונשאו נשים נכריות בגיותם „לא גיירום ולא הטבילו אותם" (דעת ר"מ במ"ר שם) „ומפני מה נענשו? מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ" (ב"ב צא י) וח"זל הוסיפו עוד באמרם (שם עמוד ב) „כתיב מחלון וכליון (רות א, ב) וכתיב ויואש ושרף (ד"ה א, ד, כב) רב ושמואל חד אמר וכו' וחד אמר יואש ושרף שמם ולמה נקראו מחלון וכליון? מחלון, שעשו גופם חולין (חוצה לארץ ארץ טמאה היא) וכליון שנתחייבו כליון למקום" על שיצאו מארץ ישראל.

ח"זל דרשו את הדרשות האלה לפי השקפתם הבהירה על קדושת ארץ ישראל. המה השקיפו על מצות ישוב א"י כעל מצוה אשר יסוד היהדות תלוי בה, ובהסתכלותם העמוקה בכל דבר וענין ראו כי עם ישראל יכול למלאות תפקידו בתור עם הספר, בתור הכהן הגדול, ולהשפיע מרוחו ומתורתו על כל העמים רק בהיותו בארצו הקדושה. המה ידעו כי ארץ ישראל היא הלב של אומתנו שיכנים תמיד דמים חיים בגופה ועורקיה. ולכן בצדק החליטו כי אבימלך ובניו ביציאתם מא"י הביאו עליהם „מחלון וכליון" כלומר: „מחלת הנפש וכלית הנשמה". עזיבתם את הארץ הקדושה היתה הסבה שגרמה שמחלון וכליון נשאו נשים נכריות והתבוללו בין שכניהם. בני אבימלך בהיותם בארצם גדלו והצליחו, פרחו וישגשגו בכרם ד' צבאות, קדשי עמנו היו קרובים ללבם, אבל בהעתיקם את עצמם מאדמת הקודש נעתקה רוח הקודש מקרבם ונעשו לחולונים גמורים. נאמנים ונמרצים הם מאד דברי חז"ל (במ"ר שם) „וילך איש, גרדום, בא וראה כמה חיבב הקב"ה ביאתה של ארץ ישראל יותר מיציאתה, להלן כתיב (עזרא ב, סד סה סו סז) כל הקהל כאחד וכו' עבדיהם ואמהותיהם וכו' סוסיהם וכו' פרדיהם וכו' גמליהם וכו'; ברם הכא כתיב, וילך איש, גרדום" כאשר באו בני ישראל לירושלים חשב הכתוב אחת לאחת אפילו את מספר העבדים הסוסים הפרדים והגמלים שהביאו עמהם ואף החיות שהביאו נשאו עליהם חותם הצטינות וערכם היה רב מאד בשביל שהובאו בארץ ישראל. אבל אבימלך ביציאתו מארץ ישראל הורד כבודו עד לעפר, לא רק שלא נזכרו שמות הבהמות החיות והנכסים שלקח עמו אלא אף שמו היה מכוסה בערפל ונזכר בראשית הספור רק בשם „וילך איש" רק כלאחר יד לצורך הספור ולא יותר.

כאשר שבה נעמי לבית לחם „ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי?" „מאי הזאת נעמי? אמרו, חזיתם נעמי שיצאה מארץ לחו"ל מה עלתה לה?" (ב"ב צא י) „לשעבר היתה מהלכת באיסקפטיאות שלה ועכשיו היא מהלכת יחפה, לשעבר היתה מכסה בבגדי מילתין ועכשיו היא מכסה בסמרטוטין, לשעבר היו פניה מאדימות מכח מאכל ומשתה ועכשיו פניה מוריקות מן רעבון" (מ"ר שם) „הנה איש שהיה עשיר גדול ונאבד כמעט כל רכושו, אף אם נשאר לו רכוש רב

בכ"ז נקרא עני לפי ערך מצבו הקודם. למשל אם היה לו מאה אלף זהובים אבל עוד נשאר לו עשרת אלפים בכ"ז יהיה נחשב לעני בשימנו אל לבנו עשרו הרב שהיה לו. אבל אם נאבד כל עשרו ולא נשאר לו כלום אזי יחשב לעני אף אם מעולם לא היה עשיר. אנשי בית לחם בראותם את נעמי תמהו ואמרו הזאת נעמי? כלומר: אף שנשאר לה עוד מרכושה בכ"ז חשבוה לעניה בזכרם את שם „נעמי" כלומר: את כל מחמדיה שהיו לה מימי קדם. אבל היא השיבה אל תקראנה לי נעמי, כלומר: אין לכם לערוך מצבי עתה אל מצבי הקודם כי אף אם לא תעלו על זכרוניכם את עשרי שהיה לי הנני עניה, וקראנה לי מרא כי המר לי שדי מאד, מפני שלא נשאר לי מאומה מכל מה שהיה לי והנני ערומה כיום הולדי" (מלבי"ם).

מצב נעמי לא הוטב אף בשובה אל בית לחם. מכל אוהביה שהיו לה בימי הצלחתה לא באו לנחמה ולהקל מכאוביה. אם כי הופעתה בבית לחם הטילה מבוכה גדולה בין אנשי העיר וכלם הניעו בראשם על מצבה המר, ואולי גם נאנחו והורידו דמעות על גורלה הנורא אבל לא באו לעזרתה ולא כלכלוה אף בלחם צר ומים לחץ. היא היתה גועת ברעב לולא השתדלה רות למצא לחם בעדה. רות לא חסה על כבודה ולקטה לקט ביחד עם העניים. נקל מאד לתאר מצבה הרע אז. היא היתה מארץ נכריה ומנהגי בית לחם ונימוסיה היו זרים לה. שום מכיר ומודע לא היה לה שם. על כל פסיעה ופסיעה היתה עלולה לחרפות וגדופים, ואף להתנפלות והכאות מהעניים האזרחים שבודאי עינם היתה צרה באורחים לא קרואים שבאו בגבולם, בכ"ז השליכה נפשה מנגד בעד פת לחם בעדה ובעד חמותה. יאוש נורא מלא את כל חדרי לבה ואף ניצוץ אחד של תקוה לא פלס לו נתיב שם. והנה פתאם בעז הופיע כמלאך מושיע וינחמה מיגונה בעצתו הטובה: „אל תלכי ללקט בשדה אחר" הוא צוה לנעריו לבלי הבט עליה בעינים זעומות ושלא להכלימה כלומר: לא להכעיסה אפילו בדברים כי היא הטילה עצמה למשא על אזרחי המדינה והצרה את צעדיהם. בועז צוה לנעריו לשרש מלבותיהם מחשבת פגול כזו ולא לעשות שום הבדל בינה ובין אזרחי המדינה. לפי דעתו לא אכלה לחם חסד כי אם באה על שכרה מפני שהצטינה במעשיה הטובים, וגם תהיה למופת לאזרחי המדינה. נעמי הזקנה והעצובה בשמעה כל זאת מכלתה שמחה מאד ולא היה קץ לעליצות נפשה. שמחתה היתה כ"כ גדולה לא רק בשביל התמיכה החמרית שהשיגה כי אם ביותר מפני שחזתה ברוחה כי תקופה בהירה ומזהירה עומדת לפניה. היא הרגישה כי הפגישה בין בועז ורות תהיה כמו מעברה מחיים מלאים צרות ופגעים לחיים של טובה וברכה. נעמי לא סמכה על נסים כי אם באמצעים טבעיים התאמצה לגשם שאיפתה. ולכן יעצה לכלתה לבקש קרבת בועז שזאת תהיה היסוד אשר עליו תבנה ותכונן אשרה. בעז אף שנפשו היתה קשורה בנפש רות בכ"ז אהבתו להצדק והישר התגברה על אהבת עצמו הוא, ולא עשה שום דבר עד שגלה את אזני הגואל שהיה קרוב ממנו ושאלהו אם יש את נפשו לגאול. תשובת הגואל היתה: „לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי". שם הגואל נעלם ממנו ורק

נזכר ונקרא בשם „פלני אלמני" „ולמה נקרא אלמוני? שאלם היה מדברי תורה" (מ"ר שם) לא היה ראוי שיזכר שמו יען שהשקיע כל מעינו באהבתו העצמית. לא חפץ אפילו להקים שם המת ממשפחתו פן תשחת נחלתו כלומר: כספו, או שבכודו יגרע ע"י זה. ואלה האנשים אשר אינם מתענינים בכבוד המתים, והטבת מצבם הרע של החיים אינה נחשבת בעיניהם למאומה; אלה האנשים אשר מדבורם ומעשיהם, מתנועותיהם ורמיזותיהם, בולט ומבצבץ רק האני שלהם, ורק הוא מכריע את הכף בכל ענין שיבוא לידם, אינם ראוים ששמם ישאר לזכרון אף לגנאי בהסתוריה, ויותר טוב שיהיה מכוסה במשאון, באותה המדה שמדדו לאחרים ימדד להם, וכשם שהמה לא דאגו בעד הקמת שם המתים והחיים כן אין על אחרים לדאוג בעד הקמת שמותיהם ותחיתם. האופי של „בועז" היה ההיפך מזה של „פלוני האלמוני" אהבת עצמו לא הפריעתהו מלעשות את חובתו לאחרים, והאנכי שלו לא הכה את עיניו בסנורים לבלי לראות נכחה ולעקם את הצדק והישר. ובשמעו את תשובת פלוני האלמוני בשלילה לא אחר למלאות את חובתו המוטלת עליו.

ג) **תקופת הנחמה**—לקיחתו של בועז את רות היתה החתימה לתקופה המרה של נעמי. היא היתה כמו אבן־הראשה לבנין התקופה המאושרה שבאה אחריה והיא „תקופת הנחמה". עובדה זו הולידה והצמיחה מעשים כבירים שהרנינו את לב נעמי והאירו את מחשכי לבה. נעמי הזקנה שבה לתחיה. היא אשר זקנה קפצה עליה בלא עת מרוב צרות ותלאות, חדשה עתה את ימי נעוריה. בן הנולד לרות היה לה למשיבת נפש ובו שמה כל תקותה. לבה הגיד לה כי לגדולות הוא נוצר וכי הוא יבנה בית ישראל בארץ ישראל לתפארת נצח. תקוה אחת מלאה את כל לבה כי הוא יהיה אור גדול אשר לעולם לא יכבה ולאורו עמים רבים ינהרו; כי הצמח הזה ישגשג, יכה שרשיו עמוק בארץ, ענפיו ינשאו עד לשמים, ופריו הנחמד יהיה לברכה לכל העמים. בנשאה את הילד הנעים בחיקה האמינה כי ד׳ הקדים הרפואה למכה, והגאולה תצמח מהצרות שמררו את חייה, כי לולא הצרות כי עתה לא נולד נר זה, תקות ישראל ומשוש כל העמים.— ועתה קורא יקר שים לבך אל מצב ישראל בעברו ותקותו בעתידו ותראה כי הם דומים בכל הפרטים לאלה של נעמי.

א) **תקופת ההצלחה**—היו ימים טובים לישראל בזמנים שונים כאשר היה בארצו, ימים אשר הצלחתו זרחה כשמש בצהרים. כבודו היה גדול בעיני העמים, והיה להם ככוכב מזהיר באישון לילה ויגרש את חשכת הבערות והאמונות התפלות ששררו ביניהם בעצם תקפן. הוא היה המרכז בעולם הפוליטיקה אשר אליו עיני העמים היו נשואות. היה כלילת יופי ומשוש כל הארץ. מצבו הגשמי היה טוב מאד. ארצו, ארץ הצבי אשר לא חסר בה כל העניקה לו ביד רחבה מתבואותיה ושמן היה חלקו בחיים. הארץ חלצה שדיה ותניקהו מחלבה ומדבשה במדה מרובה עד שמרוב טובה היה עלול שירום לבו וישכח בד׳ וכדאמרי אינשי: „מלי כריסיה זני בישי" (ברכות לב׳) ומטעם זה הזהירו ד׳ לזכור בימי עשרו והצלחתו כי רק על ידו הצליח ועשה לו את כל החיל הזה (דברים ח).

ב) **תקופת הירידה**—הצלחתו עזבתהו כאשר גורש מארצו. מים רעים שטפו ועברו עליו תמיד והיה צפוי לסכנת מות על כל פסיעה ופסיעה. היה ללעג ולקלס בעיני העמים ושמוהו המטרה לחציהם ולעלילותיהם הנתעבות, ואפילו אוהביו לפנים שמחו וששו על רעתו. וכנסת ישראל „בכו תבכה בלילה" כלומר: היא בכתה רק בלילה ולא ביום כדי להעלים דמעותיה מעיני העמים „ודמעתה על לחיה" ניכר היה שבכתה רק מהרושם שנשאר על לחיה מדמעותיה. והגם שדמעות מועילות לשבורי לב להחליש ולהקל את הכאבים והפצעים האנושים אשר בלבותיהם, בכ"ז התאפקה מלבכות ביום מפני „אין לה מנחם מכל אהביה כל רעיה בגדו בה היו לה לאיבים" (איכה א, ב) היא ידעה מראש כי דמעותיה לא רק שלא תעוררנה רחמים בלבות אוהביה, כי רעיה לא רק שלא ינחמוה מיגונה ולא ישתתפו בצרתה, כי אם עוד ישחקו על שברה וישמחו על מפלתה. המלחמה בגלות נגדה היתה מבחוץ ומבפנים. מבחוץ כיצד? העמים לחמו אתה מלחמת חרב. הזדינו בכל תכסיסי מלחמה ואחזו בכל האמצעים המגונים כדי להפילה למשואות נצח. ואף אלה שלא בקשו לשום קץ לחייה הניחו מכשולים על דרכה ולא נתנוה לחיות ככל האנשים אשר על פני האדמה. עינם היתה צרה לראות כי גם היא חפצה להתענג על עץ החיים וליהנות מעץ הדעת ככל האנשים אשר על פני האדמה. כנסת ישראל בגלותה לא חפצה ללקט לקט בשדות אחרים כי אם התאמצה תמיד למצא מקורים נאמנים שיספיקו לה מזונות ופרנסה. היא לא שאפה לגדולות ונצורות, לרכוש לה כסף הרבה ולחיות חיי רוזנים ושרים, כי אם היתה נכונה לעמול בזעת אפה בעד ככר לחם ובגד ללבוש, ולחיות חיי משפחה בשלום ובנחת. ובכ"ז כאשר אך הצליחה להשיג מאויי נפשה, הרימו העמים קולם קולו של עשו, אף אלה שהתימרו לאוהביה, וצעקו כי היא לקחה את ברכתם „כל עמה נאנחים מבקשים לחם" לא בקשו מותרות ותפנוקים כי אם הדברים ההכרחיים כמו לחם להחיות את נפשם. אבל גם זאת לא השיגו על נקלה והיו מוכרחים לראבון לבם לתת „מחמודיהם באכל להשיב נפש" את החפצים והתכשיטים היקרים שהיו להם נתנו בעד פרוסת לחם יבשה, ולפעמים היו עוד מוכרחים לתת מחמדיהם האמתיים כלומר: ירושתם הרוחנית ומסורת אבותיהם בעד האכל להשיב נפשם. הלחם שאכלו היה מעורב ממש בדמעות עיניהם ובדמי לבבם. ובכ"ז שונאי כנסת ישראל האשימו אותה כי היתה „זוללה". ואז היא נשאה עיניה למרום והתיפחה מעצמת מכאוביה „ראה ד' והביטה כי הייתי זוללה" עיני צוררי תמקנה בחוריהן בראותם כי יש לי לחם לאכול ומאשימים אותי „כי הייתי זוללה" כאלו הייתי רודפת אחרי כל מיני התענוגים שבעולם.

מלחמה מבפנים כיצד? כמה אנשים בתכונת „מחלון וכליון" נמצאים במחנה ישראל. כמה מבני ישראל אהה! עזבו קדשי עמם והתבוללו בעמים אחרים. כמה „ערפות" נמצאות בתוכנו שהפנו „ערף" לעמן ונתנו ספר כריתות להעבר שלהן בקבלן עליהן תורות חדשות אשר לא שערו אמותיהן. אלה „המחלונים" הה! עושים לא רק „גופם חולין" כי אם אף נשמתם. אלה „הכליונים שנתחיבו כליה למקום" עושים חולין כל קדשנו „ומכלים" נשמתנו נשמת ישראל. אלה „המחלונים

והכליונים" שלוקטים תמיד „בשדות אחרים" קולטורה זרה, מנהגים ונימוסים שלא לנו הם, חקוי מעשי הנכרים, מסוכנים הם לנו עוד יותר משונאינו. המה משחיתים כל חלקה טובה שבנו וממיטים רעה וחרפה עלינו. ואף אלה שאינם מבני הברית של „המחלונים והכליונים" וקדשי עמנו עוד יקרים הם להם, בכ"ז גם הם מקריבים מבחר כחותיהם וכספיהם על מזבחות זרים. המה מתענינים בכל השאלות והענינים החיצוניים ואינם שמים לבם אל עניניהם הפנימיים. המה שומרים כרמים של אחרים, מעזקים ומסקלים אותם ונוטעים שם נטיעות אבל אינם נוטרים את כרמי עצמם. כנסת ישראל רואה איך „המחלונים והכליונים" מתרחקים ממנה ועוזבים אותה ואין לאל ידה להשיבם אליה. תהום נורא מפריד בינה ובין בניה ולא מחשבותיה מחשבותיהם ולא דרכיה דרכיהם. כנסת ישראל בידיה הרכות והצנומות, בקולה החלש ובעיניה הכהות והמלאות דמעות, מתאמצת לקרבם אליה אבל ללא הועיל. היא לא תחדל לדבר על לב אלה אשר אהבתם לה עוד לא עממה בקרבם שישובו אליה ושיחדשו את כבודה ותפארתה, אבל דבריה אינם נכנסים ללבותיהם. ואם כי בניה מרכינים בראשם לאות שימלאו בקשתה, ולפעמים עוד הם מבטיחים אותה בפה מלא שיבטלו רצונם מפני רצונה, בכ"ז לא יזוזו ממקומם ולא יצעדו אף צעד אחד לטובתה. ובמצב כזה כנסת ישראל היא באמת כערער בערבה, שכולה וגלמודה מבניה. מבחוץ היא רואה נגד פניה חרב לטושה ומרוטה האוכלת על ימין ועל שמאל, ובפנים היא רואה, שהיא רטושה ועזובה מבניה, וכי כחותיה הרוחניים הולכים ומתמעטים, רופפים ומתנונים מיום ליום. בהסתכלותה במצבה לא הרגישה שלוה בנפשה, כל אבריה רעדו מפחד, ומחשבה איומה נקרה את מוחה והיא, כי כל תקותה במשך גלותה הארוכה לראות בתחיתה, תחית ספרותה וארצה, בקבוץ הגליות, נהפכה למפח נפש. ומפני התרחקות הבנים מאמם הזקנה שררו תמיד בבית ישראל אי סדר ומשטר, וקפאון נורא שלט בכל עניניו הפנימיים. אותה האומה שלפני שנות אלפים היתה הכח המניע את מכונת התבל כלה, ועל פיה התנועעו עמים כבירים; אותה האומה שעמים רבים התפלאו על יפיה ותארה וכמו בקסם משכה אותם אליה עומדת עתה במצב מוזר ומשונה, אזלה יפיה וחנה וחשך משחור תארה, עיניה מפיקות עצב ותוגה ויאוש נורא אוכל כעש את בשרה. העמים בהתבוננם אליה משתוממים ושואלים „הזאת נעמי ?" הבת היפה והנחמדה שהקסימה עמי התבל בעשרה הרוחני, ושהצטינה בספרותה שהיתה למופת לכלם. „הזאת נעמי ?" שמלכי ארץ התימרו בכבודה ויבקשו את קרבתה ועתה היא מנשקת עפר רגלי עבדים בזויים ושפלים. „הזאת נעמי ?" שהיתה „נעימה" במנהגיה הישרים ובמעשיה הטובים בעיני אלהים ואדם עד שהיתה לסמל הצדק וכל מדה חמודה, ועתה כל רואיה לא יכירוה ? וכנסת ישראל משיבה: „אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא וכו' אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ד'". הגלות הנוראה השחיתה קלסתר פני ותדכא את רוחי העז, רוח ד' ממרום שהיתה בקרבי מלפנים בהיותי בארצי. הוי! ע"י הצרות הרבות שבאו עלי אבדתי עשירותי הרוחנית ונעשיתי לעניה, עניה בדעת ובמעשים טובים. „מלאה הלכתי" הייתי מלאה עשירות בחמר וברוח; מלאה בנים יקרים שכבדוני והיו קרובים אלי ברוחם

ובמעשיהם; מלאה בכל הדברים שהרימוני על ויתנוני עליון על כל גויי הארץ. ועתה „ריקם השיבני ד׳" שודדים שדדו ממני כל עשרי ויגרשוני מהמקומות אשר שם שאפתי רוח חיים והציגוני ככלי ריק ממש. „ריקם השיבני ד׳" כי גם בני יצאו ממני ואינם. הרוח הגלותי אשר נשב בשאון ורעש, רוח החפש והדרור, ההפקרות והפריצות, רוח של בלבול וטרוף הדעת, נתקם מזרועותי, ודחפם בדחיפה עצומה ממני הלאה הלאה ונשארתי לבדי. „ויותר יעקב לבדו" (בראשית לב, כה) בדידותו של יעקב סבא לא היתה מקרה בעלמא כי אם מחזה חי ממצב כנסת ישראל בגלות: המגיד מראשית אחרית הראה לו כי יבוא זמן אשר בניו יתרחקו ממנו והוא „יותר לבדו". קרי „ויותר" בשוא ופרושו גם לעתיד, והוא מגיד לנו בזה כי ערירותו של יעקב לא היתה פרטית ורק מקרה של העבר, כי אם כללית „ויותר יעקב לבדו" גם בעתיד.

ג) **תקופת הנחמה**—„ותאמרנה הנשים אל נעמי ברוך ד׳ אשר לא השבית לך גאל היום ויקרא שמו בישראל" (רות ד, יד) מה היה שמו הפרטי לא נזכר בפסוק זה ורק להלן בפסוק י"ז נאמר כי השכנות קראו לו „עובד הוא אבי ישי אבי דוד". אנו משתמשים בשלש המלות „ויקרא שמו בישראל" על ברית מילה בעת שאנו נותנים שם לילד הנמול, אבל אין אנו מפסיקים בין אמירת שלש המלות האלה לקריאת השם של הילד, ותומ"י אחרי אמירתנו המלות האלו אנו נותנים שם לילד. ולכן נראה לי כי כונת הנשים באמרם לנעמי „ויקרא שמו בישראל" לא היתה על שמו הפרטי כי אם ברכוהו בברכה מיוחדת שיקרא בהשם הטוב שאחרים קוראים לאדם עפ"י מעשיו: „טוב שם משמן טוב" (קהלת ז, א) „תני שלשה שמות נקראו לאדם הזה, אחד שקראו לו אביו ואמו, ואחד שקראו לו אחרים, ואחד שקראו לו בספר תולדות ברייתו" (מ"ר שם) ובספרי (כנסת ישראל דף קנו) בארתי כונת המדרש: „שם הראשון שקראו לו אביו ואמו הוא שם העצם שע"י יסומן ויובדל איש מזולתו בדבור, או בקריאה וכתיבה. והשם השני שקראו לו אחרים הוא שם התואר לפי מעשיו אם טובים הם או רעים. אבותיו אינם יכולים לתת לו שם לפי מעשיו כי כלום אב מעיד על בנו? הם אינם רואים נגעיו ואהבתם לו מכפרת על כל חטאיו; אולם אחרים שאינם נושאים פנים לו ישקלו את כל מעשיו בפלס המשפט ולא יחפאו עליהם אם רעים יהיו ויגידו לו את האמת כמו שהיא וכו׳". הנשים ברכו אותו שיהיה אדם גדול ובעל מעשים כבירים וחשובים, ועפ"י מעשיו הטובים יפורסם „ויקרא שמו בישראל" לתפארת ולתהלה. הנשים הדגישו ברכתן באמרן „בישראל" הנה כל האנשים השונים למיניהם משתוקקים לעשות להם שם גדול בעולם, העשירים בעשרם, הגבורים בגבורתם, והחכמים בחכמתם. לדאבון לבנו ישנם אנשים כאלה בקרבנו שמשתדלים להקים להם שם כלפי חוץ כלומר: לא בין אחיהם כי אם בין הנכרים. המה יקריבו כספיהם וכחותיהם רק על מזבחות זרים, וכל דבר, לרבות כריעה והשתחויה, לא יכבד עליהם לעשות בכדי לצאת ידי חובתם לשכניהם. המה יבליטו חבתם והתמסרותם לטובת אזרחי המדינה אשר בקרבם הם יושבים. והכל בשביל מה? בשביל לעשות להם שם, למצא חן בעיניהם ולהשיג עי"ז איזה תואר ואות כבוד

מחוץ לעולם היהדות. אבל ברכת הנשים לנעמי היתה „שיקרא שמו" כלומר: ששמו האמתי שיקראו לו אחרים ע"י מעשיו ופעולותיו חשובי הערך יהיה „בישראל" כלומר: ששמו יהיה גדול בישראל, בין אחיו ובני עמו, וששאיפתו תהיה לעשות לו שם גדול בין בני בריתו. ואף כונת השכנות שקראו לו בשם העצם „עובד" היתה לברכה כלומר: שהוא יהיה „עובד" שיעבוד בחריצות ובלי ליאות לטובת עמו ועי"ז תצמח ישועה לישראל ותרום קרנו בכבוד.

לפני גאולת ישראל מגלותו יתראו מבין מפלשי העבים השחורים אשר כסו את שמיו כוכבים קטנים ונוצצים שיבשרו כי עוד מעט ויבקע כשחר אורו וישועתו קרובה לבוא. הכוכבים המזהירים יהיו כעין הקדמה „לספר הגאולה" שלו. הכוכבים הקטנים הלא המה צעירי עמנו אשר יקיצו לתחיה. מחזה מרנין לב יגלה אז לעינינו אשר עליו נבאו נביאי ד': „מהרו בניך וכו' שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך וכו' ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבד אלה איפה הם" (ישעיה מט, יז יח כא) כנסת ישראל שהיתה „שכולה וגלמודה" מבניה שהתרחקו ממנה הרחקה נפשית, התנכרו אליה והתרפקו על אמות אחרות, וגם היתה „גלה וסורה" אף מאלה הבנים שלא בקשו אמות נכריות ונשארו נאמנים לה ברוחם אבל היתה מרוחקת מהם ע"י הגלות שנפזרו לבין האומות, תתפלא וכמעט שלא תאמין למראה עיניה כי בניה שבו אליה. והיה כאשר יגיע זמן הגאולה וכנסת ישראל (ציון) תשא עיניה ותראה כי כל בניה אפילו אלה שהתכחשו לה „נקבצו באו לה" ושבו אליה בכל נפשם תאמר בלבבה „מי ילד לי את אלה, ואלה מי גדל?" כי היא תביט על הבנים שהיו זרים לה כל העת כאלו עתה נולדו. היא תביט על שיבת בנים כאלה כמו על „תחית המתים" אחרי שכבר היו נעתקים ממקור החיות זהו התורה והיהדות וכמתים היו נחשבים בעיניה. ולכן תאמר בלבבה „מי ילד לי את אלה" מהו הכח שפעל עליהם להוציאם מתהום הטמיעה ולהשיבם אלי; מהו הכח שהצילם מהעמים העצומים שחבלו כל מיני תחבולות להשמידם מעל פני האדמה, ולמרות מלאכי המשחית שהריקו כל חצי אשפתם עליהם נשארו שלמים וקימים? ואז תבוא התשובה: „כה אמר ד' הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי וכו' וידעת כי אני ד'" (שם פסוקים כב כג) תקומתנו בין העמים וההתעוררות של הבנים לשוב לעמם ולבנות ערי יהודה וירושלים הם נסי ד'. כמו ששיבת הבנים הנדחים, נדחי הנפש והרוח, לעמם ולארצם, היא רק ע"י רוח ד' ממרום כן קיומנו בין העמים הוא רק על ידי ידו החזקה. וכל מי שיהיה לו עינים לראות יראה אז בעליל השגחת ד' בזה שתקוים הבטחתו: „והביאו בניך בחצן ובנותיך על כתף תנשאנה" העמים בעצמם יעזרו בפעולה ובמעשה להשיב בנינו אל ארצנו הקדושה. האין זה נס נשגב? אותם העמים שהתנכלו זה שנות אלפים לקרב את מיתתו של ישראל, יעזרוהו לשוב אל ארצו שהיא רוחו ונשמתו. אותם העמים שהתקוה היתה משחקת לפניהם כי עוד מעט ויציבו מצבה על קבר ישראל, יציבו לו אז מצבה חיה בארצו לאות שהוא חי ושיחיה לנצח. כשתגיע שעת הגאולה „לגאול את ארץ אבותינו ולהקים את שמם על נחלתם" אז זקני הדור שיהיה להם משפט הבכורה,

מפני הרבה טעמים, להיות הגואלים ולקיים מצות הגאולה, יעמדו מרחוק, ומפני אמתלאות והתנצלות שונות יחמיצו מצוה זו ; והעשירים שבעמנו אשר היכלת תהיה בידם לגאול את ארץ אבותינו יפחדו לעשות זאת מפני אותו הטעם של „פלוני האלמוני" : „לא נוכל לגאול לנו פן נשחית את נחלתנו" כלומר : לא לנו לקיים מצוה זו כי ע"י נשחית את נחלתנו בגלות, מפני שבזה נעורר את חמת אזרחי המדינה שיחשדונו שאין אנו מסורים בכל לב למדינתם וצא צא מזה יאמרו לנו, ונשאר קרח מכאן וקרח מכאן. מלבד זאת לא נוכל להניח מעותנו על קרן הצבי, כי אין לנו שום תקוה לבוא על שכרנו ; הן ארץ ישראל היא מדבר שממה ונזרע רק על צחיח סלע וכל עמלנו יעלה באפס ותהו, ולכן יגאל מי שיגאל אבל לא אנחנו. ואז יגלה לפנינו „בעז" אשר הוא יגאל את נחלת אבותינו. הוא יגאל אותה „בעז" רוחו ובמסירת נפש. הוא „ישלוף נעלו" ובזה יקנה ארצנו הקדושה כלומר : הוא ישלוף את נעלו ויהיה מן החלוצים, וילך אף יחף לארץ ישראל. הוא ימכר כל מה שיש לו אף „המנעלים אשר לרגלו" ויסע לארץ אבותינו לפתח ולשדד את ארמתה, לסתת שם אפילו אבנים ולעשות כל עבודה המפרכת את הגוף בשביל התפתחותה והפרחתה.

„**בקש** להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה ואומרים לו אישי כהן גדול עמוד והפג אחת על הרצפה" (משנה, יומא יט :) הכהן הגדול שחובתו היתה לעמוד על המשמר ולפקח על צרכי אחיו היה עלול, מפני סבות שונות, להתנמנם ולהסיח דעתו מהם. א) הכהן הגדול היה מוקף בטרדות רבות ובעבודות שונות שגרמו לו לפעמים רפיון הגוף וחלישת הרוח ושעי"ז נפלה עליו תרדמה, כלומר : הסח הדעת והעלמת עין מכמה ענינים כלליים אשר הצלת עמו היתה תלויה בהם. או פשוט מפני שעמד ימים ושנים רבים על דוכנו ומשמרתו לעבוד את עבודתו הקדושה, החל להרגיש עיפות ודכדוך הנפש, ויתרשל לעבוד את עבודתו לטובת עמו בחריצות ובזריזות. ב) הכהן הגדול היה גדול ומורם מאחיו בכל הפרטים „בכח בנוי בחכמה ובעושר" (יומא י"ח י) וגדולתו היתה יכולה להפילו בשנה לטרגית ולבלי הרגש באחריותו הגדולה שהיתה מוטלת עליו ביחס לתורתו לעמו ולארצו. אנשים מאושרים עפ"י רוב אינם רואים ואינם מרגישים בצרות אחרים מפני שגדולתם מעורת את עיניהם והצלחתם מקשיחה את לבותיהם לבלי התענין ולהשתתף ביסורים אפילו של אלה היותר קרובים להם. ג) הכהן הגדול היה מורה העם להורותו את דרך הישרה וללמדו תורה חכמה דעת ויראת ד', ומפני שהיה תמיד עסוק בעבודה זו ושקוע בענינים נפשיים ומפשטים היה עלול להביט על צרכי עמו הגשמיים כעל דברים קטני הערך שאינם ראויים לתשומת לב מיוחדת, ולבלי התחשב עם שאלות החיים. ולכן פרחי הכהונה שהיו מלאים כח עלומים ורוחם העז עוד לא פג בקרבם סבבו את הכהן הגדול ולא הניחוהו לישן כלומר : לא הניחוהו להסיר את לבו ולהעלים את עינו אפילו רגע מכל השאלות הנחוצות שעמדו על הפרק בנוגע להטבת מצב ישראל והחזקתו בחמר וברוח. פרחי הכהונה העירוהו משנתו והוכיחו אותו על פניו כי הוא שליח „דרחמנא ושליח דידהו" ולכן חטאו יהיה גדול מנשוא אם ימעל מעל בשליחותו ובמשמרתו בתור צופה לבית

ישראל. המה אמרו לו: „אישי כ"ג עמוד והפג אחת על הרצפה" כלומר: „אחוי קידה" „נועץ גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה" (פרש"י) המה עוררוהו כי עליו לירד בעת הצרך ממכון שבתו ולהשפיל את עצמו כדי להשגיח על כל הנדכאים והחלשים הנמצאים בשפל המצב; כי לא לו לילך בזקופת ראש ובנטית גרון המביאות את האדם להתאבנות הלב והעלמת עין מן המסובלים בצרות והמדוכאים ביסורים. המה הזכירוהו כי באותה השעה שאחיו נתונים בצרה עליו לצאת מן עולם האצילות, מן עולם המחשבה והתבודדות, אל עולם החיים והמעשה ולעסוק ג"כ בענינים חמריים למען הצלת נפשות.

רבים מהזקנים אינם מרגישים כי התרחקות בנינו מתורתנו היא פרי הגלות, כי היא רק היא נסכה רוח עועים על בנינו והיא הביאתם להשחית את הנטיעות הרכות והטובות אשר בכרם ישראל. המה שוכחים כי בני ישראל ראוים להקרא בשם עם ד' רק כשהם בארץ הנקראת נחלת ד', כי רק א"י היא המקור לתחית ישראל ותורתו; כי ישראל בגולה הוא כמו „גוף בלא ראש ובלא לב" „ועוד ולא גוף אלא עצמות מפוזרות כמו העצמות היבשות שראה יחזקאל" (כוזרי מאמר ב, סימנים טז, כט, ל). ומה נמרצים הם דברי הרמב"ן ז"ל על הפסוק „ואשביעך בד' אלהי השמים ואלהי הארץ" (בראשית כד, ג) „הקב"ה יקרא אלהי ארץ ישראל וכו' אבל בפסוק, אשר לקחני מבית אבי, (שם פסוק ז) לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים; וכן אמרו (כתובות קי:) כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה". וכן האריך בקדושת א"י על הפסוק „ותקא הארץ את וכו'" (ויקרא יח כה) „והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ד' מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיחד שמו זרע אוהביו וכו'; והנה בחו"ל אעפ"י שהכל לשם הנכבד אין טהרה בה שלמה וכו'". ובעין זה איתא (בילקוט רמז תתקמ"ג) על הפסוק „משחקת בתבל ארצו" (משלי ח, לב) „ארשב"י תבל זו ארצו, ולמה נקרא שמה תבל? על שם תבל שבתוכה ואיזה זו תורה וכו' מכאן שהתורה בא"י". „וזהב הארץ ההוא טוב" (בראשית ב, יב) „מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל" (מ"ר פרשה טז). אם נחדור בהשקפה עיונית בחיי עמנו בגלותו נבוא לידו הנחה אחת שאין להרהר אחרי אמתותה כי שמירת היהדות בגלות אף של היראים והיותר חרדים לדבר ד' אינה נקיה מחלודה והיא מעורבת בפסולת. ולא לחנם גזרו חז"ל טומאה אף על האוירא של ארץ העמים (נזיר נה:) משום שהאויר שאנו שואפים מטמא את רוחנו, ואי אפשר לנו לחיות שם חיים טהורים עפ"י רוחנו אנו, ולכן גזרו אף על טומאת הגוף, וד"ל. הוי! ישראל חולה הוא במחלת הנפש ואין שום תרופה למחלתו כל זמן שהוא בגלות. ואפילו הרופאים היותר מומחים בתכונת הנפש החליטו כי אי אפשר לגהות לו מזור; וע"י שמירות מעולות ורפואות היותר טובות אפשר רק להאריך ימי חייו אבל לא לשום קץ למחלתו האנושה שהתפשטה בכל אבריו גידיו ועורקיו. „מתים שבחוץ לארץ אינם חיים" (כתובות קיא:) כלומר:

אלה המתים במיתת הנפש והרוח, מתים לעמם ולתורתם, לא ישובו לתחיה כל זמן שיהיו בחו"ל.

בתקופה זו שאנו חיים ישנם בקרבנו ת"ל צעירים כאלה אשר, כמו פרחי הכהונה לפנים, אינם מניחים את הכהנים הגדולים, הזקנים שבדורנו, לישן. הרבה מצעירי עמנו החרורים ברוח התורה והמצוה מרימים כשופר קולם, תוקעים ומריעים ותוקעים באזני הזקנים להקיצם משנתם ולזרזם שיתחילו בעבודת בנין הארץ. הצעירים טוענים וחוזרים וטוענים כי שאיפתנו לבסס את היכל התורה ולהחזיר את העטרה ליושנה תתגשם רק בארץ ד'. המה מטיפים את מוסרם למנהיגים הריקנים, לתקיפים ולאבירי הלב שכל גדולתם באה להם רק ע"י כספם וזהבם, או יותר טוב, ע"י עזותם וחוצפתם; לנקרנים ולנקדנים שדרכם למצא מגרעות בכל דבר, ולהרוס ולא לבנות לעקור ולא לנטוע, שישובו מדרכם הרעה ושיתנו ידיהם לבנין ביתנו הלאומי. המה קוראים לעשירים ומבארים להם שהמה „שומרים את עשרם רק לרעתם" כי יבוא יום אשר יאבדו את כספם בענין רע, ואם לא יתנו ליעקב יתנו לעשו. כה עומדים הצעירים על משמרתם ועושים את עבודתם באמונה; וקולם, סוף כל סוף, ימצא מסלות בלבות כלם ורעיון אחד יאגדם והוא: „ארץ ישראל לעם ישראל עפ"י תורת ישראל". והיה באחרית ימי גלותנו, בתקופת הנחמה, כאשר כל הבנים לרבות „המחלונים והכליונים" שגם הם יכירו עותתם כי בעזבם תורת ד' תעו בישימון לא דרך, וכי כל תקותם לחיות ככל העמים היתה מאפע ובנו רק מגדלים פורחים באויר; כי הצלחתם עומדת על שלשה דברים: „תורה ארץ ישראל ועם ישראל" יתנערו מעפר הגלות ויחבקו ארצם ותורתם. ואז „כנסת ישראל" סמל „נעמי הזקנה" תדשן מרוב שמחה ועליצות נפש וימלא שחוק פיה ולשונה רנה. היא תשמח בבניה ובניה ישמחו בה. והיא ובניה ירימו וישאו דגל אחד, דגל ציון אשר עליו יהיו כתובים באותיות של זהב: „בנערינו ובזקנינו נלך אל ציון משאת נפשנו!"—

„**מטבע** של אברהם אבינו זקן וזקנה (אברהם ושרה) מצד אחד, בחור ובתולה (יצחק ורבקה) מצד אחר" (ב"ק צז:) המטבע שטבע אברהם אבינו היתה אחדות בין זקנה ובחרות כלומר: בין הזקנים ובין הצעירים. כלם היו מאוחדים בדעותיהם ובהשקפותיהם בדרך חייהם: „מצד אחד זקן וזקנה" אברהם ושרה עבדו את ד' בתם לב באמונה ובמסירת נפש; „ומצד אחר בחור ובתולה" יצחק ורבקה היו ג"כ מסורים בנפשם לעבודת ד'. אע"פ שהיו מלאים כח עלומים ותשוקתם היתה עזה ליהנות מכוס החיים ומתענוגי העולם הזה בכ"ז עמדו לצד הוריהם הזקנים שהקדישו כל עתם לעבודת ד' ולא סרו מדרכם ימין ושמאל; ואותה השאיפה שהיתה מאגדת את הזקנים היתה מאחדת גם את הצעירים. בהגיע היום המאושר לישראל שאליו אנו מקוים ומיחלים אז מטבעתו תהיה ג"כ „זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחר" מפני שלא תהיה התפרדות בין הדור הישן והחדש וכלם בלב שלם יעבדו ביחד לטובת עמם תורתם וארצם.

דרוש רביעי לקוי המאורות

בשביל ארבעה דברים מאורות לוקין, על כותבי פלסתר, ועל מעידי עדות שקר, ועל מגדלי בהמה דקה בארץ ישראל, ועל קוצצי אילנות טובות (סוכה כט׳)

הנה המאורות הגדולים שהפיצו תמיד אור בבית ישראל ביום ובלילה כלומר: בעתות הטובות והרעות, הולכים ולוקים. המאורות הגדולים שהראו לנו את הדרך הסלולה בכל התקופות השונות שעברו עלינו ושמרו את רגלינו שלא יתנגפו על צורי מכשול הועם זהרם ונחלש כח פעולתם. הסבות העקריות שגרמו את לקוי המאורות הנן ארבע:

א) „כותבי פלסתר". אחד מהמאורות הגדולים אשר הופיע על שמי ישראל ואשר בכל תקפו גרש את הצללים אשר האפילו את אור חייו הרוחניים היה „גאותו במורשת אבותיו". היהודי הצטין באהבתו לתורתו ועמו ולכל הדברים אשר התיחסו אליהם. הוא התגאה במסורת אבותיו והתפאר אפילו במנהגים הטובים שקבל מהם. הוא נשא תמיד, בכל מקום ובכל חברה שהיה, את דגל היחוס שלו והתימר בגזע צור מחצבתו. מטבע שלו היה „אתה בחרתנו מכל העמים" והתאמץ לברר לכל העמים כי בצדק מגיע לו משפט הבכורה מפני שיחוסו משתלשל מאברהם אבינו שהיה הראשון שבנה מזבחות בשם ד׳ בכל מקום שצעדו רגליו בהכניסו את העמים הפראים תחת כנפי השכינה; מפני שהוא היה הראשון שענה ואמר: „כל אשר דבר ד׳ נעשה ונשמע". הוא קבל את התורה בשמחה וילמדה לכל האומות. היהודי התגאה בבכורתו ויסלסלה וירוממה לא רק בעתות הטובות אשר העמים הראו לו פנים שוחקות, חשבוהו ג"כ לאיש ככל האנשים אשר על פני האדמה והעמידוהו במדרגה אחת עמהם, כי אם אף בעת שהעמים רמסוהו ברגליהם וירקו בפניו מפני התפארותו בתורתו וגאותו בלאומיותו, לא נרתע לאחור ועמד על דוכנו והכריז כי בצדק מתיחסת לו הבכורה. אף בעת שהעמים נתנו לו צרות פי שנים כדין בכור בכ"ז לא עזב בכורתו כי אם החזיק בה בכל כחו ולא חדל להתגאות בה, וכל הגזרות שגזרו עליו שונאיו וכל הצרות שהביאו עליו לא יכלו להעבירו על דעתו ולהחליש גאותו הלאומית. ובכל מקום שיהודי היה, ברשות היחיד או ברשות הרבים, בין מכבדיו ומעריציו או בין שונאיו ומנאציו, שם נמצאה גאותו לתורתו לעמו ולכל דבר אשר נשא עליו חותם עברי. לדאבון לבנו אבדה הגאוה הלאומית את כחה ונתמעט שלטונה עלינו. הרבה מאחינו לא רק שאינם מתפארים בתורתם ואינם מתגאים בלאומיותם אלא אף בושים הם בהן, ולא עוד אלא בעצמם משפילים ומקטינים את כבוד עמם. הרבה פתגמים ומבטאים שוררים בקרבנו הממיטים חרפה עלינו, וכמו ארס הם מרעילים את כל גופנו.

ישנם פתגמים השגורים בפי ההמון ומשתמש בהם לבקר כל פעולה רעה ומרה מגונה של אנשים פרטים: „היהודי מכה והוא בוכה" „הכל אצלנו היהודים" „זה הוא טבע יהודי" „הכל כשר וישר בעיני היהודי" „טוב לחיות בין הנכרים ולמות בין יהודים". הה! נאבד מאתנו הרגש ואין אנו מרגישים בגחלים שאנו חותים על ראשנו ואיך אנו בעצמנו מטפחים על פנינו. בטויים כאלה מביעים כי עמנו גרוע מכל העמים אשר על פני האדמה. האם אוניהם שומעות מה שהם מדברים? „היהודי מכה והוא בוכה". הוא אשר גוו נתון למכים ולחייו למורטים, הוא אשר אין לו דמים, והוא הפקר לכל צועני, לכל ריק ופוחז, ובכל טענה שיש לשונאיו נגדו המה אוחזים בהכלל „עביד איניש דינא לנפשיה". הוא אף שהיה תמיד עשוק ורצוץ ולא היה לו מנוס ומפלט מחמת צורריו, הוא אשר אין בכחו לנגוע אף בזבוב שעל הכותל, בכ"ז אחיו מיחסים לו ידי עשו ומאשימים אותו „שהוא מכה". עשו מכה את היהודי בידו ובאגרופו ואחיו דוקרים אותו בחרבות שבשפתותיהם. „הכל כשר וישר בעיני היהודי". היהודי אשר לפניו סתומים בארות הרבה אשר מהם יכול לשאב את פרנסתו, אשר לפניו סגורים שערי כל המדינות אפילו של העמים הנאורים; כל הברכות שבעולם הנן נתונות רק לעשו. וכאשר יעקב חפץ לטעום מהן מפני שקבתו דורשת את תפקידה אז עשו מרים את קולו ובוכה וצועק כי יעקב גוזל את ברכתו, והנגזל הזה מבקש כל מיני תחבולות שבעולם להתנקש בנפש הגזלן. ולכן יעקב מוכרח לפעמים „לאחוז בעקב עשו" כלומר: לאחוז בעסקים כאלה אשר עשו דש אותם בעקבו בכדי למצא מחיתו בצמצום. אין לכחד כי היהודי אוחז לפעמים במסחרים כאלה שאינם כשרים למהדרים, אבל מה יוכל האומלל הזה לעשות אם עשו אינו מניח לו לעסוק בדברים כאלה הנותנים כבוד לבעליהם. ישנן שאלות של אסור והיתר שכשרות הן רק לעני, שמפני מצבו הרחוק הן נחשבות לו „להפסד מרובה" או שמותרות הן „בשעת הדחק וצרך גדול". ואלה המסחרים אשר הנפש היפה תרחק מהם ואסורים לעשירים אשר כל טוב הארץ לפניהם, כשרים הם ליהודי העני אשר בנפשו יביא לחמו. אם יעקב אינו יכול להשיג את הברכות הלא מוכרח הוא „לשנות את שמו ולהתחפש בבגדי עשו", אם לבן מרמה אותו הלא אין לו דרך אחרת כי אם „להציג מקלות מפוצלות בשקתות המים לנכח הצאן" בכדי לבא על שכרו. אם ששים רבוא בני ישראל ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה והקריבו את כל כחם למענם, הלא בצדק ובמשפט לא החזירו למצרים את הכסף והזהב ששאלו מהם (תשובת גביהא בן פסיסא לבני מצרים שבאו לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון—סנהדרין צא'). לא! היהודי הוא מדקדק גדול בכשרות ומחמיר על עצמו יותר מדאי. ואם לפעמים הוא נכשל בדברים אסורים, במסחרים ובעסקים שאינם כשרים כ"כ, היא אשמת שונאיו שנותנים לפני עור מכשול ומאכילים אותו טרפות בידיהם. „זה הוא טבע יהודי". אהה! אלה הטפשים מותחים את עצמם על עמוד הקלון ולוקים את עצמם ברצועות אשר בידיהם. המה מקטרגים על אחיהם ומאשימים אותם באשמות כאלה שהם נקיים מהן לגמרי. אפילו שונאי היהודי מודים שהוא מצטין בטבעו הטוב ועולה במדותיו הטובות על אחרים. הכל יודעים שהוא רחוק מרציחות,

שפיכת דמים ואכזריות, שהוא רחמן ונתבע ונותן לכל מי שפושט יד, מרחם על הבריות ואפילו על בעלי החיים, כי נכרים בו הסימנים המובהקים שישנם באומה הישראלית: „רחמנות בישנות גמילות חסדים" (יבמות עט׳) והמדות הרעות שנשרשו בקרבו הן רק אשמת הגלות. ישראל בהתגוררו זה אלפים שנה בין עמים שונים, ובתוכם גם רעים ופראים, הלא בהכרח קלט וספג אל תוכו מדות רעות שהן בנגוד גמור לתכונתו העצמית. „וירעו אותנו המצרים" כלומר: שגרמו אותנו להיות רעים וחטאים (ראיתי מפרשים) אם היהודי נתגדל בסביבה אשר עיניו ראו אך מעשים רעים ואזניו שמעו אך שיחות מגונות הלא הטבע מחייב כי תפעל עליו לרעה ותשריש בקרבו מדות רעות אשר אבותיו לא ידעו מהן. וקרוב לודאי כי גם הפתגמים הארסיים הנ"ל נגד תכונת עמנו יצאו משונאינו ונכנסו ללבבות הרבה מאחינו בעוד שהיו קטנים ולא הבינו את כונתם והורגלו להעלותם על שפתותיהם מבלי הרגש את הארס אשר בהם אפילו כשבאו בשנים.

לך נשארו הפתגמים הבזויים האלה ברשות היחיד כלומר: ברשות ישראל ולא יצאו לרשות הרבים של אומות העולם כי עתה לא היו מזיקים ומשפילים כ"כ את מצבנו וכבודנו. אבל לחרפתנו ולבשתנו המה נשאים על שפתי הכסילים שבנו ונאמרים ונשנים בכל מקום שהם אפילו בין הנכרים הבולעים אותם כבכורה בטרם קיץ. והמאורות עוד לוקים ביותר מפני „כותבי פלסתר" אלה הסופרים החצופים המקטרגים על אחיהם במאמריהם בעתונים שונים ובשפות לועזיות. המה מריקים שם את כל אשפתם, ומקיאים את כל צואתם על אחיהם בשריהם ומגדילים חסרונותיהם ומגרעותיהם. שם המה מבקרים קשה את היהודים מדור הישן, ובשפת לצון המה מלעיגים על הליכותיהם ומנהגיהם, וביחוד על שהם מחזיקים בחקים ובמשפטים אשר לדעתם המוטעה כבר עבר עליהם כלח ואין להם שום מקום בעולם החיים והמעשה. שם המה מבזים את בני עמם במומים שאין בהם וקוראים אותם בשמות של גנאי, עד שהקוראים השונים מחליטים כי היהודי הוא בריה משונה, כי הוא בעל מום אשר מכף רגלו ועד ראשו אין בו מתם. הגויים שאינם יודעים את טיב היהודי ותכונתו ואינם בקיאים בספרותו במנהגיו ובדרכי חייו ישפטוהו רק למשמע אזנם ועפ"י הקריקטורה שהסופרים מציירים ומציגים אותו בעתוניהם ובספריהם. הם אינם מטילים שום ספק באמתות הבקרת שסופרינו מבקרים אותנו עפ"י הכלל: „הודאת בעל דין כמאה עדים דמיא".

הבקרת לכל דבר וענין בודאי טובה ונחוצה היא ואין לשער את התועליות הגדולות היוצאות ממנה. וכמו שנתוח בגוף החולה יעלה עפ"י רוב ארוכה למחלתו כן הבקרת העיונית והאמתית תתקן ותרפא את המומים של הדברים המבוקרים. וכמו איש פרטי כן העם כלו יתקדם וישגשג בכל הענינים אשר כבודו וחסנו תלוים בהם אם אך סופריו וחכמיו יעמדו על המצפה לבקר באמת ובתם לבב את חסרונותיו ולא יחדלו לדבר אליו ולהאיצו שיתקנם. אוי לה לאומה המחפה על חטאיה ומכסה על כל פשעיה, כי מלבד שלא תעשה חיל ולא תפרח עוד תרד מטה מטה. וכמו איש פרטי „המכסה פשעיו לא יצליח" כן אומה כלה. „אל גנת אגוז ירדתי" (שיר השירים ו יא) „כל הנטיעות אם אתה

מכסה שרשיהן בשעת נטיעתן הן מצליחות ואם לאו אין מצליחות, אבל האגוז הזה אם אתה מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח, כך ישראל מכסה פשעיו לא יצליח" (מ"ר שם). אבל אוי ואבוי לנו! כי „אשמנו מכל עם" בפרט זה, מפני שתכונת הבקרת של סופרי הגויים על בני עמם שונה מזו של כופרינו. אמת היא כי סופרי הגויים הם מבקרים חריפים ומצטינים מאד במקצוע זה, אבל בקרהם היא ביחוד נגד אנשים פרטיים, אפילו נגד הגדולים והחשובים שבעמם, נגד מוסדות או שיטות אשר אין דעתם נוחה מהם; ורגילים הם להביע את דעתם ולהעביר תחת שבט הבקרת בלי רחם את הדברים אשר לא ימצאו חן בעיניהם, אבל בשום אופן לא יבקרו את תכונת עמם בכלל ולא יעיזו להקטין את גדולתו ורוממותו. אדרבה המה ירימו את עמם על נס, יגדילו את מעלותיו ויתפארו כי הוא עולה בחכמתו ובחריצותו על כל העמים ושאין דוגמתו בכל העולם. ואם בן עם אחר יחפוש חטאים על עמם ויגלה את קלונו ברבים הלא אז כלם כאחד יתנשאו וכמו גלי הים יהמו ויסערו על זה שפגע בכבודם הלאומי. אבל אהה! גאותנו הלאומית ירדה כה פלאים כי אנחנו בעצמנו משפילים את כבודנו אפילו בעיני הגויים. מבקרינו קולעים בבקרותיהם נגד מורשת אבותנו בכלל ותכונת עמנו בפרט. המה מצדיקים על עמנו את הדין כי הוא בעצמו אשם בכל הצרות הבאות עליו ואך מידו באו לו זאת ולא באשמת צורריו ורודפיו, כי לו היה מחליף את טבעו והיה משנה את תכונתו בהתאם לרוח העמים כי עתה בטח הוטב מצבו, וגורלו בין הגויים נשתנה לטוב מפני שכלם היו אז מביטים עליו בעינים טובות. „בושנו מכל דור". כל דור ודור של העמים אע"פ שהוא הולך ומשתלם ומשתכלל באופן נעלה ועולה בחכמתו ובהמצאותיו על הדורות שקדמוהו בכ"ז הוא מכבד ומעריץ אותם וזכרונותיהם יקרים וחביבים לו מאד. כל דור ודור ישתדל להעמיד ציונים ספרותיים לזכרון הדורות שכבר חלפו ועברו ודור לדור ישבח מעשיהם שעשו בזמנם לטובת עמם. כל מה שנשארו מאבותיהם אפילו שרידי חרבות שבורות ממלחמותיהם עם אויביהם יקרים הם להם ויניחו אותם בבית נכאתם למשמרת עולם. אהבתם ללאומיותם ולכל הדברים העתיקים מתגברת מיום ליום, וכל מה שהדברים שהנחילו להם אבותיהם מזקינים כן תגדל חביבותם להם. אבל אצלנו בני הדורות האחרונים חכמים המה בעיניהם ומביטים בבוז וקלסה על חכמינו מדורות הראשונים אשר המה בחכמתם הקימו את בית ישראל על יסודות ועמודים חזקים אשר לעולם לא ימוט. הדורות החדשים אף שידיעתם בספרותנו העתיקה היא מעטה או שהיא להם לגמרי כספר החתום בכ"ז אינם בושים לבקרה ומעיזים להשפיל כבודה. הדורות החדשים אינם שמים אל לבם כלל וכלל את הפעולות הגדולות והנצורות שעשו חכמינו ז"ל, וכי מחויבים אנחנו להעריצם ולכבדם בעד מסירת נפשם בכל שאלות החיים ביחס לעמנו; כי הם אך הם הפיחו רוח חיים בגוית אומתנו ולולא הם כי עתה בלי ספק כבר נתאבנה ונשתקעה מן העולם. ומפני „כותבי פלסתר האלה" נלקו המאורות בישראל, כי המה גרמו לירידת כבוד התורה ועמנו ולנפילת גדולת חכמינו שהיו המאורות הגדולים בישראל. „כותבי הפלסתר" ומוציאי הדבה על חכמינו ז"ל ומבקרי דעותיהם בבקרת של הבל ותפל

האפילו את אורם שהאירו לישראל כעמוד הענן לפנים לנחותו ולהראותו את הדרך הטובה והישרה במדבר הגדול, זוהי הגלות הנוראה—„ולקוי המאורות" שורר בפנים ובחוץ כלומר: בתוך עמנו וחוצה לו. כי „כותבי הפלסתר" בהעבירם את הדלטוריה שלהם ומלשינותם מעבר לגבול ישראל הבאישו את ריחנו גם בעיני העמים. „כותבי הפלסתר" במאמריהם העוקציים נגד עמנו החכם והנבון המעיטו את אורו, אור תורתו שהפיץ בפנים ובחוץ, והחלישו את השפעתו הגדולה שהיתה לו על שדה החיים בכל מקום שהיה.

„מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כחם של חכמים וכהה מאור עיניהם" (פסחים סב:) כונת בעל מאמר הזה היתה ביחוד כלפי היחוס של עמנו בכלל. שומר נאמן היה לישראל בגלותו ששמרהו בכל צרותיו ולא נתן את העמים לכלותו והוא „ספר היוחסין שלו" כלומר: גאותו ביחוסו הלאומי והתפארותו בתורתו ובגזע צור מחצבתו. היהודי בכל צרותיו מצא נחם לנפשו הנכאה בשימו אל לבו כי הוא הוא העם אשר בו בחר ד' מכל העמים בנתנו לו את תורתו. דבר זה היה מחזק את רוחו ויאמץ את לבו לעמוד נגד כל הצרות ולבלי בטל את ישותו ומהותו לפני צורריו. הוא הרגיש וידע כי אי אפשר לו לטעת נטעי האמונה על שדה העמים טרם שיחרש, יפתח וישדד אדמתו בזעת אפו וירטיבו בדם נפשו. הוא הבין היטב כי כמו שרבים המה שונאי איש פרטי בעל מחשבות והוגה דעות בשביל דעותיו הנשגבות, והנבערים מדעת לא רק שיחרפוהו ויגדפוהו אלא אף יתנקשו בנפשו, כן רבים המה שונאי עם המצטין במושגיו הרוחניים ועולה בשאיפותיו המיוחדות על עמים אחרים. ובצדק אמר רבי: „אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ" (ב"ב ח׳). כל עלה „מספר היוחסין" שלו היה כמו צרי ומרפא לפצעיו האנושים במצאו שם זכרונות אשר היו משמחים את לבו ומחזקים את רוחו והרהיבוהו להמשיך ולהתמיד את עבודתו הקדושה והיא, להפיץ דעת ד' בין העמים. כל עלה „מספר היוחסין" המציא לו ידיעות אשר היו לו כמים קרים לאיש צמא. הוא נוכח לדעת כי אבותיו היו תמיד גבורים רוחניים, ובעת שכל העמים היו רועים פשוטים ולא היה להם שום מושג ממציאות ד' ומחיי המוסר, עמד הוא על דוכנו, הטיף את מוסרו לפראים ומסר את נפשו על קדושת השם; כי בעת שכל העמים היו חיים על חרבם ולא היתה להם מטרה אחרת רק להתנפל איש על רעהו ולשפוך את דמו כמים, לתגור מלחמה איש את אחיו ולהכריע לטבח את החלש ממנו, היה חי ישראל על קולו והיה כובש את העולם כלו ברוחו; כי בעת שכל העמים אכלו „בשר מן החי" לא בשר בהמה וחיה אלא בשר אנשים חיים וכדגים היו בולעים איש את חברו, היה ישראל מרחם אפילו על בהמות „ולא היה אוכל קודם שנתן מאכל לבהמתו" (ברכות מ׳) „ולא היה אומר תבלה ותחדש על מנעלים או בגדים שנעשו מעורות בהמה מפני שיהיה צורך להמית בהמה אחרת כדי לעשות ממנה מנעלים ובגדים אחרים וכתיב ורחמיו על כל מעשיו" (רמ"א או"ח רכג, בשם מהרי"ו בפסקיו); כי בעת שכל העמים היו עובדים בכל ימות השבוע בנשימה אחת והתמכרו אל הוללות ופריצות ואל כל תאוות נמבזות שבעולם ולא היתה להם שום השגה מקדושת הגוף ומחשבון הנפש, היה ישראל שומר את יום השבת ולא

עשה בו כל מלאכה, ואפילו בהמתו וחיות ועופות שלו לא עשו כל מלאכה ביום הזה. ויום השבת היה לו ליום „מנוחה וקדושה" כלומר: לא רק שיום זה היה לו ליום „מנוחה" אשר בו שבת גופו מכל מלאכה ולא עשה שום עבודה גופנית אלא אף היה לו ליום „קדושה" כי בו התפשט מגשמיותו ויקדש אותו לעבודות נפשיות. ובעת שלכל העמים לא היתה ביום השבת אפילו נשמה אחת היתה ליהודי „נשמה יתרה" ביום זה, כי „נשמה יתרה נותן הקב"ה באדם ערב שבת" (ביצה טז׳) כי היהודי מתעלה ביום זה בעלוי הנפש ובהתרוממות הרוח, בקדושתו וברוחניותו, בהקדישו את השבת לכל הדברים אשר נשמת ישראל תלויה בהם.

„**ספר היוחסין**" היה תמיד לנגד עיני היהודי והוא היה „ספר החיים" שלו בכל זמן ובכל מקום שהיה נמצא. אף בעת שהיה סגור בגיתו צר וחשוך ושונאיו שמו אות קלון על בגדו לסימן שהוא יהודי בכ"ז לא נפל רוחו בקרבו, ובגאותו ביחוסו וערכו הרב היה מבטל את שונאיו בתכלית הבטול, לעג להם ושחק על חלומותיהם ועל דבריהם. אף בעת שהוא היה מוכה ופצוע ומכף רגלו ועד ראשו לא היה בו מתם; אף בעת שהיה מתגולל בדמו והיה מפרפר בין החיים והמות גם אז לא מת רוחו בקרבו ולא היה קץ לעליצות נפשו בזכרו כי הוא בן „לעם הנבחר". ולא חדל לאמר: „אתה בחרתנו מכל העמים" אף בעת שהיה בשפל המצב ושונאיו היו על פסגת ההצלחה, אף אם היה כרמש הזוחל עלי ארץ ושונאיו התנשאו כנשרים למרומי שמים.

וכמו „שספר היוחסין" של העבר פעל על לב יהודי בעתות השונות שעברו עליו כן תקותו החזקה בהתחדשות יחוסו והרמת קרנו בעתיד היתה ג"כ מחזקת את רוחו בשעת צרתו. הוא האמין באמונה שלמה כי לא רחוק הוא היום אשר בו יחודש כבודו ועוד יופיע ככוכב מזהיר בליל חשך ואפלה על שמי עמי התבל. היהודי אהרי ברכתו על חרושה של הלבנה: „ברוך אתה ד׳ מחדש חדשים" (סנהדרין מב׳) מוסיף: „כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול לנגוע בך כך לא יוכלו כל אויבי לנגוע בי לרעה. תפל עליהם אימתה ופחד בגדול זרעך ידמו כאבן. דוד מלך ישראל חי וקים! שלום עליכם, שלום עליכם. סמן טוב ומזל טוב יהא לנו ולכל ישראל אמן!" (מסכת סופרים פרק כ הלכה ב). „אמר ליה רבי לרבי חייא זיל לעין טב וקדשיה לירחא ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים" (ר"ה כה׳). מרוע בחר רבי רק בסימן זה? וגאון הגאונים רש"י ז"ל הפיץ אור על שאלה זו באמרו: „דוד מלך ישראל נמשל כלבנה שנאמר (תהלים פט, לז לח) וכסאו כשמש נגדי, כירח יכון עולם".

היהודי רוקד כנגד הלבנה ואומר: „כשם שאני רוקד כנגדך וכו׳". האח! מה נהדר הוא המחזה הזה. הנה היהודי אשר כל עולמו בחיים הוא רק בית הקברות מלא מצבות על בניו שנהרגו ונשחטו על קדושת השם; הוא אשר אין לו מנוס ומפלט מחמת צורריו המבקשים לקחת את נפשו; הוא אשר גופו מלא פצעים וחבורות אנושים מחצי אויביו ודמיו נגרים כמים ואין לו כח לעמוד על רגליו, בכ"ז הוא מרהיב בנפשו עז לאמר: „כך לא יוכלו כל אויבי לנגוע בי לרעה". ולא רק שמתפאר בזה שאינו מפחד מפני רוצחיו ואימתם לא תבעתהו,

כי שונאיו אינם יכולים להפיל חתיתם עליו ולהפחידהו מפני שדבר כזה הוא למעלה מכחם, אלא אף הוא מחכה ומקוה שהמה יפחדו מפניו ומבקש ומתפלל: „תפל עליהם אימתה ופחד וכו׳״. יש בקרב יהודי כח אדיר וחזק אשר יאמץ את רוחו ולא יחת מפני שונאיו הרבים והעצומים ממנו, כח אשר ירימהו וינשאהו במקום אשר יד מלאכי המות לא תשלט בו שלטת והוא, תקותו ואמונתו החזקות בשיבת כבודו הראשון ובהכרת כל העמים בגדולתו וחשיבותו: כי הוא הוא הכהן הגדול אשר ראה בכל דור ודור את נגעי בני העמים, נגעי הגוף הראש והבתים, ; כי הוא רק הוא ברוחו העז היה מטהר את האויר המעופש והמורעל והמציא רפואה ותעלה למחלות מדבקות בחיי הנפש והמוסר. בתוך צרותיו ראה כי „דוד מלך ישראל חי וקים״ והוא ישים קץ לצרותיו ; כי קרוב היום אשר בוא יבוא מלך המשיח ויכונן את מלכות ישראל ויחדש את כבודו ותפארתו.

מצב הלבנה דומה לזה של עמנו: „כי כמו שהלבנה נפרצת ונבנית נפרצת ונבנית כך היא האומה הישראלית ומלכות בית דוד מתחלת היותם, עתים נפרצים ועתים נבנים עד יבוא זמן בנינם לעד וכו׳״. (רמב״ן בשם ר׳ נחוניא בן הקנה, הובא בעקידת יצחק שער לז) ולפיכך היהודי בהביטו אל הלבנה בחדושה מברך „מחדש חדשים״ מפני שהיא לו כמבשרת טובה ומשמיעה ישועה „שישראל עתיד להתחדש כמותה״ וכמו שהיא החלה לזרוח אחרי שאספה נגהה כן ישוב ישראל להאיר את אורו אל כל העמים ורבים עוד ילכו לאור תורתו וחכמתו. (ועיין בספרי „כנסת ישראל״ מאמר ג) היהודי בקדשו את הלבנה מתעורר בקרבו הרגש בכל תקפו, ובמדה שהוא מביט אל הלבנה ומסתכל בה ומדמה את מצבה למצב עמנו, בה במדה הוא מתפעל ומתרגש ונפשו גחלים תלהט והוא מוסיף ואומר לעומדים מסביב שלש פעמים „שלום עליכם״ כלומר: אל תיראו ואל תחתו מפני צוררינו, הם יכרעו ויפלו ואנחנו נקום ונתעודד. כל זמן ששלום יהיה בינינו ונחזק איש את רעהו בכל הדברים הנוגעים לטובת עמנו אז בטוחים אנחנו כי ספינתנו הקטנה תעבור את הים הזועף ותבוא בשלום אל הנמל אשר אליו עינינו נשואות למרות הגלים הנוראים שהתנשאו נגדה לשברה. „שלום עליכם״ ואל תתיאשו מגאולה טובה כי אם נדפדף בהסתוריה שלנו אז נראה ונוכח כי „אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים, כשהיא יורדת יורדת עד לעפר וכשהיא עולה עולה עד לכוכבים״ (מגילה טז׳). היו ימים כאלה אשר חשבנו כי בא קצנו ואפילו ניצוץ אחד של תקוה לא הבקיע מבעד הערפל של יאוש נורא אשר כסה את כל לבנו, והנה פתאם זרחה לנו מחדש שמש ההצלחה ועלינו עוד פעם על במת התבל בתור עם אדיר וחזק. היו ימים אשר חשבנו כי בין המתים חלקנו והנה פתאם נתעוררנו לתחיה והעמים הביטו עלינו בחרדת הכבוד. „שלום עליכם״ ואל תפחדו מאומה כי כמו שתקומתנו בין העמים היתה נסית כן תחיתנו תהיה נסית. נמרצים הם דברי חז״ל: „ניסי דבראי קא חשיב ניסי דגואי לא קא חשיב״ (יומא כא׳). כל רגע ורגע בחיי ישראל מלא נסים. אם נסתכל בסקירה עמוקה במצבנו בגלות אז נראה כי עלינו לברך „ברכת שהחינו״ על כל נשימה ונשימה. רוב הנסים באים עלינו בתמידות, תכופים ורצופים, והורגלנו בהם עד שאין אנו מרגישים בהם.

אנו רואים רק „ניסי דבראי" כלומר: הנסים הנראים וגלויים לכל ואף לאלה אשר לא מבני עמנו הם; אבל „ניסי דגואי" הנסים בחיינו הפנימיים הם כ"כ מרובים וכ"כ אנו רגילים בהם עד שאינם מושכים עוד את תשומת לבנו להסתכל בהם ולמנות אותם. „סמן טוב ומזל טוב יהא לנו וכו'". חדושה של הלבנה וזריחתה מחדש בעצם תקפה באמצע הרקיע אחרי אשר למראית עין כבר ירדה מגדולתה וכבה אורה, נחשבים לנו "לסמן טוב ומזל טוב" כי גם אורנו אשר רבים חשבו כי כבר נדעך יזרח מחדש. „סמן טוב ומזל טוב". תקותנו החזקה בתחיתנו ואמונתנו העזה בהרמת כבודנו נחשבות לסמנים טובים כי נתגבר על כל צרותינו ונגיע אל מחוז חפצנו כפי שהבטיחונו נביאינו בשם ד". וכמו לחולה אפילו היותר מסוכן יש תקוה שישוב לאיתנו אם אך לבו הוא חזק ונשימתו ודפקו הם כראוי, כן עמנו אעפ"י שמחלתו היא אנושה בכ"ז תבוא לו ארוכה אם אך לבו ער בקרבו ומאמין ביעודים הטובים של נביאינו בשם ד'.

כל זמן שעמנו החזיק „בספר היוחסין" והתפאר בו אז בנקל היו יכולים החכמים להשפיע מרוחם על עמם. אבל „מיום שנגנז ספר יוחסין" כלומר: מיום שחדל עמנו להתפאר ביחוסו ובקניניו הרוחניים, חדל להרגיש בערך עצמו וחשיבותו, אינו מוקיר את ישותו ומהותו ומתרפס לפני אלה אשר לכבוד היה להם לדבר ולהתרועע אתו אם אך הוא בעצמו היה מכיר את ערכו הרם „תשש כחם של חכמים" ואי אפשר להם להשפיע עליו כדבעי, מפני „שבגניזת ספר היוחסין" נאבדה ממנו אמונתו בחכמיו. „וכהה מאור עיניהם" כי שפלת עמנו והזנחתו את ספר היחוס גרמו לחכמינו „כהיית עינים". עיני החכמים „רואות וכלות" בהתבוננם אל סכלות בני עמנו איך שהם בעצמם מקטינים את יחוסם ומבטלים את גאותם הלאומית אשר בזה הם מחלישים את כחם, ואין לאל ידם להושיע.

ע"י הדברים האלה נצליח לבאר שני מאמרים אשר בהשקפה הראשונה הם תמוהים מאד: „אמר רבי אלעזר אפילו בשביל צדיק אחד עולם נברא שנאמר (בראשית א, ד) וירא אלהים את האור כי טוב, ואין טוב אלא צדיק שנאמר (ישעיה ג, י) אמרו צדיק כי טוב" (יומא לח:) „אמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב (שמות לה, יט) את בגדי השרד לשרת בקדש, אלמלא בגדי כהונה לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט" (יומא עב:). האור נקרא טוב מפני שהתועליות שהוא מביא רבות הנן. אנשים טובים נהנים ממנו והוא מביא מרפא בכנפיו ורוח חיים לבריות שמגמתם היא לעשות צדקה וחסד ולהיטיב עם אחרים ועל ידו הטוב מתרבה על כל פסיעה ופסיעה, ולכן בצדק נקרא האור טוב. כל דבר טוב וכל פעולה טובה נכנסים בחוג האור מפני שהמה ג"כ מאירים את עיני האדם בהראותם לו את הדרך הרצויה. ואם כל האנשים היו רעים וחטאים שאפילו נהמא כריסם לא היו שוים ונוח היה להם שלא נבראו משנבראו הלא בודאי אי אפשר היה לאמר על האור „טוב" אחרי שבאמצעותו כל האנשים היו עושים רק מעשים רעים, היו מבצעים את זממם והיו מגדילים סאת רשעתם. „ואין טוב" כלומר: לא יתכן לכנות את האור בשם טוב „אלא צדיק" העושה מעשים טובים על ידי האור ומשפיע ג"כ על אחרים לעשות כמוהו. הצדיק משתמש באור אלא לפעולות רצויות

ולדברים המביאים תועלת לבני אדם ולכן בצדק נקרא „האור טוב" כי הצדיק בעצמו נחשב ג"כ לאור מפני שבראית שכלו הוא מבדיל בין קדש לחול ובין טוב לרע ואף פעולותיו הטובות הנן דומות לאור, ולכן האור מכל צד הוא טוב.

בני ישראל מעת שגלו מארצם אף שהיו מפוזרים בכל קצוי התבל והיו מוכרחים להתקרב אל עמים שונים ולעבוד עמהם שכם אחד במקצועות שונים, בכ"ז נשארו נאמנים לתורתם ולעמם. התחברותם אל שכניהם לא פעלה עליהם להסיעם משרשם ומגזע צור מחצבתם, ולמרות התקרבותם אליהם לא התבוללו ביניהם. הסבה שמנעתהו מלהתבולל היא מפני שהיה מצוין בסגולותיו המיוחדות והמקוריות. הוא היה רחוק מהם באפיו הנפלא בהליכותיו ובמנהגיו, בדעותיו הנשגבות ובמדותיו הנעלות כרחוק מזרח ממערב. „ובגדי הכהונה" שישראל נשא כלומר: הבגדים המיוחדים לכהנים מורי העם, הצטינותו בארחות חייו ומדותיו המוסריות הגינו תמיד על עצמותו ועל ישותו ולא הניחוהו להטמע בין הגויים. ישראל ע"י „בגדי כהונתו" נעשה לטיפוס מיוחד ואי אפשר היה לו להסתגל אל דרכי עמים אחרים. ע"י „בגדי הכהונה" שנשא כלומר: ע"י פרישותו מכל הדברים המאוסים והמכוערים המטמאים את נפש האדם וע"י התנשאותו למעלה בתורת ד' ובמצותיו נעשה למין כזה אשר אין על עפר משלו, למין מיוחד ונפלא, עד שאי אפשר היה לו להתערב בשאינו מינו ולהבטל, נעשה לדבר חשוב שאפילו באלף לא בטל אבל אלמלא „בגדי כהונה" לולא היה מורם מעמים אחרים בתכונתו הנפלאה ולא היה מצטין בכחותיו הנפשיים והאציליים כי עתה לא היה יכול לעמוד ולהתקים בפני עצמו וכבר היה מתבולל בין העמים.

ב) **ועל מעידי עדות שקר.** רבים הם האנשים בתוכנו שאזניהם אינן שומעות מה שהם מדברים בפיהם, ומעידים על עצמם עדות שקר. מעשיהם סותרים את מוצא שפתיהם וסוף מעשה במחשבה תחלה כי עדותם שהעידו על עצמם היתה שקר. הכחשה בולטת וסתירה גלויה שוררות תמיד בין מעשיהם ודבריהם, והמעשים שהמה עושים מבטלים בתכלית הבטול את דבוריהם. לדוגמא: המה מתפללים ואומרים: „תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת, על כן ד' אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך, ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך לעולם ועד, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה". אתם הנושאים על שפתותיכם הדברים האלה עמדו נא על רגליכם והעידו אם יש קורטוב של אמת בדבריכם. האם באמת אתם שוחחים בחקי ד' בשכבכם ובקומכם והנכם שמחים בדברי תורתנו מפני שהם חייכם ואורך ימיכם? האם בעתות הפנאי, בעתות המרגוע והמנוחה הנכם שקועים יומם ולילה בתורת ד' והנכם מתענגים על דבריו חקיו ומשפטיו. הה! כמה מהמתפללים תפלה זו ומקבלים על עצמם להגות בתורת ד' יומם ולילה מסיחים את דעתם ממנה ואינם מעלים אותה על זכרונם אפילו בשעה שאינם עוסקים בשום דבר. לא אשים דברתי אל אלה האנשים המביטים על התורה בשויון נפש והיא נחשבת בעיניהם כמשא כבד מפני מצותיה חקיה ומשפטיה הרבים אשר לפי דעתם אי אפשר להם לקיימם, כי רק אשחית את דברי על אזן לא שומעת, כי אם הנני להוכיח את אלה האנשים שאף שמתפארים באהבתם את התורה בכל

נפשם, בכ"ז המה מפנים את לבם לבטלה ומבלים את עתותיהם הפנויות בשיחות בטלות ובדברים של מה־בכך אשר הנפש היפה סולדת מהם. המה מעלים רק שחוק באמרם „ובהם נהגה יומם ולילה" כי אינם קוראים בתורה לא לאור היום ולא לאור הנר. המה מניחים את ספריהם היקרים בשלום על מקומם ואינם מרגיזים אותם ממנוחתם. וז"ל בספרי „כנסת ישראל" דף קל"ו: „וע"ד הלצה בארתי דברי חז"ל על הפסוק (איכה ג, ו) במחשכים הושיבני כמתי עולם, זה תלמודה של בבל (סנהדרין כד׳) ישנם אנשים המחזיקים בביתם ארון של ספרים שדלתותיו הזכוכיות מכוסות ביריעה יקרה מבפנים והוא מלא על כל גדותיו ספרים יקרים, כמו ש"ם מהודר, ספרי הרמב"ם והטורים וכדומה, והם מכורכים בכריכות מוזהבות, סגורים תמיד ואין איש פותחם לעיין בהם ונשכחים מלב. במצב כזה היו המתים מלפנים בישראל, כי גם הם היו מלובשים בתכריכים יקרים (מו"ק כז:). ולפי"ז יפה המשילו חז"ל „תלמודא של בבל למתי עולם" כי כמו זה כן זה הם מקושטים וטמונים „במחשכים" זה בקברו וזה בארונו, ושניהם הם נשכחים מלב". עדות שקר כזו אנו רואים ושומעים לא רק בחיי הפרט כי אם ביותר בחיי הכלל, בענינים ובשאלות כלליים המקיפים את עולם היהדות כלו. אפילו אלה המוסדים אשר לכתחלה נוסדו רק לשם התורה והיהדות, בתי כנסיות, בתי ספר ות"ת וכדומה, ומיסדיהם העידו והכריזו בקולי קולות כי מטרת הקמתם היא רק החזקת היהדות והפצת ידיעת התורה בין העם במדה מספקת אינם ממלאים את תפקידם כדבעי, ודעת החכמים בעלי רוח ורגש היודעים מה היהדות דורשת ממנו ומה היא ידיעת התורה אינה נוחה מהם. ההכרזות הטובות של המיסדים היו כקצף על פני המים, והמה עשו את העיקר לטפל והטפל לעיקר, האמצעים לתכלית והתכלית לאמצעים. ובכדי להפיץ אור על ענין זה מנקודת השקפת חז"ל אבאר לך קורא יקר הלכות אחדות, ואף שנאמרו בענינים שונים בכ"ז רוח אחד יצוק בהן.

א) „**כתב** את האזכרות של ס"ת או של תפלין בזהב, או שכתבן בדיו וזרק עליהן זהב, הרי אלו יגנזו" (ועיין בש"ך יו"ד רעו סעיף קטן ו, דלאו דוקא האזכרות אלא דה"ה לכל האותיות שבספר תורה או תפלין אם נכתבו בזהב או שנכתבו בדיו ונזרקו בזהב הס"ת והתפלין פסולים). ב) „צפהו זהב (השופר) במקום הנחת פה פסול וכו׳ צפהו זהב מבפנים פסול מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול וכו׳". ג) „אם צפה הבתים בזהב וכו׳ פסולים" (יור"ד רעא סעיף ו, רעו סעיף ה, או"ח לב סעיף ג, ר"ה כז:, או"ח לב סעיף מח). הדינים האלה מראים לנו כמו באצבע כי היהדות בשלמותה אינה נקנית בכסף בלבד כי אם בצרוף כמה קנינים ביחד, כסף משיכה ותזקה. היהדות מתחלקת לשני חלקים: א) המצוות שבין אדם לחברו, ב) המצוות שבין אדם למקום. על היהודי לקיים שני חלקי התורה, ואם יקיים רק חלק אחד אז יחשב ליהודי חסר ופסול. שונים המה הקנינים במה שאפשר לקנות המצוות השונות. הקנין המיוחד של המצוות שבין אדם לחברו הוא הכסף. עליו לתמוך בכספו את העניים והאביונים ולתת תרומה בעין יפה לכל הצדקות השונות. עפ"י רוב אי אפשר לקיים את המצוות בנוגע לחברו רק בכסף. אבל החלק השני, המצוות, שבין אדם למקום נקנה רק במשיכה

וחזקה כלומר: בפעולה ומעשה. עליו להשתעבד לעבודת ד׳ בכל נפשו ובכל מאדו ולהקדיש את כחו וחושיו בשביל קיום המצוות שעליו לקיימן בגופו. היהודי אינו יכול לשחרר את עצמו בממונו מעול המצוות שבינו למקום. ואף „אם יתן את כל הון ביתו באהבה" כלומר: יתן את כל הונו בכדי לפדות את עצמו משעבוד המצוות „בוז יבוזו לו" והעון של פריקת המצוות מעליו לא יכופר אפילו בטעינת עגלות כסף וזהב. היהודי מחויב למלאות את המצוות שבינו למקום בכחו ובגופו ולא יצא ידי חובתו כלל וכלל אם יתן כסף תחתן. הרבה מאחינו טועים בפרט זה. המה מחזיקים את עצמם ליהודים טובים אף שאינם מקיימים את מצוות המעשיות, מפני שפוטרים את עצמם בכספם, בחשבם שהתורה כלה נקנית בקנין זה בלבד. המה מזניחים את כל המצוות המעשיות, אינם מתפללים ואינם מניחים תפלין ורק צדקה הם נותנים לכל הפושט יד. המה נתבעים ונותנים תמיד לכל דבר מבלי הבדל אם הוא דבר שבקדושה או ההיפך. נתבעים לתת לישיבות לת"ת ולכל דבר שבקדושה ונותנים בחפץ לבבם, נתבעים לדברים כאלה שהם בנגוד גמור ליהדות ונותנים ג"כ בשמחה רבה. יפזרו כסף הרבה כאשר יכובדו בהנחת אבן הפנה לבנין ביהכ"נ או ביה"מ, או שיכובדו לפתוח אותם במפתח של זהב. כבודים כאלה יקרים המה מאד בעיניהם ויתקעו בחצוצרות כי זכו לכבוד גדול כזה. אולם באותה העת שהם מוקירים ומעריצים את „הכבודים" האלה מבטלים הם את אבני הפנה שהיהדות נשענת עליהן, ומבקרים את בתי הכנסיות אפילו את אלה שהמה בעצמם פתחום, רק פעם אחת בשנה כאלו היו סגורים לפניהם כל השנה. הם משתתפים בסיום ספר תורה וקונים אות אחת בכסף מלא או שקונים ספר תורה ונותנים אותו לביהכ"נ. הכל טוב ומהודר. אבל דא עקא, כי המה „כותבים בזהב את האזכרות שבספר התורה" כלומר: מעמידים את התורה כלה רק על עמוד של זהב בלבד ופוטרים את עצמם ממצוות ד׳ בנתנם צדקה. אבל לא זוהי היהדות במובנה האמתי „ואם כתב בזהב האזכרות של ספר התורה, או שנזרקו בזהב, הרי אלו יגנזו". אם האזכרות נכתבו בזהב כלומר: מי שהפר את המצוות שבין אדם למקום וצפה את ד׳ בזהבו: היה פותח בתי כנסיות ומוסדים שונים במפתחות של זהב, היה מנדב כלים יקרים לבתי הכנסיות והיה מפזר את כספו לעניים ולא חשך את זהבו מכל דבר שבצדקה, ועבד את ד׳ רק בממונו בחשבו כי זהו כל התורה כלה הרי הוא „יהודי פסול" ויהודי חנוט שאין בו רוח חיים. יהודי כשר ושלם הוא רק זה מי ששומר את כל חלקי התורה ומסור בנפשו לתורתו, לעמו ולכל קניניו הרוחניים; מי שיש לו הרטיבות והרעננות של היהדות ומחונן בלב רגש, המרגיש כי זהבו וגופו שקולים הם כלומר: הוא צריך לעבוד את ד׳ ועמו בשניהם. אבל „אם כתב האזכרות בזהב" אם יקריב על מזבח ד׳ רק את זהבו ויחשך את גופו מכל עבודה שהיא נחוצה לקיומו של עמו ולהטבת מצבו הרוחני והגשמי, אז קרבנותיו, אף שהם קרבנות עשיר, הרי הם פסולים. האדם מתעלה רק ע"י הרוח והרגש אשר בו. מי שהוא בעל רגש הכל בו ומי שחסר לו רגש מה בו?

ותורה זו אנו למדין גם מהלכת תפלין: „אם צפן זהב פסולות". היהודי

מניח תפלין על היד שהיא נגד הלב ועל הראש נגד המוח לאות שהוא משעבד את לבו ונשמתו חושיו וכחותיו לעבודת ד'. הוא מקבל על עצמו „לקדש כל הבכור" כלומר: רכושו ומבחר כחותיו לד' ולאחיו הנתונים בצרה ובשביה, ולעבוד למענם בידו וראשו, בפועל וברוח. הוא מתחייב „לאהוב את ד' בנפשו ומאדו" (בגופו ובממונו, ברכות סא:) כלומר: הוא משעבד את עצמו ונכסיו לד'. „הפרשיות של התפלין צריכות להיות כתובות בדיו שחור, הרצועות צריכות להיות שחורות, ועור הבתים מצוה לעשותו שחור" אבל „אם צפן בזהב פסולות" בכדי להשריש בלב היהודי את הלמוד הנחוץ שעליו לסבול את כל מיני הצרות (סמל השחרות) לטובת עמו ושמירת תורתו ולמסור את נפשו למענם, ולא להיות עשיר השמח בחלקו ולצאת ידי חובתו רק בתרומת כספו וזהבו. מסירת הנפש של כל אחד לטובת אומתנו והצטינותו של כל אחד במעשיו למענה תהיינה ערבות בטוחה לתקומתה והתקדמותה. אם כל אחד ואחד מאתנו יהיה מוכן ומזומן לשרת את עמנו „בידו ובראשו" אז יהיה עשיר בכל המגנים הנחוצים לשמירתו והגנתו, והיונה תהיה נחפה גם בכסף. אבל אם לא נעבוד את עמנו בפעולות ממשיות אז אף אם ידינו תהיינה פתוחות לפזר הרבה כסף למענו הוא ישאר עני ויחשב כמת.

„**צפהו** (השופר) בזהב במקום הנחת פה פסול". הלכה זו כוללת ג"כ אותו הרעיון של שתי אחיותיה הקודמות: כי הזהב אינה קונה את היהדות כלה. „השופר" הוא סמל המוכיח המרים את קולו „כשופר" להגיד לישראל פשעו ולבית יעקב חטאתו. יש פתגם ידוע: „דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב" המטיף שיטיף מוסרו לשם זהב וישתדל להתאים את דרשותיו לפי רוח השומעים בכדי להשביע את רצונם בתקותו ששכרו יהיה יותר מאשר אם ידבר לפי רוחו הוא „הוא פסול" והשומעים ילעגו עליו ועל דבריו. מטיף כזה אשר „פיו מצופה בזהב" כלומר: אשר מגמת מוסרו היא רק זהב יחליף לפעמים דעתו ויסדר דרשותיו לפי הרוח שינשב בין השומעים. ומעשה בדרשן אחד שבא לעיר אשר הרבה מתושביה חללו את השבת בפרהסיא. הוא הוכיח בדברים קשים כגידים את מחללי השבת ועשה אותם לכופרים גמורים כפי הדין: „כל מי שמחלל את השבת בפרהסיא הרי הוא ככופר בכל התורה כלה". הוא היה מחרף ומגדף אותם והיה מקלל בקללות נמרצות מפני שנאצו את ד' והשפילו את כבוד ישראל. כאשר גמר את דרשתו ועוד לא הספיק לירד מעל הבימה נגש אליו אחד מן מחללי השבת בפרהסיא, ובפני כל הצבור נתן לו את ידו ואמר בקול רם „יישר כחך רבי ומורי!" ולאות הכרת תודה בעד דרשתו הנפלאה מסר לו שטר בן עשר לי"ש. כל הנאספים התפלאו על הנותן שהיה מפורסם לקמצן גדול ומעודו לא נתן נדבה גדולה לשום איש ולא לשום מפעל שבעולם, והמה שמרו את הדבר הזה. והנה נודע לדרשן כי הפושעים שפגע בכבודם התרעמו עליו על שגלה את האמת כמו שהיא, ויקבלו על עצמם, בתור מחאה, לבלי לתת לו אפילו פרוטה אחת בעד דרשתו. הדרשן התעצב מאד אל לבו על הנזק שהיה לו ושהוא בעצמו היה הגורם לזה, ולכן החליט שמהיום והלאה יוכיח את העם בדברים רכים ורצויים שיתקבלו על לבות שומעיהם, ולהעלים מעט את האמת המרה כדי שלא להעלות

את חמתם עליו. וכאשר חשב בן עשה. בדרשתו השניה היה מקטין את העון החמור של חלול השבת באמרו: אפילו המחללים את השבת בפרהסיא לא אבדו את חזקתם, חזקת הכשרות, כי ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא, ורחמנא לבא בעי, ולכן אם אך לב טוב להם, אם הם יתנו צדקה לעניים, יסמכו את הנופלים ויאהבו איש את אחיו לא יהיו גרועים מאלה השומרים את השבת ומקימים את המצוות שבין אדם למקום כרבעי, אבל אינם ממלאים את חובתם לחבריהם הנדכאים מפני שממונם חביב עליהם יותר מגופם. כאשר כלה הדרשן את דרשתו נגש אליו אותו המחלל שבת שנתן לו אתמול שטר בן עשר לי"ש בעד דרשתו ואמר לו בחרי אף: ר' דרשן! החזר לי מיד את הכסף שנתתי לך אתמול, כי דרשתך היום לא מצאה חן בעיני כלל וכלל, והוברר הדבר למפרע כי נתינתי לך היתה בטעות. כל השומעים הביטו זה אל זה בתמהון וכלם בפה אחד שאלוהו: „מה זה היה אתך הפעם ואיזו רוח רעה עברה עליך? הלא היה לך להודות לו בעד דרשתו האחרונה יותר מהראשונה, יען שבה היה זהיר בלשונו ולא פגע כ"כ בכבוד מחללי השבת, ולא רק שלא עשאם לכופרים בתורה אלא אף העמידם במדרגה אחת עם שומרי השבת ומדוע שפכת כה את חמתך עליו?" תשובתו היתה: כי אותה הסבה שגרמה את תמיהתם עליו היא היא אשר עוררה את חמתו על הדרשן. הן אתמול עשתה דרשתו רושם גדול על מחללי השבת יען שלא כחד את האמת תחת לשונו ובדברים נלהבים וברצינות הטיף את מוסרו הטוב באזניהם. הכרת פניהם ענתה בם כי התחרטו על חטאיהם ורוח חדש בא בקרבם. תקותי היתה חזקה כי המה יסגרו את חנויותיהם בשבת הבאה ורק חנותי תהיה פתוחה, והריוח שלי יהיה גדול מאד, ולכן למען שלא אהיה כפוי טובה לדרשן שלמתי לו ביד נדיבה. אבל עתה שהוא בעצמו הרס בדרשתו האחרונה מה שבנה אתמול, הוא שם לאל ולאפס את מוסרו הטוב שהטיף בפעם הראשונה, ומחללי השבת בודאי יפתחו את חנויותיהם בשבתות הבאות כמקדם, וא"כ לא ארויח מאומה מדרשותיו ולמה לי לשלם לו בחנם? אמנם כן, אלה הדרשנים שהמה כחומר ביד הכסף, והפיות שאוסרים הם הפיות שמתירים, פסולים הם. בדרשותיהם הם מקלקלים יותר ממה שמתקנים. ההלכה הזו „אם השופר מצופה זהב במקום הנחת פה פסול" כולל כמה למודים נשגבים. ישנם עשירים העושים את עצמם כאלמים אפילו בזמן ובמקום שדבורם נחוץ מאד, פוטרים את עצמם בכספם ופודים את פיהם בזהבם ואומרים: „זה חליפתי זה תמורתי". „צפהו בזהב מבחוץ ונשתנה קולו מכמות שהיה פסול". העשירות תשנה את קול היהודי. כל זמן שהיה עני היה יהודי טוב וקולו קול יעקב היה נשמע בכל הענינים והשאלות שהצלחת עמו היתה תלויה בהם, אבל מכיון שנתעשר נשתנה קולו ולא יתענין עוד בענינים הנוגעים לעמו ולתורתו. כל זמן שהיה עני אז רוח ישראל סבא היה מדבר מתוך גרונו, התגאה בקניניו הרוחניים והתפאר במורשת אבותיו, אבל כאשר הצליח ועלה לגדולה ירד מגדולתו הרוחנית ואבד את גאותו הלאומית, היה מסתיר את יהדותו והיה בוש אפילו להרים את קולו ולמחות נגד הנבלות והשערוריות שנעשו לעין השמש נגד בני עמו.

„**הוה** גביר לאחיך" (בראשית כז, כט) ישנם בקרבנו גבירים אשר אינם יכולים להחשב לגבירי אחיהם. הם מפזרים את כספם רק על צדקות ועניינים כאלה שאין להם שום שיכות לאחיהם. הם מקדישים את נפשם ומאדם לעשו אבל לא ליעקב. „לא לנו" הם כי „פה להם ולא ידברו" לטובת אחיהם האומללים. אע"פ שיש להם דריסת הרגל בחצרות מלכים ושרים ודבריהם נשמעים באזניהם בכ"ז לא יפערו את פיהם להמליץ טוב בעד אחיהם הנעלבים והנרדפים. „עינים להם ולא יראו" בצרות אחיהם ודמיהם הנגרים כמים. סוגרים את עיניהם לבלי ראות את כל הנעשה בבית ישראל. „אזנים להם ולא ישמעו" את האנחות והצעקות היוצאות מלבות אלפי אחיהם הנתונים בצרה ובשביה. „אף להם ולא יריחון" ולא ירגישו בכל הפרובלמיות המקיפות אותנו. גבירים כאלה לא לנו הם, כי נתונים נתונים הם לעמים אחרים אבל לא לעמם. ולכן יצחק בברכו את יעקב שיהיה „גביר" הדגיש ואמר „לאחיך" שיהיה גביר לאחיו בני עמו ויעשה למענם כל מה שביכלתו.

ד' שאל את ירמיה: „מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה" (ירמיה א, יג). תשובת הנביא תבואר עפ"י דברי ר' יצחק: „הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום" (ב"ב כה:) ד' שאל את הנביא „מה אתה ראה?" כלומר: מה היא ראית שכלך והשקפתך על תכונת ישראל ומצבו הרוחני? והוא השיב בשפה חידותית: „סיר נפוח אני רואה" ישראל הוא בבחינת סיר נפוח העומד על האש, כי כמו הסיר על האש מעלה רתיחות ובעבועות המתנשאים למעלה ומטילים שאון ומהומה, כן ישראל מרתיח תמיד, מעלה קצף ועושה רעש בעולם היהדות. וכוחים נלהבים ונמרצים נשמעים מכל צד, וכל אחד מהמתוכחים מתפאר כי התלהבותו העזה באה ע"י אש ד' הבוערת בקרבו, וכי כל מעשיו שהוא עושה לטובת הכלל הם לשם שמים, אבל באמת „ופניו מפני צפונה" פני המתוכחים הם מועדות צפונה כלומר: אל הכסף, כי רוב מנהלי הקהלות השונות ומנהיגי בתי הכנסיות ומוסדי החנוך וכדומה, אינם שואפים לבצר ולבסס את היהדות והחנוך כראוי כי אם מתאמצים להיטיב את מצב הכסף, שההכנסה תהיה גדולה על ההוצאה. וכוחיהם סובבים על קוטב אחד והוא הכסף. וכל וכוחיהם איך לחזק את היהדות ולתקן את החנוך הם רק כלאחר יד ואך לצאת את ידי חובתם להבריות, אבל העיקר הוא איך להגדיל את ההכנסה ולמעט את ההוצאה. מחזות כאלה אנו רואים על כל צעד ושעל בעולם העברי. אנשים מכזבים את מוצא שפתיהם ועושים את ההיפך ממה שדברו ומעשיהם אינם מתאימים אל התכלית הנרצה. נגוד גמור שורר בין הדבור והמעשה ובין המעשה והתכלית. לא הרי הדבור כהרי המעשה ולא הרי המעשה כהרי התכלית הצד השוה שבכלם שאין יחס ישר וקשר ביניהם. אנשים ממין הזה הם בבחינת „מעידי עדות שקר" הממעטים את אור היהדות ומשפילים את כבודנו.

„**השקיפה** ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל ואת האדמה אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש" (דברים כו, טו) „תני עד השקיפה היו אומרים בקול נמוך, מכאן ואילך היו אומרים בקול גבוה"

(ירושלמי סוטה פ"ט הי"א). בפרשת ודוי המעשר אנו קוראים: „בערתי הקדש מן הבית וכו' ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי, לא אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול ד' אלהי עשיתי ככל אשר צויתני". המתודה חשב אחת לאחת את הדברים הטובים שעשה: „בערתי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רבעי; נתתיו ללוי, זה מעשר לוי; וגם נתתיו, זו תרומה ותרומת מעשר; לגר ליתום ולאלמנה, זה מעשר עני לקט שכחה ופאה; מן הבית זו חלה" (מעשר שני פ"ה משנה י) „לא אכלתי באני, כדברי הספרי שנתן לראויים, ולא לבד שלא עכב בביתו או הכנים באוצרו פן יקרה ח"ו דבר רע, אלא אף בעת שהיו המעשרות בביתו והיתה לו עת צרה לא לקח מהמעשר, וחושב הרעות, לא אכלתי באוני, שהוא כולל כל סבה ר"ל" (מלבי"ם שם, ועיין בכל דבריו הנעימים והנחמדים) „לא בערתי ממנו בטמא" כלומר: לא הוצאתי את המעשרות על הדברים המטמאים את קדשי עמנו ומפגלים את רוחנו, לא פזרתי את כספי ולא בזבזתי את כחותי על דברים כאלה שגרמו חלול השם והבאישו את ריחנו, ולא טמאתי את עצמי בדברים מאוסים ובמעשים מכוערים. „ולא נתתי ממנו למת" לא שחדתי מכספי על דברים כאלה שהם ממיתים את רוח היהדות ולא התחברתי עם אנשים אשר כמתים הם נחשבים לעמם. הייתי בין החיים ולא בין המתים, כי בכל לבי לקחתי חלק ממשי בכל הענינים המכניסים תמיד דמים חיים בגוית אומתנו. תורתנו ספרותנו העתיקה וארצנו הקדושה היו המקורות אשר מהם שאבתי רוח חיים. יהדותי לא היתה מתה וחנוטה. לא העמדתיה רק על „היאהרצייט" הזכרת נשמות והעמדת מצבות על קברי המתים, ולא בזבזתי ממון הרבה על אבנים יקרות לכבוד המתים ועל צרמניות כאלה שאינן שיכות ליהדות. בלי ספק שבין המתודים את הודוי הגדול הזה היו כאלה שהיו רחוקים ברוחם ובמעשיהם מהדברים הטובים שהעידו על עצמם שקימו אותם באופן נעלה ורצוי. ולכן תקנו חכמינו ז"ל להגיד ודוי זה „בקול נמוך" בכדי שלא יהיו ללעג ולקלס בעיני השומעים אשר יענו כחשם בפניהם. ומפני השלום שהוא הכלי המחזיק ברכה לישראל התקינו שכלם יאמרו פרשת הודוי בחשאי בכדי שלא לבייש שום איש ולא לתת שום מקום למריבות ומחלוקות.

אנו מתפללים: „ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו". הה! ארצנו הקדושה ארמלתא דא, והשכולה מבניה, עלובה היא באמת. זרים מחבקים ומנשקים אותה ומתאוים לקדשה, ובניה מתרחקים ממנה אף בעת שהיא פושטת ידיה אליהם ומתחננת שישובו אליה. זרים יונקים בעל כרחה מחלבה ודבשה ומתפשטים עליה כארבה לאכול ממגד תבואתה, ובניה אינם שמים לבם לזה ומסרבים לינק משדי אמם. נמרצה היא מאד תוכחת ר' יהושע בן לוי שהביע כאשר „איקלע לגבלא וחזנהו להנהו קטופי דהוי קיימי כי עיגלי, אמר עגלים בין הגפנים! אמרו ליה קטופי נינהו. אמר, ארץ! ארץ! הכניסי פירותיך! למי את מוציאה פירותיך לערביים הללו שעמדו עלינו בחטאתינו!" (סוף כתובות). אמנו הזקנה עלובה היא עוד ביותר כי אפילו אלה המתימרים באהבתה לה וכי תשוקתם לשוב אליה היא חזקה, מחבקים את ידיהם בעצלתים ואינם עושים כלום למענה אף שיש להם

היכולת לחדש את ימי נעורה ולהחזיר לה את כבודה הראשון. אפילו אלה המתפארים שהם בנים נאמנים לה וחפצים בהפרחתה והתפתחותה, מדברים בשבחה ומעריצים ומקדישים אותה בפיהם, אינם מקדישים את ידיהם לעשות מעשים ממשיים לטובתה. בנים כאלה אינם יכולים להקרא בנים נאמנים. „תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר (ישעיה נד, יג) וכל בניך למודי ד׳ ורב שלום בניך, אל תקרא בניך אלא בוניך" (סוף ברכות). נצייר לנו בנפשנו: הנה בעל בית אשר ביתו וכל אשר לו נשרפו, נשאר ערום ביום הולדו והתגורר תחת כפת השמים, היו לו ששה בנים. כלם באו לנחמו ולחזק את רוחו שלא יתיאש מן התקוה. הם דברו על לבו כי יצליח בקרוב לבנות את ביתו מחדש ובמהרה ישוב על כנו. אולם שלשה מבניו לא הסתפקו בדברים בעלמא והשתדלו ללוות כסף בעדו, גם מסרו לו את כספם שקמצו על יד על יד, והפצירוהו שיקים מחדש את ביתו בלא שום דחוי. אביהם נגש אל העבודה והם עמדו על גבו, ולא סרו ממנו בכל משך זמן הבנין ועזרו לו בשקידה ובמרץ בכל דבר הנוגע להקמת הבית ושכלולו. דברו מעט ועשו הרבה. לא חשכו את נפשם מכל עמל ותלאה ושחדו מכחם ומכספם, עד שהצליחו לכלות את אשר החלו. בזמן קצר הוקם בית מפואר ומשוכלל ונתחנך ברב פאר והדר. אולם שלשה בניו האחרים לא התענינו כלל בבנין הבית ולא לקחו בו שום חלק ממשי, ורק הביעו לפעמים את אהבתם לו והבטיחוהו כי נאמנים המה לו וכי רק את אשרו והצלחתו הם דורשים. והנה אם נשאל את האב מי מששה בניו ראויים להקרא בשם בנים? הלא בודאי יענה ויאמר: אלה הבנים הבונים כלומר: אלה הבנים שעזרוהו לבנות את ביתו, כי לולא הם כי עתה עוד היה מתגורר בחוץ ולא היה לו שום מנוח. „אל תקרי בניך" כלומר: מי המה הבנים האמתיים של עמנו אשר השם בנים נאה להם? „אלא בוניך" אלה הבנים שבונים ועושים לטובת העולם „מאי בנאין? אמר ר" יוחנן אלו תלמידי חכמים שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן" (שבת קי״). בצדק נקראים „ת"ח בונים" כי המה בחכמתם הרבה ובתבונתם העמוקה מני ים הקימו את הבנין הגדול הרוחני אשר ממנו יצאו תורה, דעת אלהים, מוסר ומדות טובות לכל העולם. הבונים האלה בכל מקום ובכל זמן שהיו היו מרבים שלום בעולם בדעותיהם הנשגבות שלמדו לבני דורם. המה למדו לבלי הבדל בין איש לאיש בנוגע לצדקה וגמילות חסדים ולעזור את כל הנברא בצלם אלהים: „מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל, ומבקרים חולי נכרים עם חולי ישראל, וקוברים מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום" (גיטין סא׳) „ומנחמים אבלי עכו"ם ומספידים מתי עכו"ם מפני דרכי שלום" (תוספתא שם פרק ג) „לעולם יהא אדם ערום ביראה, מענה רך משיב חמה, ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה, ויהא מקובל על הבריות; אמרו עליו על ר׳ יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק" (ברכות יז׳). חז"ל בלמודיהם הנשגבים הצליחו לקרב את ישראל לתורתו ולמסורת אבותיו ועשו שלום בינו ובין אביו שבשמים, והכל עפ"י רוח התורה שדרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ולכן חז"ל היו באמת

בונים מצוינים, כי דרכם היה לבנות ולא להרוס, לנטוע ולא לעקור, ולהקים בנין רוחני כזה אשר ימשוך אליו את חכמי התבל אפילו מעמים אחרים.

כל גדולי עמנו היום מחויבים להתעסק בבנין ביתנו הלאומי ובתחית עמנו. חובתם היא להשפיע על כל שדרות אומתנו שתתרכזנה ותשתתפנה לקיים את המצוה הגדולה אשר לפניהם והיא, גאולת ארץ ישראל ושיבת בניה אליה עפ"י רוח התורה והמצוה. הם צריכים להיות מן הבנים הראשונים כלומר: מן הבונים הראשונים את ביתנו הלאומי ולהיות מן החלוצים הראשונים לפתח ולשדד את אדמת ארצנו הקדושה. אבל אהה! עינינו רואות את ההיפך, כי מלבד שהרבה מגדולי עמנו עומדים מרחוק ומביטים באדישות על התנועה הלאומית, עוד הם מרפים את העם מעבודתו שהוא עובד לגשם את שאיפתנו הלאומית. הם מעידים על עצמם כי מסורים הם בכל לבם לארצנו, אבל מעשיהם פוסלים את עדותם. התנצלויותיהם ואמתלאותיהם אינן עומדות בפני השכל הבריא. האיש אשר אהבתו לאיזה דבר היא חזקה לא יקשה קושיות הרבה, לא יחקור ולא יתפלסף יותר מדאי כי אם יבקש את כל האמצעים שבעולם בכדי להשיגו. לו אהבתם לארץ ישראל היתה באמת חזקה כי עתה היו הם מהבונים הראשונים ולא היו נחים ושקטים עד שהיו משיגים מטרתם על פי רוחם הם. לו אש האהבה לארץ ישראל היתה בוערת בקרבם כי עתה לא היו מוצאים חסרונות על כל פסיעה ופסיעה, ולא היו רואים את צל ההרים כהרים. הפלוסוף האלהי ר' יהודה הלוי ז"ל באהבתו לארץ ישראל ראה בה רק מעלות ואף החסרונות שבה נהפכו ליתרונות:

אֶרֶץ צְבִי אַתְּ בְּתוֹךְ גּוֹיִם נְתוּנָה · וּמִן עֵדֶן מְקוֹם כָּל יָקָר יָצְאוּ נְהָרָיִךְ: וַיְהִי לְאוֹת · נַעֲמָן רָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמֵי יַרְדֵּן אֲזַי נֶאֱסַף אַף כִּי טְהוֹרָיִךְ: אַף לֹא יְסֻלֶּה עֲפַר אַרְצֵךְ בְּזָהָב וּפָז · יָקָר כְּמוֹ יַהֲלוֹם מַחְצַב הֲרָרָיִךְ: כָּל תַּעֲנוּגִים בְּבֹא בָּסְרֵךְ · לֹא קָהֲתָה הַשֵּׁן וְאוּלָם כְּצוּף מָתְקוּ מְרוֹרָיִךְ: פִּרְיֵךְ לְמַרְפֵּא · וְכָל עָלֶה תְּעָלָה · הֲלֹא כְּיַעֲרַת הַדְּבַשׁ הָיוּ יְעָרָיִךְ: עִם הַפְּתָנִים בְּרִית כָּרְתוּ מְתַיִךְ וְאֵין שָׂטָן · אֲבָל הָשְׁלְמוּ לָהֶם כְּפִירָיִךְ:

ארץ ישראל היתה בעיניו ברוכה בכל מיני סמי מרפא אשר בעולם. הוא ראה בה רק מעלות, כי היא מטהרת טמאים, כי היא מהפכת מרירות למתיקות, כי היא כרתה ברית עם הפתנים הכפירים והמשטינים. אבל גדולי ישראל היום רחוקים הם מרוח הלוי ז"ל כרחוק מזרח ממערב. הם יראים כי בא"י יהפכו הטהורים לטמאים, המתיקות למרירות, והטובים ועדינים לנחשים צפעונים.

„אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות" (ברכות לד:) הלכה זו צריכה להיות חרותה בלב כל אחד מאתנו כי היא נוגעת באחד מיסודי היהדות. היהודי אינו רשאי לצמצם תפלתו רק בעד הדברים שהם בתוך ד' האמות שלו כלומר: להתפלל רק בעדו ובעד בני ביתו ולא בעד אחרים. תפלתו לא תעלה לרצון לפני ד', אם הוא יכונן מבטו רק אל הדברים הקרובים אליו ולא יביט למרחוק בכדי לראות ולהסתכל גם בצרות אחרים. תפלתו תקובל רק אם הוא ירחם גם על אחרים

ויתפלל בעדם „וכל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה" (ב"ק צב י) „ר' אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי" (ב"ב י י) המתפלל צריך להכנים בחוג השקפתו כל הענינים והשאלות הנוגעים לאחיו המפוזרים בכל קצוי התבל. עליו להרגיש בצרתם ולעשות למענם כל מה שביכלתו. עליו לעמוד תמיד על המצפה ולהתבונן אל כל המקרים והמאורעות המתרחשים בין אחינו אפילו בין אלה הרחוקים ממנו ומדינות וימים מפרידים בינו וביניהם. „ואל יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות" ואפשר לו לראות אף חוצה לו כלומר: תפלתו צריכה להיות בלתי מוגבלת, ובשעה שהוא מתפלל בעד צרכי עצמו עליו להשקיף למרחוק כמו ע"י חלונות על המצב הרע של אחרים. וכעין זה מבאר בעל המחבר „תורה תמימה" את החלוק שבין הבאורים לחז"ל על המלה „צהר" (בראשית ו, טז) „יש אומרים חלון ויש אומרים אבן טובה המאירה להם" (מ"ר והובא ברש"י) „אמר ר' יוחנן, אמר הקב"ה לנח, קבע בה אבנים טובות ומרגליות כדי שיהיו מאירות לכם כצהרים". (סנהדרין קח:) ההבדל בין תכונת החלון לתכונת אבנים טובות ומרגליות הוא, כי אבנים טובות ומרגליות מאפשרות את האדם לראות רק מה שבתוך הבית אבל לא מה שבחוץ, אבל ע"י חלון יכול האדם לראות אף מה שבחוץ. והנה ר' יוחנן דרש את המלה „בדורותיו, לגנאי, בדורותיו ולא בדורות אחרים" (סנהדרין קח י) „הא אלו היה בדורו של אברהם או בדורו של משה ושמואל לא היה צדיק" (מ"ר שם) מפני שנח דאג רק בעד עצמו ולא בעד אחרים, הוא סר מרע אבל לא עשה טוב. וכאשר שאלוהו בני דורו בראותם „שכל ק"כ שנה היה נוטע ארזים וקוצצם, מה כדין?" השיב: „כן אמר מאריה דעלמא דהוא מייתי מבולא על עלמא". (מ"ר שם) ולכן נח איש צדיק תמים היה רק „בדורותיו" יען שרק „את האלהים התהלך" כלומר: היה צדיק רק למקום אבל לא לחבריו מפני שלא עשה מאומה לטובתם, ולא כאברהם משה ושמואל שהתהלכו את האלהים „ואת האנשים" והקריבו את כל אשר היה להם לטובת אחרים. ולפי"ז שני הבאורים של ר' יוחנן על המלים „בדורותיו וצהר" עולים בקנה אחד, כי „אבן המאירה—הצהר" התאימה לתכונתו של נח, כי מה הוא היה קצר הראות וראה רק את מה שבתוך ביתו ולא מה שבחוץ כלומר: ראה רק את הצרות שלו אבל לא את הצרות של אחרים, כך אבן המאירה האירה רק בפנים התבה, והאנשים שהיו בה לא יכלו לראות מבעד הכתלים את המבול שהחריב את כל העולם. (ועיין שם ב„תורה תמימה" ותראה מה שהוספתי על דבריו) ואתה קורא יקר שים אל לבך כי מאמר הנ"ל: „אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בו חלונות" נאמר ג"כ בשם ר' יוחנן. הלכה זו נחוצה היא ביותר להרבה מגדולי אומתנו, ועליהם להתפלל „בבית שיש בו חלונות". הם אינם רשאים להסתפק בזה שהם לוקחים חלק רק בענינים מקומיים ומתענינים רק בשאלות הקרובות אליהם. הם מחויבים לטפל בכבד ראש וברצינות בכל עניני הדת והלאומיות העומדים על הפרק. עליהם להביט בעינים פקוחות ובסקירה עמוקה על השנויים והתמורות שנעשו בעמנו, על אי־הסדרים והמהפכות, האנדרלמוסיה והמהומה השוררים בקרבנו ועושים שמות בכל מקום וחותרים חתירה עמוקה תחת יסודותינו. אבל אם יתפללו בבית

סתום כלומר: הם יתבצרו ויתכוצו בביתם, בעניני הפרט, ועיניהם לא תראינה את המבול של צרות השוטף את עמנו, ולא יאחזו באמצעים נכונים ובתרופות מועילות בכדי להעמידו על מכונו ולבצר את עמדתו, אז עונם יהיה גדול מנשוא.

השאלה היותר חמורה אשר כל שדרות עמנו מחויבות לשעבד את מוחותיהן בכדי לפתור אותה כראוי היא „בנין ביתנו הלאומי עפ"י היהדות המסורתית". הפתרון של כל הפרובלמיות לטובה תלוי רק בפתרון שאלה זו. ולכן עלינו להביט ע"י „חלונות" ולראות למרחוק את מצב ישראל בצבעיו האמתיים ואז נראה כי אין לנו ברירה אחרת להציל את עמנו מטמיעה בין העמים רק ע"י הקמת ביתנו עפ"י התורה והמצוה. ומה נאמנים הם דברי חז"ל: „היה עומד בחוץ לארץ יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנאמר (מלכים א, ח, מח) והתפללו אליך דרך ארצם" (ברכות ל׳) „צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדם" (רמב"ם הלכות תפלה פ"ה ה"ו) כי הרמת קרן עמנו ותורתו ותחית כל קניניו הרוחניים, תעודתו בתור עם נבחר והיעודים הטובים שיעדו לו נביאיו בשם ד׳ יבואו עליו רק בהיותו בארצו הקדושה. אנו אומרים בתפלת נחם: „כי אתה ד׳ באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה" „אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי, אני הציתי אש בציון וכו׳ ואני עתיד לבנותה באש". (ב"ק ס:) האש כוללת כחות הפכיים ומתנגדים, כח ההפרדה וההרכבה. פעם היא מפרידה ומחלקה את הברזל היותר קשה לרסיסים וממוגגת מתכות שונים, ופעם היא מרכיבה ברזל בברזל ומחברת את המוצקים היותר חזקים לאחדים. חרבן הבית השני היה ע"י אש המחלוקת. אש זרה זו החריבה את ביתנו והשחיתה את כל אשר היה לנו. הבריונים באש קנאתם לארצנו (אלה היהודים שהסתדרו לגדודי מתנדבים קרוב לחרבן הבית השני להלחם בעד חרותם עם הרומאים, וגם עם הפרושים וכל אלה שדרשו להשלים עם הרומאים) עברו את גבול המתינות והשכל וסכסכו מפלגה במפלגה וגרמו מהומות ושערוריות, מלחמת אזרחים ושפך דמים. המה בעברתם בתרו את גוית ישראל לבתרים. וע"י אש תבנה ירושלים כי יבא היום אשר אש האהבה לארצנו תבער בלב כל אחד מעמנו. היא תחמם את הלבות הקפואים ותקרבם אחד לאחד עד שיהיו לאחדים. האש הזו תחבר את כל המפלגות השונות אשר בקרבנו וכלן תשאפנה לראות בתחית עמנו בארצנו הקדושה. „באש הצית ד׳ את ירושלים" ע"י האש של הקנאים שהיתה שלא במשקל חרבה ירושלים ונתפרקו החוליות של שדרת ישראל „ובאש הוא עתיד לבנותה" כי האש של הגלות הנוראה אשר תאחז בכל פנות ביתנו תלהיב את רוחנו ותעורר אותנו להתאחד ולהתעסק בבנין ביתנו הלאומי.

ג) „**ועל מגדלי בהמה דקה בארץ ישראל**". ענין זה מתפרש כפשוטו עפ"י הדין: „אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל" (משנה ב"ק עט:). מצות ישוב א"י היתה כ"כ גדולה בעיני חז"ל עד שבשבילה תקנו כמה תקנות וגדרו כמה גדרים: „המוכר עבדו לעכו"ם או לחוצה לארץ יצא בן חורין" „עבד שברח מחו"ל לא"י יוצא לחירות" „המוכר שדהו לכותי לוקח ומביא ממנו בכורים" „הכל מעלין לא"י וכו׳ הכל מעלין לאתויי מאי? לאתויי עבדים; מנוה היפה לנוה וכו׳ הוא אומר

לעלות וכו׳" „שטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבירו וכו׳ תני אמר הלה זיתי אני נוטל אין שומעים לו מ"ט ? א"ר יוחנן משום ישוב א"י" „וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" (ויקרא יט כג) „מתחלת בריתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה הה"ד, ויטע ד׳ אלהים גן בעדן, (בראשית ב, ח) אף אתם כשתכנסו לא"י לא תתעסקו אלא במטע תחלה וכו׳ כיון שנכנסו לא"י אמר להם משה כל אחד ואחד מכם יטעון מכושיה ויפוק וינצוב ליה נצובין" (משנה, גיטין מג: , שם מה׳, משנה שם מז׳, משנה כתובות קי: ושם בגמרא, משנה ב"מ ק: ושם בגמרא קא׳, מ"ר ויקרא שם).

הרי לפניך קורא יקר איך כל איש אפילו עבד כנעני, כל עץ ענף ונטע בארץ ישראל היו חביבים לחז"ל משום ישובה. ולכן חז"ל גזרו גזרות וקנסו בקנסות חמורים את אלה שהפחיתו והקטינו את הישוב בא"י אף בדברים הקטנים שבקטנים. ואחת מהגזרות היתה: „אין מגדלין בהמה דקה בא"י" מפני שמשחיתה את השדות. קדושת א"י היתה גדולה בעיניהם לא רק מפני שעיני ד׳ אלהים הן בה תמיד אלא אף מפני שידעו כי בהפרחתה תלויה הצלחת ישראל תקומתו וקיום תורתו; כי ארץ ישראל היא החוט המקיפה ומחברת את כל החוליות אשר בשדרתו. ולכן הזהירונו חז"ל להוקיר אף דבר קטן בא"י כאלו היה חשוב מאד, ולשמור בכל מיני זהירות ושמירות כל צמח ודומם אשר בה, בכדי להגדיל בכל הפרטים את הישוב אשר בה ולרומם את ערכה וחשיבותה בעיני עמנו. כל זמן שא"י היא יקרה לבני עמנו והם מביטים בחביבות אפילו על הדברים פחותי הערך אשר בתוכה אז „המאורות בישראל לא יהיו לוקים" כי א"י בכחה העז תאמץ תמיד את רוח ישראל ותחזקהו לעמוד נגד כל הצרות הבאות עליו, ותעוררו להעריץ ולהקדיש את כל הדברים אשר היו נחשבים לו למאורות. ואפשר עוד שחז"ל, שרגילים היו לדבר לפעמים בשפה חידותית, השתמשו במלים „בהמה דקה" בתור כנוי לאלה הצעירים המתרחקים מתורת ד׳ ופורקים מעליהם את עול המצוות, מפני שהמה לוקים את „המאורות בישראל" ומאפילים אותם. אם אלה הבנים שמזניחים את תורת אבותיהם ומתרחקים מתורה וד"א גורמים „לקוי המאורות" בכל מקום שהם אפילו בהיותם בחו"ל על אחת כמה וכמה שיגרמו כהיית המאורות בהיותם בא"י, מפני שאחינו המפוזרים בארצות השונות עפ"י רוב הם מושפעים בין לרעה ובין לטובה מאחיהם אשר בא"י. לקוי המאורות באיזה מקום בחו"ל הוא רק פרטי, אבל לקוי המאורות בא"י הוא כללי מפני שמשם הוא מתפשט בכל הארצות. ובצדק אמרו חז"ל: „ועל מגדלי בהמה דקה" כי עפ"י רוב האבות הם אשמים על התנהגותם הרעה של בניהם מפני שלא חנכום כראוי, ולכן רק על ידיהם נלקים המאורות.

ד) „ועל קוצצי אילנות טובות". האנשים הגדולים והמצטיינים במעשיהם הפוריים מכונים בשם „אילנות טובים" כי מה אילנות טובים מוציאים פירות מרהיבי עינים ומשמחי לבב כן אנשים גדולים וחשובים נושאים פירות, אלה המה המעשים הטובים שלהם המביאים תועליות רבות לאנשים שונים. וכמו שנחוץ לתת לאילנים הכח החיוני, כח הגדול והצמיחה, לזבלם ולטיבם, וכן לשמרם מכל דברים רעים

ומזיקים שיכולים להשחיתם, בכדי שיוציאו פירות טובים בזמנם, כן נחוץ להשגיח בעינים צופיות על אנשים גדולים המצוינים בכשרונותיהם ולהסיר מהם השפעות וכחות כאלה שיכולים לפעול עליהם לרעה ולקלקל את כשרונותיהם. וכן נחוץ לחנכם ולגדלם בכל מיני זהירות, ולהמציא להם כל הדברים המבריאים והמחזקים את רוח האדם והמרחיבים את דעתו, בכדי לתת להם היכולת לפתח את כשרונותיהם הטובים ולהוציאם מן הכח אל הפועל. ישנם הרבה דברים המרחיבים דעתו של אדם ובתוכם גם אלה שמנו חז"ל „דירה נאה וכו' וכלים נאים" (ברכות נז:) היופי וההדור החיצוניים אשר מסביב עיני האדם פועלים על כשרונותיו לטובה, והם נחוצים ביחוד לאלה המחוננים בכשרונות טובים. חזון נפרץ הוא לראות כי כשרונות טובים יורדים לטמיון מפני שהיו משוללים אותם הדברים הנחוצים להתפתחותם ולקיומם. נאמנים מאד הם דברי חז"ל: „הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה" (נדרים פא') אזהרת חז"ל היא נכונה וצודקת. בהשקפתם הבהירה על חיי עמנו ובהכרתם העמוקה בתכונת נפשו ידעו כי עפ"י רוב רק בני עניים מסורים בנפשם לתורה. ההורים העניים חושבים והוגים בתורה מפני שאין להם תענוגים ותפנוקים שיסירו את לבם ממנה, והיא רק היא כל חלקם בחיים, וכל תקותם היא שיצליחו להנחיל לבניהם ירושה רוחנית. אבל המה אינם יכולים להשיג מטרתם מפני חסר האמצעים הדרושים לזה. ולכן הזהירונו חז"ל להמציא לבני העניים לא רק תמיכה חמרית כי אם כל הדברים אשר בכחם להשפיע על כשרונותיהם לטובה למען יוכלו ללמוד תורת ד' בדעת רחבה ובלי שום מפריע.

התמיכה לבני העניים בשביל שילמדו תורה מתחלקת לשני סוגים: א) תמיכה חמרית, ב) תמיכה מוסרית. הכונה של „תמיכה חמרית" היא פשוטה כמשמעה, עלינו לתת לתינוקות של בית רבן כל הצטרכותם ולכלכלם בריוח בכל הדברים הנחוצים לשמירת גופם והחזקתו. להנעילם ולהלבישם ולתמכם במשאת כסף בעד כל צרכיהם. עלינו גם לפארם ולקשטם בכל מאי דאפשר בכדי שיתראו כבני עשירים. ואולי מפני טעם זה צותה התורה: „ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת" (שמות כה, יח) הכרובים שהיו בדמות תינוקות (חגיגה יג:) שמשו בתור סמל להזכיר לנו את חובתנו לתמוך בזהבנו את התינוקות של בית רבן המחזיקים בארון הקודש ולומדים במסירת נפש את התורה; כי עלינו להעשיר את הכרובים אלה התינוקות הסוככים בכנפיהם על התורה היקרה מזהב ולא יזוזו ממנה אף אם יסבלו כל מיני הצרות למענה. „תמיכה מוסרית" כיצד? עלינו לכבדם ולקרבם בכל מאי דאפשר. עלינו להראות להם את אהבתנו ולהביע להם את דעתנו כי אנו דואגים בעד אשרם והצלחתם וכי תשוקתנו היא עזה לכונן את מצבם בעתידם על בסיס נכון. עלינו להפיח בלבם רוח התקוה כי עתיד בהיר עומד לפניהם אם יעשו חיל בתורת ד' ויהיו תלמידי חכמים ומורי הוראה בישראל. ואם נאחז באמצעים כאלה בודאי נצליח למשוך את בני העניים אלינו, ולקנות את לבבם ולעשותם לאנשים גדולים אשר ישראל בהם יתפאר. חובתנו היא לדאוג לא רק לטובת הבנים העניים שלומדים תורה אלא אף לדאוג בעד אבותיהם העניים שמוסרים את בניהם לתורה, ואני מוסיף

ואומר : „הזהרו בעניים שמבניהם תצא תורה". אם נבקש היום תשובה לשאלת חז"ל : „מפני מה אין מצויים ת"ח לצאת תלמידי חכמים מבניהם ?" (נדרים פא׳) בנקל נמצאנה. לפנים בישראל כאשר אהבת התורה בלבות בני עמנו היתה חזקה ויכברו את תלמידי החכמים בכל נפשם, והקישו כבודם ממש לכבוד הספר התורה, כלם התגאו בהם, הביטו עליהם כעל האורים והתומים, ודבריהם היו קדושים בעיניהם ולא סרו מהם ימין ושמאל ; וגם המצב הגשמי של תלמידי חכמים עפ"י רוב היה טוב ואיתן מפני שרוב האנשים נתנו להם את תרומתם בעין יפה ; נתנו להם לא בדרך מתנה וצדקה כי אם בדרך תשלום חוב, מפני שהביטו על תבואתם כעל טבל גמור טרם שהפרישו ממנה את החלק המגיע לת"ח, ועוד לכבוד היה נחשב להם אם ת"ח לא סרבו לקבל מהנותיהם, ובגדר שאמר ר׳ זירא : „אתייקורי הוא דמתייקרי בי" (חולין מה׳) ולכן חז"ל בהסתכלם על מצב ת"ח שהיה טוב מאד שאלו בצדק : „מפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהן ?" כי בדרך הטבע היה על בני תלמידי החכמים ללכת בעקבות אבותיהם ולהשקיע את עצמם בלמוד התורה בכדי שיהיו ת"ח בישראל. ולכן דבר זה שבני תה"ח לא עסקו בתורה והיו לעמי הארץ נחשב בעיני חז"ל לחידה סתומה ועמלו למצא פתרון לה. תירוצים שונים נאמרו על שאלה זו : „כדי שלא יתגדרו על הצבור, מפני שהם מתגברים על הצבור, משום דקרי לאינשי חמרי". התירוצים האלה אינם צריכים באור, כי המה פשוטים מאד ומבוארים מאליהם. כתר התורה היה כ"כ חשוב ויקר עד שעלה על הכתרים האחרים (כתר כהונה וכתר שם טוב) ואם כתר זה היה נמסר בלא הפסק מת"ח לבניהם הלא אין ספק כי דעתם היתה זחוחה עליהם והיו פוסעים פסיעות גסות על ראשי עם קדש. אבל היום מצב הת"ח נשתנה לגמרי מזה שלפנים. הת"ח בתורתו אינו ניכר לפני עם הארץ וצורבא מרבנן בחכמתו אינו ניכר לפני בור. תורה וחכמה אינן עולות בעיני ההמון על עם הארצות ובורות. הסימנים המובהקים המבדילים בין ת"ח ובין עם הארץ הם כי הראשונים מסובלים בצרות ודחקות והאחרונים טעונים בכסף וזהב. הרבה המה המרננים על הת"ח ומביטים אחריו לגנאי, וחושבים למצוה למצא בו מומים ומגרעות. מביטים בזכוכית מגדלת על המומים היותר קטנים אשר בו ומבטלים בבטול היש את מעלותיו ומשימים לאל ולאפס את פעולותיו הענקיות שעשה על שדה הספרות והמוסר ; ולעומת זה המה מהללים ומשבחים את עם־הארץ בעד כל פעולה טובה שעשה אף שבאמת אין בה ממשות, ומרימים אותו על נס, והכל בשביל מה ? מפני שהוא עשיר בכסף או בעזות וחוצפה. ארזי הלבנון ואדירי התורה שבאומתנו נחשבים „לאנשי הקהל" כאלו באמת הם אינם ברשות עצמם ושייכים רק לקהל, ולכן כל אחד מרשה לעצמו לדבר עליהם ככל העולה על רוחו. ובמצב מעציב ומכאיב כזה אשר ת"ח חיים אין שום פלא אם בניהם אינם שואפים להיות ת"ח ומורי הוראה בישראל, כי יודעים המה מראש שיהיו מוטלים תחת מבקרים קשים ורעים אשר השפלת כבוד מוריהם חביבה עליהם, וכי אך כאב לב ומפח נפש יהיו מנת חלקם.

לומדי התורה מוקפים המה בנסיונות נוראים אשר כמעט אי אפשר להם

להתגבר עליהם. מצד אחד הם רואים כי אנשים גדולים בעמנו אשר הקדישו את כשרונותיהם הנעלים בתורת ד׳ וכי בקיאותם בספרותנו העתיקה וגם החדשה היא נפלאה מאד, ובכ״ז הם בשפל המצב ; ומצד השני הם רואים כי אלה המלומדים בחכמות אחרות, אף שידיעתם בהן היא מעטה, מכובדים הם בעיני הבריות וחיים בשובה ונחת. פה המה מתבוננים כי מנהלי בתי הספר הגבוהים של העמים מתענינים בכל לבם אפילו במצבם החמרי של התלמידים וממציאים להם את היכולת לזכות בפרסים גדולים בעד הצטיינותם בלמודיהם, ופה הם רואים כי תלמידי הישיבות המצוינים בכשרונותיהם, שוקדים על למודם בהתמדה גדולה וממיתים את עצמם באהלה של התורה, ובכ״ז אין להם האפשרות להשיג פרסים בעד התקדמותם בלמודיהם, ובכל מקום שהם פונים המה רואים רק אדישות ואי תשומת לב מצד המנהלים בהצלחתם. והאנשים האלה המנבלים את נושאי דגל התורה ומשימים אותם לשמצה מסירים בזה את לבות בנינו מתורתנו „וקוצצים את האילנות הטובים״ כלומר : אלה צעירי עמנו המחוננים בכשרונות טובים. האילנות הטובים אשר בקרבנו בודאי היו מוציאים פירות טובים ומתוקים והיו מעשירים את ספרותנו ומחזקים את רוחנו לו נתנה להם האפשרות לעשות חיל בתורת ד׳ ולפתח את כשרונותיהם כדבעי. לו היה המצב של גדולי ישראל טוב ואיתן וכבודם גדול בעיני ההמון, לו לא היו המטרה לחצי מבקרים רעים למהתלותיהם ולעגם כי עתה נתרבו „אילנות טובים״ בקרבנו והיו „למאורות גדולים״. אבל לדאבון לבנו משפילים המבקרים הרעים את כבוד התורה וגורמים חרפה וצרות לרועים הרוחניים „וקוצצים את האילנות הטובים״ כלומר : עוקרים את בעלי הכשרונות משרש התורה, כורתים את האילנות הפוריים ועוברים בכל רגע על „לא תשחית״.

שאלה גדולה מעסיקה את מוחנו והיא : מה היא הסבה שהחלישה את השפעת הרועים הרוחניים על עמנו ? אחת מן הסבות שגרמה זאת היא „המצב הרחוק של הרועים הרוחניים״. ולא לחנם אמר ר׳ יוחנן : „אין הקב״ה משרה שכינתו אלא על גבור וחכם ועשיר ועניו וכולן ממשה״ (נדרים לח׳) וכן אמרו על הפסוק (ויקרא כא, י) „והכהן הגדול מאחיו, שיהא גדול מאחיו בכח בנוי בחכמה ובעושר, אחרים אומרים מניין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלים אותו, ת״ל וכו׳ גדלהו משל אחיו״ (יומא יח׳). מדויקים המה מאד דברי הרמב״ם ז״ל : „כהן גדול צריך שיהיה גדול מכל אחיו הכהנים בנוי בכח בעושר בחכמה ובמראה. אין לו ממון כל הכהנים נותנים לו משלהם כל אחד לפי עשרו עד שיעשיר יותר מעשיר שבכולם״ (הלכות כלי המקדש פרק חמישי הלכה א). הדברים האלה הטבעו על אדני הנסיון. כי כמו שאוהבי עשיר ומכבדיו רבים הם בגלל עשירותו כן תגדל השפעת גאוני התורה על העם אם מצבם הגשמי יהיה טוב ויחיו בריוח ובכבוד. עשירות היא כמו הדור חיצוני לת״ח והיא תגדיל את חשיבותו וערכו הרב בעיני ההמון אשר אין לו השגה בתורתו ובחכמתו והוא יעריך את גדלותו עפ״י צורתו החיצונית. ומפני טעם זה הגדילו חז״ל את מעלת בגדים נאים : „מילתא אלבישייהו יקירא״ „ר׳ יוחנן קרי למאניה מכבדותי״ „ת״ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה״ „אמרי אינשי במתא שמאי בלא מתי תותבאי״ (שבת י :,

קיג:, קיד:, קמה:) „כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם" „כבודו של אדם בגדו" (ברכות סב:, שמ"ר פי"ח) ולדעתי זהו הטעם של הצווי להדר את המצוות: „זה אלי ואנוהו" (שמות טו, ב) התנאה לפניו במצוות, עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאים ספר תורה נאה, וכתוב בו לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן, וכורכו בשיראים נאים" (שבת קלג:—ואם הדור מצוה הוא דאורייתא או דרבנן, עיין בספר שדי חמד מערכה ז אות יב). להקב"ה כביכול בודאי אין שום נפקא מינה אם הסוכה והלולב והציצית הם נאים או לא כי רחמנא ליבא בעי. והטעם שנצטוינו להדר את המצוות הוא רק בשביל האדם, שאם הוא עושה אותן בהדור ואינו חס על כספו, אות הוא שהוא מקיימן בכל לבו. זאת ועוד אחרת כי ההדור יפעל על נפש האדם ותרחיב את דעתו. ומפני שנפשו תתרגש יעשה את המצוה בשמחה ובכונה עצומה.

ושמעתי בשם הגאון ר' „יעקב יאסף" ז"ל שבהספדו על ת"ח מובהק אשר בו התאחדו כמה מעלות טובות תורה חכמה ומדע וגם היה עשיר ועסקן מצוין בצרכי הכלל, הסביר בטעם לשבח את הסבה מדוע רוב האנשים משתוקקים לקנות מפטיר דוקא ביו"ט ונכונים לשלם הרבה יותר מאשר שמשלמים בעד מפטיר בשבת שאינה של יו"ט. האם ביו"ט אנו קוראים בס"ת אחר? לא, רק מפני שסה"ת ביו"ט מקושט בעטרות של כסף ובפעמונים יפים ומצלצלים. ולפיכך אלה האנשים אשר מעריכים את החשיבות של כל דבר יקר רק עפ"י מראהו החיצוני מבכרים את המפטיר ביו"ט על המפטיר בשבת מפני שסה"ת מקושט אז בתכשיטים שונים, ומכבדים אז את סה"ת יותר ממה שמכבדים אותו בכל שבתות השנה. והרב הנ"ל נשא משל זה על תה"ח השונים. ת"ח כזה אשר מלבד ידיעתו בתורה אין לו ידיעות בחכמות אחרות, הוא אינו יוצא מתוך ד' אמות של ההלכה ואינו עוסק בצרכי צבור וגם הוא עני, דומה „לס"ת שאינו מקושט" ואינו מושך אליו בתורתו את תשומת הלב של רוב האנשים. אבל ת"ח כזה שמלבד גדלו בתורה יש לו ידיעות רבות בחכמות ומדעים שונים, ומתענין בכל נפשו בעניני הכלל וגם הוא עשיר, דומה „לס"ת המקושט בכסף וזהב ובפעמונים מצלצלים" כי השפעתו על הבריות גדולה מאד וקולו נשמע בכל מקום.

ועפ"י רעיון זה בארתי ע"ד רמז את הפסוק: „והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו בבאו אל הקדש לפני ד'" (שמות כח, לה). אם עשיר שהוא מפורסם בעשירותו, וגם הוא מלובש כאחד הנסיכים, יבקר איזו עיר וישא שם את מדברותיו על איזה ענין, אז כל בני העיר, לרבות החכמים והעשירים, ינהרו לשמוע לנאומו. האולם שבו ינאם יהיה מלא מפה אל פה, ורבים עוד ישארו בחוץ ולא יוכלו להכנס באולם מאפס מקום פנוי. השומעים יעמדו צפופים וישימו את אזניהם כאפרכסת לשמוע לכל דבור והגה שיוצא מפי הנואם, וכלם יתפעלו ויתרגשו ממנו. השומעים יקשיבו לדבריו בתשומת לב מיוחדה, לא מפני שהוא חכם גדול ודברן מצוין הלוקח נפשות בדבריו אלא פשוט מפני שהוא שר הכסף והוא מלובש כאחד הרוזנים. ומטעם זה קולו יהיה נשמע בכל מקום שיבא. אולם אם הדרשן יהיה עני אז אפילו חכמתו לא תעמוד לו כי חכמת המסכן בזויה, ואף אם דברן

מצוין יהיה לא יצליח למשוך אליו שומעים הרבה, ורק העניים והנמושות יכבדוהו בבקורם, ויקוים בו הפתגם: „בתר עניא אזלא עניותא" (ב"ק צב י). ובזה הרעיון מבוארת כונת חז"ל בבאורם על המלה „ואברכך (בראשית יב, ב) בממון" (הובא ברש"י בשם המ"ר). אברהם היה דרשן שנסע מעיר לעיר לעשות נפשות כלומר: לגייר גרים ולהכניסם תחת כנפי השכינה. ולכן בכדי שיוכל לגשם את האידיאל הנשגב שלו ברכו ד' „בממון" מפני שעי"ז יפורסם שמו, השפעתו תהיה גדולה בכל מקום שיבא ודבריו ימצאו מסלות בלבות עובדי האלילים. הפלוסוף האלהי הזה קנה לו בכספו שם טוב וטבעו יצא בעולם. (ועיין ברש"י על הפסוק „ויטע אשל"—בראשית כא, לג—עפ"י הדרשות של ריש לקיש ור' יהודה ור' נחמיה—סוטה י י). וכאשר אברהם העשיר בא אל איזה מקום והנה עד מהרה נתפשטה השמועה ועשתה לה כנפים ואנשים לאלפים באו לקבל את פניו ולשמוע מה בפיו. וזהו מה שאמר ד' אל אברהם „ואברכך" כלומר: „בממון" ואז „ואגדלה שמך" כי ע"י עשרך שמך יגדל ויפורסם וכל אחד ואחד יכבדך וממילא „והיה ברכה" כי תהיה מבורך בכל מקום שתבוא. מה נהדר היה הכהן הגדול בלבשו את בגדיו היקרים וביחוד „האפוד והחשן" שנעשו מחוטי זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חושב; אבני הזכרון, שתי אבנים על כתפות האפוד ששמות בני ישראל היו חרותים עליהם; אבני המלואים, שתים עשרה אבנים משובצות בחשן המשפט בארבעה טורים: בראשון אדם פטדה וברקת, בשני נפך ספיר ויהלם, בשלישי לשם שבו ואחלמה, ברביעי תרשיש שהם וישפה; שנים ושבעים פעמוני זהב בין הרמונים בשולי המעיל, ששה ושלשים בשולי כנף זה וששה ושלשים בשולי כנף זה. והכהן הגדול „שהיה גדול מאחיו בכח בנוי ובעושר" בנשאו בגדים יקרים כאלה אשר ביפים וזהרם עוד הגדילו את גדולתו יפעתו ומראהו הנאוה, משך אליו כמו בקסם את כל אלה שהיו בסביבתו. ואפילו אלה שלא יכלו להבין גדולתו בתורה ובחכמה, מדדו ושפטו את גדולתו לא ע"י פנימיותו כי אם רק ע"י חיצוניותו, והרגישו שהוא מורם מעם אשר מחויבים לכבדו. וזהו מה שאמר הכתוב: „והיה על אהרן לשרת" לפני ד', ועלה בגדולתו אף על אחיו הכהנים בכל הפרטים ואף בעשר, וכן היה עליו להתהדר ולהתנאות בבגדים יקרים אשר ישיתו עליו לוית חן וכבוד בכדי שהשפעתו תהיה גדולה „ונשמע קולו בבאו אל הקדש" כלומר: קולו לא יהיה כקול קורא במדבר ודבריו יהיו נשמעים. „וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא" (תענית ט י).

דרוש חמישי ישראל וספר התורה

תלתא דרגין אינון מתקשרן דא בדא קוב"ה אורייתא וישראל (זהר הק' פ' אחרי דף עג). אורייתא קוב"ה וישראל חד הוא (נוסח זה הובא בשם „הזהר" בכמה ספרים, לדוגמא, עיין בספר „באר יצחק" על לקוטי הגר"א צו:).

א) „צריך שכל אות תהא מוקפת גויל מארבע רוחותיה שלא תדבק אות בחברתה אלא יהא ביניהן כחוט השערה, ולא יהיו מופרדות הרבה זו מזו כדי

שלא תהא תבה אחת נראית כשתים". ב) „אם נקרע רוב תפירה שבין יריעה ליריעה ועדיין מחוברות בחמש או בשש תפירות של קיימא כשר". ג) „אם יריעה אחת אינה תפורה עמו אפילו היא מונחת עמו אין קורין בו". ד) „אין תופרים ספר תורה אלא בגידי בהמה או חיה טהורים". ה) „נפסקה אחת מהאותיות אם תינוק שאינו לא חכים ולא טפש יודע לקרותו כשר, מיהו אם אנו רואים שלא נשאר צורת האות כתקונה פסול" „וכן אותיות ותיבות שנמחקו קצת אם רשומן נכר כל כך שתינוק דלא חכים ולא טפש יכול לקרותן מותר להעביר קולמוס עליהן ולחדשן ולא הוי שלא כסדרן". ו) „אעפ"י שאומר בתחלת הספר שכותב לשם קדושת ספר תורה—שמספיק לכל הספר—בכל פעם שכותב שם מהשמות שאינם נמחקים —האזכרות—צריך לומר שכותב לשם קדושת השם ואם לא עשה כן פסול" (יור"ד רעד ד, שם רעח ג, שם סעיף ד, שם סעיף א, או"ח לב טז ובהגהה, ושם סעיף כז, יור"ד רעד א, ושם רעו ב).

דיני כתיבת ספר התורה, אותיותיו ופרשיותיו, וחבור היריעות זו לזו הם כמו סמל ודמות עמנו. תורה שלמה בהלכות חיינו תצא לנו מהדינים הנ"ל. אם נחדור אל פנימיותם ונסתכל בהם בעיון רב אז נראה תמונה בהירה אשר תורה לנו את היחס והחבור שצריך להיות בין האותיות הפרשיות והיריעות אשר בעמנו. האותיות שבספר התורה הן הסמל של אנשים פרטיים, הפרשיות הן הדמות של משפחות, והיריעות הן הסמל של קבוצים וקהלות. האנשים היחידים המשפחות והקהלות אשר בעמנו צריכים להיות דומים בתכונתם ובצביונם אל האותיות, הפרשיות והיריעות שבספר התורה. אותה ההתחברות שבין אות לאות צריכה להיות בין איש לאיש. כל אחד ואחד צריך להיות קרוב וסמוך לרעהו בלב מלא אהבה ורעות. המה מחויבים להתקרב זה לזה לא בקרבת הגוף רק בקרבת הנפש והרוח (האות תהא מוקפת גויל מארבע רוחותיה). לפעמים מרחק גדול מבדיל בין איש לאיש ובכ"ז הם נחשבים כאיש אחד מפני שרוח אחד להם ונפש האחד קשורה בנפש השני; מפני שכל אחד מרגיש בצרת רעהו, ואם יכאב לב האחד אז, כמו ע"י כח נעלם, יחוש לב השני אף אם מדינות וימים יפרידו ביניהם, וכמו שצרת חברו תהיה צרתו כן שמחת רעהו תהיה שמחתו. ולפעמים אנו רואים ההפך מזה, כי אנשים מתקרבים זה לזה בקרבת הגוף, מחבקים ומנשקים איש את רעהו, ובכ"ז המה רחוקים איש מאחיו כרחוק מזרח ממערב, כי ההתקרבות שביניהם היא מדומה. מטרת התרועעותם זה לזה בחבוק ונשוק היא כדי שתהיה להם האפשרות לדחוק וללחוץ איש את רעהו בשעת הכושר ולהרע איש לאחיו. נשיקותיהם זה לזה הנן מלאות נקודות כמו הנשיקות של עשו ליעקב. הקופים מחבקים כה לפעמים את בניהם עד שמרוב חבוקם הם חונקים אותם. כן דרך אלה האוהבים המדומים, כי ע"י התחברותם והתדבקותם לאחיהם המה ממיתים אותם. ישנם אנשים אשר מתפארים כי המה אנשי שלום וכי יכולים לדור ביחד עם כל איש, יהיה מי שיהיה, ולא יריבו עמו. על האנשים האלה כבר נתקימה נבואת הנביא: „וגר זאב עם כבש" כי הזאב בטרפו ובבלעו את הכבש הלא באמת הוא גר עמו יחד. ההתרועעות האמתית בין איש לאחיו היא

רק אם נפשותיהם הן קשורות זו בזו. אותה ההתקשרות שבין אות לאות צריכה להיות ביניהם: „האותיות כמו שאינן מופרדות הרבה זו מזו כן אינן מדובקות זו עם זו, והנן מוקפות גויל מארבע רוחותיהן". כמו שאיש אינו רשאי לדחוק את רגלי חברו, אסור לו לבא בגבולו בכדי להעיקהו ולגזול ממנו את האויר ולשלול ממנו את החופש ואת הדרור כדי לשום מחנק לנפשו, כן אסור לפרוש מחברו ולהתרחק ממנו יותר מדי, ורק עליו להתקרב לו בנפשו וברוחו. עליו לחיות בעצמו וגם להניח לחברו לחיות. עליו להניח לאחיו „רוח מכל צד" כדי שיוכל לשאוף רוח חיים ולחיות ברוחה.

„**היריעות** צריכות להיות תפורות זו לזו בגידים טהורים". הקבוצים הקהלות והמפלגות אשר בעמנו (סמל היריעות) צריכים להיות מחוברים זה לזה ולקלוע אל מטרה אחת, והיא, הרמת קרן תורתנו ועמנו. כל הכתות שבעמנו צריכות להיות מקושרות זו לזו „בגידי הנפש ונימי הלב הטהורים" ואידיאל אחד צריך להקיפן ולאגדן, וכבריח התיכון צריך להבריחן מן הקצה אל הקצה, והוא, תחית ארצנו ועמנו. עמנו פסול יהיה אם יריעותיו המפוזרות בכל קצוי התבל לא תהיינה מחוברות ע"י „הגידים הטהורים" אלה המה השאיפות הנשגבות אשר להתגשמותן אנו מצפים בכליון עינים. עמנו פסול יהיה אם קהלותיו השונות אשר במדינות השונות תהיינה מפורדות וכל אחת תעמוד ברשות עצמה ותחיה לפי רוח העם שבתוכו היא יושבת. כל המפלגות שבעמנו צריכות לעבוד שכם אחד בעד החוט המשולש: תורתנו עמנו וארצנו. אף שהנן מחולקות בכמה הלכות בדרכי חיינו בתור עם, אבל בכל מקום שנוגע למעשה עליהן להתאחד. הרשות להן להתפלסף ולהתוכח כאות נפשן אבל עליהן לתת ידיהן זו לזו ולהתאגד בפעולותיהן לטובת עמנו. כל מפלגה צריכה לכבד את חברתה אף אם דעותיה שונות הנן. אחדות תמה בין האנשים השונים בכל דבר שתחת השמש היא מן הנמנעות „וכשם שאין הפרצופים של האנשים שווים זה לזה כך אין דעותיהן שוות" (סנהדרין לח י). תנאי החיים והצטרכות האדם מביאים את האנשים לידי חלוקי דעות. השקפות שונות וחלוקי דעות נחוצים המה מאד בשביל קיום העולם והתפתחותו. כל ענין חמור ומסובך יבורר כל צרכו ויצא לאמתו רק אם אנשים שונים יחוו את דעתם עליו ויעבירוהו תחת שבט בקרתם, וע"ד שאמרו חז"ל: „מתוך שזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד ושניהם בוררים להם עוד אחד יצא הדין לאמיתו" (סנהדרין כג י). כל ענין יצא מזוקק רק אם הוא ינותח, ע"י הכתות המתוכחות עליו, לפרטיו ולחלקיו, וכל כת תשקלם במאזני השכל והעיון. אולם כלל זה נאמר רק אם כל מפלגה תבקש את האמת, והיא תאזין ותקשיב בשים לב אל דברי הכתות האחרות, וכאשר תכיר לדעת כי הצדק הוא עם אחת מהן אז תבטל את דעתה מפני דעת חברתה. אבל אם כל אחת מהכתות תתעקש לעמוד על דעתה ובשום אופן לא תזוז ממקומה ולא תבטל מדבריה אף קוצו של יוד אף אם חברתה תברר לה באותות ובמופתים כי האמת אתה; אם כל מחלקתן תהיה רק מפלגתית ולשם נצחון בעלמא אז סופה להתקיים והתוצאות רעות תהיינה. ולכן למען תקומתנו בתור עם דרוש שהאמת תהיה נוכח פני

המפלגות הקבוצים והקהלות (היריעות) אשר בקרבנו ואז בלי ספק שהם יתאחדו בראותם כי בשביל חיותנו נחוצה לנו אחדות כמים לדגים. ואם היריעות בעמנו תהיינה תפורות זו בזו בגידים טהורים, כלומר: במחשבות שאינן פוסלות ומפגלות את המעשים שהמה יעשו, לא יחשבו לעשות מעשים שלא במקום הראוי וחוץ לזמן, וכל מעשיהם לא יהיו מעורבות בכונות זרות, אז עמנו „עם הספר" יחשב לעם שלם אף שמפלגותיו תהיינה מפורדות בכמה פרטים.

ישנם אנשים הרגילים לחפש מומים ומגרעות על אחרים ומודדים תמיד את יראת השמים של חבריהם. כל אחד הוא בפיהם והמה מכשירים את זה ופוסלים את זה. המה חותכים את גזר הדין של כל אחד ואחד וחורצים את משפטו לפי ראות עיניהם. ואם איזה איש אינו מתנהג לפי רוחם אז גוזרים עליו את גזר דינם הקשה כי מובדל ומוחרם הוא מקהל ד' וכי אסור לעבוד עמו יחד בעניני הכלל אף בנוגע לתחית ישראל וארצו. המה אינם מעיינים היטב בדינו ואינם מהפכים בזכותו. הם מזניחים את אזהרת חז"ל: „ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" כלומר: להסתכל במצבו של הנשפט ובנסיונות המרים המקיפים אותו. המה שוכחים כי כל בן ישראל מתיחס לעמו כמו „אות אחת שבספר התורה" „ואם נפסקה אות אחת אנו סומכים על תינוק שאינו לא חכים ולא טפש ואם הוא יכול לקרותו כשר, ואם האותיות נמחקו מותר להעביר קולמוס עליהן ולקדשן". תינוק שאינו לא חכים ולא טפש הוא סמל התמימות של איש תם וישר השופט כל דבר לאשורו בלא התחכמות ובלא טפשות. אין אנו יכולים לפסול איש אשר נפסק קצת מיהדות המסורתית ואינו מתיחס כדבעי אל היראים והחרדים, כל זמן שלא נשתנה קלסתר פני יהדותו לגמרי והוא עוד קשור לעמו ולאוצרו הרוחני וכל זמן שהוא אומר אהבתי את עמי ואת תורתי ולא אצא חפשי מיהדותי. אף אם יהדותו היא מטושטשת ורשומי היהדות שנתרשמו בלבו ע"י הוריו היראים נמחקו קצת אבל כל זמן שתינוק שהוא מביט אל כל דבר כמו שהוא, ואינו משתמש בזכוכית המגדלת, המסתכל בכל דבר בלא שום קיצוניות, לא בשנאה המקלקלת את השורה ולא באהבה המכפרת על כל פשע, מכיר אותו שהוא יהודי, הוא יהודי כשר ואי אפשר לפסלו. יהדותו נתקלקלה ע"י סבות חיצוניות וכאשר הסבות תסולקנה אז ישוב לתורת אבותיו, ולכן אין אנו רשאים לגרד ולמחוק אותו מספר עמנו. אם לא נרחקהו מאתנו ורק נקרבהו אז יש תקוה כי „בהעברת הקולמוס" כלומר: אם נבאר לו מחדש את תכונת היהדות, את הטוב הערב והמועיל אשר בה, אם נסביר לו מחדש בדברים המתקבלים על הלב את קדושת ישראל רוממותו וחשיבותו, אז רוח חדש תבוא בקרבו ויקיים בלב שלם את מצוות ד'. אנו יודעים מן הנסיון כי הרבה מאחינו אף שהתרחקו מיהדותם נעשו לבעלי תשובה גמורים ע"י השתדלותנו לקרבם בסבר פנים יפות ולהוכיחם בדברים נעימים כי המה סרו מן הדרך הישרה. „ואף אם נקרע רוב תפירות שבין יריעה ליריעה ועדיין מחוברות בחמש או בשש תפירות של קיימא כשר" כלומר: אף אם איזו קהלה מופרדת מחברותיה בכמה דברים אבל בדברים היסודיים היא מחוברת להן היא כשרה. כל זמן „שהיריעה עוד לֹא בָלְתָה והַכְּתָב שעָלֶיהָ נִכָּר" כַלוֹמַר: כל זמן שהקהלה

אשר אנו מתוכחים עליה עוד לא מת רוחה בקרבה והיא עוד מעורה באהבה טהורה לעמה ושואפת להחזיק בעמודים אשר עמנו עומד עליהם אין אנו רשאים להפרידה מגוף עמנו ולעשותה לאבר המדולדל. אדרבה, עלינו לבקש את כל האמצעים והתרופות איך לחברה אל הגוף בחבור ובקשר גמור. אף אם הקהלות השונות אינן מתאחדות בכל הפרטים אבל עדיין עובדות ביחד בכמה עניני הדת והלאומיות, אינן מביטות זו על זו בשאט נפש, ואינן מחרפות ומגדפות זו את זו בזלזולים גסים, ואשה אינה מפריעה את רעותה מעבודתה, במצב כזה, הן אינן נחשבות למופרדות לגמרי זו מזו. אולם „אם יריעה אחת אינה תפורה עמו אפילו היא מונחת עמו אין קורין בו". אם עמנו הוא מחוסר יריעה אחת כלומר: קהלה שלמה מובדלת ממנו לגמרי, אף שהיא אינה פסולה ורק היא מטושטשת וצריכה תיקון ובכ"ז היא מופרדת מפני שחברותיה מרחקות אותה ואינן מניחות אותה לבא בגבולן ולהתחבר עמהן, הן דוחפות אותה אף בידן השמאלית, אז משחתו בו ולא ירצה לפני ד'. ספר התורה, אפילו אם הקלף והכתיבה הם בתכלית ההדור והיופי, אפילו אם הקלף היה מעובד לשם ס"ת והכתיבה היתה לשם קדושת ס"ת, „ואף אם האותיות הנן בצורתן ובתבניתן ולא נכתבו אפילו על מקום המחק והגרד, ולא נכתב החסר מלא או המלא חסר" אבל יש בו חסרון מורגש והוא, „שיריעה אחת אינה תפורה עמו" הוא פסול.

לדאבון לבנו ולבשתנו הכתות שבעמנו היום מתקוטטות אשה את אחותה ומתנפלות זו על זו בחרפות ובגדופים. כל אחת מתאמצת להרוס מה שבנתה האחרת ולעקור מה שנטעה אחותה. המלחמה היא לא רק בין איש לאיש (אותיות) אלא אף בין קהלה לקהלה (יריעות) וכל אחת שואפת לבטל את חברתה בבטול היש. „הבערת המחלוקת לחלק יצאה" לא רק בין יראים וחפשים בדעות אלא אף בין יראים וחרדים המחזיקים ביהדות המסורתית כמו שקבלו מאבותיהם. מחלוקת בין אנשים שרחוקים זה מזה בדעותיהם ודרכיהם, מובנת היא, אבל היא למעלה משכלנו אם היא קובעת את מקומה בין אחים לדעה. היראים מתנצלים ואומרים כי שרש מחלקותם הוא: לשם שמים! קנאת ד' צבאות! ולכן באה ההלכה בכתיבת ספר התורה: „שהכותב צריך לומר לשם קדושת השם בכל פעם שמגיע אל האזכרות אעפ"י שאמירתו פעם אחת לשם קדושת ס"ת בתחלת כתיבתו מספקת לכל הספר" מדוע? הלכה זו נאמרה בכונה עצומה בכדי ללמד אותנו פרק גדול במסכת יראת שמים. הלכה זו היא נחוצה ביחוד לאלה היראים הנושאים תמיד על שפתותיהם את שם ד' בתור הכשר על המחלוקת שהמה עושים נגד האנשים הרחוקים מהם במחשבותיהם ודרכיהם. חמורה היא קדושת השם מקדושת סה"ת. ולכן בנוגע להספר כלו די באמירה פעם אחת כשמתחיל לכתוב „לשם קדושת ס"ת" מפני שאנו סומכים על חזקת אמירה זו כי לא יסיח דעתו ממנה ועל פי רוחה ימשיך את עבודתו עבודת הקודש עד שיגמור את הספר. אבל קדושת השם היא חמורה כ"כ עד שאנו חוששים אפילו לחששה רחוקה שמא בהגיעו לאזכרות ישכח את אמירתו הראשונה, ולכן צריך לחזור ולומר „לשם קדושת השם" בכל פעם שמגיע לאזכרות (ובדיעבד אף במחשבה, ועיין שם בש"ך ובט"ז). קדושת

השם היא נעלה ונשגבה ומסתעפת להרבה סעיפים ונקודות דקות מן הדקות. וכל מה שנעמיק לחקור ולהבין את הכונה של „קדושת השם" נרגיש את האחריות הגדולה המוטלת עלינו והסכנה הגדולה לנפשנו אם נסיח את דעתנו מקדושת השם אפילו באותו הרגע שאנו מעלים את שם ד׳ על שפתנו. להבנת הלכה זו אשר אין ערך לחשיבותה אביא לך קורא יקר פסוקים אחרים בנוגע למצוות שבין אדם לחברו: אחרי כל מצוה בהרבה פסוקים נזכר „אני ד׳". הכרזה זו אחרי כל מצוה היתה בכונה עצומה להוכיח לנו כי עלינו לקיים את מצוות ד׳ עפ"י רוחו כביכול ולא עפ"י רוחנו; „כי לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות" לטהר ולקדש את האדם העושה אותן ולבער מקרבו מחשבות זרות אשר לא ירצו לפני ד׳: „קדשים תהיו כי קדוש אני ד׳ אלהיכם: לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו: ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ד׳: ולפני עור לא תתן מכשל ויראת מאלהיך אני ד׳: לא תלך רכיל בעמיך לא תעמד על דם רעך אני ד׳: לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא: לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ד׳" (ויקרא יט, פסוקים ב, יא, יב, יד, טז, יז, יח) „לא תשא את שם ד׳ אלהיך לשוא כי לא ינקה ד׳ את אשר ישא את שמו לשוא" (שמות כ, ז). אזהרת ד׳ „קדשים תהיו כי קדוש אני" היא היסוד של התורה כלה ואידך פירושא היא זיל גמור. הערת חז"ל על המלה „קדשים" נפלאה היא מאד: „קדשים תהיו, פרושים תהיו, כי קדוש אני, לומר שאם אתם מקדשים עצמכם מעלה אני עליכם כאלו קדשתם אותי" (תו"כ) האדם לא יקרא קדוש במה שיפרוש את עצמו מתענוגי העוה"ז ויסגף את עצמו בסגופים וצומות. לא באלה חפץ ד׳, ויקרא קדוש רק אם יצטין במדותיו הטובות „וכך למדו בפרוש מצוה זו מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש; וע"ד זה קראו הנביאים לאל בכל אותם הכנויים ארך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור וחזק וכיוצא בהם, להודיע שהם דרכים טובים וישרים, וחייב אדם להנהיג עצמו בהם ולהדמות אליו כפי כחו". (רמב"ם הלכות דעות פרק א הלכה ו) והנה חז"ל כציירים נאמנים צירו לנו את התמונה של קדושת ד׳ במלים אחדות: „מאי דכתיב, אחרי ד׳ אלהיכם תלכו ואתו תיראו (דברים יג, ה) וכי אפשר לו לאדם להלך אחר השכינה והלא כבר נאמר (שם ד פסוק כד) כי ד׳ אלהים אש אכלה הוא אל קנא, אלא להלך אחרי מדותיו של הקב"ה מה הוא מלביש ערומים וכו׳ אף אתה הלבש ערומים; הקב"ה ביקר חולים וכו׳ אף אתה בקר חולים; הקב"ה ניחם אבלים אף אתה נחם אבלים" (ספ"ק דסוטה. דברי הרמב"ם הנ"ל לקוחים המה מגמרא זו ומשבת קלג:). חז"ל בדבריהם הנמרצים למדו אותנו לקח טוב, כי אף שהקב"ה „אש אכלה הוא אל קנא" אבל על האדם להתרחק ממדות האלה. ד׳ שהוא עצם הטוב והרחמים בודאי לא תצא הרעה ממנו כביכול. אנו מאמינים שאפילו הצרות הבאות על האדם הנן רק לטובתו, ורק קצרי הראות אינם יכולים להביט למרחוק, לגלות את המסך מעל פני העתיד ולראות את הטובות שיצמחו מהיסורים הבאים על האדם. אבל לא על האדם לאחוז במדות כאלה ולהשתמש באש קנאתו

ובשנאתו נגד אחרים. על האדם להתדבק רק במדות הרחמים והחמלה של הקב"ה ולהיות רחום וחנון ומטיב לכל הבריות. על האדם לחקות תמונת ד׳: מעשים טובים, מדות טובות, רחמנות צדקה וחסד לכל הנברא בצלם אלהים, ולרחם אפילו על בעלי חיים. וכל מה שיתרחק האדם ממדות רעות ומאכזריות וירדוף אחרי צדקה וחסד, יקדש בזה את שם ד׳ „שאם אתם מקדשים את עצמכם" אם אתם תעשו את הטוב והישר, אם אתם תשפיעו מרוחכם על כל הנברא בצלמי ללכת בדרכי ולאחוז במדת הרחמים והחמלה אז „מעלה אני עליכם כאלו קדשתם אותי" מפני שזהו רצוני ולמטרה זו בראתי אתכם.

הן אמת היא, כי גם המדות הרעות הותרו לאדם להוציאן לפעולות בשעת הכושר לשם ד׳ צבאות בכדי לבער את הרע מן העולם. לצורך ולהוראת שעה מותר לת"ח להיות „נוקם ונוטר כנחש" (יומא כג׳) ואם אדם רואה דבר ערוה בחברו מותר לשנאתו, ולרב נחמן בר יצחק אף מצוה לשנאתו (פסחים קיג:) אבל יש גבול וגדר למדות הרעות אפילו במקום ובזמן שהאדם מותר להשתמש בהן. אם האדם יהיה זהיר בדבוריו ובמעשיו, אם רוחו רוח קנאתו לשם ד׳ תצא במדה ובמשקל, ומחשבתו לשם ד׳ תהיה טהורה אז טוב לו. „גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות שנאמר (תהלים צד א) אל נקמות ד׳ אל נקמות הופיע" (ברכות לג׳) התבה „אל" בפסוק זה היא לפני המלה „נקמות" ולאחריה, בכדי לרמז לנו כי הנקמה לשם ד׳ הותרה רק אם היא לשם ד׳ בתחלתה ובסופה ולא תהיה מעורבת בכונות זרות (מחשבת חושב). אבל אוי לו לאדם אם הוא בקנאתו יעבור את הגבול והגדר ויתנקש בנפש רעהו, אם הוא ישבע לשקר לשם ד׳ צבאות בכדי לכרות שוחה לרעהו ולהפילו למשואות; אם קנאתו לשם ד׳ תעור את עיניו ויעבור על „לפני עור לא תתן מכשול" וישים מכשולים על דרך רעהו, ולא עוד אלא הוא יסמא את עיני אחרים ויסיתם שגם המה ינקמו את קנאת ד׳ בפלוני החוטא והפושע ולהסירו מן הדרך; אם הוא ילך רכיל ברעהו ויכהו בסתר, ובמסתרים יירה עליו חצים, וכאשר חציו יקלעו אל המטרה אז יעמוד על דמו ויאמר שישו בני מעי! כי הקרבתי קרבן לשם ד׳; אם הוא ישנא את אחיו בלבו ויוכיחו לא בשביל להשיבו מדרכו הרעה, כי אם בשביל לבצע את זממו, להכלימו ברבים ולהשפיל את כבודו, אז מלבד שלא יקדש את שם ד׳ עוד יחלל אותו. ונמרצים המה דברי חז"ל: „יכול יוכיחנו אפילו כשמשתנים פניו מפני הבושה ת"ל ולא תשא עליו חטא" (ערכין טז:). ולכן על האדם להיות זהיר לבלי לתת חופש ודרור לקנאתו קנאת ד׳ צבאות ולשום מעצור לרוחו כדי שלא תפרוץ את הגבול ותעשה שמות. נתאר נא בנפשנו אם הוא לא יעצור ברוחו ולא יכבוש את קנאתו ויצעד אפילו רק צעד אחד יותר מעבר לגבול שגבלה התורה ואמרה עד פה תבוא בקנאתך ולא תוסיף, ובשם ד׳ ילך מחיל אל חיל, הוא ישבע לשקר, לפני עור יתן מכשול, ילך רכיל על רעהו וישא חטא על עמיתו, ובכל מיני נשק, קנאה, שנאה, רכילות, לשון הרע, מלשינות, ילחם את חברו, ויתפאר כי מלחמתו היא „מלחמת מצוה" יען שהוא מקנא קנאת ד׳, האם לא ישא אז על כל פסיעה ופסיעה את שם ד׳ לשוא? האם ד׳ חפץ באלה? וע"ז באה האזהרה שהיא משמשת בתור התראה כללית לכל אלה העוברים

על כמה ל"ת חמורות שבתורה, „לשם שמים": „לא תשא את שם ד' אלהיך לשוא כי לא ינקה ד' את אשר ישא את שמו לשוא" כי האיש האוחז באמצעים מגונים כאלה למען ד' הוא מחלל ומנאץ אותו. ד' שהוא מקור הקדושה, הרחמים והחמלה, חפץ שהאדם שנברא בצלמו יחקה את מעשיו הטובים ולהיות ג"כ קדוש. ולכן נאמרו אחרי כל האזהרות הנ"ל „אני ד'" בכדי להזכיר את האדם לבלי לזיין את עצמו בכלי זיין כאלה שהותרו רק לעתים רחוקות, בזמנים ובמקומות ידועים, ורק לאנשים הדומים למלאכי ד' צבאות אשר אין בהם לא קנאה ולא שנאה ותחרות.

נמרצים הם מאד דברי „הקול קול יעקב": „אמנם בשביל קיום העולם יש הכרח למציאות מדות רעות כמו למציאות מדות טובות. אבל כל אחד צריך להתרחק מהן וכו'. „אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי אשרי מי שאומנתו בסם אוי לו מי שאומנתו בורסי" (פסחים סה י). פרנסת הנפש דומה לפרנסת הגוף. מי שעושה מעשים טובים אשר ריח טוב נודף מהם הוא דומה לבסם, ומי שמשתמש במדותיו הרעות מפני שהוא מקנא קנאת ד' צבאות הוא דומה לבורסי וכו'. וכמו בסם אף אם לא ימכר את כל הבשמים שיש לו ימצא תועלת גדול בנשארים מפני שהם ראויים, לאכילה, להריח ולעשות מהם מוגמר ולתענוגים ותפנוקים אחרים ויפיצו ריח טוב בכל מקום שיהיו. אבל בורסי שמשתמש בדברים שריחם רע לצורך עבוד עורות אז מלבד שלא יתענג מהנותרים עוד יהיו לו לגעל נפש ויעלו באפו רק סרחון ובאשה. וכן הוא הדבר בנוגע לנפש. מי שהוא משתמש במדותיו הטובות אז אפילו אם ישגה בהן כמשפט אוהבי ד' ית' אשר באהבתם הנפלאה לעבדהו ישגו לפעמים בדבר מן הדברים בכ"ז תערב שגגתו לפני ד' מפני שעצם המדה הטובה היא חן לראשו. אבל המשתמש במדותיו הרעות לשם ד' אם ישכיל ויצליח ויהיה קולע אל המטרה מוטב, אבל אם ישגה תשארנה בידו רק פעולות רעות המפיצות ריח רע ומעלות צחנה ובאשה" (ספר „המדות" שער השנאה פרק טז' ועיין שם „בשיורי המדות" אות א ובכל הפרקים של שער הנ"ל וביחוד בפרק ד').

הרבנים רגילים לכתוב בהכשריהם: „דבר זה כשר הוא בלי שום חשש ופקפוק אף למהדרים שבמהדרים" אבל אפילו מאה רבנים היותר גדולים אינם יכולים להכשיר את האמצעים המגונים הנ"ל לכל אלה החפצים להשתמש בהם לשם ד'. הרבה הרהורים ופקפוקים אנו יכולים להטיל בהכשרים כאלה. ורק בשעת הדחק, בהפסד מרובה וצורך גדול יכולים הרבנים לתת הכשר כזה „למהדרים מן המהדרים" לאלה הרחוקים מקנאה ושנאה, מכבוד והתנשאות, לאלה אשר אין להטיל ספק בחזקת כשרותם. אבל דא עקא, כי „המהדרים מן המהדרים" אינם חפצים בהכשרים כאלה והמה כתלמידי חכמים „רואים טרפה לעצמם" כי לא כל הכשר בעיני אחרים בנוגע לעניני עצמם כשר להם. ד' אינו חפץ בקרבנות אדם אף לשם מצוה. „וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות" (שמות כא, יד). „התורה דברה נגד אלה המסתירים פעולותיהם הרעות תחת מסוה הצדק, מתלבשים בלבוש הקנאה כפינחס, ומתפארים כי הקריבו קרבן

אדם לרצון על מזבח ד׳ ושפכו את דמו מפני שקנאו את קנאת ד׳ צבאות. וזהו שכתבה התורה ע״ד מליצה כי זה דומה למי שמחזיק בקרנות המזבח למען הצלתו כלומר: הוא רוצה לחפות על חטאתו בזה שהוא מחזיק בקרנות המזבח לאות כי שפיכות הדם של הנרצח היתה לשם שמים מפני שהיה עברין. הוא עומד אצל המזבח ובכל כחו מחזיק בקרנותיו בכדי להוכיח לכל כי עבודתו היתה עבודת הקדש וקרבנו שהביא היה „קרבן חטאת״ ממש כלומר: הקריב את פלוני מפני שחטא לד׳ ומיתתו תהא כפרתו. ולכן הזהירה התורה: „כי יזיד איש על רעהו להרגו״ הוא יזיד ויחבל תחבולות איך להרוג את רעהו. הוא יתחכם וימציא המצאה גדולה „להרגו בערמה״ הוא יעטוף רציחתו במעטפת הצדק ויאמר שהוא רצח אותו לא מפני שנאה פרטית ולא מפני כבודו ורק פשוט בשביל כבוד ד׳ ותורתו „מעם מזבחי תקחנו למות״ מפני שד׳ אינו חפץ בהריגת אנשים, והוא נשא את שם ד׳ רק לשוא״ (קוא״ק ח״ר דרוש ט חלק א אות ג. ועיין שם בדבריו היקרים).

ועפ״י ההנחה הנ״ל יובן הטעם מדוע אנו צריכים לומר „לשם קדושת השם״ בכל פעם שאנו כותבים את „האזכרות״ והוא, להזכיר את האדם כי המצוה לשנא את רעהו לרדוף אותו ולהיות יורד לחייו בשביל ד׳ אינה מהמצוות אשר בה יכול האדם להתפאר בקיימה אותה ובהוציאה לפעולות („אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ״, עירובין כז י) היתכן שהתלין יתפאר בזה שהוא תלה את האיש שהבי״ד דנוהו למיתה? ואפילו „סנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת חובלנית״. (משנה מכות ז י) ולכן על האדם בהתכוננו להזיק לחברו ולשפוך את דמו לשם ד׳, באיזה אופן שהוא, עליו לחזור ולומר „לשם קדושת השם״. עליו לשקול ולמדוד בשכלו כל פרט ונקודה מפעולתו האכזריה שהוא נכון למלאות בשביל ד׳. באמירתו „לשם קדושת השם״ ישום אל לבו כי קרבנות אדם ושפיכת דם אנשים לא יעלו לרצון על מזבח ד׳ אף אם יקריבם באמת לשמו הגדול; כי עליו ללמוד „מקדושת ד׳״ ולהיות קדוש כמוהו ולהדבק במדותיו הטובות, ולהיות רחום וחנון מלביש ערומים ומבקר חולים. זאת ועוד אחרת: האדם בכל דבריו ומעשיו, הפרטיים או הכלליים, שהוא מדבר ועושה לשם ד׳, עליו לבחון ולבקר אותם אם הם באמת לשם ד׳. האדם המשתמש „בחיה אשר בו״ לצורך הקב״ה עלול לטעות ולהונות את עצמו. בצדק אמרו חז״ל: „אדם קרוב אצל עצמו״ (סנהדרין ט:) ויוכל היות כי באיזו פנה אשר בלבו חדרה איזו פניה להנאתו ולטובתו והיא הציתה בלבו אש הנקמה נגד רעהו, והוא אינו מרגיש כלל בסבה שעוררתהו לרדוף את חברו. יוכל היות כי ראשית צמיחת פעולתו „לשם שמים״ היתה באמת ובתמימות, והתנגדותו לאיזה איש או צבור או לאיזה רעיון היתה קנאת ד׳, אבל אחרי כן עלו בה ספיחים שלא לשם שמים ורבו הגדולים על העיקר וישנו אותה לגמרי. האדם הוא כמכונה אובטומטית ביד הקנאה „לשם ד׳״ והיא מנענעת אותו אל כל רוח אשר תחפוץ. טבע הרבה אנשים הוא שעומדים על דעתם ובדבורם, ואף אם עובדות ומקרים חדשים קרו ויאתיו, אשר טפחו על פניהם כי שגו וטעו בכ״ז לא יזוזו ממקומם, מפני שכח הנצחון מתגבר

על שכלם ואינם יכולים להודות כי הצדק הוא עם מתנגדיהם. המה אינם מודים לאמת לא מפני שחפצים למרוד בה רק יען שדעתם שהביעו כבר מושלת עליהם ואינה מניחה את רעותה הטובה ממנה לבוא במקומה. ולכן על האדם בבואו למנוע מרעהו את הכבוד הראוי לו, להלבינו ולהכלימו, לפרט את חטאיו ולהוכיחו, להענישו באיזה עונש שהוא, והכל „לשם שמים" עליו לחזור ולומר: „לשם קדושת השם" כלומר: עליו לעיין ולהסתכל היטב במעשיו ולבדוק בכל חללי לבו בחוריו ובסדקיו פן ימצא שם זיק של גאוה יתרה, כבוד עצמו, שנאת חנם, ושאר מיני חמוצים האסורים בהנאה ושמחויב לבערם. כל מה שירבה לחזור ולומר „לשם קדושת השם" ויסתכל במעשיו, וביחוד בתכונת הסבות שעוררוהו לקנא את קנאת ד' צבאות, יוכח לפעמים כי המה באו ממקור לא טהור.

דרוש ששי תנאי השלום

אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא, כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחברו, ותלמוד תורה כנגד כולם (מסכת פאה משנה א).

ישנם עקשנים כאלה החפצים דוקא בפרוד והתחלקות. המה צועקים ככרוכיה שמוכרחים מפני „קדושת השם" להפרד לא רק מיחידים אלא אפילו מכתות אשר דעותיהן אינן מתאימות לדעותיהם, כי שם ד' לא יקודש רק ע"י התרחקותם מאלה, שלפי דעתם, אינם עושים רצונו של מקום. המה מתרחקים ברחוק גמור אפילו מאלה המתאמצים בכל כחם להקים את „ביתנו הלאומי" על תלו ולחדש את כבוד תורתנו בקדם. אם כל אחד ואחד מחויב לדון את כל אדם לכף זכות, על אחת כמה וכמה שעלינו לצדד בזכות מפלגה שלמה וללמד סניגוריה עליה, וביחוד להביט בעין טובה אל המעשים הענקיים של כתה כזו העוסקת בתחית תורתנו, עמנו וארצנו. לו דרשו וחקרו בדרישות ובחקירות אם נכונות הן האשמות נגדה, לו הביטו בכלל אל מצב עמנו האי-נורמלי הנתון תמיד בין הסרן והפטיש וחייו תלואים לו מנגד, כי הוא שואף אל קרבו למרות רצונו אויר מורעל המסכן את נשמתו, כי אז לא היו מביטים עליו כעל דבר המוטל בספק וכעל דבר הפקר ולא היו פוסקים „חולקים" כלומר: לחלקו לחלקים. לו היו „אלופינו מסבלים" מצוינים במדת הסבלנות והיו מושלים ברוחם, כי עתה „אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו" (תהלים קמד, יד) כלומר: היו מצליחים לכבוש את הרוחות השונות ולהשקיט את סער המחלקת. לו אחזו באמצעים הנכונים כי עתה יכלו לאחות את הקרעים שבעמנו ולחבר את כל החוטים המפוזרים אשר בקרבו.

„אין רואים את הנגעים ביום המעונן". (נגעים פרק ב, משנה ב) צרות ופגעים מעבירים את האדם על דעתו, והוא עושה מעשים כאלה שהם בנגוד

לטבעו ולרצונו, ושהם על אפו ועל חמתו. מאד נאמנים המה דברי חז"ל: „אין אדם נתפס בשעת צערו". (ב"ב טז:) ועפ"י המלצה זו נקל ללמד זכות על ישראל מפני שצרותיו מתחדשות עליו בכל יום „משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב; פגע בו ארי וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי; פגע בו נחש וניצל ממנו שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש, אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות את הראשונות" (ברכות יג׳) „אמר רשב"ג אף אנו מחבבים את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקים". (שבת יג:) והצרות הבאות עליו תכופות ורצופות הביאו אותו לידי כהיית הרוח ודכדוך הנפש. הנסיונות הנוראים שהחרידוהו תמיד החלישו את עצביו והפיגו את טעמו. וכבר יצאו שני פרקליטים גדולים להמליץ טוב על ישראל בסניגוריה זו ומאן נינהו „ר' אלכסנדרי ור"א בן עזריה": „רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות. יהי רצון שתצילנו מידם ונשוב לעשות חקי רצונך בלבב שלם". „יכול אני לפטור את כל העולם מן הדין מיום שחרב בית המקדש ועד עכשיו, שנאמר (ישעיה נא, כא) לכן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין". (ברכות יז׳, עירובין סה׳). בצדק נוכל לבקר את מומי עם השוקט על שמריו, שאינו תלוי בדעת אחרים ואינו זקוק לעזרתם. הכל מוכן ומזומן לפניו, והוא יודע כי הדברים שיש לו המה שלו וידי אחרים לא תשלטנה בהם שלטת. לעם כזה יש ברירה לחיות עפ"י תכונתו וטבעו. אבל מצב עמנו משונה ממצב כל העמים. הוא אינו ברשותו, הוא תולה בדעת אחרים ומוכרח לבטל את רצונו מפני רצונם ואין לו ברירה לסלול לו מסלה בחיים כמו שהוא חפץ. אין עם עני ועשיר בתבל כעם ישראל. עניות ועשירות בו נפגשו. עני הוא לא רק מפני שחסר לו תענוגי עוה"ז ותפנוקיו אלא משולל הוא אפילו הדברים ההכרחיים לתקומתו ולהתפתחותו. אין לו ארץ וממלכה, אין לו מעמד נכון בחיים, אין לו מקלט בטוח, ומטולטל הוא ממקום למקום ואין לו הכבוד שראוי אפילו לעם הפחות שבפחותים. אבל לעומת זה הוא עשיר בצרות ועינויים ובכל מיני יסורים. „עשרה קבים מחלות תקלות וכל מיני פורעניות ירדו לעולם תשעה נטל ישראל ואחד כל העולם כלו". עננים כבדים ושחורים מכסים את שמי ישראל ומאפילים את אור שמשו. מטרות של צרות יורדים עליו בלי הפסק. והאם במצב כזה אשר ישראל נמצא בו נוכל לראות אל נכון את נגעיו? לא! „אין רואים את הנגעים ביום המעונן" ביום המעונן לישראל אשר השמש אינה זורחת לו ורק חשך ואפלה לו מסביב אי אפשר לנו לראות את נגעיו. הנגעים באו עליו לא מגופו ובשרו ולא באשמתו, ורק ע"י סבות חיצוניות. סמני הטומאה הנראים על נגעיו אינם יכולים להחשב לסמני טומאה ממש. סמנים מדומים הם. הם באו רק מחוץ לבשרו. ולכן אפילו הכהנים הגדולים שבעמנו אינם יכולים לטמא אותו. „ביום המעונן" לעמנו על כל אחד ואחד מאתנו לבקש תנחומים לנפשו הנלאה והנדכאה, לחבש את פצעיו ולגהות לו מזור, ולא לזרות מלח על פצעיו האנושים. עלינו לבקש סמים טובים וערבים אשר ירפאוהו ממחלתו, מחלת

הנפש, אבל לא לעשות נתוח בבשרו באיזמל חד. „אזהרה לדיין שיסבול את הצבור, עד כמה? כאשר ישא האמן את הינק" (סנהדרין ח'). אם מנהיגי ישראל וקרבניטיו יתיחסו אליו באותו היחס שהאמן מתיחס ליונק אז ממילא יסבלו את הנגעים שלו ולא יטמאוהו. המה יטיפו מוסר באזנו וידברו על לבו בלי הרף שישמע לעצתם, יראוהו את הדרך הרצויה אבל לא ירחיקוהו. היתכן שהאמן ירחיק את היונק?

רע ומר מצבנו היום. קינת המקונן: „כי גדול כים שברך מי ירפא לך" נתקימה בנו במלא מובן המלה. טבע הים הוא כי הוא הולך וסוער. וע"י רוח שאינה מצויה הוא נעשה כמרקחה וכמו קוים של תלמים. הגלים מתנשאים ודוחפים ודוחקים זה את זה. הם הומים ורועשים וכל אחד ואחד מתנפל כמו בחמה שפוכה על חברו ומתאמץ להכניעו. הגלים אף שרחוקים המה זה מזה בכמותם, יש בהם גדולים בינונים וקטנים, בכ"ז כלם בלי הבדל לוחמים איש את אחיו, והגל הקטן כמו הגדול מתאמץ בשאון ובסופה להתגבר על חברו אף שהוא גדול ממנו הרבה. שבר עמנו הוא דומה לשבר הים. מחלקות שוררות תמיד בינינו. איזה רוח חדש, כלומר: איזה רעיון דתי, איזה אידיאל לאומי, המנשב בקרבנו עושה את ים החיים שלנו כמרקחה ולגלי גלים. בכל מקום שאנו פונים אנו רואים ושומעים מהומות ריבות וקטטות, חרפות וגדופים, התנגדות התרגזות והתנגשות. והחזיון המכאיב ומעציב ביותר הוא, כי המלחמה אשר בינינו היא לא רק בין אנשים הדומים זה לזה באיכותם, בין גדולי התורה וגדולי התורה, בין ת"ח ות"ח, אלא אפילו בין אנשים שאינם עומדים במדרגה אחת ורחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב. מחזה נורא הגורם לנו דכדוך הנפש הוא תמיד לנגד עינינו. אנו רואים איך „גלים קטנים" קטנים בתורה בחכמה ואפילו ביראת שמים מעיזים להתנפל על „גלים גדולים" אלה המה גדולי אומתנו. הדיוטים קופצים בראש וקורחים קרחה בראשי אומתנו ומנהיגיה (למרות הצווי של „לא יקרחו קרחה בראשם") עמי הארץ קוראים את עצמם בשם יראים וחרדים ומנגחים בתואר זה את גאוני ישראל שאפילו את שיחת החולין שלהם אינם מבינים ואי אפשר להם להשיג את יראת השמים שלהם שהיא עפ"י השלחן ערוך. אין מעצור לרוחם, ומרהיבים עוז בנפשם לכנות ת"ח מובהקים בשם „פושעי ישראל" „אפיקורוסים". המה שוכחים או אינם יודעים כי זה „שמבזה ת"ח הוא אפיקורוס" (סנהדרין צט:). בסכין חריף אשר בידם המה נכונים לגזור את הילד לשנים. בקיאים המה בנגעים ואהלות, וכל הדינים השייכים להם שגורים הם בפיהם, זאת אומרת, כי עיניהם צופיות תמיד בנגעי בני אדם ובנגעי בתיהם, וכל מומי חבריהם גלויים וידועים לפניהם ואין נסתר מנגד עיניהם. המה רואים תמיד אפילו את נגעי הראש כלומר: הנגעים של ראשיהם ומנהיגיהם. ואני שואל אותם שאלת ר' יהושע: „אם ת"ח מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם?" (ב"מ נט:) אם הרי ישראל, גאונים ות"ח, מתוכחים אדות השאלות הנוגעות לחיי עמנו, אתם מה לכם להכנים ראשיכם ביניהם?

ישנם מאמרים נפלאים לחז"ל אשר ברוח מליצתם הבליטו את הרעיון הנ"ל

כי היסוד לשלום הוא לבלי בקש חסרונות בחברו ולעבוד אתו יחד בעניני הכלל, אפילו אם דעותיו תהיינה שונות: „אמר ר' יוחנן מאי דכתיב (איוב כה, ב) המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו, מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה" (ר"ה כג:) כלומר: מפני שהמאור הגדול לא ראה בפגימת המאור הקטן היה שלום ביניהם „שהגם שהכחות אשר בבריאה, וכן הראשים הפוקדים עליהם, הם מתנגדים זה לזה, וכ"א פועל פעולה מיוחדת לעצמו מתנגדת אל פעולת זולתו, הוא העומד בראש הסולם וקושר קשרים לאותיות הבריאה, ומחבר ומצרף כל הפרטים להנהגה כוללת שלמה ולספר שלם כתוב במכתב אלהים בחכמה ודעת, כמ"ש יוצר אור ובורא חשך עושה שלום". (מלבי"ם שם) „ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה" (שמות כ, כב) „והרי דברים ק"ו ומה אם אבני מזבח שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות, על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, אמר הקב"ה, לא תניף עליהן ברזל, המטיל שלום בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין ממשלה לממשלה בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבא עליו פורענות" (מכלתא שם).

נמרצה היא ההלכה: „בגדי כהונה כולם אין עושים אותם מעשה מחט אלא מעשה אורג שנאמר מעשה אורג". (רמב"ם הלכות כלי המקדש פ"ח הלכה יט) „המקרע בגדי כהונה לוקה שנאמר לא יקרע". (יומא עב') הכהנים, שהיו מורי העם ללמדו תורה ומצוות ולהראותו את הדרך הטובה, היתה חובתם להוכיחו בנחת ובשלום ולא בדברים „הדוקרים כמחטים" כי רק בדברים טובים ונוחים יכלו לבוא למטרתם. וז"ל בספרי ("כנסת ישראל" דף קיג:) „ובאופן השני בחר אהרן הכהן הגדול, וכמו שנאמר (מלאכי ב, ו) תורת אמת היתה בפיהו, תורתו לאחרים היתה מיוסדת על אדני האמת, האהבה והאחוה, ועולה לא נמצא בשפתיו כלומר: לא הוציא מפיו שום עולה על אחרים, ולא אמר לאיש שסרחת ולא לאשה שסרחת, לכך נאמר (במדבר כ, כט) ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל, אחד אנשים ואחד נשים וכו'. (אבות דרבנו נתן) ומפני שאהרן, היה אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות, הצליח ע"י מדותיו התרומיות וע"י דבריו הרצויים והמתקבלים על הלב להחזיר הרבה בריות למוטב, ומקרבם לתורה, (אבות פרק א, משנה יב) כי יען שהיה אוהב היה גם אהוב ודבריו היו נשמעים". כל מה שהאדם עולה בגדולתו וחשיבותו על אחרים עליו לעלות במדותיו הטובות עליהם ולהיות להם למופת בדבוריו ובמעשיו. ולקח זה היה נחוץ ביחוד לכהנים שהיו שלוחי דרחמנא ללמד את תורתו לעמו. עליהם היה להצטיין במדות טובות ולהתחבב על עמם. ואולי מפני טעם זה היה עליהם ג"כ לשאת בגדים מיוחדים שרמזו על מדות טובות: „כתונת מכפרת וכו' מצנפת מכפרת על גסי הרוח וכו' מעיל מכפר על לשון הרע, ציץ מכפר על עזות פנים" (זבחים פח:). ולכן אפילו השיחות והבטויים של הכהנים היו צריכים להיות נאים ומלבבים, ולבלי הגאיל אותם בעקיצות ונשיכות בכדי להכעים ולהקניט את אלה אשר לא מצאו חן בעיניהם. עליהם היה לאהוב ולכבד את כל אדם, ולא לגרום צער ועגמת נפש שלא לצורך אפילו לאלה שהתנהגותם היתה לא לפי רוחם. אבל

אם הכהנים „קרעו את בגדיהם" כלומר: התנהגותם בנוגע לבריות היתה לא רצויה ויטמאו את עצמם במדותיהם הרעות, לא חסו על כבוד אחרים והשפילו את שמם מפני כבוד עצמם, היו „חיבים מלקות". ואם זר „מקרע בגדי כהונה לוקה" כלומר: הוא מבזה ומחלל מנהיגיו מוריו ומדריכיו, על אחת כמה וכמה שהכהנים חייבים מלקות אם המה בעצמם מחללים את כהונתם. אם „בגדיהם היו עשויים מעשה מחט" אם הרשו לעצמם לדקור את חבריהם בדבורים קשים כמחטים, אם הם התגאו על הצבור יותר מדאי, פסעו פסיעות גסות על ראשי עם קדש, ונשכו ועקצו אותם שלא לצורך, אבדו את חנם וערכם בעיני כל, והבריות הביטו עליהם כעל כהנים פסולים שאינם ראויים לעבודת הקדש. תשובת „שמעיה ואבטליון" לאותו הכהן הגדול שפגע בכבודם בעקיצה חדה, מפני שהעם נהר אחריהם וחלק להם כבוד, תוכיח לנו: „ייתון בני עממין לשלם דעבדין עובדא דאהרן ולא ייתי בר אהרן לשלם דלא עבידא עובדא דאהרן" (יומא עא:)

„על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם" (אבות סוף פרק ראשון). „לפעמים צריך המנהיג להנהיג על פי הדין הגמור ואף שלא יהיה אמת וכו' ולפעמים צריך לאחוז במדת האמת ואפילו תהיה כנגד הדין וכו' ולפעמים צריך להעלים עין משניהם ולרדוף אחרי השלום כפי מה שיראה בשכלו כי בזה תתקימנה הדת והאמונה וכו' ". (מדרש שמואל בשם הר' מתתיה היצהרי) נפלא מאד הוא הציור לחז"ל: „א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לברא את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כתים כתים וחבורות חבורות; מהן אמרו אל יברא ומהן אמרו יברא וכו' חסד אמר יברא שהוא גומל חסדים ואמת אמר אל יברא שכולו שקרים, צדק אמר יברא שהוא עושה צדקות שלום אמר אל יברא דכוליה קטטה; מה עשה הקב"ה נטל האמת והשליכה לארץ". (מ"ר בראשית פ"ח) ד' לא השליך את השלום לארץ אף שהוא ג"כ התנגד לבריאת האדם, מדוע? אמנם כבר החליטו חז"ל בכמה מקומות שמפני דרכי שלום מותר לכחד את האמת ולשקר (עיין יבמות סה: כתובות יז', אבות דרבנו נתן פרק יב, מדרש שמואל הנ"ל) ולכן הקטגוריה של השלום על האדם שהוא קנתרן בטלה מאליה, מפני שיש דרך לאדם לבלי לגרום מחלקות בהעלימו את האמת שהותר לו זאת מפני דרכי שלום. טענת השלום נגד בריאת האדם היתה צודקת כל זמן שהאמת לא הושלכה לארץ, מפני שהאמת כשומר נאמן בודאי היתה שומרת מוצא שפתיו ומנעתהו מלבטא דברים כאלה שלא היו חתומים בחתימתה כי כשרים הם, והיא הפריעתהו מלכחד אותה ולהסתירה תחת לשונו, והאדם היה מוכרח לגלות את האמת כמו שהיא ולהעמידה ערומה בלא שום לבוש שנעבד בבית חרשת של כזבי. וע"י גלוי האמת בכל דבר כמו־שהיא הלוא בהכרח היתה המחלקת מתרבה בעולם, אבל כאשר הקב"ה השליך את האמת ארצה נסתתמה טענת השלום ולא היה צריך הקב"ה להפטר ממנו, כי בהשלכת האמת ארצה הוכיח ד' לשלום כי לא לו להתוות דרכו תמיד עפ"י תכנית האמת, ולטובת קיום העולם והתפתחותו לא רק שמותר לו אלא אף מצוה להעלים את האמת ולעשות דרכו באין מעצור ומפריע על פי רוחו הוא.

מעלת השלום היא גדולה כ"כ עד שמרדכי שהיה „משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים" נשתבח בשבח זה: „רצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו". (סוף מגלת אסתר) יהדותו של מרדכי היתה למופת לדורו ולדורות הבאים. עליו הכתוב אומר: „איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי". אף שהיתה לו דריסת הרגל בחצר המלך והתרועע עם הפרתמים ושרי המדינות בכ"ז לא הסתיר את יהדותו והיה „איש יהודי" במלא מובן המלה ולא שנה אפילו את שמו העברי והיה נקרא בשם „מרדכי" ולא מארקס בלע"ז. הוא „היה שקול בדורו כמשה בדורו וכו' מה משה עמד בפרץ וכו' אף מרדכי וכו' איש יהודי, למה נקרא שמו יהודי והלא ימיני הוא? לפי שייחד שמו של הקב"ה כנגד כל באי עולם וכו' ולפיכך נקרא יהודי אל תקרי יהודי אלא יחידי" (מ"ר שם) „מרדכי נקרא ראש לכל הבשמים וכו' מר דרור ומתרגמינן מרי־דכי". (מגילה י:) הוא היה מיושבי לשכת הגזית בסוד הסנהדרין, ובהיותו „בלשן" ויודע בשבעים לשונות היה יכול להשיב על השאלות הקשות בפסקי הדינים ובעבור זה נקרא גם „פתחיה שפותח בדברים". (שקלים פרק ה' הלכה ב, מנחות סה:) ולבעל אשכלות כמרדכי היה בלי ספק שיח ושיג עם אחיו מכל הסוגים, אפילו עם פורקי עול התורה והמצוה ועם מתבוללים למחצה לשליש ולרביע, ובכ"ז לא כעס ולא קצף עליהם, לא חרפם ולא הכלימם, ורק היה „דובר שלום לכל זרעו" לרבות אפילו אלה שדעותיהם היו למורת רוחו „והגם שהיה משנה על כל המדינה וממונה על היהודים בפרטות, מ"מ היה רצוי לרוב אחיו, כי היה בכל עניניו דורש אך טוב לעמו, ולא התנהג עמם בתוקף וחזקה רק בשלום ובמישור". (מלבי"ם שם) וע"י דרכו זו דרך השלום הצליח לכנס את כל היהודים שהיו בשושן ולפעול עליהם שימלאו את בקשת אסתר ופקודתה לצום שלשת ימים לילה ויום. והיתכן שאנשים חפשים בדעות שאך עתה „נהנו מסעודתו של אותו רשע והשתחוו לצלם" שמעו לעצה נבערה כזו (לדעתם) כי ע"י צומות יושע ישראל? בלי ספק שדעתם היתה שיותר טוב היה להם לשלוף את חרבם מתערה ולערוך מלחמה עם שונאיהם ולמות כגבורים מאשר לענות בצום נפשם ולהתחבא במסתרים מפני רודפיהם. אם איש אחר היה מציע להם דבר כזה בודאי היו שוחקים על חלומותיו ועל דבריו והיו יורקים בפניו. אבל אפילו אחד לא המר את פקודת מרדכי בשם אסתר מפני שהיה חביב עליהם. הוא היה רצוי ואהוב לרוב אחיו מפני שאהב אותם ורדף אחרי השלום ולכן הצליח לאחד את כל המפלגות בנוגע לשאלת האומה. ומפני שמרדכי היה „דובר שלום לכל זרעו" היה באמת „דורש טוב לעמו" יען שעי"ז עלה בידו לבטל את הגזרות הרעות על ישראל ולהרים את קרנו.

אמנם מצינו ג"כ מאמרים לחז"ל המדברים בגנותה של אחדות בין צדיקים ובין רשעים. ובעלי הרמזים לקחו להם הלכות בענינים שונים והתאימו אותם לרוחם ודעתם כי צדיק המתחבר לרשע הוא נעשה כמוהו: „כל המחובר לו הרי הוא כמוהו" „כל המחובר לטמא טמא כל המחובר לטהור טהור" „ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה" „אוי לרשע אוי לשכנו טוב לצדיק טוב

לשכנו" „שכן עם טמאים טמא עם טהורים טהור" „הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע" (שבת מח: כלים פי"ב משנה ב, ב"ק צב: מכות ה: סוף סוכה, חולין סה: אבות פ"א) אין לכחד כי אף שהשלום הוא כלי שמחזיק ברכה לישראל, אבל ישנם דברים היוצאים מן הכלל והשלום אינו נחשב להם לברכה כלל וכלל. ישנם מקומות וענינים אשר השלום אינו הולמם, ומצוה להפריד בין הדבקים. ישנם קשרים בין מפלגות שונות שאנו מחויבים לנתקם, מפני שע"י השלום אשר ביניהן הן משחיתות הרבה דברים טובים ומאפילות את אור השמש. חז"ל שדברו תמיד בלשון קצרה הביעו את הרעיון הזה במלים אחדות: „פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם". (סנהדרין עב:) אחדות בין אנשים ישרים ותמימים היא מקור ברכה לעולם. היא תהיה היסוד למעשים טובים צדקה וחסד ותשא פרי ברכה אשר כל אחד יתענג ממנו; ולהפך התחברות בין אנשים רעים וחטאים היא קללה, וסכנה לכל העולם כרוכה בה. פרי התאגדותם תהיינה מדות ומעשים רעים, חמה וקצף, חצים וכדורי משחית שישחיתו כל חלקה טובה. אנשים רעים וחטאים ע"י הקשר שביניהם יהיו כמלאכי מות ומלאי עינים לארוב לדמי אנשים תמימים אשר לא יתנו יד לאגודתם. המה לא ירתעו לאחור ואימה לא תפול עליהם מלאחוז אפילו באמצעים היותר מגונים בכדי לבצע זוממם. מעשה דור ההפלגה יפיץ אור על נקודה זו.

אנו קוראים: „ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ: וירד ד' לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם: ויאמר ד' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות: הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו" (בראשית יא, ד, ה, ו, ז). מפרשי התורה בשפה אחת ודברים אחדים הקשו מדוע חרה אף ד' על אנשי דור ההפלגה והפיצם על פני תבל? איזה עול עשו ומה היתה חטאתם? האם מפני שהיו להם שפה אחת ודברים אחדים? או מפני שחפצו לבנות עיר ומגדל אשר ראשו בשמים? אמנם הנחת היסוד לחז"ל „פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם" תפתר לנו את המבוכות הנופלות בענין זה. אנשי דור ההפלגה היו כלם עובדי גלילים, לא ידעו את ד' ולא נגה עליהם אור הדעת והמוסר. וד' ראה כי במצב שהיו אז לא יכלו להתפתח ולהתקדם בדרך המוסר והדעת, מפני שהתחברותם זה לזה, התבדלותם, והתבצרם במגדל סגור ומסוגר היו מפריעים אותם מלצעוד אף צעד אחד קדימה בדרך ד'. המה היו אחים בדעה אחת וכאיש אחד התאחדו להפיץ אמונות זרות ודעות נפסדות בכל מקום שידם היתה מגעת. חסמו את הדרך בפני כל כח אשר היה בידו לפקוח את עיניהם ולהוכיחם כי טועים ותועים המה, לשרש מקרבם אמונתם בגלולים ולטעת בלבותיהם נטעי האמונה בד' עלת כל העלת וסבת כל הסבות. המגדל היה חומה בצורה אשר קרני אור הדעת והמוסר לא יכלו לחדור אל תוכו. ואם בני דור ההפלגה היו מתבצרים במגדל וחיו לפי רוחם כי אז מלבד שהמה בעצמם לא היו מתקדמים אלא עוד היו מרעילים את העולם כלו. לו התאחדו שמה כאיש אחד כי עתה בלי ספק שהיו מפילים חתיתם על כל אלה שהיו מסרבים

להספח לאגדתם. ובכדי להפריעם מלגשם מחשבתם הרעה היה נחוץ להרוס את אגדתם ולהפיצם על פני התבל. וזהו מה שבארו הכתובים: „ויהי כל הארץ שפה אחת" ולא היה כדאי לשים לב לזה מפני ששום סכנה לא היתה נשקפת מזה שדברו בשפה אחת, אבל מלבד שהיתה להם שפה אחת עוד דברו „דברים אחרים" כלומר: התאחדו בכל דעותיהם ודבריהם ומה שאמר האחד הסכים השני, ואחדים היו בכל דבר ובכל ענין. חחליטו לבנות „עיר ומגדל וראשו בשמים". המה בסכלותם ובבערותם האמינו כי לא תקצר ידם לבנות מגדל כזה אשר יחבר שמים וארץ והמה יקחו תחת הנהלתם את כל הענינים אשר בארץ ובשמים, כל הענינים הגשמיים והרוחניים, והתפארו ואמרו „ונעשה לנו שם" בזאת אשר שאיפתנו תתגשם. אז „וירד ד' לראות את העיר ואת המגדל". האדם אשר עיניו רק לנוכח תבטנה ואי אפשר לו לראות מה שטמון בחיק העתיד לא היה יכול לראות את הסכנה הגדולה שהיתה נשקפת מאגדתם. יוכל היות כי האדם קצר הראות עוד היה מרים על נס בשבחות ובתהלות את השלום שהיה שורר בין בני דור ההפלגה. אבל „וירד ד' לראות" הוא אשר עיניו משוטטות בכל העולם מראשו ועד סופו, הוא הקורא את מחשבות האדם ותחבולותיו כמו מעל ספר פתוח, ראה כי העיר והמגדל אשר חפצו לבנות, בלב אחד ובדעה אחת, יהיו מכשולים נוראים על דרך השתלמות האדם ושכלולו הרוחני, כי בוני המגדל לא יתנו לפזר את ענני הבערות שהחשיכו את התבל. והסבה ההאשית שתגרום זאת תהיה מפני „הן עם אחד ושפה אחת לכלם" כי המה מתאחדים בכל עניניהם, שאיפה אחת, קול אחד ושפה אחת לכלם „וזה החלם לעשות" כלומר: השלום השורר ביניהם הוא התחלה למעשיהם, והוא יהיה הבסים לעיר והמגדל אשר בדעתם לבנות. כי מפני שחזקה היא אגודתם ורעיון אחד מאגד את כל חבריה, בטח יצליחו לבצר את עמדתם, ולהשריש כה עמוק את דעתם הנבערה בלבותיהם עד שיוכלו לעמוד אפילו בפני רוחות סוערות, „ועתה" אחרי שהם מאוחדים בדעותיהם ובפעולותיהם „לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות" כלומר: יצליחו לחזק את דעותיהם הנפסדות, ולא תהיה האפשרות לשום איש לפקוח את עיניהם ולהוכיחם כי טועים ותועים המה, מפני שהדרך להם תהיה חסומה בפני כל איש. ולכן העצה היותר טובה לסכל את תחבולתם ולהפריעם ממחשבתם הרעה היא לנתק את קשר השלום שביניהם ולבלול את שפתם „אשר לא ישמעו איש שפת רעהו" „זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו" (רש"י). ואפשר לפרש את הדברים האלה „אשר לא ישמעו איש שפת רעהו" כפשוטם וכמשמעם, כי כל אחד ואחד „לא ישמע לשפת רעהו" כלומר: לדעתו, כי מפני שחברו אמר כך הוא יאמר ההיפך, אף שבלבו ידע כי האמת היא עם חברו בכ"ז לא יסכים לו כדי להכעיסו ולהקניטו. ומסופר על אחד שהוזמן לאספה נחוצה, וכאשר שאלהו חברו מה תהיה דעתו אדות הענין שיעלה על שלחן האספה? היתה תשובתו: כי אי אפשר לו להביע את דעתו עתה, ורק כאשר ישמע על האספה את דעת הפלוני אז יגיד הוא את ההיפך. בלבול שפתם היה לא בזה ששפת האחד היתה זרה לשני כי אם בזה שהיתה ערבובית הדעות. מבוכה היתה ביניהם, התקוטטו ורבו זה עם זה, וכל

אחד ואחד היה מתכוין לקנתר את חברו, ואם אחד אמר על יום שהוא יום אמר השני שהוא לילה, אף שהוא בעצמו ידע כי דעתו היתה נגד המציאות.

אמנם כן, כמו שהשלום הוא היסוד לכל דבר טוב ומועיל אם הוא קבע את מקומו בין אנשים טובים כן הוא המקור לכל דבר רע ומשחת אם מקומו הוא בין אנשים רעים. כל החברות אף הרעות מבקשות את השלום ומתאמצות ששלום יהיה בין כל חבריהן השונים, מפני שהן יודעות היטב כי בלעדיו לא תתקימנה. „חמשה דברים צוה כנען את בניו, אהבו זה את זה ואהבו את הגזל, ואהבו את הזמה, ושנאו את אדוניכם, ואל תדברו אמת". (פסחים קיג :) אף שמטרת כנען בצואתו לבניו היתה שיעשו דברים מגונים ומכוערים בכ"ז מצא לנכון להורותם ג"כ מדה טובה והיא „שיאהבו זה את זה" מפני שהוא כחכם גדול ובעל נסיון ידע מראש כי לא תכון חברתם לעשות מעשים רעים ובזויים אם חבריה השונים לא יהיו מחוברים זה לזה בחוטי האהבה. אם המה ישנאו את אדוניהם ובסתר ירקמו רשתות להפילהו למרחפות הלא מרה תהיה אחריתם אם אחד מהם יגלה לו את מחשבותיהם ותחבולותיהם עליו. לחברה כזו אשר מטבע שלה היא שקר ותרמית, וכל מגמתה היא להלשין על אנשים ישרים ותמימים אשר אין עול בכפם, ולבקש תחבולות איך להבאיש את ריחם בעיני ההמון אשר עפ"י רוב אינו יודע להבדיל בין אמת לשקר, ולעור גם את עיני חכמים באבק השקר, שלום נחוץ לה למען קיומה, כי אם חבריה יריבו איש את אחיו כי עתה ידעו בקהל מעשיה הרעים, יגלה קלונה ברבים ותהיה לבוז ולחרפה וסופה להבטל. ולכן כנען בשביל להגן על אגודת בניו שהפרוגרמה שלה כללה את הענינים, גזל וזמה שנאה ושקר, צוה להם שיאהבו זה את זה, מפני שלא תהיה לה שום תקומה אם השלום יופר בין חבריה. הוא הקדים את השלום בתור הקדמה לצואתו לבניו בכדי שיוכלו באין מגור ופחד לעשות ככל העולה על רוחם, לתור אחרי לבבם ואחרי עיניהם „לגזול ולזנות לשנוא את חבריהם ולשקר בם".

הגאון בעל „החת"ס" זצ"ל בדברו במעלת הפזור לרשעים שם את הרעיון הזה בפי חז"ל בתארם את אהרן בתור „אוהב שלום ורודף שלום" כי אהרן מצד אחד היה „אוהב שלום" והשתדל לעשות שלום בין האנשים שהיו רחוקים זה מזה; אבל מצד השני היה „רודף שלום" כלומר: רדף את השלום ועשה פרוד בין האנשים שהיו מאוחדים בדעה אחת. אהרן בחן ובדק את תכונת האנשים שהשלום היה ביניהם וחקר לדעת את מטרתם. אם מגמתם היתה לחזק את העמודים שהעולם עומד עליהם: „תורה עבודה וגמילות חסדים" אז התאמץ לאחוז בכל האמצעים אף המגונים, כגון לדבר שקר, בשביל קיום השלום שהיה ביניהם: „שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה הלך אהרן וישב אצל אחד מהם, א"ל בני ראה! חברך מהו אומר? מטרף את לבו וקורע את בגדיו, אומר אוי לי! היאך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו; הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו; והולך אהרן ויושב אצל האחר וא"ל בני ראה! וכו' הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו, וכשנפגשו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה וכו'". (אבות דרבנו נתן פרק יב) אבל אם אנשי איזו חברה שהיו רחוקים מתורה וד"א, ובכח האלמות והתקיפות

דרסו תחת רגליהם את חקי הצדק והיושר וחפצו לכבוש כל עניני הכלל ולסדרם ולנהלם לפי רוחם הם, אז השתדל לבטל את החברה בכדי לשום לאל ולאפס את מטרתה הרעה שהציבה לה. ועי"ז ראיתי מפרשים במטעמי הרמז את מליצת חז"ל: „ויו דשלום קטיעה". (קידושין סו:) הויו משמש על שני פנים, פעם הוא מחבר את הנושאים והנשואים כמו „ויבא משה ואהרן" „אביך הלוא אכל ושתה" (שמות ז, י; ירמיה כב,טו) ופעם הוא מחלק כמו „ומכה אביו ואמו" (שמות כא, טו) שהפרוש הוא או אביו או אמו. תכונת השלום היא דומה לויו, כי פעם עלינו לשמור את השלום ולחבר את הנושאים, ופעם עלינו לחלק את השלום ולהפריד בין הדבקים. ולפי"ז טובה היא מאד מליצת חז"ל „ויו דשלום קטיעה" כי השלום תלוי במקום ובזמן, ופעם עלינו לשמור אותו ופעם עלינו לבטלו.

הרי לפניך קורא יקר שתי מחנות של חכמי עמנו אשר אינן מתאחדות בדעותיהן ארות השלום והפרוד. האחת מצד זה צמצמה והקטינה את מדת השלום, קבעה לו גבולים מכל רוחותיו והזהירה אותו: עד פה תבוא ולא תוסיף! אל תצא מתחומך ואל תעבור אפילו פסיעה אחת מעבר הגבולים שגבלנו לך פן תעשה שמות בעולם היהדות. היא אסרה את השלום באזקים ושללה ממנו חפש ודרור, ועל כל מדרך כף רגל על השלום לקחת רשיון אם לעשות שליחותו באמונה ולהלחם עם שונאיו אלה בעלי המחלקות, או לעשות שלום עם המחלקת עצמה ולדור עמה בכפיפה אחת. ומצד זה המחנה השניה הרחיבה את מדת השלום, נתנה לו „ממשלה אוטונומית" ופקדה עליו שאל ימעל בשליחותו שליחת הקודש, לקרב את הלבבות ולאחד את הרוחות השונים ולהפיח בהם נשמת חיים. היא הזהירתהו: אל תירא ואל תחת מפני שונאך המחלקת, אל תפקפק יותר מדאי ואל תטיל ספקות הרבה במעשיך פן תכנס בגבול המחלקת ותכשל בהסגת גבול; לך בכחך בשם ד' והוא יצליח דרכך! ורק אם תוכח למעלה מכל ספק כי לא נאה לך להזדקק אל איזה ענין אז תעזוב את מקומך ותתן לבעל דבבך לעשות כרצונו וכחפצו. והנה אנחנו בשמענו את הוכוחים הנלהבים בין שתי המחנות אשר בעמנו ארות ממשלת השלום, אנו עומרים נבוכים ונדהמים מבלי דעת עם מי הצדק ועל מי להשען. ולכן הרבה מעמנו מפני חסרון ידיעה זו פוסחים על שתי הסעיפים. פעם הם נוטים לצד זה ופעם הם נוטים לצד השני; פעם המה מהללים את שתי המחנות ואומרים אלו ואלו דברי אלהים חיים, כי יש פנים לכאן ולכאן; ופעם המה מבקרים קשה את שתיהן וחושדים אותן כי אין האמת נוכח פניהן. ובכדי לצאת ממבוכה זו עלינו לקבוע כללים ראשיים בענין זה למען דעת איזו היא הדרך הישרה והסלולה אשר לא נכשל בלכתנו בה. עלינו לבקר בעין צופיה וברצינות את תכונת ההתחלקית וההתפלגות לשם ד' שקרו ויאתיו בין המפלגות השונות שהיו בעמנו מעת שהיה לגוי, והן תהיינה לנו לעינים להראות לנו מתי יש לנו הרשות, ועוד מצוה, להפרד מיחיד או אפילו מצבור.

א) הפרוד הראשון בעולם היה בין אברהם אבינו ולוט: „הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה". (בראשית יג, ט) הצעת אברהם אבינו ללוט שיפרד מעליו היא לכאורה כחידה סתומה בעינינו, היתכן

שאברהם אבינו שהיה סמל הטוב והרחמים, סמל השלום וכל המדות הטובות, ואשר הצטיין בהתקרבותו אפילו לפראים, האכילם הלבישם והנעילם והראה להם פנים שוחקות, הציע ללוט בן אחיו שיתרחק ממנו לגמרי בשביל הריב שהיה בין רועיו ובין רועי לוט? מה ראה אברהם להרחיקו ממנו ולעזבהו לנפשו במדבר גדול אשר נסיונות רבים היו מקיפים אותו והיה עלול להשליך אחרי גוו את כל הלמודים הטובים אשר הוא בעצמו השריש בלבו? אבל חז"ל כדרכם בקדש פתרו חידה זו באמרם כי סבת הפרוד בין אברהם ולוט היתה מפני שלוט החל לקצץ בנטיעות היפות אשר נטע אברהם בכרם ד" צבאות: „בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאה זמומה ובהמתו של לוט לא היתה יוצאה זמומה, היו אומרים להם רועי אברהם הותר הגזל? היו אומרים להם רועי לוט כך אמר הקב"ה לאברהם, לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית יב, ז) ואברהם פרדה עקרה ואינו מוליד, למחר הוא מת ולוט בן אחיו יורשו ואין אכלין מדידהון אינון אכלין וכו׳". (מ"ר שם) „וישא לוט את עיניו (שם יג, י) כל הפסוק הזה ע"ש עברה נאמר וכו׳ אח נפשע מקרית עז (משלי יח, יט) זה לוט שפירש מאברהם" (נזיר כג׳) „ויסע לוט מקדם (שם פסוק יא) הסיע עצמו מקדמונו של עולם ואמר אי אפשי לא באברם ולא באלהותו" (מ"ר שם) „ולא נשא אותם הארץ" (שם פסוק ו) „וזה היה משני טעמים, א) כי היה רכושם רב, וצר להם המקום, ב) ולא יכלו לשבת יחדו, כי לוט התחיל להתפרד מדעות אברהם וממנהגיו וכו׳" (מלבי"ם). ויפה היא ההלצה שראיתי על דברי המ"ר: „וכי אחים היו? אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו". שמו של אברהם היה מקודש ונחשב לנשיא אלהים בכל מקום שבא, ולכן דברי מוסרו נכנסו בלבות שומעיו. אברהם בראותו כי לוט יצא לתרבות רעה וכפר אפילו במציאות ד׳ חשש כי לוט על נקלה יהרוס את כל המזבחות שהוא יבנה לשם ד׳, כי באותו המקום שהוא ישתדל להשריש בלבות האנשים את האמונה בד׳ יבא לוט מיד ויבטל את דבריו וידרש את ההפך ממה שדרש הוא, ויאמר על עצמו שהוא הוא אברהם ולא יחשש שמא יתבדה מפני שקלסתר פניו היה דומה לשל אברהם ואי אפשר היה לשום איש להבדיל ביניהם. ולכן אמר לו אברהם „כי אנשים אחים אנחנו" כלומר: דומים אנו זה לזה בקלסתר פנינו, וכל עבודתי עבודת הקודש היא בסכנה אם תהיה עמי יחד ולכן „הפרד נא מעלי". הרי לפניך קורא יקר כי חז"ל יגעו וטרחו להצדיק את אברהם אבינו על שהרחיק את לוט ממנו, והמה בהסתכלותם העמוקה בכל דבר וענין החליטו כי סבת הפרוד בין אברהם ולוט לא היתה בשביל חלוקי דעות כאלה שאברהם היה יכול להיות מעביר על מדותיו, ולותר מדעותיו היסודיות באמונת ד׳ ולעבוד יחד עם לוט, כי תהום נורא הבדיל ביניהם ואי אפשר היה לאברהם, למרות רוחו ורצונו, להשלים אתו, ולא היתה לו דרך אחרת רק לאחוז במדה הקיצונית ולשלח את לוט מעל פניו.

ב) **בימי השופטים** התלקח פרוד גדול בין בני ישראל ובין בני בנימין: „ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה". (שופטים כא, א) מי שיש לו מוח בקדקדו לא יקח לו למשל את המאורע הנורא של הפילגש

בגבעה בתור ראיה ואות על הענין שאנו דנים עליו, מפני שאין אף דמיון קל בינו ובין המשל. התנהגותם של אנשי הגבעה היתה דומה לזו של הסדומים. מנהגם היה כמו בסדום לסגור דלתותיהם בפני כל אורח אף שלא היה צר להם המקום ולא חסר להם כל דבר. (ועיין בעקדת יצחק שער כ) וכאשר סר האיש הלוי שגר בירכתי הר אפרים עם פילגשו מבית לחם יהודה ללון בגבעה לא היה איש שאספם הביתה. וכאשר חמל עליהם לבסוף איש זקן והביאם לביתו אז אנשי העיר אנשי בליעל התנפלו עליהם ויתעללו בפילגשו ותמת. וכאשר שלחו שבטי בני ישראל אנשים אל בני בנימין בבקשה לבער את הרעה מקרבם, הנה מלבד שלא שמעו לקולם ולא הוציאו את החוטאים עוד התאספו לצאת למלחמה עליהם. מקרה זה הוכיח למדי כי כל שבט בנימין היה רחוק מתורת ד׳ תורת המוסר והרחמנות. ולכן נשבעו בני ישראל בכעסם שלא לתת בנותיהם לבנימין לאשה. אבל אחרי כן התעורר רגש הרחמים בלבם וישאו קולם ויבכו בכי גדול, נחמו על מעשיהם ויבקשו עצות (למרות השבועה שנשבעו) איך להמציא נשים לבני בנימין כדי שלא ימחה שבט מישראל.

ג) **הרחקת השמרונים** מלקחת חלק בבנין ההיכל לד׳ ישראל: „ויגשו אל זרבבל ואל ראשי האבות ויאמרו להם נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא אנחנו זבחים מימי אסר חדון מלך אשור המעלה אותנו פה: ויאמר להם זרבבל וישוע ושאר ראשי האבות לישראל לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו כי אנחנו יחד נבנה לד׳ אלהי ישראל כאשר צונו המלך כורש מלך פרס". (עזרא ד, ב, ג) אולם ראיה זו היא מופרכת מאליה וכמעט שאין כדאי להעלותה על הגליון וחבל על אבוד הזמן והניר והדיו. הפסוק בעצמו קראם בשם „צרי יהודה ובנימין". (שם פסוק א) גזע מחצבתם לא היה מבני ישראל ורק מלך אשור הביאם מבבל ומכותה ומעוא וספרוים והושיבם בערי שמרון תחת בני ישראל אשר הגלם משם (מלכים ב, יז, כד) ויען שרובם באו מכותה היו נקראים בשם זה. ואף לאחר שנתגיירו עבדו את ד׳ בשיתוף וכמו שהעידו הכתובים: „את ד׳ היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים אשר הגלו אתם משם". (שם פסוק לג, ועיין שם במפרשים) ואף למ"ד „כותים גרי אמת הם והלכה כדברי האומר כולם גרים הם, אף גרי האריות" (יבמות כד:) הוא מפני שנתגיירו אחרי כן באמת ועזבו לגמרי את אלהיהם. (תום׳ שם בר"ה הלכה, ובתום׳ ד"ה קסבר, חולין ג:) וסוף מעשה הוכיח על מחשבתם הרעה כי בנו להם היכל בהר גריזים ועבדו שם ע"ז בדמות יונה ולכן עשאום חז"ל כנכרים גמורים. (ועיין בפירוש המשניות להרמב"ם למסכת ברכות סוף פרק ח) והנה ידוע כי „הכותים" או כמו שהיו קוראים לעצמם בשם „שמרונים" נתנו ידם בכל שעת הכשר לצרי ישראל וירדפום באף ובחמה.

ד) **צדוקים ובייתוסים.** כת הצדוקים היתה תולדת המתיונים שהביאו כל הצרות על אחיהם בימי „אנטיוכוס אפיפנוס" וחפצו שישראל יתבולל בין היונים. הצדוקים התנגדו למסורת התורה שבע"פ, לא האמינו בתחית המתים וכפרו בביאת המשיח. כחשו בכל יסודי הדת ויאמרו „הנה ככל הגוים בית ישראל". הצדוקים הלשינו על הפרושים חכמי התורה ומאורי ישראל בכל שעת הכשר. על ידם

נהרגו חכמי ישראל וכמו שמסופר (קידושין סו׳) „מעשה בינאי המלך וכו׳ (יוחנן הורקנוס) ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל וכו׳ והיה שם אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו, ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך ינאי המלך לבם של פרושים עליך ! וכו׳ ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן שהיו אומרים אמו נשבית במודיעים, ויבוקש הדבר ולא נמצא ויבדלו חכמי ישראל בזעם וכו׳ מיד ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירה ויהרגו כל חכמי ישראל וכו׳". „ביוסיפון" הובא ספור זה בהוספת דברים וביותר באור : „אבל הדבר (כי לבם של פרושים היה על ינאי) היה שקר, ולכן כל הפרושים וגם הורקנוס כעסו עליו מאד (על אלעזר) אבל הורקנוס היה לו אוהב נאמן מהצדוקים ושמו יונתן והוא השתדל להעלות חמת יוחנן הורקנוס על הפרושים בהוכיחו כי אלעזר לא בדה זאת מלבו וכי הפרושים דברו מתוך גרונו" והצדוקים פעלו אז על ינאי המלך שיבטל כל אסורי דרבנן ותקנותיהם שתקנו והוסיפו על התורה שבכתב.

ה) **הקראים.** מובן מאליו כי אין מטרתי פה לברר מי הרה וילד כתה זו, אם השתלשלה מהצדוקים, וחכמים רבים מכנים אותם בשם צדוקים (עיין במאור עינים חלק אמרי בינה פ"ג) או שמיסדה היה „ענן בן דוד" בתחלת תקופת הגאונים, או כדעת „ר׳ יהודה הלוי" ז"ל שראשית צמיחתה היתה בזמן ינאי המלך שהרג את הפרושים. (כוזרי מאמר ג סימן סה) בין כך ובין כך אין חלוקי דעות בנוגע לשיטת הקראים. הכל מודים כי הקראים כפרו בתורה שבעל פה ויתאמצו להרוס מן המסד ועד הטפחות את ההיכל הגדול של תורה שבע"פ שהוקם ע"י האדריכלים היותר מומחים עפ"י תכנית התורה שבכתב. וכל מי שאינו חפץ למרוד באמת הלא יודה כי ההיכל הזה היה לנו המבצר היותר חזק אשר בו התבצרנו בכל התקופות השונות מפני ההתנפלויות של שונאינו שחפצו להכחידנו מגוי. מי יכול לכחד כי התורה שבע"פ היא חיינו ואורך ימינו בתור עם ולולא היא כי עתה לא נשאר לנו שם ושארית בארץ. הקראים בדאו להם חקים ומשפטים בנגוד לדתנו. פתגמם היה : „חפישו באורייתא שפיר" כלומר : תורת כל אחד בידו ורשות לו לבאר תורת ד׳ כפי תאות לבו ונטית רוחו. ולכן לזכרון עולם ולברכה יהיו אלה איתני ומצוקי התבל אשר בשביל הצלת אומתנו מטמיעה והתבוללות עשו נתוח בבשרה וחתכו ממנה את האבר הרקוב והמעופש אשר בלי שום ספק היה מרעיל את האברים הבריאים. במצב כזה בודאי שחוב קדוש היה מוטל על קרבניטי האומה להקהל ולעמוד על נפשם ואמונתם ולהציל את הסגולה היקרה שהפיחה נשמת חיים בעמנו. לא היתה להם תרופה אחרת כי אם לעשות מחיצת ברזל שתבדיל בינינו ובין הקראים מפני ש„הקרעים אינם מתאחים לעולם" (מליצת רס"ג ז"ל).

ו) **תנועת הריפורם.** גאוני עמנו גזרו להתרחק ממחוללי תנועת הריפורם וממחזיקיה. גזרה זו היתה הכרחית בתור שמירה והגנה על היהדות המסורתית. אין כל ספק בדבר כי לולא היו גאוני עמנו אוחזים בכל תקפם בשיטת ההתחלקות כי עתה היתה תנועת הריפורם מתפשטת בכל שדרות עמנו והיהדות היתה מקבלת

צורה אחרת לגמרי. כי התקנות שהמתקנים התקינו והנהיגו בחיוב או בשלילה בבתי כנסיותיהם, במפעלי הצבור ובכל מקום שידם הגיעה היו זרות לרוח ישראל, והיו חתירה ממש תחת יסודי היהדות. מגמת יוצרי הריפורם היתה לא רק מחיקת ה„במה מדליקין" וה„יקום פורקן" מהסדור כי אם שנוי והעברת צורת היהדות, בטול הדברים שבקדושה והתאמת בתי כנסיותיהם מטיפיהם חזניהם ושמשיהם לרוח שכניהם, לחקות אותם בקופים ולהדמות אליהם בכל הדקדוקים. הם מחו מסדוריהם את כל התפלות לשיבת ציון וירושלים ופרקו מעליהם לאט לאט את עול התורה ומצותיה. היו עוד גרועים מהקראים יען שהכחישו אפילו בתורה שבכתב והיא היתה בידם כחמר ביד היוצר. המה הזניחו את אלה המצוות שלפי דעתם לא היו לפי רוח הזמן והמקום. ולכן בראות גדולי אומתנו את המהפכה הגדולה בחיי עמנו הרוחניים ע"י המתבוללים, וכי גם הרבה מאחינו היראים והתמימים שדרכם להאמין לכל מי שמדבר בשם הדת ופושט טלפיו להראות כי יש לו סמני טהרה היו עלולים להגרר אחרי המתקנים החדשים, היו מוכרחים להזהיר את ההמון הפשוט שיברך ברכת „המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחשך" כלומר: שיבדיל את עצמו מן המתעים ששאפו לחלל את קדשי עמנו ולכבות את נר היהדות. עינינו הרואות בדורנו זה כי אף אחרי כל האזהרות הגדרים והסיגים שעשו גאוני עמנו כדי לעצור את ההתפשטות של תנועת הריפורם בכ"ז היא חדרה לאט לאט אפילו לבתי הכנסיות של היראים במדינות שונות וחותמה טבוע על הרבה עניני הדת. מזה נוכל לשער את הסכנה הגדולה שתנועת הריפורם היתה מביאה על היהדות לולא הצרו גאונינו את צעדיה בקבעם גבולים ותחומים בין היהדות המסורתית והריפורם בכדי שלא תושפע הראשונה מהאחרונה.

אם נבקר בעין צופיה את האופי של הכתות הנ"ל אז נחליט בלי שום ספק כי החכמים בתקופות הנ"ל טוב עשו בזה שהזהירו את עמם לכתוב ספר כריתות לכתות האלו מפני שהם מצאו בהן „ערות דבר" ב„הקדיחן את תבשילן" ברבים בעזבן את תורת ד' ויזנו אחרי תורות חדשות אשר לא ממקור ישראל יצאו. חכמינו ז"ל בטביעות עינם הנפלאה ראו והכירו כי הכתות הללו תמטנה שואה וכליון לעמנו אם תשארנה מחוברות לגופו. המה הכירו כי מטרת הכתות האלו היתה לבטל תורה שבע"פ ולערות עד היסוד את כל המקובל באומתנו; כי הן שאפו להעמיק ולהרחיב בעמנו את שרשי הכפירה בתורה שבע"פ ולמשוך אליהן את אלה היראים אשר עוד לא נפגמה אמונתם החזקה בד' ובתורתו; כי הן התאמצו לעקור את העצים הפוריים שנטעו אבותינו בכרם ד' צבאות ולנטוע תחתם זמורות זרות. הרוח הזה צרר בכנפיו את כל אלה הכתות שהתחילו לקצץ בנטיעות ויבצבץ מכל חקירותיהם והתפלספותם. ולכן כאשר ידעו גדולי אומתנו הרופאים הנאמנים לעמנו כי אי אפשר לו לחיות רק אם דמים חיים, דמי התורה הכתובה והמסורה, יזלו בגידיו ובעורקיו, לא היתה להם ברירה אחרת רק להבדילו מכתות כאלו ששאיפתם היתה להכניס דמים זרים אל קרבו. „הבדלה" זו בין ישראל ובין אלה שהתאמצו להדיחו מתורתו נתנה לו את האפשרות

„לקדש" את מורשת אבותיו כלומר: לשמור בטהרה את הירושה הרוחנית שהנחילוהו אבותיו.

„**ואעבר** עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי". (יחזקאל טז, ו) הנביא הזה בימי גלותו בבבל היה מחזק את לב כנסת ישראל ויאמץ את רוחה שלא תתיאש מן התקוה לעתיד טוב בהבטיחו לה, כי בא יבא היום שתגאל מכל צרותיה, תצא מעבדות לחרות ותבנה ותכונן את ביתה על הרי יהודה ואדמת ישראל. הוא השריש בלבה את הלקח הטוב כי גאולתה תלויה בעצמה כלומר: אם תהיה נאמנה אל אישה הראשון ולא תזנה אל בני מצרים ואל בני אשור, אם היא לא תהיה אשה מנאפת ולא תעגב על מאהביה, אז יבוא קץ לצרותיה ויחודש כבודה הראשון. הוא דבר על לבה וינחמה שלא תפול רוחה בקרבה אפילו באותה השעה שדמיה היו נגרים כמים ארצה, מפני שכל זמן שדמיה יהיו טהורים ולא יהיו מעורבים בדמים זרים כלומר: שתשמור את התורה ומורשת אבותיה בטהרתן ולא תרכיבן עם תורות חדשות אז ישועתה תבוא וארוכתה תצמח. „ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך" כלומר: כשהנני רואה אותך מתגוללת רק „בדמיך" שלא נגעו ולא נתערבו בדמים אחרים, שאת אינך מתחתנת עם העמים והנך מופרשת ומובדלת מהם, אז אף שהנך טובעת בנהרי ונחלי דם בכ"ז לא תמותי והעמים לא יצליחו לשום קץ לחייך, כי „בדמיך חיי" כי כל זמן שהדמים הנגרים ממך המה „דמיך" אז „חיי" ולא תרדי לשחת. כל זמן שדמיך הם טהורים כלומר: הם נובעים ממקור התורה והמצוה ולא ספגו אל תוכם דמים אחרים אז תתגברי על כל הצרות ותחיי, כי שמירת עצמותך וישותך היא היא חיותך. ונאמנים הם דברי חז"ל שאמרו כי פסוק זה קאי על „מצות מילה". (כריתות ט׳) מצות מילה היא „אות הברית" בין ישראל ובין ד׳. מצות מילה היא ציון לאומי להבדיל את בני ישראל מעמים אחרים, ולהזכירם שיהיו נכונים לשפוך את דמם למען אמונתם ותורתם ושלא יתערבו דמיהם בדמי זרים.

העברתי לפניך קורא יקר את הכתות השונות שהיו בקרבנו שהוסרו ונחתכו ע"י רופאים מומחים מגוף עמנו בכדי להצילו. ואם נדמה את „הציונים" לכתות האלו נראה כי לא רק שאין שום דמיון ביניהם אלא אינם נכנסים אפילו בחוג כת כלל וכלל. מטרת חכמינו וגאונינו ז"ל בחרמותיהם שהכריזו על כתות ידועות היתה ביחוד נגד שיטות הכפירה בדתנו ובתורתנו, נגד החטאים ולא החוטאים; וכמו שאמרה „ברוריא" לבעלה ר"מ: „מי כתיב חוטאים חטאים כתיב". (ברכות י׳) המה ידעו אל נכון כי הכתות הנ"ל נתיסדו רק כדי לעשות עקירה בדתנו. ומובן מעצמו כי בכדי לבטל את השיטות הנפסדות והכוזבות ולהעבירן מן העולם לא היה להם דרך אחר כי אם להלחם במחזיקיהן בכח החרם והפרוד. אבל „הציוניות" אינה חדשה בישראל, והכל מודים שהיא חתומה בגושפנקה של היהדות והיא קדש קדשים ממש. הכל מודים כי „הציוניות" אשר ממנה תוצאות לתחית עמנו אינה באותו הגדר של „שנים אוחזים בטלית וכל אחד אומר כולה שלי שהדין הוא שיחלקו" אלא היא הקנין של העם כלו ואין שום צדקה לאיזו מפלגה שהיא להתפאר כי זכותה בציוניות היא יותר גדולה מזו של חברתה. רוב הציונים

מחזיקים ביהדות הנושנה וכל חפצם הוא לראות בתחיתה. יש ביניהם הרבה יראים וחרדים וגם גאונים מפורסמים צדיקים ותמימים המוסרים את נפשם למען הצל את עמנו מטמיעה בין הגויים. „מטבע של הציוניות, עמנו וארצנו מצד אחד ותורתנו מצד אחר." מעשים כבירים ופעולות ענקיות שנעשו בעז"ה ע"י מחוללי הציוניות ישארו לזכרון עולם בתולדות עמנו: התפתחות ארץ ישראל באופן נעלה „הצהרת בלפור"; הרמת כבודנו בעיני העמים בהכירם לדעת כי עודנו עם ושהארץ הקדושה היא באמת „ארץ ישראל" וכי בצדק ובמשפט מגיעה לנו הזכות לבנות שם את ביתנו הלאומי; התעוררות בנינו משנתם הלטרגית לשוב אל עמם תורתם וארצם. והאם נפסול את כל אלה הנושאים את דגל ציון מפני שיש בהם מעוטא דמעוטא חפשים ברעות? האם נכריז חרם על הציוניות מפני שהיא פגומה ולקויה כלומר: מפני שאחדים ממחזיקיה אינם ראויים לאותה אצטלה? למתנגדים האלה נאה תשובת הזקנים ברומי לשאלת הפלוסופין: „אם אלהיכם אין רצונו בעכו"ם מפני מה אינו מבטלה? אילו לדבר שאין העולם צורך לו היו עובדים הרי הוא מבטלה, הרי הם עובדים לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולם מפני השוטים? אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין" (עז נד:) איזה היתר מצאו להם מתנגדי הציונים לגרום פרוד גדול בעמנו אשר תוצאותיו תהיינה רעות מאד? מי התיר להם לדבר סרה אפילו על רבנים וגאונים מפורסמים בתורתם וצדקתם ועל ת"ח מובהקים אשר תורתם אומנותם מפני שנתנו ידם לציונים לעבור ביחד לטובת ישראל ותורתו? מי נתן להם הכח לגזור כמו על טומאת מת „דיקרב בדיקרב בחבורין?" (ע"ז לז:) חובתם היא לדבר על לב הציונים ולפעול עליהם שיבטלו את דעותיהם בנוגע לכל השאלות הדתיות בארץ ישראל ושכל המוסדים שם יתנהגו עפ"י רוח התורה והמצוה, אבל חס וחלילה להרחיב ולהגדיל את הקרע בעמנו אשר יביא עלינו ח"ו שואה וכליון. זאת ועוד אחרת, מי עשה את הציונים לאפוטרופסי האומה ומי נתן להם את המנדט לקחת בידם את הנהלת הציוניות ולבנות את ביתנו הלאומי לפי רוחם אם לא היראים והחרדים בעצמם מפני שהם פטרו את עצמם רק בתלונות ומחאות. לו היו היראים שבקרבנו לוקחים חלק ממשי בבנין ביתנו והיו משמיעים את קולם ומחוים את דעתם מעל במת „הקונגרסים הציוניים" אדות התכנית של ביתנו הלאומי כי אז היתה ידם על העליונה בכל עניני הדת והיו מצליחים להכריע את הכף בכל השאלות והוכוחים, כי רוב בני עמנו נוטים אחרי היהדות המסורתית והיו עומדים תמיד לימין היראים.

ישנם ענינים, זמנים, ומקומות, שהמה מרשים את האדם להפר את השלום בינו ובין רעהו ולהפרד ממנו אם ברור לו הדבר שאסור לו עפ"י התורה להתחבר עמו, מפני שפרוד הזה נוגע רק להם ולא לאחרים. אבל איש או אפילו צבור אינם רשאים לפרוש את עצמם מענין כללי שהוא לטובת האומה מפני שמשתתפים בו גם אנשים אשר מעשיהם אינם לפי רוח התורה. התפרדות שע"י יבוטל הענין הכללי לטובת האומה לגמרי או אפילו אם יקולקל ויושחת רק במקצת אסורה היא. כל דבר שהוא לטובת האומה הוא קנין של האומה כלה ולכן אפילו צבור אינו

רשאי להביט עליו כבעל דבר שנוגע רק לעצמו. בכל אידיאל שהוא לטובת האומה החוב מוטל על כל אחד ואחד להשתתף עם כל הכחות השונים שבאומתו ולעבוד עמהם יחד בשביל התגשמותו. „ר"א אומר עיר שיש בה אפילו מזוזה אחת אינה נעשית עיר הנדחת". (סנהדרין עא ׳) ראויים הם הדברים האלה להכתב באותיות של זהב. עיר שאנשיה עבדו ע"ז ובכ"ז „מזוזה אחת" מצלת את כל העיר, ואיך יתכן להעלות על הדעת להחריב את עולם הציוני אשר ברכה בו לתחית עמנו ותורתנו מפני החסרונות והמגרעות אשר בו ואשר אפשר לתקנם ע"י האגוד והחבור של כל הכחות הדתיים אשר בקרבנו.

ואחרי מסקנת הדברים שהעליתי עד כה נראה כי שאלת „השלום והפרוד" היא שאלה חמורה ומסובכה אשר אי אפשר לפתרה על רגל אחת. שאלה זו מתחלקת לכללים ופרטים ומסתעפת לסעיפים הרבה. ולכן אפילו הגדולים שבעמנו צריכים להיות מתונים וזהירים ברוחם טרם שיתנו תשובה לשאלה זו אם בחיוב או בשלילה. עליהם לנתחה לפרטיה ולחלקיה ולעיין ברצינות ובישוב הדעת בכל פרט וחלק בפני עצמו ולבררו עפ"י רוח התורה. שאלה זו היא תורה שלמה אשר עלינו ללמוד אותה בכבד ראש, והתורה צריכה להיות לנו לעינים. וכמו בחפצנו לדעת אם פנינו הם נקיים וטהורים או מלוכלכים, נשים מראה נגדם ונסתכל בה, כן כאשר אנו מסופקים אם לאחוז ב„שלום" שהוא אחד מהדברים „שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא" או להקריב את השלום על „מזבח קנאת ד׳ צבאות" אז „ותלמוד תורה כנגד כולם" כלומר: עלינו לשים את התורה נגד פני „השלום" וכן נגד „פני שאר הדברים" אשר אין אנו יודעים, מפני טעמים דתיים, אם מחויבים אנו לקיימם או לא, ולהסתכל בה כמו במראה ולראות אם הם מתאימים לרוחה או לא. עלינו לשים את כל פרטי הענין אשר אנו דנים ומתוכחים עליו נגד פני התורה ולראות אם הם בהתאם לרוחה או לא. אם אנו מתענינים באיזו ענינים אשר יש להם מימינים ומשמאילים מנקודת ראות הדת ואין אנו יודעים אם לצדד עם אלה המחזיקים בהם או עם אלה החפצים בבטולם (ויתכן לפעמים כי אפילו המצוות „כבוד אב ואם וגמילות חסדים" נכנסים ג"כ במקרים יוצאים מן הכלל בחוג הספק אם אנו מחויבים לקיימן או שאנו רשאים, ואף מצוה, להפקיע את עצמנו מהן) אז עלינו לקחת את התורה ולשימה כמו מראה „כנגד כולם" ולשים את עין השקפתנו על כל חלקי הספקות אשר בהם בכדי להוכח אם טהורים ונקיים הם מפסולת כאלה אשר לא ירצו לפני ד׳ ואנשים. התורה אשר „דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" תורהו את הדרך הטובה והרצויה. אם היא תהיה „כנגד כולם" והוא יקיים את הדברים עפ"י רוחה ותכניתה אז באמת יהיו „דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא".

דרוש שביעי תנור של עכנאי

חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאים, וזה הוא תנור של עכנאי (ב"מ נט ‚ ועיי"ש בתוס' ד"ה חתכו). **תנור שחתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא וטח בטיט על הכל מבחוץ ה"ז מקבל טומאה** (רמב"ם הלכות כלים פרק טז הלכה ה).

מהתנור של עכנאי אשר אדותו היו מריבים מאורות העולם יצאה אש גדולה אשר אחזה בכל פנות בית ישראל. „הבערת המחלקת בשביל התנור לחלק יצאה" וישראל נחלק ונפרד לחלקים וחוליות. ר' אליעזר הזמין את תלמידי „ר' יוחנן בן זכאי" שיבררו עם מי הצדק. לראשונה בקש את „ר' חנינא בן דוסא" (שהיה ג"כ מתלמידי ריב"ז, ברכות לד:) שיגיד את דעתו: „חרוב זה יוכיח!" הוא היה נקרא בפי כל בשם „חרוב" מפני שהיה „די לו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת". (ברכות יז:) „נעקר חרוב ממקומו" כלומר: רחב"ד עזב את מקומו ובא אל ר' אליעזר כדי להוכיח שהצדק אתו. אבל החכמים מחו ואמרו: „אין מביאים ראיה מן החרוב" כלומר: שאפילו הוא בחסידותו אינו יכול להכריע את הרוב. אח"כ קרא לחברו המובהק „ר' אליעזר בן ערך" ואמר: „אמת המים יוכיח!" הוא היה נקרא בשם זה מפני שבחריפותו היה „מעין המתגבר" „ואף אם היו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אליעזר בן הורקנוס אף עמהם (שהיה מכריע את כל חכמי ישראל בבקיאותו) ואלעזר בן ערך בכף שניה הוא היה מכריע את כלם." וכאשר חזר „אמת המים לאחוריו" והודה לר"א, השיבו החכמים „אין מביאים ראיה מאמת המים" ואפילו הוא בחריפותו אינו יכול לבטל את הדין של „אחרי רבים להטות". ואז פנה ר"א אל התלמידים שלא הגיעו עדיין להוראה וישבו סביבות הכתלים לשמוע אל תורת החכמים שישבו באמצע בית המדרש ואמר: „כותלי בית המדרש יוכיחו!" והתלמידים „הטו לפול" אל צד ר"א, אבל „ר' יהושע" שהיה אב"ד גער בהם: „אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם?" כלומר: עוד לא הגעתם להוראה ולפיכך לא לכם להכנים ראשיכם בין הרים גדולים. והתלמידים „לא נפלו מפני כבודו של ר' יהושע ולא זקפו מפני כבודו של ר"א" כלומר: לא הגידו את דעתם כלל בכדי שלא לפגוע בכבודו של אחד מהם. ואף ההמון „שקולו כקול שדי" והצדיקים והחסידים שהיו קדושים וטהורים כמלאכי אלהים היו נוטים לדעת ר"א בכ"ז השיב ר' יהושע: „לא בשמים היא" והדין יבורר רק עפ"י רוב דעות של חכמי ישראל אבל לא ע"י ההמון והצדיקים ואפילו לא ע"י מלאכי מרום. („כור לזהב", בהוספת נופך משלי, עפ"י הנחת היסוד של הגאון „מהר"ם שיף" ז"ל) תוצאת המחלקת זו היתה כי „לקה העולם שליש בזיתים ושליש בחטים ושליש בשעורים" כלומר: ע"י המחלקת הנוראה בין החכמים ור"א נפל „השם הטוב של חכמי ישראל, נשבת השלום ונתרבו החטאים".

(עפ"י הגמרא: „הרואה זית בחלום שם טוב יוצא לו וכו' הרואה חטים בחלום יראה שלום. וכו' הרואה שעורים בחלום סרו עונותיו וכו'". ברכות נז י) „ויש אומרים אף בצק שבידי אשה טפח" כלומר: אפילו הנשים היו נבוכות בראותן כי נתנדה ר"א והחכמים מנגחים זה את זה בהלכה ומה שזה מתיר ומטהר זה אוסר ומטמא, ולא ידעו אל מי לפנות בשאלותיהן על הבצק שהיה בידיהן. וחרה מאד אף ההמון על ר"ג שהיה „הקברניט של ספינת ישראל" מפני שחשדוהו שנדה את ר"א יען שהיה מקנא בשמו הטוב והגדול, ולכן כמו „נחשול עמד עליו לטובעו" כלומר: להורידו מנשיאותו. אבל בעמדו על רגליו ובאמרו: „רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך שלא ירבו מחלוקת בישראל, נח הים מזעפו" נחה ושקטה המהומה נגדו כי אפילו ההמון הכיר כי כונת ר"ג בנדותו את ר"א היתה לשם שמים. (ראיתי מפרשים).

הרי לפניך קורא יקר כי „התנור של עכנאי" נעשה לסלע המחלוקת בין מאורי אומתנו אשר מפיהם אנו חיים. ר' אליעזר בן הורקנוס עלה בשמו הטוב על חכמי דורו וזכה להקרא בשם „ר' אליעזר הגדול" (ברכות ו י) ובלי ספק שזכה לשם זה בשביל גאונותו בתורה ושקידתו בה: „כי מימיו לא קדמו אדם בבית המדרש ולא ישן בבית המדרש אפילו שינת ארעי ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא ולא שח שיחת חולין" ור' יהושע בן חנניה בנשקו את האבן שישב עליה ר"א ולמד תורה אמר: „האבן הזאת דומה להר סיני וזה שישב עליה דומה לארון הברית" ור"ע בספדו עליו אמר: „אבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה מעות יש לי ואין לי שלחני להרצותן" ואמרו: „משמת ר"א נגנז ספר תורה". (סוכה כח י, מ"ר שיר השירים שיר א, סנהדרין סח י, סוף סוטה) למרות כל מעלותיו הענקיות „נמנו עליו חבריו וברכוהו ואותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר"א ושרפום באש". אעפ"י שכ"כ היה גדול שמו עד שהנשיא ר' שמעון בן גמליאל נתן לו את בתו החכמה „אימא שלום" לאשה; ואף שר"ג נשיא הסנהדרין היה גיסו בכ"ז החרימהו בהסכם כלם, מפני מה? האם רק בשביל שהיה חולק בדין התנור על החכמים שהיו הרוב? ואפילו ר"ע שי"ג שנה היה משמש במדרשו של ר"א וקרא לו רבי (ירושלמי פסחים פ"ו ה"ג, משנה פסחים סו י) הסכים לר"ג. ולא עוד אלא שקבל על עצמו להודיעו שחבריו נבדלו ממנו? לדעתי השתמשו חז"ל בדין „תנור של עכנאי" בתור סמל ודוגמא על שיטת ר"א בכלל ביחס לכל עניני הכלל שקרו ויאתיו אז. במקום שאנו מוצאים ענותנותו של ר"א וצניעותו שם אנו מוצאים כי היה עומד בדעתו ולא „היה מעביר על מדותיו" ולכן אע"פ „שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור שירדו גשמים ואמר עשרים וארבע ברכות לא נענה" (תענית כה:). ומדה זו היתה בולטת ומבצבצת מכל עניני הכלל אשר הוא היה לוקח חלק בהם. התקופה שבה חי ר"א היתה נוראה לעמנו והיא, תקופת חרבן בית שני וחרבן ביתר. בתקופה זו היה עמנו בבחינת גוסס אשר כל נגיעה יתרה בגופו ופגיעה ברוחו היו יכולות לקרב את מיתתו. כל דחיפה שלא לצורך בגוף אומתנו היתה יכולה לרסק את אבריה ולפרק את עצמותיה

וחוליותיה. בתקופה זו היה מוקף עמנו „כתנור של עכנאי" בשאלות כלליות אשר תקומתו היתה תלויה בפתרונן. ולכן היתה אחדות בין כל השדרות והחוליות השונות אשר באומתנו נחוצה כמים לדגים. ולכן היתה מוטלת אז חובה על גדולי האומה וקרבניטיה להתאסף לפעמים ולהתיעץ בכבד ראש וברצינות איך לעגן את ספינת ישראל בים הזועף בכדי להצילה מהרוחות הרעות שהסתערו עליה לשברה. ולכן באמת מצינו פה ושם כי גדולי אומתנו התאספו לטכס עצה אדות מצב עמנו וגורלו: „מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה וכו'". וז"ל הרב רא"ל פרומקין בבאורו „משא גיא חזיון": „החכמים האלה היו ראשי הדור אחר חרבן בית שני וכל עניני ישראל היו נחתכים עפ"י עצתם וכו', ומפני הצרות והגזרות של הרומיים הסכימו להתאסף „באותו לילה" במקום אחד „בבני ברק" בכדי להתיעץ מה לעשות בנוגע לעמם. ואעפ"י שמצות היום היתה לעסוק „באותו הלילה" בהלכות הפסח וכו' מ"מ כיון שהשעה היתה צריכה לכך להתעסק במצב עמם הסכימו לדחות הלכות הפסח וכו' וכש"כ מצות פקו"נ של כל ישראל וכו'".

אלה המאורות בישראל היו ראשי הישיבות במקומות שונים: „אחר ר"א ללוד (אחרי שנתנדה מחבריו) אחר ר' יהושע לפקיעין אחר ר' גמליאל ליבנה, אחר ר"ע לבני ברק". (סנהדרין לב:) כל החכמים האלה עמדו על משמרתם יומם ולילה ולא הסיחו את דעתם ממצב עמם אפילו רגע ובחכמתם וברוחם העז לד' ולתורתו הצילוהו מכליון ומטמיעה בין הגויים. החכמים האלה היו עיני ישראל. ר' יהושע היה האב"ד (ב"ק עד:) הוא היה יוצא ונכנס בבית הקיסר אנדרינוס אשר שאלהו תמיד שאלות שונות בעניני מדע ודת, התוכח עם סבי דבי אתונא עם הצדוקים והמינים, אם הרומיים ואנשי אלכסנדריא ועם בת הקיסר (חולין נט:, בכורות ח:, סנהדרין צ:, חגיגה ה:, עירובין קא', נדה סט:, חולין ס.) ובכל פעם היה הוא מנצחם ויקדש את שם ד' ברבים. הוא דבר תמיד על לב העם שלא ימרד במלכות, ובמשליו הנעימים והנמרצים ובדבריו המחוכמים הצליח לחזק את לב ישראל לעמוד נגד כל הצרות שבאו עליו. (לדוגמא, עיין מ"ר בראשית פרשה סד) ולפיכך בצדק אמרו עליו: „משמת ר' יהושע בטלה עצה ותבונה". (סוף סוטה) ר"ע היה „מארבעת ראשי הסנהדרין ביבנה שיכלו לדבר בשבעים לשון" „הנח ר"ע שלא הניח כמותו בישראל" ר' טרפון אמר לו: „כל הפורש ממך כפורש מן החיים" ור' דוסא בן הרכינס אמר לו: „אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו שב בני שב כמותך ירבו בישראל" „היו לו שנים עשר אלף זוגות תלמידים מגבת עד אנטיפרס" וכשהראה הקב"ה למשה את ר"ע שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות אמר לפניו: „רבש"ע! יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי?" (סנהדרין יז:, ירושלמי יומא פ"א ה"א, ברכות סג', קידושין סו:, יבמות טז', שם סב:, מנחות כט:) גם היה עשיר אשר אין חזיונו נפרץ: „לא נפטר מן העולם עד שהיו לו שלחנות של כסף ושל זהב ועד שעלה למטה בסולמות של זהב" (אבות דר"נ פרק ו) מסירת נפשו לד' היתה למעלה מדרך הטבע, ובשעה שנתפס על שהיה מקהיל

קהלות ברבים ועוסק בתורה והוציאוהו להריגה בזמן ק"ש והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל היה שמח מאד ואמר: „כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה, בכל נפשך, אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?" (ברכות סא:) ולכן אמרו עליו בצדק בפטירתו: „משמת ר"ע בטל כבוד התורה ובטלו זרועי התורה ונסתתמו מעינות החכמה". (משנה סוף סוטה ושם בגמרא) ר"א בן עזריה היה „קופה של בשמים" וכאשר העבירו את ר"ג מנשיאותו שמו החכמים עיניהם בו מפני שהתאחרו בו כל המעלות הטובות ולא הביטו על שנותיו בהיותו רק בן י"ח שנים לערך והחליטו ואמרו: „נוקמיה לר"א בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא" וכאשר השיבו את הנשיאות לר"ג „אעפ"כ לא הורידוהו מגדולתו אלא מנו אותו אב בית דין" (גיטין סז', ברכות כז:, כח' ירושלמי ברכות פ"ד ה"א). ר' טרפון נקרא בשם „אביהם של כל ישראל" והיה ג"כ עשיר גדול. ובהיותו ביחד עם זקני הדור היה הוא ראש המדברים: „וכבר היה ר' טרפון והזקנים מסובים בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאלה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול" „כשמתו בניו של ר' ישמעאל נכנסו ד' זקנים לנחמו ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ור"ע אמר להם ר"ט וכו'" „כשחלה ר"א נכנסו ד' זקנים לבקרו ר' טרפון ור' יהושע ור"א בן עזריה ור"ע נענה ר"ט וכו'". (ירושלמי יומא פ"א ה"א, נדרים סב', קידושין מ:, מו"ק כח:, סנהדרין קא').

אלה החכמים הגדולים שהיו ידועים ומפורסמים בשם „הזקנים", היתה להם דריסת הרגל במקומות הגבוהים והשפעתם היתה גדולה בכל מקום שבאו, ומסרו את נפשם ממש להצלת ישראל ותורתו. חיי עצמם לא היו נחשבים בעיניהם למאומה לעומת חיי עמם והפרחת תורתו. כל שיחם ושיגם משאם ומתנם היו סובבים רק על ציר אחד והוא, הרמת קרן ישראל ותורתו. המה העמידו את עצמם בסכנה ונסעו ביחד לפעמים לרומי בכדי להמליץ טוב על עמם ולהעביר את הגזרות והשמדות שהטילה עליו מלכות הרשעה. וכמה פעמים מצינו שנסעו ביחד בספינה לרומי אפילו ביו"ט ושבת: „מעשה בר"ג ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא שהיו באים בספינה ולא היה לולב אלא לר"ג בלבד שלקחו באלף זוז וכו'" „מעשה שבאו מפלנדרסין והפליגה ספינתם בים ר"ג ור' אלעזר בן עזריה הלכו את כולה ר' יהושע ור"ע לא זזו מד"א שרצו להחמיר על עצמם וכו'" „מעשה בר"ג והזקנים (ר' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור"ע) שהיו באים בספינה וכו'" „וכבר היו ר"ג וראב"ע ור' יהושע ור"ע מהלכים בדרך ושמעו קול המוני של רומי וכו'" „מעשה בר"א ר' יהושע ור"ג מסלקים לרומי" „ר' אליעזר ור' יהושע ור"ג היו ברומי ושם באכסניא הראה ר"י את כחו בכשוף וכו'" „מעשה בר"ג וזקנים שהיו מסובים ברומי ונפלה מנורה בלילי יו"ט וכו'" „מעשה בר"א ור' יהושע שהיו מפרישים לים הגדול וכו' כיון שעלו לרומי אמר להם אנדריאנוס וכו'" „הזקנים עלו לרומי ושאלו את ר"ג שאלות שונות וכו' ור' יהושע בא לעזרתו" „מעשה שהיו אבותינו ברומי ר"א ור' יהושע ור"ג וגזרו סנקליטין של מלך לומר מכאן עד שלשים יום לא יהיה בכל העולם יהודי וכו'". (סוכה מא:, משנה

עירובין מא :, מעשר שני פ"ה מ"ט, מכות כד ', ירושלמי סנהדרין פ"ז הי"ג, שם פרק הנ"ל, תוספתא ביצה פרק שני, מ"ר בראשית פרשה יג, שם פ' כ, מ"ר דברים פ' ב). וכן מצינו שכל אחד מהם עלה כמה פעמים לרומי בפני עצמו : ר' יהושע הלך לכרך גדול שברומי ופדה את ר' ישמעאל בן אלישא בהיותו עוד תינוק" „ר"ע סליק לרומי" (גיטין נח ', מ"ר רות פ"ו).

בלי ספק כי לב עמנו היה הולך וסוער על הרומיים והיו רבים אשר חפצו למרוד במושליהם החדשים ולפרוק את עולם מעל צוארם. וכמו שגוף עמנו בהעתקו ממקום גדולו ונפזר בארצות שונות היה מחולק לחלקים ולחוליות רבים כן גם רוחו נתפוצץ לניצוצים דקים והיה מחולק ומפורד בדעותיו. חלק מעמנו בהכירו לדעת כי המהפכה שבאה על עמו לא היתה מקרה בעלמא ורק יד ד' עשתה זאת היה מקבל עליו את הדין והיה מברך על הרעה כשם שהיה מברך על הטובה ושב לעבודתו בחמר ובלבנים בארצות גלותו. רבים מאחינו אחזו בכל ההזדמנות שבאה לידם, אפילו היותר מדומה, וינסו את כחם לשחרר את עצמם משונאיהם. הם בטחו על גבורתם והתקוה הטובה היתה מעודדתם כי סוף סוף תעמוד ההצלחה לימינם ויכריעו את אויביהם הרבים והעצומים מהם. הרבה מהם היו פוסחים על שתי הסעפים והיו מחליפים לרגעים את דעותיהם, פעם היו נוטים לצד זה ופעם לצד אחר. ורבים מעמנו אשר התיאשו מימים יותר טובים היו מתמרמרים על ד' ויבקשו להטמע בין הגויים. והאש של פרוד הדעות נפלה לא רק באזובי הקיר אלא אף בארזים. ואפילו ר"ע הארז הגדול אשר בארזים נפל בפח הטעות בהאמינו „בבר כוזיבא" שהוא המשיח. „תני ר' שמעון בן יוחי עקיבא רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב (במדבר כד, יז) דרך כוזבא מיעקב. ר' עקיבא כד הוה חמי בר כוזבא הוה אמר דין הוא מלכא משיחא" (ירושלמי תענית פ"ד הלכה ה, איכה רבתי) הרבה מחכמינו ז"ל התנגדו לר"ע, ור' יוחנן בן תורתא אמר : „עקיבא, יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבא" (שם). ואף ר"א הגדול כפי הנראה היה מתנגד לר"ע בענין זה. ואם כי לא מצינו את דעתו הברורה בנקודה זו אבל בולטת היא ממאמריו. דעת ר"א היא : „אם ישראל עושים תשובה נגאלים ואם לאו אינם נגאלים". (סנהדרין צז :) התנגדותו של ר"א לאמונת ר"ע בבר כוכבא מבצבצת ג"כ מהמבטאים הקשים שדבר נגדו : כשבאו ר"ע וחבריו לבקר את ר"א שאלם „ועד עכשיו למה לא באתם ? אמרו לו לא היה לנו פנאי ; אמר להם תמיה אני אם ימותו מיתת עצמם ; א"ל ר"ע שלי מהו ? אמר לו שלך קשה משלהם" „אמר לו ר"א עקיבא בשחיטה השבתני בשחיטה תהא מיתתך". (סנהדרין סח ', פסחים סט ·) אי אפשר להאמין כי יצאו קללות כאלה מפי איש קדוש כר"א אשר „מימיו לא שח שיחת חולין" וצוה לתלמידיו „הזהרו בכבוד חבריכם" „יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס". (סוכה כח ', ברכות כח :, אבות פ"ב מ"י) תסמרנה שערות ראש כל איש בשמעו בטויים כאלה אפילו מאיש פשוט ומה גם מאיש כר"א הגדול. והיתכן שיצאו מפיו דברים כאלה בלי שום תכלית ורק לשם קללה ? לא ! האמת תורה דרכה כי הוא בהשקפתו הבהירה במצב עמו הנהרס חזה כי אי אפשר לו להלחם עם אויביו, ולא נשאר לו דרך אחרת כי אם להכנע לפניהם, ואם

לא, התוצאות רעות תהיינה. ר"א ידע היטב כי ר"ע האמין „בבר כוזיבא" שהוא הוא המשיח שיביא את גאולת ישראל. הוא ידע עוד כי מלבד שנסע ר"ע לפעמים לרומי ביחד עם הזקנים לטובת עמו והצלתו נסע תמיד למדינות שונות: „לערביא לגליא ולאפריקי" (ר"ה כו׳) ולפיכך בשמעו את תשובת ר"ע וחבריו כי הסבה שלא בקרוהו היתה מפני „שלא היה להם פנאי" נצנצה מחשבה במוחו כי המה היו טרודים כל העת ועסוקים לחבל תחבולות ולעשות תעמולה גדולה נגד הרומאים וכי הקדישו את כל עתם למטרה זו עד שבאמת לא מצאו אף זמן מועט לבקרהו. תשובת ר"ע וחבריו הביאתהו במבוכה. היתכן שר"ע שהיה תלמידו וקראו רבו לא היה יכול לבקרהו במשך כמה שנים אפילו לרגעים אחדים בכדי לשאול לשלומו? ולכן חשש שר"ע הזניח את כל ענייניו והשקיע את כל מעינו וכחו בדבר אחד והוא, לבקש דרכים ואמצעים איך להצית את אש המשטמה והמרידה בלבות אחיו נגד „מלכות הרשעה" וכי רק מטרה אחת היתה לנגד עיניו, לרכז ולאחד את כל הכחות השונים נגד הרומאים. ולפיכך מצא ר"א את עצמו מחויב להזהיר את ר"ע וחבריו בדברים היותר קשים שמרה תהיה אחריתם אם לא ישנו את דעתם ויחליפו את נטיתם נגד שונאיהם. בחם לבו ובאהבתו העזה את ר"ע הוציא מפיו את הדברים: „תמיה אני אם ימותו מיתת עצמם!" לא בתור קללה ח"ו כי אם פשוט בתור אזהרה והתראה לטובתם „שלא ימותו מיתת עצמם" אם לא יחדלו למרוד ברומאים. הוא לא האמין כי בגבורה יושע ישראל ולא הסתפק אף רגע כי אי אפשר יהיה לו לנצח את שונאיו, ולכן לדעתו לא היתה לישראל דרך אחרת רק להכנע לפניהם, לשאת ברומיה את כל צרותיו ולהתפלל לד׳ שישלח לו עזרתו. ור"ע בשאלו: „שלי מהו?" השיב לו „שלך קשה משלהם" מפני שהמרידה נגד הרומאים היתה ע"י השפעתו. ור"א בהתוכחו באיזה דין שהיה לו יחס ודמיון באיזה פרט אל הענין אשר התנגד לר"ע היה מזכירו את אחריתו המרה אם יעמוד במרדו נגד הרומאים. ולכן כאשר התוכח עמו אם „הרכבת הפסח והבאתו מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו דוחים את השבת או לא" ור"א היה „דן ק"ו משחיטה שהיא משום מלאכה ודוחה את השבת" ור"ע השיב לו „שחיטה שהיא משום מלאכה אינו דין שלא תדחה את השבת" (משנה פסחים סה:) אמר לו: „בשחיטה השבתני בשחיטה תהא מיתתך" וכאלו ר"א היה מרמז לו כי הוא אינו מתפלא עליו על שלא היה מבטל את דעתו מפני דעת רבו מפני שדרכו לעמוד על דעתו אף במקום שסכנת מות צפויה לו.

ויש לשער כי אפילו תלמידי ר"ע לא היו בדעה אחת עם דעת רבם אדות „בר כוזיבא". עלינו לקרוא בין השיטים של הספור על דבר מיתת תלמידי ר"ע: „שנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו לר"ע וכו׳ וכולם מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה וכו׳ כולם מתו במיתה רעה, מאי היא? אמר רב נחמן אסכרה" (יבמות סב:). „מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה" והיו מריבים ומתקוטטים איש את אחיו והיו מחולקים בדעותיהם בדבר אמונת רבם „בבר כוזיבא". היו מבטלים זה את זה ואיש השפיל את כבוד רעהו. וזאת היתה הסבה כי נשתה גבורתם ונחלש כחם ומתו במיתת „אסכרה" במחלת הגרון, מדה

כנגד מדה, מפני שדברו סרה זה על זה. המה בעצמם הביאו עליהם המחלות והצרות מפני שלא שמו מעצור לרוחם. אף וחרון היו „בגרונם" והיו מבזים איש את אחיו. לו היו נוהגים כבוד זה לזה והיו מכבדים איש את אחיו כי עתה, למרות שדעותיהם היו שונות זו מזו, היו מתגברים על כל הצרות ולא היו באות עליהם המחלות. ואולי עוד היו מכונים חז"ל בדבריהם אל המצב הכללי של עמנו אז. הנה תלמידי ר"ע כמו שהתנוססו בתורתם חכמתם ויראתם כן הצטיינו באהבתם ובהתמסרותם לארצנו הקדושה. רבם הגדול באהבתו אשר בערה כאש בלבו לארצנו האציל בטח מרוחו עליהם והיה מחנכם למסור את נפשם בעד תורתם עמם וארצם. השפעת כל אחד בלי תפונה, היתה גדולה בחוגו ובסביבתו. ואם כל התלמידים של ר"ע, שנים עשר אלף זוגות, היו אוהבים ומכבדים זה את זה והיו עובדים בלב אחד לבצר ולבסס את מצב ישראל בהפיחם בלבו רוח אהבה לארצו ורוח עז וגבורה לעמוד נגד שונאיו כי עתה היה יכול להתגבר עליהם והיה מצליח לסכל את עצותיהם ולהפר את מחשבותיהם נגדו.

שאלה גדולה וחמורה בנוגע לעם ישראל כלו והצלחתו נשאלה אז לפני סנהדרי יבנה ובראשם ר"ג הנשיא, ותכונתה היתה דומה לתכונת השאלה: „תנור שחתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא" כלומר: „עם ישראל שנחלק לחלקים ונתפרק לחוליות והיה חול בין חוליא לחוליא". הרבה מפלגות היו בקרב ישראל אשר לא יכלו להתאחד בנוגע לתרופות ואמצעים איך לחזק את מצב עמן ולבסס את מעמדו ומצבו בגלותו. „היה חול בין חוליא לחוליא" כלומר: בין מפלגה למפלגה. המפלגות היו רחוקות זו מזו ולא היה חמר כזה שהיה יכול לחברן ולאגדן בדבק גמור. אבל אעפ"י שהכתות השונות היו זו בכה וזו בכה ולא התלכדו בנוגע להרבה שאלות פנימיות בכ"ז היו „טוחות בטיט מבחוץ" כי שאיפה אחת היתה מחברת את כולן והיא, תחית עם ישראל בארצו הקדושה. אם כי ששרר נגוד גמור ביניהן ביחס לכמה פרטים בחייהן הפנימיים אבל לא היה שום פרוד ביניהן בנוגע להחזקת מצב עמם ולהרמת קרנו, וכל מפלגה התיחסה בגאוה לקניניה ולאומיותה והיתה נכונה אפילו למסור את נפשה בעדם. התשובות לשאלה זו היו שונות. לדעת „החכמים" עם כזה נחשב „לעם שלם" ואף „שקיצוניות ודעות שונות מפסיקות בין חוליא לחוליא" ואי אפשר שתתלכדנה, אבל כל זמן „שחוט השדרה מקיפן מבחוץ" ושאיפה אחת מחברתן ומאגדתן הן נחשבות לגוף אחד. כל מפלגה אינה רשאית לפסול את חברתה ועל כל אחת להתחשב עם דעת רעותה ולהכריע כל ענין עפ"י רוב דעות. אם הכלל של „אחרי רבים להטות" יהיה תמיד נגד עיני המפלגות אז כל השאלות והענינים אף היותר חמורים ומסובכים יפתרו לטובה. אולם דעת ר"א היתה אם דעות קיצונות מפסיקות בין חוליה לחוליה אם ישנם ביניהן דברים וענינים כאלה שאינם מניחים אותן להתלכד כראוי, אז כל חוליה נחשבת לדבר בפני עצמה ואינה מחויבת לבטל את דעתה מפני דעת חברותיה אף שהן הרוב נגדה. ולכן ר"א בחשבו כי הצדק היה אתו היה מבטל את דעת הרבים „ובכל מקום שנתן בו עיניו נשרף" כלומר: שם לאל ולאפס את כל הדברים והענינים אשר לא היו לפי רוחו ולא התאימו לדעתו. הוא לא שם לבו כלל וכלל

כי „הדבר אשר נתן עיניו בו" והתנגד לדעת חבריו המרובים היה „נשרף" ונחרב.

ולפיכך ר"ג נשיא הסנהדרין בשימו אל לבו את מצב עמו הרע שהיה נתון ממש בין הסדן והפטיש והיה טובע בדמי בניו ובנותיו שנהרגו ונשחטו על קדושת השם, ובהתבוננו אל אפיסת הכח של שארית הפליטה, בא לידי מסקנא כי התרופה היחידה אשר בכחה להציל את עמו היא „אחדות בין החוליות השונות של עמו" ובלעדה לא תקום ולא תכון כל עצה וחכמה להציל את עמו מגויעה, וכל פעולותיו למטרה זו תהיינה מאפע כל זמן שכל חוליה תעמוד ברשות עצמה ולא תתחבר בשום חבור עם חברותיה. ולכן לא היה דרך אחר לר"ג כי אם לנדות את ר"א ולהפרישו מן הצבור. ר"ג בנסעו תמיד עם חבריו לרומי והיו נהירים לו שבילי הפוליטיקה ידע מן הנסיון כי תקומת האומה כלה היא בסכנה אם הוא „והזקנים" לא יעבדו יחד לטובתה וכל הענינים והשאלות הכלליים לא יחתכו עפ"י רוב דעות. הוא ידע מראש כי כל ההחלטות שהחליטו לטובת עמם ואשר כל כבודו וחסנו היו תלויים בהן, תתבטלנה לגמרי אם ר"א לא יבטל את דעתו מפני דעת הרוב, מפני שהשפעתו של ר"א על עמו היתה גדולה מאד ובנקל היה יכול להרוס מה שבנה הוא וחבריו הזקנים. ובצדק הכריז ר"ג בנדותו את ר"א: „רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך שלא ירבו מחלוקת בישראל". בכל מקום שראה כי השלום „הכלי המחזיק ברכה לישראל" היה בסכנה לא היה חולק כבוד אפילו לאלה שאהבם בכל נפשו ויכבדם בגלל תורתם וחכמתם. ואם אחד מהחכמים אפילו מהיותר גדולים הורה דין בנגוד לדעת הרוב היה גוזר עליו שהוא בעצמו יבטל את דינו בכדי להוכיח לכל שאי אפשר לילך נגד הרוב. ומפני טעם זה צוה במפגיע על ר' יהושע: „שיבוא אליו במקלו ובמעותיו ביוה"כ שחל להיות בחשבונו" אף שאהבהו ויכבדהו מאד. וכאשר ר' יהושע בא אליו „עמד ונשקו על ראשו ואמר לו בוא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה ותלמידי שקבלת את דברי". ואעפ"י שכעס על ר"ע שעשה שלא כדעתו ואמר לו: „עקיבא! עד מתי אתה מכנים ראשך בין המחלוקת" בכ"ז נחה ושקטה דעתו תומ"י בשמעו את תשובת ר"ע שעשה כדעת הרבים: „אעפ"י שאתה אומר כן וחבריך אומרים כן למדתנו רבנו יחיד ורבים הלכה כרבים" „מעשה בר"ג וזקנים שהיו מסובים ברומי ונפלה מנורה בלילי יו"ט ועמד ר"ע וזקפה, אמר לו ר"ג מה לך שאתה מכנים ראשך בין המחלוקת? א"ל רבי למדת אחרי רבים להטות אעפ"י שאתה אוסר הם מתירים והלכה כדברי המרובים". (ר"ה כה:, ברכות לז:, תוספתא ביצה פרק שני).

דרוש שמיני שלא כדרך גדילתן

כל המצות כולן (כגון קרשי המשכן ועמודים ולולב והדס וערבה, פרש"י) אין אדם יוצא בהן אלא כדרך גדילתן שנאמר (שמות כו, טו) עצי שטים עמדים (סוכה מה:) הפכו ותקע בו לא יצא וכו' שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב; מ"ט? וכו' והעברת שופר, דרך העברתו בעינן (ר"ה כז:) הפכו ותקע בו לא יצא בין הפכו כדרך שהופכים החלוק שהחזיר פנימי לחיצון וכו'. (או"ח תקפו סעיף יב).

„בשעה שבנה שלמה את בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאים פירות בזמניהם וכיון שהרוח מנשבת בהם היו נושרים פירותיהם וכו' ומהם היתה פרנסה לכהונה, וכיון שנכנסו עכו"ם להיכל יבשו". (יומא לט:) „כשהכנים שלמה את הארון לבית המקדש הרטיבו כל העצים והארזים שהיו שם ועשו פירות וכו' והיו הולכים ועושים פירות ומהם היתה פרנסה גדולה לפרחי כהונה, עד שעמד מנשה והכנים את הצלם בבית קדש הקדשים ונסתלקה השכינה ויבשו הפירות". (מ"ת תרומה) שני המאמרים האלה המדברים כמעט בסגנון אחד יהיו לנו לעינים לראות את המוסר הנעלה הגנוז בשני המאמרים הראשיים. ע"י הרוח המנשב בשני המאמרים האחרונים נצליח להוציא את הפירות הטובים והמתוקים משני המאמרים הראשונים. הנה כבר הוכיחו הראשונים והאחרונים בספריהם כי תכנית בית המקדש וצורת בנינו ממסד ועד הטפחות, מוצאיו ומובאיו והכלים שהיו בתוכו היו מרמזים על למודים נשגבים הנחוצים לחיי המוסר של האדם. „אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית" (יחזקאל מג, י) „כי בצורת הבית ובפרטי עניניו יש רמזים רוחנים הרומזים על הנהגת ד' וכו' וכל עניני תכנית הבית הם מורים על הנהגת העם עפ"י התורה וחקותיה, ובזה יכלמו מעונותיהם; ומדדו את תכנית, לכוין מדות הנפש כפי מדות הבית" (מלבי"ם). וכן כל הנסים שנעשו בבית המקדש לא לחנם היו. הנסים בצורתם ובתבניתם היו מלמדים את העם תורה מוסר וד"א. ומפני טעם זה הנסים שהיו במקדש באו שם לא רק באקראי בעלמא והתראו שם לא רק בעתות קבועות ובזמנים מיוחדים כי אם כמורים נאמנים עמדו תמיד על משמרתם ועשו את עבודתם באמונה. והנה אביא לך קורא יקר דוגמאות אחרות אשר תספקנה לאמת את דברי.

א) „דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום הארון אינו מן המדה" (יומא כא:). אלו נברא בית המקדש רק בשביל נס זה דינו. תורה שלמה יצאה לישראל מנס זה. ישנם אנשים שאינם קובעים עתים לתורה וכמעט שמסיחים את דעתם ממנה בהתנצלותם שאין להם פנאי מפני שהם טרודים בשאלת הכלכלה

והפרנסה. הם אינם עוסקים בתורה כלל והצטדקותם היא כי רחים על צוארם, כי הצטרכותם היא רבה מפני שנשיהם ובניהם אינם שמחים בחלקם ואומרים תמיד הב הב, ולפיכך הם מוכרחים להשקיע את כל כחותיהם בצרכיהם החמריים. המה חוששים כי היסח הדעת מעסקיהם יגרום להם נזק רב והפסד גדול, ולכן דעתם היא שאי אפשר לאדם החפץ לחיות בכבוד בריוח ולא בצמצום להקדיש מעתותיו אפילו רק שעה אחת לתורת ד׳. הם חושבים כי שתי השאיפות האלה לחיות בכבוד וגם לקבוע עתים לתורה סותרות זו את זו, ואותו האיש שמבקש פרנסה בריוח אינו יכול לעסוק בתורה ומי שמבקש לקבוע עתים לתורה הוא מוכרח להסתפק במועט ולהיות מוכן ומזומן לסבול אף מחסור וכפן. אם תורה אין פרנסה ואם פרנסה אין תורה. ולפיכך בא הנס „מקום הארון אינו מן המדה" בכדי להוציא דעות נפסדות כאלה מלבות השוטים. הארון אף שהיה עומד באמצע בית הכפורת בכ"ז לא היה ממעט את חללו ולא היה דוחק את האויר שהיה לו לכל רוח כאלו לא היה תופס מקום כלל. נס זה הוכיח כי „הארון כלומר: התורה אינה מן המדה" כי קביעת עתים לתורה אינה ממעטת את הצלחת האדם ואינה דוחקתה. נס זה פקח את עיני העורים להביט בעין צופיה על מהלך החיים כמו שהוא ולראות שהתורה אינה מסגת את גבול ההצלחה, שהרי ישנם כמה אנשים ששקדו בתורה ושמו כל מעינם בה ובכ"ז הצליחו ועשו חיל בכל אשר פנו, ולהפך אנשים אשר מעודם התרחקו מתורה ודעת והשקיעו את כל חושיהם בעסקיהם בתקותם לרכוש להם ממון הרבה, ובכ"ז ההצלחה היתה מהם והלאה ונשארו עניים ממש, והזנחתם את התורה לא הועילה להם מאומה.

ישנה מלה אחת בת חמש אותיות ו„תכלית" שמה והיא עשתה שמות בעולם היהדות. ההורים מנתקים את ילדיהם בעוד שהם יונקים משדי התורה בשביל לעשות מהם „תכלית" כלומר: לעשותם סוחרים חנונים או אומנים ובעלי מלאכה כדי שיוכלו לפרנס את עצמם בכבוד לכשיצאו מרשותם ויכנסו לרשות עצמם. אין כל ספק בדבר כי האבות מחויבים לדאוג בעד המצב החמרי של בניהם לעתידם וללמדם אומנות המחיה את בעליה. חז"ל בכמה מקומות דברו בשבחה של מלאכה מפני שידעו שהיא נחוצה לקיום העולם והתפתחותו: „לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה וכו׳ מחטא דתלמיותא" „גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה" „גדולה מלאכה שמחממת את בעליה" „כל מי שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו לסטות" „בא וראה כמה גדול כחה של מלאכה" „שב שני הוה כפתא ואבבא דאומנא לא חליף" „אהב את המלאכה" „כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה" (ברכות סג׳, נדרים מט:, גיטין סז:, קידושין כט׳, ב"ק עט:, סנהדרין כט׳, אבות פ"א, מ"י, פ"ב מ"ב). אמנם אומנות טובה ונחוצה היא לאדם באשר הוא אדם רק עם תורה עמה כלומר: אם האומן נתחנך בחנוך טוב ויש לו ידיעה מספקת בתורת ד׳. אם התורה מחממת אותו והוא מסור לה בכל לבו אז המלאכה תהיה לוית חן לראשו ותעטרהו כבוד והדר. המלאכה מתיחסת לתורה כמו הגוף מתיחס לנשמה, וכמו הגוף הוא חשוב רק מפני חבורו לנשמה כן המלאכה היא חשובה רק עם תורה עמה; וכמו ש„תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה" כן אין אפילו

התחלה לחשיבותה של מלאכה אם תורה אין עמה. ולכן גדול בנים למלאכה בלא תורה היא תכלית מרומה. בורות היא כ"כ מגונה עד שהיא מבטלת את מעלת האדם ויתרונו על בעלי החיים. ואלה ההורים שמגדלים את בניהם לאומנות בלא תורה הם מבלים את העולם מפני שתורה היא אחד מהדברים אשר עליהם העולם עומד, והעולם בלא תורה סופו להחרב. ולא לחנם דברו חז"ל בגנותה של עם הארצות: „אם עם הארץ הוא חסיד אל תדור בשכונתו" „עם הארץ מותר לקרעו כדג, וכל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי" „אל תהי רגיל אצל כהן עם הארץ" „רבי פתח אוצרות בשני בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה בעלי גמרא בעלי הלכה בעלי הגדה אבל עמי הארץ אל יכנסו" „כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כאילו נותנה לפני ארי" „אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד" (שבת סג׳, פסחים מט:, נדרים כ׳, ב"ב ח׳, סנהדרין צ:, אבות פ"ב, מ"ה). ישנם הורים כאלה שגופם של בניהם יקר להם הרבה יותר מנשמתם. הם מתחילים ללמד את בניהם אומנות בעוד שהם בגדר סמדר בידיעתם בתורה וחכמת ישראל. לא איכפת להם כלל וכלל אם בניהם יהיו בורים כ"ז שתקוה נשקפת להם שבניהם יראו את עולמם בחייהם מהאומנות שילמדו אותם. „התכלית" מקדשת את כל האמצעים והכל מותר ושרי להם ואפילו לכרת את בניהם בעודם באבם מעץ התורה. כפי הנראה בטוחים ההורים שבניהם יהיו מאושרים בזה שיחדלו ללמוד תורה בקטנותם ויתחילו ללמוד אומנות; ולהפך שבניהם יהיו אי־מאושרים אם המה ישנו ממטבע זה ויתחילו ללמדם מלאכה אחרי שיתבשלו כל צרכם בתורה וחכמת ישראל. הנס „מקום הארון אינו מן המדה" טפח על פני אלה המבטלים את הרוח מפני החמר משום שחוששים ששניהם אינם יכולים לעמוד במחיצה אחת. גם זה הוכיח כי הרוח והגשם כלומר: תורה ומלאכה חכמה ואומנות, אינן סותרות זו את זו ויכולות לחיות כתאומים יחדיו. הארון שלא המעיט את מדת החלל של בית הכפורת היה סמל שתורה אינה מקפחת את התכלית הגשמית, וכי היא ואומנות יכולות להיות צמודות ואחוזות זו בזו כשלהבת בגחלת. הנסיון הוכיח לנו כי ישנם אנשים העמלים בכל כחם ובתמידות בעבודות המפרכות את הגוף ואינם נותנים מנוח ומרגוע לנפשם, והכל לשם „תכלית" ובכ"ז אינם רואים שום ברכה בחייהם, ומנת גורלם הוא אך תהו ובהו; ולעומת זה ישנם אנשים החיים בחשבון ודעת, אינם מקריבים את עצמם על מזבח התכלית ואינם עושים פרוד בין הרבקים, בין הרוח והגוף, ובכ"ז עולים מעלה מעלה על סולם ההצלחה, והתבל היא כגן עדן לפניהם. גם זה הוכיח כי התעסקותו של אדם בתורה לא תגרע מהצלחתו ולא תקטין את אשרו בחיים, ואדרבה היא תרימהו על ותוליכהו אל „הדרך הישרה שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם". וכבר רמזו בעלי הרמז רמז נאה בדברי חז"ל: „למה נקרא שמה תושיה מפני שהיא מתשת כחו של אדם" (סנהדרין כו:). עשירים שרחוקים מידיעת התורה מתפארים בכחם ואומרים „כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" אבל „התורה מתשת כחו" כלומר: מתשת את אמונתו בכחו ועצם ידו, כי היא תלמדהו את הלקח הטוב כי „מפתח של פרנסה לא נמסר לשליח והוא בידו של

הקב"ה" (תענית ב :) כי מצד אחד אנו רואים שאפילו בעלי כח חכמים זריזים וחרוצים המה עניים ממש ואינם יכולים לפתוח את פתח ההצלחה, ומצד אחר אנו רואים כי דלת ההצלחה היא פתוחה אפילו לחלשים אוילים ועצלים.

ב) „ולמ"ד ופניהם איש אל אחיו (שמות כה, כ) הא כתיב ופניהם לבית (דברי הימים ב, ג, יג) לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום" (ב"ב צט י). הרבה המה המאמרים המפוזרים בש"ס בבלי וירושלמי ובמדרשים המדברים בשבחו של השלום: „אליהו יבא לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם" „אף שמו של משיח נקרא שלום" „גדול הוא השלום שבשעה שמלך המשיח נגלה לישראל אין פותח אלא בשלום" „גדול הוא השלום שהשלום לארץ כשאור לעיסה" „כל השקרים אסורים ומותר לשקר בשביל להטיל שלום בין אדם לחברו" „גדול הוא השלום שאף הכתובים דברו דברים ברויים בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה" „אביך צוה לפני מותו לאמר" (בראשית נ, טז) „מעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלה כלום, אלא מעצמם אמרו דבר זה, ראה כמה דיו משתפך וכמה קולמוסים משתברים וכמה עורות עבודים וכמה ינוקים מתרצעים ללמוד דבר בתורה שלא היה ראה כמה גדול כח השלום" (סוף עדיות, מסכת דרך ארץ זוטא פרק השלום, מ"ר בראשית פרשה מ"ח, מדרש תנחומא צו, תוצאת החכם ר' שלמה באבער). אין מגמתי פה להאריך במעלת השלום ורק לנגוע בקצה ענין זה. החשיבות של הדברים הטובים שאדם עושה לא תאבד ערכה ותשאר בצורתה האמתית ע"י שמירתו את השלום כהלכתו. השלום יגן כמו מגן לא רק על האדם בלבד אלא אף על פעולותיו הטובות שלא תאבדנה את הטוב והמועיל שבהן. האדם השומר את השלום הוא נחשב ל„עושה רצונו של מקום" לא רק משום שהשלום בפני עצמו הוא דבר גדול ותופס מקום חשוב בעולם היהדות אלא אף מפני שע"י מתקיימים ונשמרים מעשיו הטובים בצבעיהם האמתיים. אבל הקטטות והמריבות שהנרגנים מביאים בעולם ואש המחלקת שהם מציתים בכל מקום הן כמו פצצות המפוצצות ומהרסות את הדברים הטובים שהם בעצמם עשו. בעלי המחלוקת משחיתים את הסדרים הטובים ועושים שמות בכל מקום שהם. ולא לחנם אמרו חז"ל: „מותר לומר לשון הרע על בעל מחלוקת" (ד"א פרק השלום הנ"ל). ולכן השכל הישר מחייב כי האדם אינו יכול להחשב לעושה רצונו של מקום אם הוא בעל מחלקת. מחרחרי ריב עפ"י רוב אינם מרגישים בפחיתות כבודם ובהמעטת גדולתם שהמה גורמים לעצמם בזה שמפירים את השלום. לו היו חודרים לתוך תכונת מחלקתם כי עתה כלמה היתה מכסה את פניהם. כמה פעמים מתנפלים אנשים על רעיהם בחרפות וגדופים ואף יורדים לחייהם בשביל דברים של מה בכך ובשביל טענות ומענות שאין בהן ממש. וכמו שמסופר מאחר שהשכיר לחברו חמור, וכאשר בא השוכר לנוח תחת הצל של החמור כחום היום, לא הניחו המשכיר, באמרו כי השכיר לו רק את החמור ולא את צלו, וראיה לזה כי השכיר לו את החמור בזול וכמעט בחנם. והשוכר טען להפך כי שכר את החמור וכל אשר לו וא"כ גם צלו שייך לו, והדמים מודיעים כי שלם לו יותר מדי. („בית יהודה" להחכם „ריב"ל" פרק קיג בהגהה). ואפילו

אם יש מקום לויכוחים וסכסוכים להתרגזות והתלוננות להתנגשות והתקצפות, אעפי"כ אלה הנוחים למקום ולבריות ואשר כבוד חברם חביב עליהם כשלהם תבחל נפשם במחלוקת וישתדלו עד כמה שאפשר לפשר ולתוך בינם ובין מנגדיהם בכדי להעמיד את השלום על מכונו. ואף אם דבר זה לא יעלה בידם ושלום לא יהיה ביניהם יברחו מן המחלוקת ולא יעשו דברים כאלה אשר שם שמים יחולל ע"י. אבל לדאבון לבנו נמצאים בקרבנו אנשים שכל עסקם הוא לחרחר ריב ולסכסך איש באחיו, לבקר בעין רעה אפילו את החכמים הגדולים אשר קטנם עבה ממתנם, ולהקטין ולהשפיל את כבודם באופן מגונה.

אנשים ישרים ותמימים אינם רואים מומים בחבריהם ורק בעלי מומים שמשחתם בם מוצאים תמיד מגרעות באחרים ומתירים לעצמם לעשות מחלוקת למען האמת והצדק. „ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו" (ויקרא כד, יט) פסוק זה בא ללמדנו כי „כל הפוסל במומו פוסל" ולכן „איש כי יתן מום בעמיתו" כלומר: יתן מום בנפש עמיתו וימצא נגעים וחסרונות על רעהו זהו אות נאמן כי מום זה כבר נשרש בקרבו (כההוא מעשה דרב יהודה בר יחזקאל, קידושין ע׳) ולפיכך „כאשר עשה" באותו המום שפסל את עמיתו „כן יעשה לו" לפסול אותו במום זה (מלאכת מחשבת לר׳ משה חפץ ז"ל). ועד"ז אפשר לבאר הפסוק: „ויאמר ד׳ זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד" (בראשית יח, כ) הנה זעקת סדם ועמרה נגד האנשים שעשו להם רעה היתה לפי תכונתם הרעה ולפי המעשים המגונים שעשו המה לאחרים. כל מה שהמה שדדו וחמסו ועשו את כל התועבות שבעולם כן גדלה צעקתם על אלה שמרדו להם כמדתם. צדיקי סדום שהיו מלאים עברות כרמון, היתה דרכם לחפש חטאים על אחרים. לא נטלו את הקורה מבין עיניהם כי אם הוכיחו את אחרים על הקיסם שהיה בין שניהם. וכמו שמסופר מרב אחד: כי בשפכו תפלתו בביה"מ ביוה"כ ובעמדו כפוף ופניו אל הכותל העיז אחד מן המתפללים להניח את מחזורו על גבו של הרב והתודה על חטאיו. הרב בגמרו את תפלתו ובהחזירו את פניו למתפללים אמר בצחוק על שפתיו אל עז הפנים: „אתה תחטא ועלי תאמר". אנשי סדום זעקו תמיד בכל כחם, הריעו בחצוצרות ומחו בקולי קולות נגד החוטאים והפושעים. ואפילו אלה שבעצמם עשו את כל הנבלות שבעולם, חמסו ושדדו, בכ"ז זעקו: „יתמו חוטאים (לא חטאים) מן הארץ" ומפני ש„זעקת סדם ועמרה כי רבה" כלומר: זעקתם על אחרים היתה רבה, מצאו תמיד מומים באחרים ובלי הרף הרימו את קולם וצעקו בכל כחם על השערוריות שנעשו בקרבם, ולא חדלו להתאונן ולבכות כי בתוך רעים וחטאים היו יושבים, הוכיחו בזה בעליל „כי חטאתם כבדה מאד" כלומר: כי המה בעצמם היו החוטאים היותר גדולים כי לולא זאת לא היו מוצאים תמיד חטאים על אחרים.

„**הוכח** תוכיח את עמיתך" אמרה התורה. שני מיני מוכיחים יש. א) שמוכיח את חברו בדברים רכים, בטוב טעם ודעת ובדברים המתקבלים על הלב. תוכחה כזו עפ"י רוב תמצא מסלות בלבות השומעים. אם המוכיח יוכיח בדברים היוצאים מן הלב ויכלכל את דבריו בהשכל ודעת אז מוסרו לא ישוב ריקם ודבריו

יצליחו באשר ישלחם. ב) מוכיח אשר אף שאין לו פה ואינו יכול לבטא בשפתיו מה שהוא חושב בכ"ז יפעל לפעמים במוסרו יותר מהרבה מוכיחים אשר כחם בפיהם ושפתם אתם. ישנן תמונות בהירות העומדות לנגד עיני האדם והן מוכיחות אותו על אולתו ומשוגתו, בלא אמר ודברים ובלא רעש וקולות כי אם בצבעיהן ובציוריהן הבולטים, מגידות לאדם מה שעליו לעשות ואיך להתנהג. הן מראות לאדם אם התנהגותו היא טובה ורצויה או לא, והן עושות רושם אדיר וחזק על אלה המסתכלים בהן בתשומת לב. ואם תמונה פשוטה שאינה יוצאת מן הכלל יכולה להיות למופת בלמודיה הנשגבים המכילה בתוכה, על אחת כמה וכמה תתרשם תמונה כזו אשר תשנה ותחליף את צורתה מזמן לזמן בכדי ללמד לתועים בינה ולהוציא מלבם את טעותם ושגיונם. תמונה כזו באפיה המיוחד תמשך אליה את עיני אנשים רבים, הם יסתכלו בה היטב וישאפו לדעת ולהבין את הלמודים הנשגבים הצפונים בה. הנה בני אדם אינם רואים את נגעי עצמם ומפילא אינם מתבישים במעשיהם המגונים. אבל יכירו לדעת את נגעיהם אם יראו את אותם הנגעים עצמם על אחרים, כי „כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו" (נגעים פ"ב, מ"ה). המנוגעים האחרים יהיו להם כמו מראה, ובהביטם אליהם יראו את נגעי עצמם. המה יכירו לדעת עוד יותר את חסרונותיהם אם תמונה כזו אשר תחקה את מעשיהם תעמוד לנגד עיניהם בכדי להראותם אם טובים המה או לא.

אחת מהתמונות שפעלה את פעולתה על עמנו היו הכרובים. בני עמנו כשעלו לרגל נמשכו כמו בקסם אל המחזה הנהדר של הכרובים, כי „בשעה שהיו ישראל עולים לרגל מגללים להם את הפרוכת ומראים להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום" (יומא נד:). בני ישראל בראותם זאת שאפו רוח קדש אל קרבם וכמו רוח ממרום נשבה בם. האח! מה מלבב היה המחזה הזה. שני כרובים שפניהם היו כפני תינוקות (סוכה ה:) היו סוככים בכנפיהם על הכפורת אצל ארון הקדש „ופניהם היו איש אל אחיו". שני כרובים ברמות תינוקות היו אצל ארון העדות בקדשי הקדשים מקום היותר מקודש מכל הקדושות שבעולם והיו מביטים זה על זה בפנים מפיקות תם וישר צניעות וענוה. היו מחבקים איש את אחיו ורוח הקדש היה שורר ביניהם. בלב אחד הקיפו את התורה ושמרוה מכל משמר וכמו באמר ודברים הוכיחו את נחיצות האחדות למען שמירת התורה והחזקתה; כי הקדושה שוררת והשכינה שרויה רק במקום שיש שלום, ואפילו האנשים המחולקים בדעותיהם צריכים להיות מחוברים זה לזה בכל מקום שנוגע להרמת כבוד תורתנו. אבל הכרובים „היו מעורים זה בזה ופניהם היו איש אל אחיו" רק „בזמן שישראל עשה רצונו של מקום" כלומר: בשעה ששלום אהבה אחוה ורעות היו בין בני עמנו השונים ועי"ז הצליחו לבצר את יסודי התורה ואשיות היהדות. אבל להפך הכרובים לא היו מביטים זה על זה „ופניהם היו לבית" „בזמן שבני ישראל לא עשו רצונו של מקום" מפני שהיו מתקוטטים ומריבים איש את אחיו ומבזים איש את פני רעהו, היו מפירים את השלום ומחללים את התורה לא רק במקומות חולוניים אלא אף

במקומות היותר קדושים, כי השטן היה מרקד ביניהם אפילו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, והיו מחללים את שם ד׳ בהפרתם את השלום אפילו באותה השעה שעמדו אצל התורה, אשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, והיו מנשקים אותה והתימרו ששומרים את כל הכתוב בה. יחס הכרובים והתקשרותם זה לזה היו תלויים ביחס ההתחברות שהיה בין בני ישראל. אם בני ישראל היו מרכזים את כחותיהם והיו עובדים בלב אחד לטובת עמם; אם הם היו מביטים זה על זה וכל אחד היה מתחשב עם דעתו של חברו, אז פני הכרובים היו „איש אל אחיו", ולהפך אם בני ישראל היו מתרוצצים ומתנגשים זה עם זה, אם כל אחד היה מגדיל את האני שלו והיה מתעקש לעמוד על דעתו מבלי לשמוע לדעת השני אף אם הצדק היה אתו, אז פני הכרובים היו „לבית". אם בני ישראל היו עושים רצונו של מקום ואהבת עצמם לא היתה מונעתם מלאהוב את אחרים ולהרגיש בצרותיהם; אם לבם לא היה צר מלהכיל חמלה ורחמים על הנדכאים ומרי הנפש, התענינו בכל לבם במצבם הרע ופניהם היו תמיד כלפי אלה הסובלים מחסור וכפן אז פני הכרובים היו ג"כ „איש אל אחיו" אבל אם פני בני ישראל היו מועדות אל ביתם כלומר: דאגו רק בעד בני ביתם והקדישו את כל כחותיהם רק לטובתם והסיחו את דעתם אפילו מאחיהם בני בשרם, אז פני הכרובים היו ג"כ רק „לבית". הכרובים בדמות תינוקות הורו דעת לגדולים ולזקנים ובתמונתם הנהדרה עשו רושם טוב על הרואים והשרישו בקרבם את הלקח הטוב שפניהם צריכים להיות תמיד איש אל אחיו, וכל אחד מחויב לאהוב את חברו ולכבדו כגופו. ולהפך בעת שהכרובים למרות שהיו שוים זה לזה בכל הפרטים ואפילו שנוי קל לא היה ביניהם, היו מסתירים את פניהם ולא הביטו זא"ז, הראו בזה לדעת מה מגוחך הוא החזיון, געל נפש ממש, שאנו רואים לפעמים, כי שני אנשים יהודים נצים בשביל כבוד מדומה; שני יהודים בני עם אחד ותורה אחת, בני גלות אחת ומסובלים בצרות, בנים שנבראו בצלם אלקים, ובכ"ז מבזים זה את זה ואחד אינו רוצה להסתכל בפני רעהו. אלה האנשים שבעיניהם ראו את השנוי הגדול שבא על הכרובים מזמן לזמן, כי פעם היו פניהם איש אל אחיו ופעם—לבית, הבינו את הלקח הטוב שהכרובים היו מלמדים אותם. כי השנוי הזה עוררם לעמוד על תכונת הכרובים ולהבין את הסבה שהביאתם לשנות את נטיתם זה לזה. וכל מה שהתעמקו בנקודה זו באו לידי מסקנא כי ההשתנות שבאה ביניהם היתה סמל היחס שהיה בין בני עמם זה לזה.

ג) „**עומדים** צפופים ומשתחוים רווחים" (יומא כא׳) נס זה שהיה אחד מעשרת הנסים שנעשו בבית המקדש היה דומה בתכונתו לכרובים כי גם ממנו יצא הלקח הטוב של נחיצות השלום. אלה האנשים שרחוקים זה מזה ברעותיהם הקיצוניות ואין להם שום דרך לבוא לידי פשר ולהתאחד באיזה אופן שהוא אז אם יהיו במקום אחד אפילו היותר גדול ומרוח, ירגישו כי צר להם המקום. אבל אם שלום יהיה ביניהם אז אפילו אם יהיו במקום קטן וצר לא ירגישו שום לחץ ודחק „כההוא דהוה קאמר ואזיל: כי רחימתין הות עזיזא אפותיא דספסירא שכיבן השתא דלא עזיזא רחימתין פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לן". (סנהדרין ז׳)

„ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו" (בראשית יג, ו) „וזה היה משני טעמים א) כי היה רכושם רב וצר להם המקום ב) ולא יכלו לשבת יחדו, כי לוט התחיל להתפרד מדעות אברהם וממנהגיו, וזה עורר שנאה ביניהם בלב כמ"ש שנאה תעורר מדנים, כי האחים והקרובים ימחלו זה לזה על נזקי שכנים ולא תרע עינם זב"ז, רק אם יש שנאה ביניהם ימצא ריב ומדון, וכן היה פה שע"י שנעשה שנאה ביניהם צר היה להם המקום והקפידו זע"ז" (מלבי"ם). אם מחלקת תהיה בין אנשים וכל אחד יתעקש לעמוד על דעתו ולא יזוז ממקומו אפילו כחוט השערה אז לא יוכלו לדור יחדו בחדר אחד אף היותר גדול ולא יוכלו להשתרע כאלו היו דוחקים איש את רגלי רעהו. אבל אם כל אחד יבטל את דעתו, אפילו במקצת, מפני דעת חברו אז רוחה תהיה להם בכל מקום שיהיו. „היו עומדים" אם כל אחד מהמתוכחים ומבעלי הדינים היה קשה כארז ויקשה את ערפו ויאמר: לא אמוש ממקומי אף צעד אחד, לא אותר משלי אף קוצו של יוד ולא אבטל מתביעותי על פלוני אפילו כל שהוא אז „צפופים" הרגישו כי צר היה להם המקום ונדמה להם כאלו היו לוחצים ודוחקים זה את זה. ולהפך, אם היו „משתחוים" אם כל אחד היה מבטל מעט את ישותו והיה מרכין את ראשו לפני חברו, אם היו מתאמצים להתקרב זה לזה ולהשתחוות באהבה ובאחוה איש לרעהו, אם היו בדעה אחת כי העולם נברא לא רק בשביל אדם אחד אלא בשביל כלם והארץ נתנה לבני אדם בשוה אז „רוחים" אף שהמקום שעמדו עליו היה צר וקטן בכ"ז היו יכולים להשתרע עליו ברוחה וכאות נפשם.

ד) „כרובים בנס היו עומדין" (יומא כא׳) „מאי כרוב? א"ר אבהו כרביא, שכן בבבל קורים לינוקא רביא" (סוכה ה:). הכרובים בדמות תינוקות פרשו את כנפיהם אל מקום הארון שבו היו סה"ת והלוחות או הלוחות ושברי לוחות היו מונחים וסה"ת היה מונח מצדו (פליגי בזה ר"מ ור"י, ב"ב יד׳). תמונה זו היתה אצל הארון בכדי להזכיר לאבות את חובתם לתורתם ולעמם; כי עליהם להחזיק את בניהם אצל הארון כלומר: לגדלם ולחנכם לתורה ולתעודה; כי עליהם להרחיק את בניהם ממקומות שאינם טהורים ואשר אוירם הוא מורעל, כדי שלא לטמא ולהרעיל את הרגש הקדש אשר בקרבם, ולהכניסם בקדשי הקדשים, במקומות אשר התורה מונחת, ומשם ישאפו רוח טהור וישאבו רגש קדש שיתאימו לאידיאלים הנשגבים אשר על האדם להוציאם מן הכח אל הפועל לאשרו ולטובתו בפרט ולהתפתחות העולם בכלל. האבות מחויבים לחנך את בניהם בעודם באבם, בעוד שהם תינוקות, מפני שאז הוא הזמן היותר מוכשר לחנכם על פי רוחם הם. ילדים קטנים מסוגלים לקבל תורת אבותיהם והטפת מוסרם מפני שאינם מושפעים עדיין מכחות אחרים. הבנים בקטנותם דומים לענפים רכים ולחים שבנקל אנו יכולים לתקנם להישירם ולהטותם אל כל רוח אשר נחפוץ „חנך לנער על פי דרכו" (משלי כב, ו) „אם חנכת בנך בתורה בעוד שהוא נער הוא מתגדל והולך בה. שנאמר, גם כי יזקין לא יסור ממנה, כהדא תורתא דלא יליפא רדיא ומתקשה עלה בסופה, וכהדא עוברתא דכרמא דאית לה איתכפיאית עד דהיא תאיבא וכדקשיא לית את יכיל"—כפרה זו כשאינה למודה לחרוש קשה

עליה בסוף, וכזמורה זו של גפן שאם אין אתה כופפה כשהיא לחה, כשתתקשה אין אתה יכול לה (מדרש שוחר טוב שם). חז"ל כצירים נאמנים הביעו רעיון זה בשפה חידותית באמרם: „אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. א"ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי? א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא" (שבת קיט:). הנה העולם מתקיים לא ע"י חרבות וקשתות וכלי משחית כי אם ע"י חקים ומשפטים צדיקים, ע"י רגשות ומדות טובות הנטועות בנפש האדם לעשות טוב ולגמול חסד עם הבריות. אדם עיר פרא יולד ויצר לבו רע מנעוריו, ואם הוא לא יחונך בנעוריו בחנוך טוב יהיה מחוסר מדות טובות ולא יעלה במצבו המוסרי על בעלי החיים. אפשר לאדם להיות מצוין במדות טובות רק אם נתחנך כראוי, אם מחנכיו למדוהו תורה ומצוות. התורה היא המקור הנאמן אשר ממנה יכולים בנינו לשאב מדות טובות. כל מה שהקטנים ילמדו תורה ויהגו בה יצטיינו יותר במדותיהם הנעלות. ולפי"ז מה מאד נאמנים הם דברי חז"ל: „אין העולם מתקיים אלא בהבל תינוקות של בית רבן" כלומר: בזה שהם לומדים את התורה והיא שגורה בפיהם, מפני שעי"ז יהיו מצוינים בכל המדות והמעלות הטובות הנחוצות לקיום העולם ושכלולו. העולם יתקיים לא בזה שנלמד את בנינו קשת, ולא בזה שבנינו יהיו אחוזי חרב ומלומדי מלחמה, כי אם רק „בהבל תינוקות של בית רבן" בהבל והחום היוצא מפיהם בלמדם תורת ד'. ואף ש„הבל התינוקות" הוא דבר שאינו מוחש, העין אינה יכולה לראותו והיד אינה יכולה למששו בכ"ז הוא עולה בכחו על כל הכחות שבעולם, וכלם הם כהבל ממש לגבי „הבל התינוקות של בית רבן". אותו ההבל ינצח תמיד את הכחות היותר תקיפים וחזקים המפילים חתיתם בעולם. אותו ההבל יקים לדממה את הסערות הגדולות ויכבוש את הרוחות המנשבות בעולם. „התינוקות בהבל שבפיהם" ע"י התורה שלמדו ידעו איך לבצר ולחזק את הדברים הנחוצים לקיומו של העולם. „פ"א שלח רבי את ר' חייא ור' אסי ור' אמי, לעבור בעירות שבארץ ישראל לתקן להם מלמדי תינוקות למקרא ולמשנה. באו למקום אחד ולא מצאו שם מלמדים. אמרו לאנשי העיר הביאו לנו את שומרי העיר. הביאו להם ריש מטרתא וסנטרא (ראש הממונה על שמירת העיר ושומר שדותיה) א"ל אין אלה שומרי העיר אלא מחריבי העיר. אל מי הם נטורי הקרתא? א"ל הם מלמדי מקרא ומשנה." (ירושלמי פ"ק דחגיגה ה"ז, מ"ר איכה ריש פתיחתא) ואביי השכיל מאד לבאר בתשובתו לרב פפא: „אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא" כי „הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר חדש והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר מחוק" „הלומד תורה בילדותו דברי תורה נבלעים בדמיו ויוצאים מפיו מפורשים, והלומד תורה בזקנותו אין דברי תורה נבלעים בדמיו ואין יוצאים מפיו מפורשים" (מאמרי אלישע בן אבויה. אבות פ"ד מ"כ, אבדר"נ פרק כד). לב הילד הוא נקי מלכלוך וחלאת התבל, לבו הוא טהור מערמומית ותרמית מצביעות וחנופה המעכרים ומבלבלים את רוח האדם, ולכן לבו פתוח לקבל את הלמודים הנשגבים, והמה מתרשמים בו היטב. דעתו של הילד היא צלולה ואינה מטושטשת מדאגות וטרדות החיים ולכן בנקל היא יכולה לתפוס

את הלמודים כמו שהם אשר ימסרו לו מוריו. מוחו של הילד הוא טהור ממחשבות זרות ומהרהורים רעים המטמטמים אותו ולכן הוא יספוג אל קרבו את הלמודים אפילו היותר חמורים כמו שימסרו לו מבלי שום שנוי וגרעון. אבל התורה שגדולים לומדים היא מעורבת „בהבל שיש בו חטא" מפני שמחשבות ורעיונות שונים ממלאים את כל חללי לבם, מטשטשים את מוחם ומעכבם מלקבל את למודי התורה בקדושתם ובטהרתם. אם לא למדו תורה בנעוריהם ולא נבלעה ברמיהם, אז התורה שילמדו בזקנותם לא תתרשם בקרבם ולא יקלטוה כראוי.

וקרוב לשער כי אלישע בן אבויה התכוון במאמריו הנ"ל אל עצמו. הוא החל לקצץ בנטיעות מפני שני המאורעות שאירעו: פעם אחת היה יושב ושונה בבקעת גינוסר וראה אדם אחד שעלה לראש הדקל בשבת ונטל האם על הבנים וירד בשלום. ובמוצאי שבת ראה אדם אחד שעלה לראש הדקל ונטל הבנים ושלח את האם וירד והכישו נחש ומת. אמר: נאמר „שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים, (דברים כב ז) היכן טובו של זה והיכן אריכת ימיו של זה?"—ראה לשונו של חוצפית המתרגמן נגררת בפי חזיר. אמר: „פה שהפיק מרגליות ילחך עפר! יצא וחטא". (קידושין לט:) הגם שחז"ל היו מתרצים את הקושיות האלו בדברים המתקבלים על הלב בכ"ז לא נחה רוחו ולא שקטה דעתו. מדוע? מפני שהיה מבקר את התורה ברוח הכפירה והיה מבקש רק קושיות ולא תרוצים. הוא נתחנך בחנוך אי־דתי. אמו הרעילה אותו במינות: „כשהיתה מעוברת בו היתה עוברת על בתי עכו"ם והריחה מאותו המין, והיה אותו הריח מפעפע בגופה כעירסה של חכינה" (כארס של נחש. ירושלמי חגיגה פ"ש, ה"א) הספור הזה מפיץ אור על הספור השני ורוח אחד להם: „שאל נימוס הגרדי את ר"מ: כל עמר דנחית ליורה סליק? א"ל: כל מאן דהוה נקי אגב אימיה סליק, כל מאן דלא הוה נקי אגב אימיה לא סליק". (חגיגה טו:) וכל מי שעינים לו לראות יראה כי הדברים האלה נאמרו נגד אלישע בן אבויה שלא היה נקי אגב אימיה, כי היא התחילה ללכלך אותו בחטא בהיותו עדיין בבטנה. היא הלעיטתהו בספרי מינים אשר לקחו את לבו ונמשך כ"כ אחרי דעותיהם שאפילו „בשעה שהיה עומד בביה"מ הרבה ספרי טועים נשרו מחיקו" (שם טו:). הלמודים הארסיים שהיה לומד בילדותו נשרשו כ"כ בלבו ונבלעו כ"כ ברמיו עד שלא נשאר מקום פנוי בקרבו לקבל ולהכיל את הדברים הטובים של ר' מאיר תלמידו שיעשה תשובה, ובכל פעם היתה תשובתו: „כבר שמעתי מאחורי הפרגוד שובו בנים שובבים חוץ מאחר" (שם טז·). הוא הרגיש כי הלמודים שקבל מאמו בילדותו נתרשמו בנפשו כה עמוק עד שאי אפשר היה לו למחקם ולהחליפם באחרים. דברי אמו אליו בילדותו היו כמו „דיו על ניר חדש, והיו נבלעים ברמיו והיו יוצאים מפורשים מפיו" ואי אפשר היה לו לבטלם ולמחותם מזכרונו. והרושם העז שעשתה עליו אמו בלמודיה בעוד שהיה ילד המריצהו להשמיענו את שני מאמריו היקרים אשר ישארו לזכרון נצח בספרותנו.

ישנם כמה וכמה מאמרים נמרצים לחז"ל שבדברים בהורים הביעו את דעתם כי יחס חנוך הבנים לעמנו היא כמו הנשמה לגוף: „לא חרבה ירושלים

אלא בשביל שבטלו בה תינוקות של בית רבן" „אל תגעו במשיחי, אלו תינוקות של בית רבן" „אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש" „עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה—מחרימין אותה" „בכל יום ויום מלאך יוצא מלפני הקב"ה לחבל את העולם, וכיון שהקב"ה מסתכל בתינוקות של בית רבן ובת"ח מיד נהפך כעסו לרחמים" (שבת קיט: כלה רבתי פ"ב). את הפתגם הידוע שהשמיעו הגרמנים: „כי מורה הכפר האשכנזי הביא את הנצחון על יד סעדאן" כבר שמו זאת חז"ל בפי בלעם: „נתכנסו כל אומות העולם אצל בלעם, אמרו לו תאמר שאנו יכולות להזדווג לאומה זו? אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלה, ואם מצאתן שם תינוקות מצפצפים בקולם אין אתן יכולות להזדווג לה וכו' הקול קול יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו, ואם לאו הידים ידי עשו ואתן יכולות לה" (מ"ר בראשית פ' ס"ה). ועפי"ז מבואר הפסוק: „וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו כי מנשה הבכור" (בראשית מח, יד). יעקב אבינו בתתו את ידו השמאלית על מנשה, אף שהיה הבכור, הורה הלכתא רבתא ליוסף בתורת החנוך. יעקב כחכם ובעל נסיון ידע את פרשת החנוך על בוריה מראשה ועד סופה. מברכותיו לבניו אנו רואים כי הוא בא בסוד תכונתם וטבעם ולכן ברכתו לכל אחד ואחד מהם היתה בהתאם לרוחו וכשרונו. יעקב ידע כי השפעת ההורים גדולה היא רק על בניהם הקטנים ולא על הגדולים. הקטנים שאינם בעלי בחירה מוטלים לגמרי תחת שלטון הוריהם ומעשיהם יהיו עפ"י רצונם. לא כן הגדולים, הם עפ"י רוב עושים את מעשיהם אדעתא דנפשם, בוחרים דרך לעצמם ואינם שואלים את הוריהם אם טובה היא בעיניהם או לא. ולכן על ההורים להשגיח בעין צופיה יותר על בניהם הקטנים מאשר על הגדולים מפני שהשגחתם עליהם תשא פרי יען שהם ישמעו תמיד לקולם ולא יסורו מהדרך שיורו להם. ולכן יעקב בשימו את ידיו על ראש נכדיו השכיל לתת את ידו הימנית על ראש הצעיר ואת ידו השמאלית על ראש הבכור כדי להוכיח ליוסף כי עליו לשים את יד ימינו, שהיא סמל הכח על הצעיר, כלומר: להקדיש ביותר את כחו ועמלו השגחתו והשפעתו בעד בנו הצעיר מפני שהוא בידו להטותו כקנה רך אל כל רוח אשר יחפץ, אבל לא יועיל הרבה בהשפעתו על בנו הבכור אחרי שהוא כבר התוה לו בעצמו את דרכו וסלל את מסלתו בחיים. וזוהי כונת הפסוק: „ואת יד שמאלו" סמל החלישות, שם על מנשה ולא את ידו הימנית שהיא סמל הכח, מפני „כי מנשה הבכור" ועומד בדעתו וקשה להזיזו מהשקפותיו על דרך החיים.

כל מי שהסתכל בכרובים שם אל לבו לקח זה. הנה הכרובים, אלה התינוקות, פרשו את כנפיהם על הארון שבו היתה התורה מונחת. דבר זה הוכיח לנו שקיומו של עמנו והצלחתו תלויים רק בתורת התינוקות, ואי אפשר שתורה תהיה לקנין העם כלו ושתפעל את פעולתה בין שדרותיו השונות אם הקטנים לא ילמדוה במסירת נפש ולא יסוככו בכנפיהם עליה; כי התורה תהיה כספר החתום לפני העם אם היא לא תהיה שגורה בפיות הקטנים וחרותה בלבותיהם, כי כמו „שאם אין גדיים אין תישים אם אין תישים אין צאן אם אין צאן אין רועה

אם אין רועה אין עולם מתקיים, כך אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים אם אין תלמידים אין חכמים אם אין חכמים אין זקנים אם אין זקנים אין תורה אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות אין הקב"ה משרה שכינתו בעולם" (מ"ר מגלת אסתר). תינוקות של בית רבן הם נשמת ישראל, והוא מתקיים ע"י בין הגויים, למרות הצרות והתלאות שבאות עליו בלי הרף. ולכן באמור הקב"ה לבני ישראל: „אני נותן לכם את התורה אלא הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואני נותנה לכם" לא היה שבע רצון כלל מהערבים שהיו מציעים לו (אבותינו ונביאינו) מפני שאלה הערבים היו צריכים ג"כ ערבא, עד שאמרו לו: „הרי בנינו ערבים אותנו" ובשביעת רצון השיבם: „הא ודאי ערבים טובים! ועל ידם אתננה לכם" (מ"ר שיר א פסוק ד).

האבות החפצים שבניהם ילמדו תורה מחויבים להמציא להם את האפשרות והתנאים הנחוצים לזה. עליהם לתמכם ברוח ובחמר. ברוח כיצד? עליהם לגדל את בניהם ולהחזיקם באוירה של תורה ויהדות ולהרחיקם מדברים אשר בכחם להסירם מתורת ד'. חוב מוטל עליהם לקרבם ולמשכם אל התורה ולחבבה עליהם באמצעים נוחים ורצויים. עליהם להכשירם להיות יהודים נאמנים לתורתנו בכל המכשירים הדרושים למטרה זו. בחמר כיצד? עליהם לתת להם את כל הצטרכותם ולכלכלם בכבוד בכל דבר שנחוץ להתפתחות גופם. (ועיין לעיל דף נו). בהסתכלנו במצב הכרובים כלומר: במעמד לומדי התורה ובקיומם אז נראה כי „בנס הם עומדים" כי מסירת נפשם לתורתנו היא למעלה מדרך הטבע. המה מניחים את חיי עולם הזה ומקדישים את מיטב כחותיהם ומבחר ימיהם לתורה ולתעודה. עיניהם רואות על כל צעד ושעל נסיונות כאלה אשר כמו בקסם הם לוקחים את לב האדם ומסירים אותו ממצוות ד'; בכל מקום שהם פונים הם רואים את בני גילם שמתענגים על רב טוב ושותים לרויה מכוס החיים, בכל זאת המה מתרחקים מכל תענוגי העולם ותפנוקיו, כאלו היו מבטלים אותם בבטול היש, וממיתים את עצמם על דברי תורה. בשעה שבני גילם הוזים ושוכבים על מטותיהם וסרוחים על ערשותם הם אינם נותנים שנה לעיניהם ותנומה לעפעפיהם, עומדים על משמרתם כל הלילה ושוקדים על למודם בהתמדה גדולה. „הכרובים בנס הם עומדים" לומדי התורה מכונים בשמות של גנאי: בטלנים, אוכלי לחם עצלות, דוחקי ספסלים, רחוקים מנמוס וד"א וכו', ועמי הארץ מביטים עליהם בבוז וקלסה ומשימים אותם מטרה לחצי מהתלותיהם, בכ"ז ברוח עז ובלב שקט המה מקריבים את עצמם על מזבח התורה. לומדי התורה היו עומדים בנסיון בכל זמן ובכל תקופה והיו סוככים בכנפיהם על התורה אפילו בשעה שחרב חדה היתה מונחת על צוארם; ואפילו בתקופות השמדות שכל מי שלמד תורה היתה אחת דתו להמית בכ"ז השליכו את נפשם מנגד ולא עזבו את תורתם. „גופם לא היה נחשב בעיניהם למאומה" לגבי רוחם רוח ד' אשר היתה בקרבם. אמנם „נס הכרובים" לא היה רק סמל „התינוקות" שפרשו את כנפיהם בכל דור ודור על ארון התורה כי אם גם הסמל של הגדולים שמסרו את נפשם בעד כרוביהם כלומר: תינוקותיהם. „הזהרו בבני העניים שמהם תצא תורה" (נדרים פא י) הדברים האלה על אדני

הנסיון הטבעו. עפ"י רוב העשירים בכסף ועניים בדעת אין להם שום כוסף ותשוקה לגדל את בניהם לת"ח, ורק אלה אשר לא ברכם ד' באשר ועשר אבל ברכם בחכמה ודעת שואפים שבניהם יהיו ת"ח. המה מחסירים את נפשם מכל טובה ומקמצים מלחמם ממש בשביל לעשות את בניהם לת"ח. עניותם אינה מעכבתם להספיק לבניהם, עד כמה שידם מגעת, את כל הצטרכותם בכדי לאפשרם ללמוד תורה בהתמדה. הגזרות והשמדות לא הפילו את חתיתן עליהם וכל מה ששונאיהם הציקום וירדפום באף ובחמה כן התגברה תשוקתם העזה להיניק לבניהם את חלב התורה. ההורים סככו בכנפיהם על „כרוביהם" וילמדום תורה אפילו באותה העת שדמיהם היו נשפכים כמים על שהעיזו לעשות זאת.

בשימנו אל לבנו את מצב לומדי התורה בגלות ובחשבנו אחת לאחת את המעצורים והמכשולים הנוראים אשר על דרכם נבוא לידי מסקנא כי באמת „הכרובים בנס עומדים" כלומר: התינוקות שלומדים תורה בנס הם עומדים. מלחמה נוראה נגד לומדי התורה שוררת מבית ומחוץ. מבית כיצד? רבים המה בקרבנו, לדאבון לבנו, שמשפילים כבוד בני תורה ובכל מיני תכסיסי מלחמה הם מתאמצים להסירם מתורתנו. לא אגזם אם אומר: כי מצב לומדי התורה בעמנו דומה למצבנו בין העמים. הרבה מביטים עליהם בעינים זעומות ושמחים אלי גיל במצאם בהם מומים; מגדילים את מומיהם ומבזים אותם על שחטאו באיזה חטא קל, אף שלא היה נחשב בעיניהם לחטא כלל אם אחרים שאינם בני תורה היו חוטאים באותו החטא. מחוץ כיצד? הגלות הנוראה מכבידה את אכפה עלינו, מבלבלת את דעתנו ומקצרת את רוחנו. ואף באותן המדינות שהעמים מראים לנו פנים שוחקות ויש לנו שווי זכיות ככל האזרחים בכ"ז בנוגע למצבנו הרוחני אנו מרגישים את הגלות בכל תקפה ובצבעיה הנוראים. תנאי החיים בגלות הם כ"כ קשים ומרים עד שבדרך הטבע כמעט שאי אפשר לנו לגדל ת"ח. אבל מה גדלו נפלאות ד' כי למרות כל הצרות והתלאות התורה מתקימת בנו. ישיבות גדולות ופוריות מתקימות אף באותן המדינות (אמריקה ואנגליא) שלא יכולנו להאמין למשמע אזנינו לולא ראינו אותן בעינינו. ישנן שם ישיבות המגדלות ת"ח מובהקים, ואשר יכולות להתחרות עם הרבה ישיבות בפוילין וליטה. „הכרובים שבנס היו עומדים" היו כמבשרים כי התורה לא תתבטל בישראל בכל מקום ובכל זמן, ואף בעת „שגוף ישראל יעמוד בנס ולא יהיה מן המדה" כלומר: אף אם תקומה לא תהיה לו בין הגויים וגופו יהיה הפקר לכל ריק ופוחז; אף בעת שהעמים ידרסו עליו, יסתמו בארות חייו ויכריתו אכל מ◌יו בכ"ז לא יצליחו להמית את רוחו רוח ד' אשר בקרבו, והוא בכל צרותיו יתרומם מעל עניני הגוף ויתדבק בארון שבו התורה, וקולו קול יעקב ישמע בקדש הקדשים כלומר: בבתי אולפנא לתורה ולתעודה.

„**מם** וסמך שבלוחות בנס היו עומדין וכתב שבלוחות נקרא מבחוץ ונקרא מבפנים". (שבת קד) מצב ישראל בין העמים דומה למם וסמך שבלוחות שהיו עומדים בנס, כי כמו שהם היו תלויים באויר כן עמידתו בגלות היא אוירית ואין שום יסוד בטוח למצבו בין העמים. אין לו על מי להשען כי כל העמים בגדו

בו ואף אלה שנראים לו כאוהבים לא יעמדו לו בשעת דחקו ולא יבואו לעזרתו אפילו בשעה שיפרפר בין החיים והמות. „מם וסמך שבלוחות" היו לאות ולמופת כי כמו שהם היו מתקיימים אף שלא היה להם שום קשר וחבור עם גופי הלוחות כן גם רוח ישראל אינו תלוי בגופו כלומר: במצבו הגשמי, ורוחו לד' יהיה חזק בקרבו אפילו בשעה שלא תהיה לגופו שום אחיזה בעולם החיים. „וכתב הלוחות נקרא מבחוץ ונקרא מבפנים" כלומר: כתב הלוחות יהיה נקרא בכל עת ובכל מקום שבני ישראל יהיו נמצאים בין „מבחוץ" אם יהיו מחוץ למדינתם, יתגוררו בארצות נכריות ושונאיהם לא יניחום ללמוד תורת ד', ובין „מבפנים" אפילו בשעה שיהיו במדינתם ויתענגו על רב טובה, לא יעזבו את תורתם, והתורה תהיה נחלתם בעתות השונות הרעות והטובות אשר תעבורנה עליהם. וזאת היתה כונת ר' חנינא בן תרדיון בתשובתו לתלמידיו ששאלוהו: „מה אתה רואה?" „גוילין נשרפין ואותיות פורחות" (עו"ז יח'). ר' חנינא בן תרדיון נידן לשרפה על שלא שמר את גזרת מלכות הרשעה „והיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים" וכאשר הרשעים „כרכוהו בס"ת שהיה מונח בחיקו והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה" שאלוהו תלמידיו: „מה אתה רואה?" כלומר: מה היא ראיית שכלך ודעתך אדות קיומו של ישראל ותורתו? האם אפילו במצב כזה שארזי הלבנון נשרפים על שהרליקו את נר התורה יש עוד תקוה שתורה תתקיים? האם אף בשעה שלומדי התורה נהרגים ונשחטים על שמחזיקים בבריתה הנך רואה אחרית ותקוה לקיומה של התורה? ורבם בטרם יציאת נשמתו נחמם וידבר על על לבם ויאמץ את רוחם באמרו: „גוילין נשרפין" כלומר: שונאינו יכולים לשרוף רק את גופו של ישראל אבל לא רוחו: המה יכולים לשרוף את הגוילין (סמל הגוף) אבל לא את האותיות (סמל הרוח) מפני שאותיות „פורחות" ואי אפשר לאבדן. עמי התבל יכולים להשחית את גופו של ישראל אבל לא את רוחו מפני שהוא למעלה מכחם ואינם יכולים להחלישו. „שתים עשרה שעות הוה היום שלש הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה וכו' ברביעית מאי עביד? יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה וכו' ומעיקרא מאן הוה מיגמר להו? איבעית אימא מיטטרון וכו'" (עו"ז ג:). ונחמד מאד הוא באורו של הרב הגאון ר' יצחק ריינעס ז"ל (בספרו „נאד של דמעות" דף יח) ותמצית דבריו היא: שר' אחא דבר פה בשפת מליצה בענין למוד תשב"ר בהסתכלו בקיום התורה איך שהיא משתמרת ומתקימת בגלותנו בקדושתה ובטהרתה למרות כל המועקות והמצוקות הבאות עלינו מפני שאנו שומרים אותה. ולא עוד אלא שהאבות מוסרים את נפשם ללמד את בניהם תורה. ובהתבוננו בשים לב אל המחזה הזה נראה כי בגלותנו הנוראה „הקב"ה בעצמו מלמד תינוקות של בית רבן" כלומר: אך ע"י רוח ד' לומדים הבנים תורה. כל מי שסוקר בסקירה עמוקה איך התינוקות יושבים צפופים בחדר צר וחשוך ולומדים כל היום תורה בהתמדה גדולה, והגלות הנוראה עם כל נסיונותיה אינם יכולים להדיחם מתורתם, יודה כי דבר כזה הוא למעלה מדרך הטבע ורק רוח ד' יצוק בו. ובעת שבני ישראל היו שרויים על אדמתם אז „מיטטרון" „שר הטבע"

היה מלמד תורה עם תשב"ר. כי אין להתפלא כלל על עמנו אם היה מחזיק בדתו ובספרותו ובכל קניניו הלאומיים, והיה מחנך את בניו בדרך התורה והמצוה בעת שהיה יושב לבטח בארצו, והיה חי לפי רוחו העצמית.

ה) „לא הפילה אשה מריח בשר הקדש". ישנם בקרבנו אנשים כאלה, לחרפתנו ולבשתנו, האוכלים דוקא מאכלי טרפה אפילו במקום שיכולים להשיג מאכלי כשר. המטבח בביתם הוא טרפה ומתאכסנים ואוכלים במלונות של נכרים. והתנצלותם היא שעושים זאת לא להכעיס כי אם בשביל בריאותם, מפני "שסתם נכרים אנקיותא קפדי" ומדקדקים בכל מיני זהירות לערוך ולתקן את מאכליהם עפ"י חוקי ההיגיניה; כי מאכלי נכרים לא רק שעולים בטעמם על מאכלי ישראל אלא אף הם מבריאים ומחזקים את הגוף יותר משל ישראל. מאכלי ישראל, לדעתם הנבערה, לא רק שהם „מוקצה מחמת מאוס" ונפש אסטנים תקוץ ותבחל בהם כי אם אף עלולים להרעיל ולהזיק את אוכליהם. והם בכחם דהיתרא משתמשים בדברי חז"ל: „וחי בהם ולא שימות בהם" (יומא פה:). אין כדאי להתוכח עם אנשים מסוג הזה מפני שאין בהתנצלותם רק אונאת דברים וסמיות עינים. הם אוכלים טרפות מפני טעם פשוט, יען שהיהדות מאוסה בעיניהם, ולכן כל מאכל כשר עפ"י תורתנו לא יטעם לחכם וירגישו בו טעם לפגם. המה מבזים ומחללים כל דבר קדש ומטילים בו דופי. בחוצפתם שאפילו כלפי שמים מהני המה מוסיפים חטא על חטא בהשפילם ובהקטינם בשקרים גלויים את ערך כל דבר קדש. יש להם תאבון אפילו לשקצים ולרמשים ומרגישים טעם לשבח אפילו בדברים נמאסים אם אך רוח היהדות אינו נודף מהם; אבל נפשם תבחל בדברים אפילו היותר משובחים אם אך ממקור היהדות מוצאם. המה משבחים ומרימים על נס כל דבר חולין וממאסים ומפגלים כל דבר קדש. המה מתקרבים לדברים חולוניים ופסולים ומתרחקים מדברים קדושים וכשרים. נמרצה היא מאד השקפת חז"ל על „יוחנן בן נרבאי": „כי כל ימיו לא נמצא נותר במקדש" (פסחים נז'). הוא היה מסור בכל לבו ונפשו אל כל דבר קדש ולא עלתה על לבו שום מחשבה זרה כי היה דבר „נותר" במקדש. בעיניו היו נחשבים „לנותר" רק אלה הדברים שהיו בנגוד לקדש, או הדברים שהוא ראה שאין לאנשים שום צרך בהם. אבל כל הדברים שהיו בימיו במקדש נחשבו להכרחיים ואיש לא התאונן כי היו מיותרים. שום איש לא העיז לבקר את הדברים הקדושים שהיו במקדש, למצוא בהם מומים ולסלקם משם. הכהנים בימיו אכלו לתאבון את בשר הקדשים ויבכרום על חולין אף שהיו ישנים לגביהם. (ועיין ב„מדרש שמואל" בשם הר"ם אלמושנינו ז"ל) המה חבבו והקדישו את האידיאלים הישנים שהנחילום אבותיהם מדור דור ולא שמו לבם אל החדשים שהיו צומחים מיום ליום. האידיאלים הנשגבים אשר רוח הזקנה היתה מרחפת עליהם היו יקרים בעיניהם ולא הביטו עליהם כעל „נותר" וכעל דברים שעברה צורתם ולא התאימו לרוח הזמן החדש. אלה האנשים אשר בחלקת שפתם מטילים מום בקדשים ומבטלים את מצוות ד' בטענתם שתזקנה לאדם המקיימן, מצליחים לפעמים להדיח את אחרים מדרך הישרה ולהחליש אמונתם בקדשי ישראל. ולכן בא הנס „לא הפילה אשה מריח בשר הקדש" להוציא טעות

זה מלבות התמימים והישרים. גם זה הוכיח כי קדשים אינם גורמים שום נזק אפילו לחלשים, ואפילו אשה מעוברת שעלולה להנזק מכל דבר שלא לפי רוחה, לא הפילה מריח בשר הקדש. גם זה טפח על פני אלה שאמרו כי אכילת קדשים, שמירת הכשרות וקיום הדברים הנושאים עליהם חותם קדש מסוכנים לבריאות האדם והתפתחותו.

ו) „ולא הסריח בשר הקדש מעולם" (ועיין ברש"י ובמדרש שמואל שם) „הנה חטאו של אדם גדול ומורם מעם חמור מחטא של אדם פשוט מפני שהוא גורם בחטאו כי רבים מעמי הארץ יחטאו בפרהסיא בהתנצלם: אם איש המורם מעם חטא בחטא הזה, כל שכן אנחנו שהננו רק אנשים פשוטים שרשאים אנו לחטוא. ואולי זו היא כונת הפסוק (ויקרא ד, ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם, כלומר: אם הכהן המשיח שהיה מנהיג העם והורה מוסר לאחרים יחטא, חטאו לא יהיה מוגבל ומצומצם רק בתוך ד' אמות שלו כי אם יסתעף ויתפשט גם מחוץ לגבולו ויהיה „לאשמת העם" כלומר: לחטא עממי, מפני שהוא יוצא מרשות היחיד של החוטא לרשות הרבים של העם כלו, וכל אחד ילמוד קל וחומר מכהן המשיח יען שהוא מנהיגם" (בספרי „כנסת ישראל" דף עג). ובלי ספק כי מפני טעם זה היו חז"ל מבטאים דברים קשים נגד ת"ח שחטא באמרם: „כל ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה" „ת"ח שאין בו דעה נבלה טובה הימנו" „כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח וכו' נקרא נתעב" (שבת קיד · מ"ר ויקרא פרשה א, יומא עב:) ת"ח בהתנהגותו הבלתי רצויה עושה רושם רע על ההמון הפשוט. ההמון אינו חפץ להפוך בזכותו של ת"ח כי גם הוא רק אדם ולא מלאך וכי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. הוא סוקר כל דבר בסקירה שטחית ומביט רק על חיצוניותו ולא על פנימיותו. האנשים הפשוטים אשר אך למראה עיניהם ולמשמע אזניהם ישפטו כל איש ולא יחדרו אל תוך הענין בכדי להבינו לאשורו ינבלו ת"ח לפעמים כמעט על לא דבר. המה יביטו על חטאיו בזכוכית המגדלת ואת צל החטא יראו כחטא. המה ישמחו כאשר ימצאו תואנה להתנפל על ת"ח, לבזותו ולכנותו בכל מיני כנויים ובטויים של גנאי. ישנם דברים כאלה אשר אינם נחשבים למומים בעיני הת"ח ורק עמי הארץ מביטים עליהם כעל מומים כלומר: אם הם רואים אותם על ת"ח. ולכן לפעמים המה מבקרים את הת"ח על דברים כאלה שאין בהם ממש. ועל כן ת"ח צריכים להתרחק אפילו מדברים המותרים כדי להסיר מהם עקשות פה ולזות שפתים. „והגד לעמי פשעם (ישעיה נח א) אלו ת"ח ששגגות נעשות להם כזדונות, ולבית יעקב חטאתם, אלו עמי הארץ שזדונות נעשות להם כשגגות" (ב"מ לג:) אולם לדאבון לבנו מוכרחים אנו להודות כי „ת"ח שאין בו דעה או שאין תוכו כברו" מבזה את היהדות וההמון מביט עליו בעיני חשד שהוא משתמש בתורתו בתור קרדום לחפור בה. ת"ח שאין בו המעלות שהתורה נקנית בהן: „אינו מחזיק טובה לעצמו אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות אוהב את הצדקות אוהב את המישרים אוהב את התוכחות ומתרחק מן הכבוד ולא מגים לבו בתלמודו וכו' ומכריעו לכף זכות ומעמידו על האמת ומעמידו על השלום וכו'" (אבות פרק ו משנה ו) משפיל את

כבוד התורה ומחלל את השם. נאמנה היא מאד אזהרת חז"ל: „ת"ח אסור לו לעמוד במקום הטנופת" (ברכות כד:) כלומר: אסור לו לעמוד במקום ולהיות בחבורה ולהתענין בדברים כאלה אשר לא לפי כבודו הם מפני שבזה יבאיש את שם היהדות. ת"ח יכול להתחבב על העם רק במדותיו הטובות, ורק על ידן יכבדו רוב האנשים את ערכו הרב וחשיבותו ויביטו עליו כבעל איש גדול ומורם מעם. ת"ח במדותיו הטובות יפקח את עיני כלם לראות כי התורה היא עץ חיים והמקור לכל המדות הטובות שבהן יכול האדם להתפאר. אבל ת"ח שישכח את תעודתו, יפשט מעליו את בגדיו החמודות וילבש בגדי הדיוט כלומר: יזניח את המדות הטובות ויחליפן ברעות, יאבד את חנו בעיני כל, ומלבד שלא יכבדוהו עוד ישפילוהו ויבזוהו. ת"ח כאלה מאפילים את אור התורה ומשחיתים את יפיה והודה. וגרוע עוד מזה הוא כי ישנם בקרבנו אנשים שת"ח המה בעיניהם ומפרסמים את עצמם לת"ח בכל מקום שהם, אף שמעולם לא למדו תורה. אין לכחד כי תלמידי החכמים המדומים עולים במעלותיהם על ת"ח האמתיים, מפני שהמה נוקמים ונוטרים לא רק כנחש (יומא כג׳) כי אם נחשים ממש הם; ולא רק שיש להם גאוה אחד משמונה שבשמינית (סוטה ה׳) כי אם מקור הגאוה הם. המה מתנפחים ומתרברבים, ונסה אך לפגוע בכבודם אם לא ישפכו עליך קיתון של רותחין וירדפוך באף ובחמה. ואלה האנשים אשר כל חכמתם היא במה שלובשים איצטלא דרבנן ומתגאים בטלית של ת"ח מפשיטים את כתנת הפסים של תה"ח האמתיים ומשפילים את כבודם בכל האמצעים המגונים. ומסופר מהרב הצדיק ר׳ יעקב מדובנא ז"ל: שפעם אחת הלך יחידי בלילה וכאשר לצים אחדים שפגשוהו שאלוהו: רבי! מדוע אתה עובר על אזהרת חז"ל שאמרו: „ת"ח אל יצא יחידי בלילה" (ברכות מג:) השיב להם תשובה כהלכה: „הטעם של אזהרה זו לדעתי הוא שמא יפגעו בו שדים, כי דרכם של שדים הוא להזיק ת"ח, אבל השדים דפה אינם מחזיקים אותי לת"ח כלל וכלל וע"כ אין לי לפחד מאומה לצאת יחידי בלילה". אנשים כאלה מעלים סרחון וצחנה בכל מקום שהם וכל איש אשר חוש הריח שלו אינו מקולקל אי אפשר לו לעמוד במחיצתם. אנשים כאלה משפילים את כבוד התורה עד למאד, מפני שההמון שאינו יכול לתהות על קנקנם ואי אפשר לו להבדיל בין חכם אמתי למדומה, מביט על כל ת"ח כבעל צבוע אשר מטרתו היא לרמות את הבריות במסוה הקדושה והיראה אשר על פניו. ווזהי אחת מן הסבות הראשיות שגרמה לירידת כבוד התורה, לחרבן היהדות ולהריסת את כל הסדרים הטובים שהיו בקרבנו. ולכן החוב מוטל על כל איש המכבד את הקדשים להיות זהיר שלא יחוללו בשום דבר. על כל איש, האוהב את עמו ותורתו, לרומם בעיני ההמון את כבוד תה"ח, לטעת אהבה בלבו לנושאי דגל התורה ולהוכיחו כי רוב תלמידי החכמים הם מצוינים במדותיהם הטובות והם חיים חיי צער מפני שכל מעינם הוא בתורת ד׳. עלינו ללמד את האנשים הפשוטים פרק במסכת דרך ארץ שלא יטילו מום בקדשים ושלא יביאו אותם לבית הפסול. עלינו לבארם כי ת"ח אע"פ שחטא ת"ח הוא „כי למה נמשל ת"ח לאגוז לומר לך מה אגוז זה אע"פ שמלוכלך בטיט ובצואה אין מה שבתוכו נמאס אף ת"ח אע"פ שסרח אין תורתו נמאסת"

(חגיגה טו:) כי התורה שלמד תעוררהו לתקן את עותתו ולכבס בנתר את חטאיו. ולמטרה זו בא הנס: „ולא הסריח בשר הקדש מעולם". גם זה הוכיח לת"ח ולהדיוטים שיהיו זהירים שלא יחללו את הקדשים. הוא הוכיח לת"ח שהוא סמל הקדש שעליו להתרחק ממדות וממעשים רעים. עליו לזכור תמיד כי הוא אחראי בעד כבוד עמו ותורתו, כי קדושת התורה תחולל וכבוד עמו יושפל אם התנהגותו לא תהיה רצויה, ויבאיש את ריח ישראל אם הוא לא יהיה נוח למקום ולבריות. וכן הוכיח ג"כ להדיוטים כי אינם רשאים לבזות ת"ח אפילו אם מעשיו אינם רצויים כ"כ, ושמחויבים להגן על כבודו בשביל תורתו, כי סוף סוף יתן אל לבו שחטא ויעשה תשובה, כי „ת"ח שעבר עברה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שודאי עשה תשובה" (ברכות יט׳).

הרי הוכחתי לך קורא יקר כי בית המקדש, כליו וכל הנסים שהיו בו הוציאו למודים טובים ותועלתיים לטובת האדם ולהחזקת התורה והיהדות. אמנם לא כל האנשים יכולים להוציא את התוך מן הקלפה, ולא כלם יכולים לחדור אל פנימיותו של כל דבר ולגלות את הפנינים היקרים אשר בתוכו. אנו יכולים ללמוד מדות טובות אפילו מן בעלי חיים וכמו שהביע ר׳ יוחנן את דעתו: „אילמלי לא ניתנה תורה היינו למדים צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול" (עירובין ק:) ובכ"ז יודעים אנו מן הנסיון כי המורים האלה לא העמידו תלמידים, ומעולם לא שמענו כי אנשים נהיו לצנועים והתרחקו מגזל ועריות מפני השיעורים שקבלו מהם. ואף שהנסיון מטפח על פני דעת ר׳ יוחנן אין זאת סתירה לגבהו, כי אנשים כר׳ יוחנן בעלי רוח ורגש בודאי שיכולים לבוא בסוד בעלי החיים ותכונתם. בשכלם הנמרץ ובעיניהם הבהירות בודאי יתבוננו אל טבע בעלי החיים השונים וילמדו מהם את מדותיהם הטובות. אבל סתם אנשים אשר כח הבנתם ותפיסתם הוא מוגבל ומצומצם לא יראו את המעלות הטובות של בעלי החיים ולא יקשיבו לקח ממורים אלמים כאלה. הרבה אנשים אינם יכולים להשיג את הלמודים הטובים אפילו ממורים שיש להם כח הדבור ומשתמשים בכל האמצעים לבאר לתלמידיהם את תורת המוסר והחיים, ועל אחת כמה וכמה שלא יהיו מושפעים ממורים כאלה אשר כל מעשיהם תנועותיהם ורמיזותיהם הם שלא בכונה.

התבל היא אוצר גדול, ומלאה דברים יקרים אשר אין לשער את העשר הרוחני האצור בתוכם. מן הרמש הקטן הזוחל על עפר עד הפיל הגדול, מן הצפור הקטנה עד הנשר בשמים, מן האזוב אשר בקיר עד הארז אשר בלבנון, מן גרגיר החול עד ההרים אשר שיאם לעב יגיע, יכול האדם לקחת מוסר אל לבו ולבוא בסוד ד׳. (ועיין בהקדמת הספר היקר „כנף רננים" ובפתיחתו) אלה האנשים אשר שאר רוח להם וחוש הרגש שלהם הוא חזק יתרגשו ויתפעלו אפילו מהדומם ומהצומח ומכל דבר אשר תחת השמש, כי בחדרם אל תוכם ופנימיותם, בהתחקם על הכחות הנשגבים אשר בהם ובהסתכלותם העמוקה בטבעם ותכונתם, יכירו לדעת כי כלם אומרים שירה לד׳ בלמדם לבני אדם פרק בהלכות המוסר ובתורת דרך ארץ. בעלי הרגש יוכחו כמעט בכל מקום שיפנו ויסתכלו במה שסביב עיניהם כי כל דבר וכל עצם מחזיק ברכה מרובה לטובת חיי המוסר של האדם

והתפתחותו. אולם אלה האנשים שרק עיני בשר להם המביטים רק על שטחיותו של כל דבר, המעריכים רק את ערכו החמרי ומתפעלים רק מהדורו החיצוני, אינם רואים כלל את הסגולות היקרות הצפונות בו ושהן נחוצות להתרוממות רוח האדם, לשכלולו ולהשתלמותו בתור מבחר היצורים וראש הבריאה כלה. ואולי התכוון ר׳ יעקב לרעיון זה באמרו: „המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו" (אבות פ"ג, מ"ז) „המהלך בדרך" ורואה על כל פסיעה את הדר הטבע ודברים נאים המושכים את לבו של האדם „ושונה", הוא מעמיק את עצמו בכל חושיו בתכונת הדברים שהוא רואה בכדי להוציא מהם את הלמודים הנשגבים שהם כוללים בתוכם; הוא לומר מוסר מהמורים האלמים ומשפיעים עליו לטובה, אבל פתאם רוח חדש בא אל קרבו „ומפסיק ממשנתו" ואינו שם את לבו כלל וכלל אל המוסר והלקח הטוב אשר בהם ומביט רק על ההדור והיופי החיצוני של כל דבר ואומר: „מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה" הוא מתפעל ומתרגש רק מהקלפה אבל לא מהתוך „מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו" מפני שהוא מבלה את עתו לשוא.

הקדמה זו תפתח את שערי המאמר הראשי: „בשעה שבנה שלמה את בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב". התכנית שעל פיה בנה שלמה בחכמתו וברוחו רוח ד׳ צבאות את בית המקדש, וכל הכלים שהיו מסודרים שם באופן נעלה, ההדור והיופי שהכנים שם היו באמת „מיני מגדים" שהיו ערבים לחך כל איש אשר טעמם. המגדים לא היו ראויים לאבילה מפני שהיו „של זהב" כלומר: המגדים היו נפשיים ויקרים כמו זהב. הם לא השביעו את רצונם של בעלי הגוף שהיו רעבים ללחם וצמאים למים כי אם הניחו את דעתם של בעלי הרוח שהשתוקקו לדעת את ד׳ ולבוא בסוד תורתו. כל הנסים שהיו במקדש [הנסים היו נקראים ג"כ ע"ש שלמה מפני שנתן נפשו על בנין בית המקדש, וכמו שאמרו חז"ל על משה: שלשה דברים נתן משה נפשו עליהם ונקראו על שמו, נתן נפשו על התורה ונקראת על שמו שנאמר (מלאכי ג, כב) זכרו תורת משה עבדי; נתן נפשו על ישראל ונקרא על שמו שנאמר (שמות לב, ז) לך רד כי שחת עמך; נתן נפשו על הדינים ונקראו על שמו שנאמר (דברים טז, יח) שפטים ושטרים תתן לך". ילקוט רמז קסז]. „היו מוציאים פירות בזמניהם" כלומר: למודים טובים וערבים. „וכיון שהרוח מנשבת בהם היו נושרים פירותיהם" כאשר הרוח של הרגשניים ואנשי המעלה היה מנשב בהם היו נושרים את פירותיהם. כי אנשי הרוח בהסתכלם „במגדים של זהב" בנסים ובכל הדברים שהיו במקדש וחדרו ברוחם העז אל תוכם ופנימיותם החלו לנשר את פירותיהם כלומר: את המוסר והלקח הטוב שהיו צפונים בהם. נשירת הפירות היתה רק ע"י הרוח של החכמים והנבונים שהבינו כי הדברים הנפלאים שהיו במקדש לא באו אלא בשביל ללמד את העם תורה ומוסר ולהורותו את הדרך הטובה והישרה. „ומהם היתה פרנסה לכהונה" כי פרנסת הכהונה היתה תלויה במדה מרובה ברוח ישראל וברגש שלו. כי בשעה שרוח של בני ישראל היה עז וחזק לד׳, והיו מסורים בכל נפשם אל

מרכזם ואל לבם, זהו ירושלים ובית המקדש, אז היו נוהרים שם לפרקים וביחוד בשלש הרגלים, הביאו עמם את מעשרותיהם והקריבו שם את קרבנותיהם והגישו את מתנותיהם לכהנים ומזה היתה להם פרנסה בכבוד. תעודת הכהנים היתה להורות להם דעת ד׳ ולבאר להם את התורה. וכאשר התאספו בני ישראל בבית המקדש וראו שם את השראת השכינה נעשה לבם רחב כפתחו של אולם לקבל את תורת הכהנים. המה הבינו אז את החשיבות של הכהנים וערכם הרב והביטו עליהם כאלו היו נשמת ישראל. ולכן הרגישו בני ישראל שמחויבים הם לפרנס את כהניהם ומוריהם, לא בתור מתנה כי אם בתור תשלום חוב בעד ההשפעה הרוחנית שקבלו מהם. הכהנים האצילו מרוחם על העם והוא העניק להם מגשמיותו. הכהנים היו שבעי רצון ממצבם לא רק בנוגע לחמריותם אלא אף בנוגע לרוחניותם כי „יותר ממה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להיניק". ולכן בהפיצם תורת ד׳ בין השדרות השונות של העם שאפו אל קרבם ענג רוחני. „אבל כיון שנכנסו עכו"ם להיכל יבשו" וכאשר „עמד מנשה והכנים את הצלם בבית קדש הקדשים נסתלקה השכינה ויבשו הפירות". מכיון שבני ישראל לא התמסרו לקדשיהם נפגמה רוחם בקרבם נסתתם לבם ולא היו יכולים לתפוס את הלמודים הנשגבים שהיו אצורים בנסי המקדש. נבקה רוחם בקרבם ולא התפעלו עוד ממראה עיניהם ולא התלהבו ממשמע אזניהם והביטו אפילו על הנסים כעל דברים אשר לא יצאו מחקי הטבע. רוחם היה רפה ולא היה מנשב כראוי במקדש ולכן „המגדים של זהב והנסים שהיו שם לא היו נושרים פירותיהם" כלומר: לא פעלו בלמודיהם הטובים. כהית הרוח של ישראל היתה הסבה שגרמה: „כניסת העכו"ם להיכל והעמדת הצלם בבית קדש הקדשים" כי כאשר בני ישראל חדלו לשמור את תורתם במסירת נפש, לא שמרו את תעורתם בקדושה ובטהרה והחלו להתקרב אל שכניהם, והיו מריבים איש את אחיו, זה בכה וזה בכה, נשתה גבורתם כ"כ עד ששונאיהם התגברו עליהם. (ובקצה הבאור של כונת „הרוח מנשבת" מצאתי שנגע בזה הגאון ר׳ יעקב ריינעס ז"ל בספרו „שערי אורה ושמחה").

כשם שכל הנסים שהיו במקדש הורו אותנו לקח ומוסר טוב בהלכות חיינו בתור עם, כך הצווי: „שעצי השטים יעמדו כדרך גדילתם" היה בכדי להורות ולהוכיח: „שכל המצוות כולן אין אדם יוצא בהן אלא כדרך גדילתן". מצוה זו היא הסמל של שמירת היהדות כהלכתה, כי אי אפשר לנו לקיים את היהדות בשלמותה רק אם תהיה כדרך גדילתה. קיום המצוות כדרך גדילתן זהו יסוד היהדות ואידך פרושא הוא זיל גמור. על היהודי לשמור את היהדות „כדרך גדולה" וכמו שנמסרה לנו מאבותינו. הוא צריך להתנהג „כדרך גדילתו" כלומר: לשמור את מצוות ד׳ עפ"י החנוך שנתנו לו הוריו, ובכל מקום שנוגע ליהדות עליו להתוות דרכו עפ"י הסדר והתכנית שהמה הראוהו. כל הדברים שהיהדות תלויה בהם: החנוך, בתי הספר והחדרים, בתי הכנסיות ובתי המדרשות וכו׳ צריכים להיות כדרך גדילתם כלומר: בצביונם ובתבונתם האמתיים ולבלי לשנותם ממטבע שטבעו חכמים ביהדות. אין אנו רשאים להכנים שנויים בעיקרי הענינים של המפעלים הרוחניים אשר הצלחת ישראל והפרחתו תלויות בהם.

הבה קורא יקר ואבאר לך את דברי. לפנים בישראל בעת שהיהדות המסורתית היתה בתקפה קשה היה למצוא אנשים אשר קשרם עם היהדות, שהיה חזק בבחרותם, יתרופף בזקנותם. אדרבה הקשר הזה היה מתחזק מיום ליום וכל מה שהזקינו נתגברה התמסרותם ליהדותם. היו מסורים בכל נפשם ליהדותם בכל העתות בזקנותם כמו בנעוריהם. „מטבע של אברהם אבינו זקן וזקנה (אברהם ושרה) מצד אחד, ובחור ובתולה (יצחק ורבקה) מצד אחר" (ב"ק צז:) מטבע של אברהם אבינו היתה התמכרותו לעבודת ד' בהכניסו גרים תחת כנפי השכינה. והוא החזיק במטבע זו בכל מְאמצי כחו בכל ימי חייו, לא החליף את צורתה ולא שנה אותה במאומה כלומר: לא היה אפילו שנוי קל בהשקפתו ביחס לחיי המוסר שלו ומסירת נפשו לעבודת ד'. וכמו שבערה בקרבו אש אהבתו לד' בבחרותו כן התלהבה בקרבו אף בזקנתו, ועד הרגע האחרון של ימי חייו השתדל להשריש את האמונה בד' בלבות העמים. מטבעתו היתה תמיד „זקן וזקנה מצד אחר" אף שמצד אחד בנוגע לגוף היו אברהם ושרה זקנים, מאורעות נוראים ונסיונות כבירים עברו עליהם והחלישו את גופם, אבל „בחור ובתולה מצד אחר" כלומר: בנוגע לרוחניותם לא רפתה רוחם בקרבם ועבדו את ד' באותה ההתלהבות העצומה ובאותו רגש החם שהיו להם בבחרותם. אף שמצד אחד היו זקנים והרגישו חלישות ורפיון אבל רוחם היה עז בקרבם ובאנרגיה ובמרץ הוציאו את דעותיהם הנשגבות מכח אל הפועל.

חזיון אחר לגמרי אנו רואים כעת במחנה ישראל. אנו פוגשים על כל צעד יהודים כאלה אשר תכונת יהדותם בזקנותם שונה לגמרי מזו שבבחרותם ורחוקה זו מזו כרחוק מזרח ממערב. בנעוריהם, וביחוד בהיותם בארצות מולדתם במקומות התורה והמצוה (ליטה ופוילין וכו') היו נאמנים ליהדות ולא נטו ימין ושמאל מדרך התורה והמצוה. דם היהדות היה נוזל בעורקיהם ועצמותיהם היו מלאות רעננות התורה ולחלוחית המצוה. הם התענינו ברצינות ובתשומת לב מיוחדת בכל השאלות שהקיפו את בית ישראל. אבל כאשר עזבו את ארץ מולדתם והתישבו במדינות אחרות, החליפו את דעותיהם וישנו את התנהגותם בנוגע ליהדות עד שקשה לנו להכירם כי הם הם אותם האנשים שראינום בימי נעוריהם. נסתלקה מהם רוח הקדש ואזלה מהם לחלוחיתם, לחלוחית התורה והמצוה, ונעשו „יבשים גמורים הנפרכים בצפורן". היו יהודים חיים ורעננים בבחרותם, בהתפארם ובהתגאם בכל הדברים שמהם היה יונק ישראל את חיותו בכל התקופות השונות שעברו עליו ואשר על ידיהם היה מתקיים בין העמים למרות כל התלאות הנוראות והצרות האיומות אשר הלמו ומחצו את ראשו. כמעט כל אחד מאחינו שנתגדל ונתחנך בנעוריו במדינות הנ"ל היה תורני, היה מתקנא ברעהו קנאת סופרים ושאף לעלות עליו בתורתו ובמעשיו הטובים להחזקת היהדות והרמת עמנו. אבל בזקנתם, בהיותם במדינות אחרות, חדרה אל לבם רוח מעופש ומשחית, רוח של שויון נפש לכל קדשי ישראל, רוח של חקוי והתבוללות. והרוח הזו מנשבת כ"כ בחזקה עד שכל הרוחות הטובות והצחות שהיו מנשבות בלבם בנעוריהם אינן יכולות לעמוד בפניה. הם מבלים את עתותיהם על קטנות ועל דברים פעוטים, כאלו היו ילדים. ויקוים עליהם

הפתגם לחז"ל: „כד הוינן זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי" (ב"ק צב:) „כד הוינן זוטרי" בעוד שהיינו קטנים ושכלנו עדיין לא התפתח והתבשל כל צרכו אז שאפנו להדמות „לגברי" לאנשים גדולים. לקחנו אותם לעינים ולמדנו ממעשיהם הטובים והרצויים. אבל „השתא דקשישנא" הדבר הוא להפך, כי לא רק שאין אנו שואפים לעלות מעלה מעלה ולחקות את מעשי הגדולים והטובים ממנו, אלא אף משפילים אנו את עצמנו ומרכינים את ראשנו „לדרדקי" ומחשבותיהם מחשבותינו ודרכיהם דרכינו. שיחתנו היא שיחת ילדים ומעשינו הם מעשי קטנים.

כשהין בני עמנו שמחים בשמחת בית השואבה היו רגילים מתוך חדוה להביע בנוסחאות שונות את דעתם בנוגע ליחוסם ליהדות: „יש מהם אומרים אשרי ילדותנו שלא בישה את זקנותנו, אלו חסידים ואנשי מעשה, ויש מהם אומרים אשרי זקנותנו שכפרה על ילדותנו, אלו בעלי תשובה". (סוכה נג') אבל לזקנים שבדורנו השומרים את היהדות בטהרתה כמו ששמרוה בילדותם יש נוסח אחר: „אשרי זקנותנו שלא בישה את ילדותנו". הם שמחים בחלקם בשימם אל לבם שכמעט עברו בשלום את הים הגדול של החיים, ונטיתם ליהדותם לא סבלה שום חליפה ונסיגה לאחור, ולמרות הגלים האיומים שהסתערו עליהם להטביעם בים החיים נשארו נאמנים ליהדותם, וזקנותם לא ביישה את ילדותם. הם שבעים רצון מאד כי לא נפגמה יהדותם בזקנותם אף שהרבה מבני גילם נשתנו כ"כ ביחסם ליהדותם עד שבקושי אנו יכולים להכירם.

אלה האנשים שיהדותם בזקנתם שונה מזו שבבחרותם היו גדלים „שלא כדרך גדילתם". ראשית צמיחתם על שדה היהדות היתה ישרה וזקופה, ולו הלכו והתפתחו כדרך גדולם כי עתה נהיו לאילנות גדולים סעיפיים ופוריים והיו מביאים תועליות רבות לעולם. אבל בא קץ להתקדמותם הטבעית באמצע גדולם. הרבה מענפיהם הנחמדים נכמשו לגמרי והרבה מהם הורכבו בזמורות זרות. הרכבה זו השחיתה את תארם ויפים ונעשו לגעל נפש ממש. אלה הזקנים שרומים לקטנים לא רק שהשחיתו את נפשם אלא אף משחיתים כל חלקה טובה שבקרבנו. הם מבטלים לאט לאט את העיקרים שבחיי עמנו ומטפלים בדברים קלי הערך אשר כמעט אין להם יחס אל היהדות. הם אינם מכבדים את האנשים הגדולים שבקרבנו, את האנשים שראויים להיות לעיני העדה וראשי אומתנו. הם משתחוים למנהיגים כאלה שאין בהם תורה ויראת שמים ואינם מתענינים כלל וכלל בדברים הראשיים אשר הכניסו תמיד רוח חיים בגוית אומתנו. הם מנשאים אנשים כאלה אשר בידיעתם בתורה וחכמת ישראל הם נחשבים כזנב הלטאה לגבי האריות שבתוכנו. זכורני כד הוינא טליא הייתי רגיל לשוחח עם חברי הקטנים התינוקות של בית רבן: „כי באמריקה ובאנגליה הולכים האנשים ראשיהם למטה ורגליהם למעלה". מובן מעצמו כי החלטה זו היתה עפ"י יסודי החכמה והמדע. כאשר בחנתי היטב את תכונת הרבה מאחינו במדינת אנגליה ויחוסם ליהדות ואל ראשיה ומנהיגיה אז אמרתי לנפשי: כמה גדולים ונאמנים הם דברי חז"ל: „מיום שחרב בית המקדש נטלה נבואה מן הנביאים ונתנה לשוטים ולתינוקות" (ב"ב יב:) כעין נבואה נזרקה מפי התינוקות בהנחתם הנ"ל, כי באמת עולם הפוך אנו רואים

במדינה זו, כי הדברים הראשיים בעולם היהדות מושפלים עד לארץ, ודברים פחותי הערך אשר אין להם כמעט שום שייכות ליהדות עומדים בראש והם לרוח החיה באופני העדות והקהלות השונות. השאלות החשובות לעמנו והנחוצות לו הן למטה והתפלות הן למעלה. בורים קופצים בראש וקול אילני סרק נשמע בכל מקום, ואלה הראויים להיות מנהלי הקהלות עומדים מרחוק מפני שהדיוטים לקחו את מקומם ואינם נותנים להם את האפשרות להתעסק בענינים צבוריים. ולפיכך הגדולים והחשובים שבעמנו נחבאים אל הכלים ואין קולם נשמע.

„**הפך** ותקע בו לא יצא וכו' שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב". מאמר ראשי זה כולל הרעיון הנ"ל. בעל הלכה זו היה מכוון בדבריו הנמרצים להוכיח לא רק את סתם האנשים אלא ביותר את המוכיחים שנמשלים לשופר, מפני שהם מרימים את קולם כשופר לעורר את העם מתרדמתו הלטרגית ולהשיבו מדרכו הרעה. התרחקותם של הרבה מאחינו מתורתם, והזנחתם את מצוות ד' הן אשמת כהניו ומטיפיו. הם בעצמם מתעים אותו. הם אינם מגלים את האמת כמו שהיא ואינם אומרים להם מה שעליהם לעשות ומה לא, מה לקרב ומה לרחק. הם אינם מבארים לשומעיהם את הדברים העיקריים שבחיי אומתנו אשר למענם אנו מחויבים למסור את נפשנו, ומה הם הדברים הטפלים אשר נשמת עמנו אינה תלויה בהם כלל וכלל. ורע עוד מזה כי המוכיחים בעצמם מהפכים את הסדר „ומרחיבים את הקצר ומקצרים את הרחב" כלומר: הם מכבדים ומעריצים ענינים כאלה אשר לא מפיהם אנו חיים, ומרגישים את חשיבותם ונחיצותם אלינו, אבל מדברים רק כלאחר יד על התורה והמצוה והאידיאלים הנשגבים שע"י נעשינו לעם נבחר. שופרי עמנו מטפלים בדברים כאלה אשר מציאותם בקרבנו אינה משבחת את מצבנו הרוחני ואינה מחזקת את רוחנו, ומשפילים את הדברים שבלעדם אין אנו יכולים להתקים בתור עם. הרבה ממטיפינו מהפכים את השופר „כדרך שהופכים החלוק שהחזיר פנימי לחיצון" בעשותם את הענינים הפנימיים והקרושים לחיצוניים כלומר: לחולוניים, בשאפם להתאים את חיינו הפנימיים; בתי הכנסיות בתי הספר והחדרים, אל החיים החיצוניים, ולהכנים את רוח החיצון רוח זרה לקרשי הקדשים. הם מוציאים דברים יקרים מאוצרנו הרוחני לחוץ ומחללים אותם כדי לעשות שלום בין חיינו הפנימיים ובין החיים החיצוניים.

אם כל אחד ואחד מאתנו יגדל „כדרך גדילתו" ולא ישונה במאומה מכפי שחנכוהו וגדלוהו אבותיו אז ממילא יהיו כל המפעלים הרוחניים אשר בקרבנו ג"כ „כדרך גדילתם" כי מנהליהם ימלאו באמונה את תפקידם לטובת עמנו ולהחזקת תורתו. מובן מעצמו כי תכונת כל ענין צבורי תלויה בתכונת הפרט, כי הפרט לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא. לדאבון לבנו הרבה מהמפעלים שנתיסדו לשם היהדות והחזקתה אינם „כדרך גדילתם" ורחוקים הם מהמטרה שבשבילה הוקמו. פתגם ידוע שורר בקרבנו: „יהדות טהורה וצרופה". כפי הנראה הם דורשים בשבחה של יהדות טהורה וצרופה ולגנאי ביהדות שאינה טהורה וצרופה. ובדי להבין לאשורה כונת בטוי זה ואת הנפקא מינה שבין יהדות טהורה לשאינה טהורה אקח לי בתור דוגמאות את בתי המדרשות והחדרים הישנים והחדשים

ונראה את ההבדל ביניהם. הם יוכיחו לנו את הכונה האמתית של „יהדות טהורה וצרופה". הנסיון הוכיח לנו כי בכל מקום שהיהדות היתה בתקפה שם היו בתי המדרשות מלאים מן הקצה אל הקצה מתפללים ולומדי תורה מבלי הבט על תארם החיצוני ועל אי הנקיון והחלאה ואי הסדרים ששררו שם. ישיבה קטנה היתה בכל בית מדרש אפילו בעירות היותר קטנות אשר שם שקדו התינוקות של בית רבן בתורה יומם ולילה. וכן רוב בעלי הבתים היו קובעים שם עתים לתורה, לא רק בהשתתפם בקביעות בחברות השונות לתורה ולתעודה שהיו שם אלא אף היו לומדים שם בפני עצמם בהקדישם שעות אחדות בכל יום וביחוד בלילות החרף הארוכים. בית המדרש היה מקדש מעט לתורה ולתעודה, ושם התאחדו בחרות וזקנה ועשיר ורש שם יחד נפגשו מפני שנערים ובחורים, זקנים וישישים עשירים ועניים ישבו ביחד והשתעשעו בתורת ד' והתענגו על עץ הדעת. עפ"י רוב היה בית המדרש לפנים נמוך וחשך משחור תארו. היה מואר רק בנרות קטנים של חלב בלתי מזוקק שהפיצו אור כהה. העינים כהו מראות לאורם הכהה. פתילות הנרות כפי שידוע נעשו מפסולת הפשתן, או פתילי הקנבוס אשר אור הנרות נדעך לרגעים מפני הדשן אשר יעלה בפתילה המבוערת, והיו צריכים לדשן לרגעים את הפתילה ולקטם את ראשה. ולכן כמעט כל אחד מהלומדים החזיק בידו מקטם, כעין מלקחים של מתכת, בכדי לקטם את ראש הפתילה תחת אשר האנשים הפשוטים קטמו בראשי האצבע והבהן. אם ההצלחה עמדה לימין לומדי התורה והשיגו נר של חלב מזוקק אז ארבעה אנשים למדו לאורו. השלחנות והספסלים היו שחורים מעשן הנרות ומפיח התנורים. וכן היו מכוסים בחלב מהותך מהנרות שהיו נוטפים עליהם בלי הרף. האויר שם היה רע מאד ומחנק לגוף. ואף פתיחת החלונות לא הכניסו אויר טוב מפני שרוב החצרות של בתי המדרשים וביחוד בעירות הקטנות היו מלאים טיט מדמנה ורפש. למרות כל אלה לא חדלו האנשים לרפוק על דלתי בית המדרש ולקבוע שם עתים לתורה ולתעודה. התורה שנמשלה ל„סם תם ולאש" היתה כמו מוגמר לטהר את האויר הרע של בית המדרש ולהעלות ריח טוב ונעים באף הלומדים. למרות החשך ששרר בבית המדרש הישן יצאו משם גדולי תורה ומשכילים מדור הישן אשר האירו כמאורות גדולים באור תורתם וחכמתם בכל מקום שהיו. ביהמ"ד הישן עם אי הנקיון שהיה בו הוציא יהודים בריאים בגוף וברוח; יהודים אשר ברוחם העזה לד' ולתורתו הצליחו לפזר את העבים הגסים של עם הארצות אשר כסו את שמי היהדות בתקופות ובמדינות שונות ויטהרו את הרוח המעופש של הזיות ותפלות, של מדות רעות ונשחתות. אבל מה אנו רואים היום? ביהמ"ד היום הוא בנוי לתלפיות ומואר באור החשמל. קירותיו משוחים בששר למשעי, השלחנות והספסלים הם מלוטשים ומצוחצחים. כל הדברים אשר בתוכו נעשו ונסדרו לפי טעם היופי ובתכלית ההדור, וממש הם מושכים אליהם את עיני האנשים ביפים וזהרם. אבל דא עקא, כי העיקר חסר שם כלומר: ביה"מ הוא ריק ממתפללים ולומדים. אנו שומעים בביהמ"ד אותה הקריאה של ד' אלהים אל האדם אשר התחבא בגן „איכה?". „יהדות טהורה וצרופה" יש שם במלא מובן המלה כלומר:

ביהמ"ד הוא טהור ונקי מיהדות ומתורה. בה במדה שהוא מקושט בה במדה הולכים ומתמעטים מבקריו ומתפלליו מיום ליום וריק הוא מעיקרי הדברים שבשבילם נתיסד. הכל יש שם, דברים אשר עיני האדם תשבענה ענג ונחת מהם, כלים נאים המרחיבים את דעתו של אדם, ואויר טוב ונעים המבריא אותו, אבל אין שם לא תורה ולא חכמה ויראת ד'. עשיר הוא ביהמ"ד היום ביפיפותו של יפת אבל עני הוא בחכמתו של שם ועבר.

אותה התמורה שבאה על ביהמ"ד הישן באה גם על החדר הישן. החדר הישן היה למטרה לחצי המבקרים. כל מי שהיה לו פה לדבר ועט לכתוב מתח בקרת נמרצה על החדר ועל המלמדים וצעק בקולי קולות על המגרעות והחסרונות אשר בהם. המבקרים צעקו ככרוכיה כי מות בחדר מפני שהוא צר וקטן ומלוכלך והתלמידים אינם יכולים לשאוף אל קרבם אויר צח ונקי; כי התלמידים יושבים צפופים ודחוקים והנם כלואים כעופות בכלוב; כי המלמדים בעצמם הם רחוקים מתורת הפדגוגיה ומנמוס וד"א; כי הם אינם יודעים רחם ומכים את תלמידיהם מכות אכזריות. אשמות כאלה וכאלה המטירו תמיד על החדרים ומלמדיהם כאלו באמת הם, רק הם היו אשמים ואחראים בעד כל הצרות המהומות והמבוכות ואי הסדרים אשר קרו ויאתיו בבית ישראל מבפנים ומחוץ. אין פה המקום להתוכח עם מבקרינו ולהוכיחם על משוגתם. אין לכחד כי החדרים הישנים היו צריכים תקון בנוגע לנקיון וסדר. אבל מה נואלו אלה המבקרים שתלו בחדר את כל הקלקולים בחנוך בנינו; כי רק הוא היה הסבה שהסב בהקטנת כבודנו והמעטת כחנו. כל מי שאינו חפץ למרוד באמת הלא יודה כי החדר עם כל מגרעותיו וחסרונותיו היה המבצר שהגן עלינו משונאינו אשר בקשו לכלותינו; כי החדר הניח את היסוד לתורה שבכתב ושבע"פ בהכינו והכשירו תלמידים מצוינים לישיבות גדולות. אע"פ שלא היה בחדר סדר למשנה, ועל פי הכלל „אין מוקדם ומאוחר בתורה" היה שם ערוב פרשיות והתלמידים למדו גמרא אף שעדיין לא היתה להם ידיעה מספקת בתנ"ך ובשפת קדשנו בכ"ז היה הוא המקור הראשון אשר ממנו שאבו בנינו תורה ונהיו לאנשים גדולים שהעשירו את עמנו בתורתם וחכמתם והשכלתם. הגבורים הרוחניים בעמנו שהיו מזוינים בכלי זין של תורה והיו חמושים במגני היהדות אשר בחרף נפש היו נלחמים את מלחמת עמנו והערו למות נפשם על קדושת השם היו חניכי החדר, והוא רק הוא השפיע עליהם ונטע בקרבם אהבה לעמם ולכל קדשיו. השפעתו של החדר היתה ניכרת על כל שדרות עמנו כי אפילו אלה שלא היו מופלגי תורה היו רחוקים מעם הארצות ויהדותם היתה מעורבת בלחלוחית של תורה. ואפילו אלה אשר בעזבם את החדר למדו מלאכה ואומנות היה בהם ריח התורה כי החדר פעל עליהם את פעולתו ורשומו נשאר בזכרונם בכל ימי חייהם. ואפילו לנשים שהן פטורות מלמוד התורה היתה ידיעה גדולה בכמה ספרים וביחוד ידעו היטב את ספורי התנ"ך והרבה אגדות לחז"ל. ומי הרה וילד את כל אלה אם לא החדר הישן? ולמרות שהחדר לא היה לפי חקי ההיגיניה העניק לאומתנו בני תורה אשר הגדילו את חסנה כבודה ותפארתה. מי נפח בלבות בנינו את נשמת היהדות והרוח של התרוממות הנפש אם לא החדר הישן? הוא רק הוא היה מחזק את

הלב העברי של בנינו הקטנים והיה מקשרם בקשר חזק לעברנו ועתידנו. אבל בהשתנותו של החדר הישן ובהחלו לגדל „שלא כדרך גדילתו" בא חרבן היהדות, וכחדר ממין החדש, או כמו שקוראים לו עתה „בית הספר" או „חדר מתוקן" שוררת „תורה טהורה" מפני שהוא טהור ונקי מתורה ומחכמת ישראל. הכל יש בחדר המודרני, פרוגרמה עשירה סדר ומשטר נכון רקלמות הכרזות ופעמונים, אבל אין שם תורה ונבוב הוא מאותה האטמוספירה שהלהיבה את אש התורה בלבות בנינו. שנוי השם הוא אחד „מארבעה הדברים שמקרעים את גזר דינו של אדם" (ר"ה טז:) אבל ע"י שנוי השם מחדר לבית ספר ושנוי סדר הלמוד נגזר גזר דינם של בנינו למיתה רוחנית. ונתקיים בחדר של היום „ומחדרים אימה" כי מה אנו רואים בו רק חיצוניות אבל לא פנימיות ורק קלפה בלא תוך. מה היא הפרוגרמה של בית הספר? רק „שפה אחת ודברים אחדים" אבל לא אותם הלמודים שבהם צפונה נשמת ישראל.

סוף דבר, בתי המדרשות והחדרים אבדו את חשיבותם מפני שהם „שלא כדרך גדילתם" כי הענינים החיצוניים נעשו לפנימיים והפנימים לחיצוניים. סדר טוב ברק החיצון כחל שרק ופרכוס תופסים שם מקום בראש וכל הדברים העקריים הנחוצים להרמת היהדות ושמירתה הם למטה. כללו של דבר בכל מקום שהמוסדים הרוחניים הם „שלא כדרך גדילתם" כי שם העיקר הוא רק הפרחים ולא הפירות, ההדור החיצוני ולא התכלית שם הוא חרבן היהדות וכהיית רוח ישראל. ולפיכך הזהירונו חז"ל: „כל המצוות כלן אין אדם יוצא בהן אלא כדרך גדילתן" כי הצלחת עמנו והפרחתו תלויה רק בגדולו הנורמלי.

דרוש תשיעי בשמים של מתים

אין מברכים לא על הנר ולא על הבשמים של מתים. מ"ט? נר לכבוד הוא דעבידא; בשמים לעבורי ריחא הוא דעבידי. (משנה ברכות נא: ובגמרא נג'.)

אם נחדור אל עמקי ההלכות האלו ופנימיותן אז נראה כי הרבה למודי מוסר וענינים עקריים ביהדות צפונים בהן. כל מה שנסתכל בהן נראה כי הן מסתעפות לסעיפים רבים הנוגעים לחיי המוסר. אלו ההלכות מראות לנו כמו באצבע את תורת המוסר ותכונת היהדות בכלל ובפרט.

בשמים של מתים כיצד? כל מצוה ממצוות ד' נחשבת כמו בשמים לאדם, כי כמו שהוא מרגיש ריח טוב בהריחו את הבשמים כן הוא מרגיש ריח נחוח בעשותו את מצוות ד'. האדם מתענג עוד יותר על המצוות אשר בין אדם לחברו, צדקה וגמ"ח וכדומה, בדעתו היטב כי בעשותו אותן הוא מקיים לא רק את רצון ד' אלא מהנה הוא ג"כ את האחרים. הידיעה לאדם בעל רגש כי חברו נעזר ע"י היא לו לאחד מן התענוגים היותר גדולים.

על האדם לקיים את המצוות אשר בין אדם לחברו בלי שום דחוי ועכוב מצדו. ואזהרת חז"ל: „מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה" (מכילתא, על הפסוק, ושמרתם את המצות, שמות יב, יז) נאמרה ביתר שאת על המצוות הנוגעות לאחרים כלומר: להנאתם ולטובתם, כי דחיית מצוות כאלה שלא לצרך גורמת לפעמים סכנת נפשות ושפיכות דמים. וכמו ש„נחום איש גם זו" היה מספר על עצמו: „פעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי חמשים חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי: רבי פרנסני! אמרתי לו: המתן עד שאפרק מן החמור, לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו". (תענית כא ׳) למותר להביא ראיות כי במקום שיש פקו"נ אף המצוות היותר חמורות נדחות, מפני שאפילו בר בי רב דחד יומא יודע זאת. והנני להביא לך קורא יקר רק דברי הילקוט, מפני שנפלאים הם במינם, על הפסוק (מלכים א׳ ז, נא) „ויבא שלמה את קדשי דוד אביו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן באצרות בית ד׳; ולמה לא נצרך להם? יש דורשים לשבח ויש דורשים לגנאי וכו׳ ומי שדורש לגנאי על שבא הרעב בימי דוד שלש שנים וכמה תסבריות (אוצרות) היו לו לדוד צבורים מכסף וזהב מה שהיה מתקן לבית המקדש, היה צריך להוציאם ולהחיות בהם את הנפשות ולא עשה כן, א"ל הקב"ה: בני מתים ברעב ואתה צובר ממון לבנות בו בנין! חייך, אין שלמה המלך נצרך מהם כלום". (ילקוט רמז קפו) ישנם עשירים שאינם נותנים צדקה בחייהם ומצטדקים באמתלאות שונות. הם „צוררים את הכסף בידיהם" ושומרים אותו בכל מיני שמירות מעולות כדי שלא יצטרכו לבריות כאשר יבואו עליהם ימים רעים אשר לא ישתכרו מאומה. ועליהם אמר החכם מכל אדם: „עשר שמור לבעליו לרעתו". (קהלת ה, יב) הוא שומר את כספו „לרעתו" כלומר: הוא מתירא פן תבוא עליו רעה ויהיה זקוק לעזרת אחרים אם לא יקדם את הרעה בעוד מועד; הוא מצייר את עתידו בצבעים שחורים, ומחזות נוראים ממלאים את כל חללי לבו ועוברים לפניו כבני מרון. הוא מפחד פן הוא בעצמו יהיה לברות למלתעות הזמן וצרות תבואנה עליו; פן יקראנו איזה אסון, או כי יחלה ויפול למשכב או חולשה וזקנה תקפוצנה עליו בלא עת ולא יעצור כח לעשות ולעבוד כדי לבוא על שכרו ולמצוא את פרנסתו בכבוד ובריוח; ולכן עליו להיות חכם הרואה את הנולד ולהכין ביום טוב על יום רע. אולם בכדי להסיר מעליו עקשות פה ולזות שפתים הוא מבטיח כי יקדיש חלק גדול מעזבונו לצדקה לאחר מותו. בהתנצלויות כאלו הוא מטהר ורוחץ את עצמו מצואתו. ישנם אנשים שאינם תורמים תרומה מכספם בחייהם מפני שקשה עליהם פרידתו ורק לפני יציאת נשמתם ממש הם כותבים „צוואת שכיב מרע" ומצוים את יורשיהם לתת סכום מסוים לצדקה בתור „העמדת מצבה לזכרון ולעלוי נשמתם". הם חפצים להקים להם שם טוב לאחר מותם ולכן הם נותנים צדקה לאחר פטירתם לאיזה מוסד של צדקה כדי ששמותיהם ישארו לברכה ולזכרון נצח. הם אינם נותנים שום צדקה כל זמן שיש להם תקוה כי עוד יאריכו ימים על פני האדמה, לא מפני שאינם בעלי רחמים ואין להם לב רגש כי אם פשוט מפני שמצוינים הם בסימן

המובהק והמיוחד להם והוא: „קמצנות" (חולין מו:). חפצים הם באמת לתת צדקה ולעזור את העניים והנדכאים עד כמה שידם מגעת אבל אינם יכולים להתגבר על טבעם ואין להם שום שליטה על ממונם, והמה מקמצים אף לעצמם ואין להם שום הנאה ממנום. כילות היא באמת אחת ממחלות הרעות הבאות על האדם למרות דעתו ורצונו. ולא לחנם אמר החכם מכל האדם: „יש רעה אשר ראיתי תחת השמש וכו' איש אשר יתן לו האלהים עשר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע הוא" (קהלת ו, א, ב).

והנה מספר ספור נאה: רב חכם מעיר ידועה היה צריך לסכום גדול של כסף בשביל פדיון שבויים. היה נבוך מאד ולא ידע לשית עצות בנפשו איך להשיג את הכסף. הוא לא הרהיב עז בנפשו לבקר את הגבירים והנדיבים שבקהלתו ולבקשם שימציאו לו את הכסף הדרוש לו מפני שלפני ימים אחדים היה דופק על פתחיהם והיו נותנים לו נדבותיהם בעינים יפות בעד ענין אחר. ובהעמיקו לחשוב מה לעשות והנה פתאם נצנצה עצה בלבו איך להגיע למטרתו. הוא התחכם לפנות באיזו תחבולה אל פלוני העשיר ולבקשו שימלא את בקשתו. הפלוני היה עשיר גדול ולפי עשירותו היתה קמצנותו. לא רק שמעולם לא נתן אפילו פרוסת לחם לרעבים אלא היה מקמץ אף מצרכי עצמו. ואפילו הרב שהיה רגיל לבקר את עשירי עדתו לעתים קרובות לטובות העניים לא דרכה רגלו על סף ביתו של הקמצן הזה בדעתו מראש שרק ישחית את דבריו על אזן לא שומעת. אבל עתה שבא בין המצרים ולא היה לו שום דרך איך להרים את סכום הכסף שהיה נחוץ לו החליט לנסות את כחו ולהפתיעו באיזו תחבולה. והנה השכים הרב לבקרהו בבוקר כעלות השחר. בקורו של הרב החרידהו וכמעט שלא האמין למראה עיניו, ובהשתוממות שאל אותו לבאר לו את הסבה שהמריצתהו לבוא לביתו, דבר אשר לא הסכין לעשות עד היום, ומה גם בשעה מוקדמת כזו? הרב השיב לו בקר רוח כי בא לבקרהו בכדי לקיים מצות „בקור חולים" „וזריזים מקדימים למצוות". הקמצן נבהל ונדהם בשמעו את תשובת הרב. תלונה חרישית עברה על דל שפתיו ואמר להרב: „רבי טעית! לא חולה אנכי, הנני בריא ואיתן ואינני מרגיש שום חלישה בכל יצורי גווי". „אבל הנך באמת חולה במחלה אנושה" היתה תשובת הרב „הנך חולה במחלה זו אשר כבר הזכירה שלמה המלך בחכמתו: „ולא ישליטנו האלהים לאכל ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע". הקמצן שהבין היטב את העקיצה החדה של הרב נשא בשרו בשניו וידום. אולם אחרי רגעים אחדים שאל את הרב: „הן לו יהא כדבריך כי הנני חולה אבל ישנם פה הרבה חולים עניים אשר מלבד מחלתם הם גועים ממש ברעב, ומדוע לא בקרת אותם?" והרב בצחוק קל על שפתיו ענהו: „שכחת מה שאמרו חז"ל: „כל המבקר את החולה נוטל אחד מששים מחליו" (נדרים לט:) ולכן אם אטול אחד מששים ממחלות העניים הלא רע ומר יהיה חלקי, אבל מה טוב יהיה גורלי אם אשיג אחד מששים ממחלות העשירים".

אכן טבע הקמצנים הוא כי הם פותחים את ידיהם לצדקה רק בראותם כי קרב קצם, ובהוכחם אז כי כל הכסף והזהב שרכשו בחייהם לא ירדו אחריהם אל הקבר אז מחלתם, מחלת הכילות, עוזבת אותם והם מקדישים סכומים גדולים לצדקות שונות. צדקות כאלו „בשמים של מתים הם ואין מברכים עליהן" מפני שלא היו נותנים אותן בחייהם ובזה שפכו דמי אנשים. על האדם לתת צדקה בכל ימי חייו, בעת שהוא בריא וחזק ויכול לעשות בכספו כחפצו ורצונו. „עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך" (שבת קנא:) אבל לא לחכות עד יום מיתתך. לו נתנו כספיהם בעודם בחיים לרעבים וצמאים לערומים ויחפים כי עתה היו מצילים נפשות הרבה מרדת שאולה במבחר ימיהם. ולכן „אין מברכים על בשמים של מתים" מפני שנעשו רק „לעבורי ריחא" כלומר: אין אנו מברכים את הקמצנים שקפצו את ידיהם מלתת אף פרוטה לעני בכל ימי חייהם ולא היו מרחמים על הבריות אפילו בשעה שהיו גועים לעיניהם מרעב, ורק אחרי מותם הם נותנים צדקה בכדי „להעביר את הריח הרע" שהשאירו בחייהם. כל זמן שהיו בחיים העלו צחנה וסרחון מפני שהראו על כל צעד ושעל אכזריות הקשחת הלב והעלמת עין מאחיהם שבורי הלב ועגומי הנפש. המה חטאו בכל רגע ורגע נגד אחיהם המסובלים בצרות ובכל מיני דחקות ופגעים, וע"י אשמתם נפלו הרבה חללים חללי רעב צמאון וקור. המה פרשו את עצמם מן הצבור והיו נחשבים ממש כמתים בין החיים; הם הביטו בשווין נפש על החיים החברותיים ולא שמו אל לבם את כל עניני החיים אשר בעמנו; המה אסרו את הנאת נכסיהם על כל האנשים וביחוד על העניים. המה החזיקו במדת סדום: „שלי שלי ושלך שלי" ובכח „כל דאלים גבר" גזלו ועשקו וכעלוקות מצצו את דמי אחרים, וכל הדברים האסורים היו מותרים להם. המה מצאו תמיד היתרים לשלוח ידם בכסף חבריהם. וכמו שמסופר על גנב אשר הוזמן לדין על שגנב כסף מרעהו, שהתנצל והצדיק את עצמו כי לא פעל שום עולה מפני שמצא היתר מפורש לזה בדברי ר' יוסי: „יהי ממון חברך חביב עליך כשלך" (אבות פרק ב, יב) ומפני שכסף של פלוני „היה חביב עליו כשלו" שלח את ידו ונטלו. הנה האנשים האלה מלבד שלא הלכו בדרכי ד' עוד פעלו עולה ורק לפני מותם הם מתאמצים להקטיר קטרת בכדי לגרש ולבטל את הריח הרע שגרמו ע"י התנהגותם האכזריה. ולכן על בשמים כאלה אין אנו מברכים.

„אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר. אמר להו וי לן דמיתנן! וי לן דמיתנן! אמרי ליה אנן מה נעני בתרך? א"ל הי תורה והי מצוה דמגנו עלן". (ברכות לא׳) קורא יקר, הנה לקחתי ענין הצדקה בתור דוגמא המפיצה אור על מיני הבשמים שאין אנו מברכים עליהם, והיא תהיה לך לעינים להוציא משפטך על בשמים שונים הדומים לה. ועתה הבה נא ואקחך אל בית מתים אשר שם דולקים נרות ובכ"ז אין אנו מברכים עליהם מפני שהודלקו לא בשביל שיאירו את הבית אלא „לכבוד הוא דעבידא". ואותו הטעם על שאין אנו מברכים על „נר של מתים" מתאים אל הטעם שאין אנו מברכים על „בשמים של מתים" משום ד„לעבורי ריחא הוא דעבידא". ואף שלכאורה שני

הטעמים האלה שונים המה בתכונתם אבל באמת רעיון אחד מאגדם ורוח אחד יצוק בהם.

הן אלפי שנים של בלהות ומבול של צרות עברו על ראש ישראל מעת היותו לגוי עד היום הזה ובכ"ז הוא עודנו חי. כמעט כל העמים היותר כבירים ועריצים שהיו על פני האדמה השתמשו בכל כלי נשקם, ובכל הכלים המשחיתים שתחת השמש בכדי להמיתו, ובכ"ז לא הצליחו. המה כרעו ונפלו והוא בכל פעם קם ויתעודד. העמים השונים נלאו למצוא את הפתרון לחידה זו. אמנם מי שחקר היטב את תכונת הנפש של עמנו הלא יודה ויחליט כי סוד קיומו ונצחיותו הוא אך התורה, והיא רק היא היתה רוחו ונשמתו. (עיין בספרי „כנסת ישראל" מאמר יא) ומפני שהתורה היא נשמתו הגדילו חז"ל את ערך למוד התורה והקדישו כמה מאמרים נפלאים אשר בהם הביעו את דעתם בדברים ברורים כי למוד התורה עולה על כל הדברים היותר יקרים לנו. ובתור דוגמאות אביא לך קורא יקר רק אחדים מהם: „גדול ת"ת יותר מהצלת נפשות, גדול ת"ת יותר מבנין בית המקדש, גדול ת"ת יותר מכבוד אב ואם" „אני חומה, זו תורה, ושדי כמגדלות, אלו ת"ח" „בעון בטול תורה בנים מתים" כלומר: אם הבנים נתגדלו בלא תורה בודאי ימותו מיתה רוחנית „כל בית שנשמעים בו דברי תורה בלילה שוב אינו נחרב" (אם הוא מחזיק בתורה אפילו „בלילה" בשעה שצרות באות עליו וחשך לו מסביב אז בטוח הוא שביתו לא יחרב, כי התורה תאמצהו ותעודדהו לעמוד נגד כל התלאות אשר תעבורנה עליו. אנו יודעים מן הנסיון כי האדם מוצא תנחומים לנפשו העגומה בלמוד התורה. התורה היא לו כמו מעין אשר ממנה הוא שואב כח ועצמה, תקוה ובטחון בד', כי הוא ישלח לו את עזרתו ויחלצהו מן המיצר, וכי מן הרעות הבאות עליו תצמחנה לו טובות. אבל אם הוא רחוק מדברי תורה לא יעצור כח לעמוד ביום צרה, וע"ד שאמרו: „כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה") „בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות; כתר כהונה זכה בו אהרן וכו' כתר מלכות זכה בו דוד וכו' כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל וכו' הא למדת שכתר תורה גדול משניהם" „מצינו שויתר הקב"ה לישראל על עכו"ם ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל מאסם בתורה לא ויתר וכו' שאלו אותי עזבו ואת תורתי שמרו השאור שבה היה מקרבם אצלי" „הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו שאלו שמרו את תורתי מתוך שהיו מתעסקים בה היתה מחזירתם אצלי". וזאת היתה כונת חז"ל באמרם: „לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אעפ"י שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה". „אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (ירמיה ט, יא) מי האיש החכם ויבן את זאת וכו' על מה אבדה הארץ וכו'? דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פרשוהו עד שפרש הקב"ה בעצמו דכתיב (שם פסוק יב) ויאמר ד' על עזבם את תורתי". (מגילה טז:, פסחים פז., שבת לב:, עירובין יח:, ברכות סג., רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה א, ירושלמי חגיגה פרק א הלכה ז, נדרים פא. ילקוט ירמיה רמז רפב, פסחים נ:). והגאון ה„אלשיך" ז"ל על הפסוק „זכרה ירושלים ימי עניה" (איכה א, ז) נשא ע"ז משל נאה: משל למלך שהיה לו מנגן

מצוין שהיה מנגן לו תמיד. והנה נודע למלך ע"י עדים נאמנים כי המנגן שלו הוא איש רע ובליעל; כי עשה כמה תועבות, היה מטמא את אשת חברו ורצח את רעהו על לא דבר. אבל המלך לא שם את לבו אל כל האשמות הנוראות נגדו והיה מחפה על כל פשעיו. אולם לבסוף קרה אסון למנגן כי נקצצה ידו הימנית ולא היה יכול לנגן. המלך בשמעו זאת נתן צו להמיתו מיד. אוהבי המלך ומשרתיו היו תמהים על פקודתו ולא היו יכולים לרדת לסוף דעתו, הלא הוא לא הענישו אפילו בעונש קל למרות עשותו תועבות כאלו אשר למשמע אזן תסמר שערת ראש כל איש, ועתה כאשר קרהו אסון, הנה מלבד שלא היה מרחם עליו עוד נתן פקודה להמיתו. ובשאלם את המלך לבאר להם את סבת הדבר, היתה תשובתו: כי באמת מעולם לא היה מוחל וסולח לעונותיו, ולא המיתו מפני שכל זמן שהיה יכול לנגן אז לא רק שהיה מתענג ממנגינותיו הערבות אלא אף תקותו היתה חזקה כי המנגן בעצמו יבין סוף כל סוף את האחריות הגדולה המוטלת עליו, לפני מי הוא עומד ואת תעודתו הנשגבה אשר עליו למלאות, ועוד יתחרט על המעשים הרעים שעשה וישוב מדרכו הרעה, אבל עתה אחרי שאינו יכול לנגן עוד הנה מלבד שאינו מקבל שום תועלת ממנו אין לו עוד שום תקוה שיהיה בעל תשובה ולכן דנהו למיתה מפני חטאיו הרבים שעשה. וכן היה עם ישראל. כל זמן שהיה עוסק בתורה וקולו קול יעקב נשמע באהלי התורה אז מלבד שהוא כביכול התענג מקולו הערב והנעים עוד היה מקוה כי התורה שהיא „סם־חיים" תחזירהו למוטב, תפיח רוח חיים בעצמותיו היבשות ויעזוב את דרכו הרעה, ולכן לא פקד עליו את עונותיו; אבל עתה אחרי שעזב את תורתו וקולו הערב אינו עולה עוד באזניו, והטבע מחייב שהוא יעמוד במרדו ולכן גרשהו מארצו הקדושה בכדי ליסרהו בעד כל העברות החמורות שעשה. (ואותו המשל ממש ראיתי באחד מספרי הגאון „המ"מ מדובנ"א" ז"ל ואיני זוכר באיזה מקום.)

„**אם** יש לה זכות היתה תולה לה, זכות דמאי? אילימא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה היא וכו' רבינא אמר לעולם זכות תורה ודקאמרת אינה מצווה ועושה נהי דפקודי לא מפקדא באגרא דמקרין ומתניין בנייהו ונטרו להו לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא מי לא פלגאן בהדייהו". (משנה סוטה כ׳ ובגמרא כא׳) כנסת ישראל בגולה היתה כמה פעמים בבחינת „אשה סוטה". היא היתה משרכת דרכה הישרה והיתה מתחברת לאלה אשר התורה צותה עליה לבלי הסתתר ולהתיחד עמהם. היא היתה מורדת בר' ובתורתו והיתה עוגבת על זרים ורדפה אחרי מאהביה. ומפני שהיתה „סוטה" שתתה את „המים המאררים" וסבלה יסורים נוראים, כי במדה שהיתה מתקרבת אל זרים והיתה מבקשת את אהבתם בה במדה הוסיפו לשנוא אותה וירדפוה באף ובחמה. כל מה שהיתה נכנעה ומתרפסת לשכניה כן גדלה שנאתם אליה, השחיתו את מצבה, וכל תקותה למצוא חן בעיניהם נהפכה למפח נפש. היא נשארה קרח מכאן וקרח מכאן. ע"י עזיבתה את דרך המצוה אבדה את חנה בעיניהם וכולם הביטו אליה בשאט נפש, כי „סוטה נתנה עיניה במי שאינו ראוי לה מה שבקשה לא נתן לה ומה שבידה נטלו ממנה שכל הנותן עיניו במה שאינו שלו מה שמבקש אין נותנים לו ומה שבידו נוטלים

תימנו וכו׳". (סוטה ט׳) בדרך הטבע אי אפשר היה לה לעמוד נגד כל הצרות האיומות שסבלה ולבלי לצבות מהמים המאררים ששתתה תמיד. וכן אי אפשר היה לה בדרך הטבע להשאר חטיבה בפני עצמה אחרי שעזבה את מצוות ד׳ והיתה שואפת להתבולל בין העמים. אמנם „אם היתה לה זכות (זכות התורה) היתה תולה לה" אם כנסת ישראל אפילו בעת שהתערבה בין הגויים והתמכרה למנהגיהם לא עזבה את למוד התורה ולא פסקה להגות בה, אז „המים המאררים לא היו בודקים אותה כי זכות התורה היתה תולה לה" כלומר: ע"י למוד התורה התגברה על כל צרותיה. באהבתה העזה לספרותה העתיקה היתה יכולה לעמוד נגד כל הרוחות שהיו מנשבות עליה. ובעסקה בתורה פקחה סוף סוף את עיניה, ראתה את משוגתה וזדון לבה ומשובתה ותשב אל יהדותה ומסורת אבותיה.

התורה „עץ חיים היא למחזיקים בה" ובכחה להשיב לתחיה את אלה שכבר נבקה רוחם בקרבם. נעימה היא מאד מליצת חז"ל על המלה „ושמתם" (דברים יא, יח) „סם־תם, נמשלה תורה כסם חיים. משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו ואמר לו: בני! כל זמן שהרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך, ורחץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא; כך הקב"ה אמר לישראל: בני! בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין ואם אתה עוסק בתורה אין אתה נמסר בידו וכו׳". (קידושין ל:) ונאמנים המה דברי חז"ל: „גדולה תורה שהיא נותנת חיים" (אבות פרק ו משנה ז) למוד התורה לעמנו היא כמו הדפק לאדם פרטי. אם הדפק עושה את פעולתו ודפיקתו היא כראוי אז אף אם חולה הוא אין שום סכנה צפויה לו; כן כל זמן שדפק אומתנו, הוא למוד התורה, דופק בקרבו כראוי אין שום סכנה נשקפת לתקומתו הרוחנית. ואף אם היא „ישנה" מן המצות אבל „לבה ער" כלומר: היא מתפארת בספרותה ומחבבת את למוד התורה אין מחלתה מחלת הנפש אנושה ורפואתה תבוא לבטח. „כל העוסק בתורה א"צ לא עולה ולא חטאת ולא מנחה ולא אשם" (תלמוד התורה מכפר על עונותינו, פירש"י. סוף מנחות).

מה רב המרחק וההבדל בין היהדות של היום לזו שלפנים. היהדות שלפנים היתה חיה במלא מובן המלה. התורה היתה לב היהדות והטביעה את חותמה בכל מקצועות ושאלות החיים אשר בעמנו. המטרה הראשית בחיי עמנו היתה לחנך את הבנים לתורה ולתעודה. שאיפת ההורים היתה לעשות את בניהם למופלגי תורה. האב בהכניסו את בנו בן שמנת ימים בבריתו של אברהם אבינו היה מברכו ביחד עם הנאספים: „כשם שנכנס לבריתו של אברהם אבינו כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים". הוא היה מברכו תחלה בלמוד התורה כי „ללמוד תורה ולישא אשה ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה" (קידושין כט:) ובאשר ילמוד תורה יהיה בעל מעשה כי „למוד גדול שהלמוד מביא לידי מעשה" „דאדם שלא למד עדיין ובא לימלך אם ילמוד תחלה או יעסוק במעשה אומרים לו למוד תחלה לפי שאין עם הארץ חסיד" (שם מ:, תוס׳ ד"ה למוד). בזיון גדול היה להיות עם הארץ. והוא היה נחשב לפחות שבפחותים וכל איש בעל צורה היה בוש להתחבר עמו, ואף עשירותו לא הועילה לכסות על בערותו, כי

אף שהיה עשיר גדול בכ"ז נחשב לגבי ת"ח כננס לפני ענק. רוב עמי הארץ התאמצו במסירת נפש ממש לעשות את בניהם לת"ח בכדי לגול את החרפה מעליהם. היו שואפים תמיד להתחתן עם ת"ח והיו נכונים לפזר את כל כספם למטרה זו.

הקול קול יעקב היה נשמע בכל מקום. החדרים היו מלאים תלמידים כל היום לרבות הלילות ומוריהם השקום מים חיים מבאר התורה. לא היה כל גבול לעליצות הנפש של התלמידים בשמעם מפי מוריהם כי המה מצליחים ומתקדמים בלמודם. וכמו החדרים כן בתי המדרשות היו מלאים לומדי תורה. צעירים לימים בחורים אברכים וזקנים, עשירים ועניים, ישבו זה בצד זה צפופים ודחוקים וישתעשעו יחד בדברי תורה. אפילו האומנים והפועלים שעבדו כל היום בעבודות המפרכות את הגוף התאספו בבית המדרש בכל בין השמשות וביחוד בשבתות וימים טובים לשמוע דברי תורה ומוסר מפי המגידים והדרשנים השונים. המה עשו את אזניהם כאפרכסת ובלעו את דבריהם כבכורה בטרם קיץ. התורה היתה משוש רוחם וחיי נפשם. כמעט בכל עיר ועיר היו ישיבות אשר אליהם היו מכתתים צעירים לימים את רגליהם בכדי ללמוד תורה בקבוץ חברים המחדדים זה את זה בפלפולא דאורייתא „עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה" (ברכות סג :). אפילו הרבה בתי בני ישראל היו ישיבות קטנות בזעיר אנפין כי האבות והבנים ישבו יחד מסביב לשלחן בעתותיהם הפנויות ולפעמים גם בשעה מאוחרת בלילה והגו בתורת ד'. וכה הלך הנער העברי מחיל אל חיל בתורת ד', מן הבית אל החדר, מן החדר אל הישיבה שבעירו ומשם לאחת הישיבות הגדולות אשר בעיר אחרת. הוא היה מתגדל מתחנך ומתפתח באוירה של תורה והיה שואף תמיד אל קרבו את נשמת היהדות עד שנעשה ליהודי חי, ליהודי שהבין את המאור שבתורה :את הערך הרב של היהדות, ליהודי שהיה מוכן ומזומן להקריב את נפשו על מזבח ד' ועמו ותורתו. הוא נעשה גבור רוחני ובקולו קול יעקב היה מצליח להדוף את כל החצים אשר ירו עליו שונאיו הרבים והעצומים מכל העברים וכל כדורי תותחיהם היו ממנו והלאה.

לדאבון לבנו פשט היהודי של היום את צורתו הישנה ולבש צורה חדשה לגמרי. הרבה מאחינו אפילו אלה שלמראית עין הם מתענינים בעניני הדת ולאומיות, חנוטים הם, מפני שנשמת היהדות, היא התורה, חסרה בהם. עם הארצות שוררת באופן נורא בין הצעירים והם הדיוטים ובורים ממש. כל תורתם שלמדו היא מעט חומש בתרגום שפת המדינה וספורים אחרים בנ"ך. אף שפת קדשנו היא כ"כ זרה להם שאפילו את כונת התפלות אינם מבינים. הבנים, שלמדו כל התורה על רגל אחת, בהגיעם לשנת „בר מצוה" „יפטירו בשפה יניעו ראש" כלומר : אחרי שקראו את „המפטיר" שלא הבינו את פרושו „מניעים את ראשם" ומביטים באדישות על כל דבר שבקדושה. האב מברך את הברכה „שפטרני מעונשו של זה" כלומר : מלשלם שכר למוד בעד בנו כי מאחר שנהיה לבר מצוה הלא פטור הוא מללמוד עוד. והבן כמו האב מברך ג"כ מעין ברכה זה כלומר : שפטרני מעונשו של החדר ומתורת אבי,

היהדות עומדת על „המפטיר והנפטר" כלומר: קריאת ה„מפטיר" לבר מצוה והעמדת מצבה ושמירת היאהרצייט לזכרון ה„נפטר". אנו רואים יהודים אשר על פי ההשקפה הראשונה הם חיים ומרגישים, אבל אם נסתכל בהם בעין חודרת אז נראה כי חנוטים המה ואין בהם אותו הרוח אשר דעת חכמים נוחה ממנו. קריאת המפטיר וחגיגת ה„בר מצוה" של בניהם נחשבות בעיניהם לעיקרי הדת. האב חוגג את בר מצות בנו בכבוד והדר אף שהוא בעצמו כבר נהיה לאי־בר מצוה כי זה כמה שנים שחדל להניח תפלין ומחלל את יסודי הדת. כמה מהאבות, אהה! מחללים את חגיגת הבר מצוה בדברים שהם בנגוד גמור לרוח היהדות. החגיגה תוחג דוקא ביום הראשון לשבוע. (מפני שאין להם פנאי בש"ק) ולפי שאין שמחה בלא בשר ויין הם עושים סעודה גדולה אשר הרבה ספקות בכשרותה. רוב הנאספים אוכלים בגלוי הראש ובלא נטילת ידים. ואחרי הסעודה איש איש על מחנהו ועל דגלו. הצעירים והצעירות יוצאים במחולות לכל פרטיהן ודקדוקיהן והכל כמנהג המדינה. והזקנים מבלים את העת במשחק הקלפים עד חצות הלילה. „אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלמה"! באותו יום הקדוש שבו נעשה בנו לבר מצוה ויקבל על עצמו להיות יהודי נאמן לד' ולתורתו; באותה השעה שהבר מצוה משעבד את חושיו וכחו לעבודת ד' ולקדש את כל הדברים אשר למענם באו אבותינו באש ובמים מחנך אותו האב בצרמוניות נתעבות כאלו אשר נפש היהודי סולדת מהן ואשר הן ממיתות את הרגש הטוב אשר בלב צעיר לימים. באותה השעה שהאב פוטר את עצמו בברכה מיוחדה מכל אחריות של מעשי בנו בעתיד, הוא מנתק אותו משדי התורה ומכניסו לתוך יהדות כזו הזרה לרוח היהדות האמתית.

„**הנפטר**" כיצד? שמירת היאהרצייט והעמדת מצבה על קברי האבות עומדות בעיני הרבה מאחינו בראש כל המצוות, והרבה מיסודי הדת הרי הם לגביהן כקליפת השום. היאהרצייט הוא קדש אף לאלה שמבקרים את ביהכ"נ רק בר"ה ויוה"כ. הדלקת נר היאהרצייט יקרה להם ושומרים אותה כבבת עיניהם. המצבה תוצג על קבריהם בכבוד גדול ובמעמד הרבה אנשים ונשים שהוזמנו לנסוע במרכבות מיוחדות אל בית העלמין לכבוד המתים. דברים כאלה לכאורה משמחים את הלב כי מחזה נהדר הוא לראות איך הבנים מכבדים את הוריהם הנפטרים בכל הכבודים הנ"ל. אבל באמת החזיונות האלה גורמים מפח נפש וכאב לב לאלה אשר רוחם נאמנה להיהדות החיה. כי בשעה שהבנים מדליקים את נר היאהרצייט ומזכירים את נשמות הוריהם המה מכבים את נר היהדות בעזבם את תורת ד' ומסורת אבותיהם. ובאותה העת שמעמידים מצבות על קברי המתים הם מהרסים את הציונים והסימנים שהציבו לנו אבותינו על דרכנו דרך החיים למען לא נתעה בלכתנו בה. הבנים משתדלים להקים שם לזכרון אבותיהם בהעמידם מצבות על קבריהם, אבל בחללם את תורת ד', בהזנחתם את מצוותיה ובהכניסם אש זרה בבית ישראל הם מוחים את שמותיהם מספר החיים.

„**ושבח** אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים ערנה" (קהלת ד, ב). וזהו תוכן באורו של הגאון בעל „כתב סופר" על התורה: אף

שהמתים חפשים מן המצוות ואינם יכולים לעשות מאומה, בכ"ז ראויים הם לעפמים לשבח ולתהלה ע"י הפעולות הטובות והרצויות של בניהם, מפני שההצטיינות של הבנים במעשיהם הטובים, היא פרי חנוכם הטוב שקבלו מאבותיהם, ומעשה אבותיהם בידיהם. הוריהם הראו להם את הדרך הטובה והישרה והאצילו מרוחם עליהם. ולפי"ז אף המתים נחשבים לחיים מפני שבניהם חיים לתורה ולתעודה רק בכח השפעתם ורוחם אשר נפחו בקרבם. „משל למה הדבר דומה, לעץ פרי שנקטפו ממנו ענפים, ואחרי שנטעו ונשרשו במקום אחר והחלו להוציא פירות מרהיבי עינים ומשמחי לבב, עלה רקב בלב העץ וחדל לתת את פריו ומתקו, האם נוכל לומר כי מת אותו העץ ? לא ! עץ הזה הוא חי ויחיה כל זמן שהענפים שנכרתו ממנו יתנו את פרים ואנשים יתענגו מהם. וכמו כן המליצו חז"ל ואמרו (תענית ה :) יעקב אבינו לא מת וכו' מה זרעו בחיים אף הוא בחיים". (ספרי „כנסת ישראל" דף לג) „ושבח אני את המתים" אף „שכבר מתו" ועזבו את עולם העבודה והמצוה בכ"ז לא נפסקה עבודתם הטובה וראוים הם לשבח „מן החיים אשר המה חיים עדנה" כלומר : בעד המעשים הפוריים שהחיים עושים אלה הם בניהם, מפני שרק רוח אבותיהם מניעם לעשות את המעשים הטובים.

אנו רגילים לכתוב על מצבות : „תהא נשמתו צרורה בצרור החיים". נמרצים המה הדברים האלה עד מאד. אם הבנים „חיים" ברוחם ובמעשיהם לתורתם ולעמם וקשורים בנפשם לכל מה שקדוש לנו ; אם הם הולכים בדרך הישרה שסלל להם אביהם ואינם נוטים ממנה ימין או שמאל ; אם הם מחזיקים בתורת אביהם וממנה הם יונקים את חיותם הרוחנית אז „נשמת אביהם צרורה בצרור החיים" כלומר : בבניו החיים לפי רוחו ונשמתו. אבל אם הבנים יזניחו את תורת אביהם ומעשיהם יהיו זרים לרוחו הלא אז בהכרח תנתק ותופסק נשמת אביהם מצרור החיים ולא יהיה שום יחס וקשר בינה ובין נשמת בניו. בנים כאלה אשר כל יהדותם עומדת רק על „הקדיש יאהרצייט ויזכור" יכולים בצדק לכתוב על מצבת אביהם : „פה נקבר אבינו קבורה שלמה" כלומר : לא רק קבורת הגוף אלא אף קבורת הרוח, מפני שרחוקים המה מרוחו כרחוק מזרח ממערב ומעשיהם הם ההפך ממעשיו. האב הושם בקברו ונסתם עליו הגולל ובניו העמידו מצבה עליו ועל התורה שלמדם. שמו קץ לכל שאיפתו והשקפתו בנוגע לחנוכם לעתידם ועי"ז נכרת לו שם ושארית בארץ החיים.

אמנם כן, בכל מקום שאנו פונים במחנה ישראל אנו רואים רק צללים ולא אור. נסתמו הרבה מקורים שהכניסו תמיד חיים בלב עמנו. מקור למוד התורה נתמעט ונתקטן ואינו נובע עוד מים חיים במדה מרובה כמו בדורות שעברו. השבת שהיתה ג"כ מקור חיים וברכה לעמנו בכל התקופות השונות שעברו עליו חדלה להשפיע עלינו במדה מרובה. לשעבר העניקה לו השבת מזון רוחני התרוממות הנפש והרוח. היא נטעה בקרבו גאוה לאומית ואהבה נאמנה לכל הסגולות והמחמדים שהנחילו לנו אבותינו. „א"ל הקב"ה למשה : מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל" (שבת י :). השבת היא באמת מתנה אלהית לישראל ואין ערך לחשיבותה. יש ליהודי „נשמה יתרה

בשבת" כי הוא מתפשט מגשמיותו ביום הקדוש הזה ומסיר מלבו כל דאגה ועצב כי „שבת אחד מששים מעולם הבא" (ברכות נז:). הוא משקיע בשבת את כל מעינו בעניני הנפש אשר נותנים לו ענג ונחת בלי מצרים. בכל השבוע עלול היהודי לשכוח את ישותו ומהותו ואינו מרגיש בנשמתו ובתעודתו הנשגבה אשר עליו למלאות בתור בן של העם הנבחר. אבל בשבת, בהקדישו אותה לתורה ולתעודה ובהסתכלו ביחוסו ובגדלותו מתעוררת נשמתו בקרבו בכל תקפה ועוזה, ומקדיש את כל חושיו לעבודת ד' ולספרותו העתיקה. „אמרה תורה לקב"ה: רבש"ע! כשיכנסו ישראל לארצם, זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו ואני מה תהא עלי? אמר לה: יש לך זוג שאני מזווג לך ושבת שמה, שהם בטלים ממלאכה ויכולים לעסוק בך" (מדרש, הובא בטור או"ח סימן רצ). אם הגלות המרה שלטה עליו שלטת בכל ימות השבוע ושונאיו הרבים והעצומים הכניעו את רוחו וידכאו את נפשו עד כי היה נבוך ולא ידע מה אתו, השיבה השבת את נפשו אליו והיתה מחזקת את רוחו, כי כל מה שהיה מעמיק בספרותו והיה מעלעל את ההסתוריה שלו כן התרוממה בקרבו גאותו הלאומית ואהבתו לכל קניניו הרוחניים והיה מבטל בתכלית הבטול את שונאיו העצומים, בידעו נאמנה כי יבוא היום המיועד שיעדו לו נביאיו בשם ד' שיגאל מכל צרותיו ויבוא אל המנוחה והנחלה בארצו הקדושה. „מלמד שהיו בידם מגלות שהיו משתעשעים בהן משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלם לפי שהיו נחים בשבת. אמר להם פרעה: תכבד העבודה על האנשים, ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר ואל יהיו משתעשעים". (מר"ש, פ"ה) אמנם כן, נשמה יתרה היתה ליהודי ביום השבת, נשמה אשר התפשטה בכל עורקיו וגידיו ועשתה אותו לגבור רוחני אשר אין למעלה הימנו ואשר אין דוגמתו בין עמים אחרים. והנשמה היתרה הפיחה בקרבו כח ואמץ במדה מרובה שהיו מספיקים להשפיע עליו בכל ימות השבוע ולאפשרו שיתגבר על כל התלאות והמצוקות שגרמו לו שונאיו.

„**ר' ישמעאל בר יוסף** שייליה לרבי וכו' אנשי חוצה לארץ בזכות מה הם חיים? בזכות שהם מכבדים את השבת וימים הטובים". (כן היא הגירסא במ"ר בראשית פ' י"א ועיין בשבת קיט:) שאלת ר' ישמעאל היא באמת שאלה חמורה הצריכה לפני ולפנים. ישראל מתקיים וחי בגלותו למרות שהוא כ„כבשה בין שבעים זאבים" והוא לברות למלתעות החיות הטורפות. יאוש נורא מן התקוה כי עוד יבוא סוף לצרותיו ממלא את כל חדרי לבו ואוכל אותו כעש. היהודי בשמעו את ברכת הכהנים אומר: „רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא. יהי רצון מלפניך ד' אלהי ואלהי אבותי שיהיו כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה; בין שחלמתי על עצמי ובין שחלמתי על אחרים ובין שחלמו אחרים עלי, וכו' וכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה כן תהפך כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה". המקור וטעם לאמירת נוסח זה בברכת כהנים הם בגמרא ובמדרש תנחומא: „האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידייהו ולימא הכי: רבש"ע אני שלך וכו'" „כה תברכו את בני ישראל" (במדבר ו כג)

„זש"ה (שיר ג, ז ח) „ששים גבורים" אלו ששים אותיות שבברכת כהנים; „כלם אחוזי חרב" שכל אחד ואחד שמו של הקב"ה נזכר בו „יברכך ד', יאר ד', ישא ד'"; „איש חרבו על ירכו" מה ראה הירך להזכר כאן? אלא אפילו אדם רואה בחלומו חרב שלופה נתונה על צוארו וקוטעת את ירכו משכים בבקר והולך לבית הכנסת; „מפחד בלילות" מפחד שראה בלילה בחלומו, ורואה את הכהנים נושאים כפיהם, החלום הרע מתבטל ממנו, לפיכך אמר הקב"ה למשה: הזהר לאהרן ולבניו שיהיו מברכים את בני". (ברכות נה:, ירושלמי ברכות פרק ה הלכה א, מדרש תנחומא פ' נשא · תוצאת החכם באבער).

הצלחת כל עם וביחוד של עמנו תלויה בנטית כהניו ויחסם אליו. אם הכהנים יעשו את חובתם באמונה לעמנו וידרשו תמיד את טובתו ואשרו; אם המה יראו לו תמיד את הדרך הישרה ויתאמצו לבצר ולבסס את מעמדו הרוחני והגשמי, אז לא רק שמצבו יהיה איתן וכל הרוחות לא יזיזו אותו ממקומו אלא אף יתקדם יפרח וישגשג מיום ליום. אם הכהנים לא יסתפקו במוצא שפתותיהם אלא אף „ישאו את כפיהם בברכם את העם" כלומר: יאמרו ויעשו, ויצרפו את ידיהם, זאת אומרת, יצרפו את מעשיהם ופעולותיהם לפיותיהם ודבוריהם וישתדלו שמעשיהם יהיו מרובים על חכמתם, אז עמם יהיה בטוח „מפחד בלילות" כי לא תאונה אליו רעה ונגע לא יקרב באהלו. („ואולי גם מפני טעם זה הכהנים נושאים את כפיהם בברכתם את העם, בכדי להראות ולהוכיח כי הם אינם חפצים לצאת ידי חובתם רק בברכת פיהם בלבד, כי אם לצרף את ידיהם ולהיות ג"כ מן העושים, כי לא המדרש עיקר אלא המעשה". בספרי „כנסת ישראל" דף קיב) אבל כמו שהצלחת עמנו תלויה בכהניו כן היא תלויה בעצמו הוא. הכהנים לא יצליחו בעבודתם רק אם העם יכבדו אותם ויתנו אזן קשבת לדבריהם. אם העם יבוא לכהניו להראות להם את נגעיו, ויגיש לפניהם את כל משפטיו וכל הדברים הקשים והמסובכים; אם כל „חלומותיו הרעים" יפתרו על פיהם, וכאשר „יחלום שחרב שלופה נתונה על צוארו" וחייו תלואים לו מנגד „ישכים בבקר וילך לבית הכנסת ויראה שהכהנים נושאים את כפיהם" ובראותו שהמה עומדים על דוכנם ומברכים אותו, מקריבים את נפשם וכחם על מזבח עמם, ונתונים נתונים לו בפיהם ובכפיהם, ברוחם ובמעשיהם, יביע את אמון רוחו בם ויקיים את כל מה שהמה יצוו ויגזרו עליו לעשות אז „חלומו הרע יתבטל ממנו" כי כל זמן שהוא ישמע לקול כהניו ויעבוד עמהם שכם אחד, כל חלומותיו הרעים יפתרו לטובה.

ברכת הכהנים „יברכך ד' וישמרך" („יברכך בעשר, וישמרך מן המזיקים המקיפים אותך". מ"ר במדבר פ' יא) נראית ליהודי רק כחלמא. מצבו הוא כ"כ נורא ואיום עד שלפעמים הוא מתיאש מימים יותר טובים, ולפיכך הוא מתפלל לרבונו של עולם „שיפתר לו לטובה את החלום הזה שאינו יודע מה הוא" כי כל החלומות „בין שחלם על עצמו" כי כל הברכות סוף סוף תחולנה על ראשו „ובין שחלם על אחרים" כי ד' ינקום את נקמתו משונאיו ששפכו את דמו כמים על לא דבר וישלם להם כרשעתם „ובין שחלמו אחרים עליו" לטובתו או לרעתו, יהיו כלם לטובה. הוא מפחד תמיד אפילו מהחלומות הטובים שחולם בהקיץ ומהברכות

הטובות שמברכים אותו שונאיו, כי „נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא" „טובה הקללה שקלל אחיה השלוני את ישראל מהברכה שברכם בלעם הרשע" (תענית כ׳ על הפסוק הזה, משלי כז, ו).

והנה ישראל עוד חי ועוד מלא כח עלומים למרות הצרות והתלאות הנוראות הבאות עליו בלי הרף. ולכן בצדק שאל ר׳ ישמעאל: „אנשי חוצה לארץ בזכות מה הם חיים?" כלומר: מה הוא הכח המחזק את ישראל ומעודדו לשאת בדומיה את כל צרותיו ולהתגבר עליהן? מה הוא הכח השומר את גופו ורוחו מכליון ואבדון? והתשובה היתה: „בשביל שמכבדים את השבת וימים הטובים". השבת היתה הכח אשר ע"י יכול היה ישראל להתעודד ולהתקיים בכל העתות שעברו עליו. ויפה אמר חכם אחד: „יותר משמשרו בני ישראל את השבת השבת שמרה אותם". השבת היתה מגינה על אופיו ותכונתו ומנעתהו מלהתבולל, היא למדתהו כי הוא עם מיוחד וגוי קדוש אשר בשום אופן לא יוכל להטמע בין הגויים. „אל גנת אגוז ירדתי" (שיר השירים ו יא) „מה אגוז זה אינו יכול לגנוב המכס שלו שהוא נשמע וניכר, כך הם ישראל כל מקום שאחד מהם הולך אינו יכול לומר שאינו יהודי. למה? שהוא ניכר, הה"ד (ישעיה סא, ט) כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך ד׳" (מ"ר שם.)

„**ויצא** קין מלפני ד׳" (בראשית ד, טז) „פגע בו אדם הראשון, א"ל: מה נעשה בדינך? א"ל: עשיתי תשובה ונתפשרתי. התחיל אדם הראשון מטפח על פניו ואמר: כך היא כחה של תשובה! ואני לא הייתי יודע. מיד עמד ואמר: מזמור שיר ליום השבת". (מ"ר שם פרשה כב) התשובה היא אחת מהדברים „שנבראו קודם שנברא העולם שנאמר: (תהלים צ, ב, ג) בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל וגו׳ תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם" (פסחים נד׳). היא אחת מהמתנות היותר טובות שנתן ד׳ לאדם מפני שהיא נחוצה לקיומו ולחייו המוסרים. אי אפשר לו לאדם הקרוץ מחמר לבלי לחטוא כלל ולהיות נקי מכל עון ופשע. ישנם באדם כחות חזקים המסיתים אותו על כל צעד ושעל לסור מדרך הישרה. „הלב והעין סרסורי דעבירה" עומדים תמיד על משמרתם ומפתים אותו בכל מיני פתויים לבלי הזיר את עצמו אפילו מדברים אסורים, ולא להגביל ולצמצם את חוג תענוגיו בחיים. בדרך הטבע כמעט שאי אפשר לאדם להתגבר על כל נסיונות החיים הבאים עליו תכופים ורצופים. ואם תשובה לא תועיל לחוטא הלא בהכרח ילך מדחי אל דחי וירד מטה מטה, כי בדעתו שאין לו תקנה הלא יוסיף לחטוא ועברה תגרר עברה. הוא יחשוב: „מה איכפת לי אם אוסיף לחטוא אחרי שכבר חטאתי וסרחתי ואיני יכול לשוב". ומפני טעם זה לא שמע אלישע בן אבויה לקול תלמידו הנאמן שאמר לו: „חזור בך" בהתנצלותו: „כבר שמעתי מאחורי הפרגוד שובו בנים שובבים חוץ מאחר" (חגיגה טו׳).

האסון היותר גדול לאדם בדרכו המוסרי הוא אם עונותיו הם תמיד לנגד עיניו ואינו יכול למחותם מזכרונו. המה ימררו את חייו, ישפילו את רוחו וידכאו את גאותו ויהיה כ"כ קטן ושפל ברך בעיניו עד שלא יתבייש עוד לחטוא מפני שלדעתו „הוא דומה לקיתון של חרס שכיון שנשבר שוב אין לו תקנה". אם תשובה לא

תועיל הלא בהכרח יתרבו החטאים, והארץ תשחת כ"כ עד שקיומה לא יהיה כדאי. ובטענה זו הגיש אברהם את משפטו לפני ד' שימחל את עון הסדומים: „אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש אין עולם, אם לית אתה מוותר צבחר לית עלמא יכול קאים" (מ"ר בראשית פרשה מט) אבל ההיפך מזה יהיה אם החוטא יוכל לעשות תשובה, כי אז יתנחם על חטאיו וישאף לתקן את עותתו. הידיעה לאדם שתשובה מועילה תעוררו לחזור בתשובה ולטהר את עצמו מכל חטאיו. ידיעה זו תאמצהו להתנוסס במעשים טובים ולהיות איש בין אנשים. תשובה תהיה לו כתרים בפני מעשים רעים; כי רוב האנשים מלאים חרטה על חטאיהם, ומתאוים לשפר ולהיטיב את מעשיהם; ובדעתם שיכולים לכבס את עצמם מחלאתם הלא אז לא רק שיחזרו בתשובה אלא אף יעשו את הטוב והישר בעיני אלקים ואנשים ביתר שאת ויתר עז וילכו מחיל אל חיל בתור תקון וכפרה על חטאיהם. המה יתאמצו לעלות במעשיהם הטובים על אנשים אחרים ו„במקום שהמה יעמדו צדיקים גמורים לא יוכלו לעמוד".

אדם הראשון בשמעו מפי קין כי „עשה תשובה ונתפשר" שמח שמחה גדולה ומרוב עליצותו „מיד עמד ואמר: מזמור שיר ליום השבת". הוא ידע מעצמו עד כמה קשה לאדם להתגבר על יצרו המתחדש עליו בכל יום ומסיתו לחטוא. הוא בעצמו לא עמד בנסיון שבא לידו ואכל מפרי „עץ הדעת". ואף שהתענג על כל טוב בכ"ז עבר על מצות ד' מפני שלא יכל לסרב לאשתו. ובהתיאשו מתקוה שיוכל לשוב לד' הוסיף חטא על חטא „ויתחבא מפני ד' אלקים" כלומר: התרחק מד' וינס מפניו „וכפר בעיקר" (סנהדרין לח:) התחבא מפני ד' יען שידע ש„היה עירם" כי „אפילו מצוה אחת שהיתה בידו נתערטל ממנה" (ילקוט שם) נטרפה דעתו והיה כ"כ מבולבל עד שד' שאל אותו: „איכה" כלומר: „אן נטה לבך" (סנהדרין שם) ומה היתה נטיתך בנוגע לי, והאם עדיין אתה מאמין בי או לא?

אבל אדם הראשון נהפך לאיש אחר ורוח חדש בא אל קרבו בשמעו מפי קין כי תשובה מועילה, ואמר: „מזמור שיר ליום השבת". הוא הכיר אז את הערך הגדול של השבת וחשיבותה. כמעט שאי אפשר לו לאדם לעשות תשובה בכל ימות השבוע מפני שטרדותיו הרבות מעבירות אותו על דעתו ועל דעת קונו. שאלת המחיה והכלכלה מכרעת את שאלת הנפש, וצרכי הגוף דוחפים, דוחים ומבטלים את צרכי הנפש. אבל ביום השבת שבו הוא חפשי מאותן העבודות המפריעות אותו מלהגות ולהתעסק בעניני הנפש והרוח, ומוחו הוא נקי מאותם ההרהורים והמחשבות המטמטמים אותו, הוא מפנה את לבו לענינים הרוחניים ומקדיש את כל מעינו לתקן את מה שפגם וקלקל בכל ששת ימי המעשה. היוצא לנו מזה, כי יום השבת הוא באמת יום תשובה, יען שהוא מוקדש לתורה ועבודה ולכל הענינים המרימים את רוח ישראל ונשמתו. ולכן אדם הראשון כאשר נתרגש ונתלהב מבשורת קין כי יש תקנה לחוטאים והיא תשובה, שר שיר מיוחד ליום השבת, מפני שכאשר יוצא היהודי מעולם העבדות והשפלות, מעולם השעבוד והטרדה אל עולם הרוח והאצילות, יעשה תשובה ויהיה כאחד ממלאכי המרום;

מעת שגורש מגן עדן, ומצא קוץ ודרדר על דרכו דרך החיים ובזעת אפו אכל את לחמו לא ידע שלו בנפשו. כל מחשבותיו היו שקועות בנבכי ים הדאגות ולא היתה לו שעת הכשר לשים את לבו אל חסרונותיו ומגרעותיו. אבל בחשבו כי תהיה ביכלתו ביום השבת להתפשט מבגדיו הצואים וללבוש בגדים טהורים, לעשות תשובה ולקדש את עצמו, נדמה לו כי גן העדן נפתח שוב לפניו ויכנס בו מחדש עם כניסת השבת, ולכן „עמד ואמר: מזמור שיר ליום השבת".

„כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית" (שבת קיט:) ההתעוררות לשבת וקדושתה היו ניכרות עוד מיום הששי, כי מלבד „שמוסיפים מחול על הקדש" (יומא פא:, ועיין או"ח רסא ב) עוד היה היהודי מכין לשבת כי „לעולם ישכים אדם להוצאת שבת" (שבת קיז:). ההכנה לשבת לא היתה רק בעד צרכי הגוף אלא אף בעד הנפש. הבנים הכינו את עצמם בתורתם אשר למדו בחדר בכל השבוע בידעם מראש כי עליהם לעמוד למבחן לפני אביהם ומרה תהיה אחריתם אם התורה שלמדו לא תהיה שגורה בפיהם. המורים היו מכינים את תלמידיהם והיו מכשירים אותם בכל מאי דאפשר, בידעם כי עליהם לתת דין וחשבון לאבותיהם מהתקדמותם בלמודם וכי יהיו אחראים בעד אי־הצטינותם. האבות הכינו את עצמם לעבוד בשבת עבודה נפשית, ולעסוק ולתקן כל מאי דאפשר בנוגע להחזקת הדת והרמת התורה. לפנים בישראל „היו תוקעים בע"ש שש תקיעות, שלש להבטיל את העם ממלאכה ושלש להבדיל בין קדש לחול" (משנה סוכה נג:) ובימי הבינים היה המנהג להכריז בשוקים וברחובות כי הגיע זמן בטול מלאכה ולסגור את החנויות ולילך לביהכ"נ. בעיר מולדתי (במדינת ליטא) היה רגיל המ"מ דשם ללכת בכל העיר להזהיר את העם שיבטל ממלאכתו. וכן היה שם איש מיוחד שהלך ממקום למקום והכריז בקולו העז „לכו לביהכ"נ!". אמנם כן, מנהיגי העם וקברניטיו עמדו תמיד על המשמר והיו תוקעים ומריעים ומעוררים את העם: „לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה" „התנערי מעפר קומי לבשי בגדי תפארתך". המה היו מעוררים את העם להתנער מעפרו, עפר הגלות ולהתרומם ברוחו מעל עולם החול והפשוט, אל העולם הרוחני והנפשי; להתפשט מבגדיו הצואים והמלוכלכים בכל מיני חלאה, שקר ותרמית, שבאו לרגלי מסחריו ועסקיו השונים, וללבוש את בגדי תפארתו בגדיו החמודות, מדותיו הטובות, תורתו וספרותו.

אבל מלבד המעוררים החיצוניים היה כמעט לכל יהודי מעורר פנימי אשר עוררהו לבלי לאחר את המועד של קבלת פני השבת ברב פאר והדר והוא, רוחו העזה לד' ולתורתו. התקשרותו הנאמנה לעיקרי הדת פעלה עליו לקבל את השבת מלכתא בהתלהבות ובשמחה. בקבלתו את השבת הצטיין במסירת נפשו ובגבורתו, גבורה אלהית. נתאר לנו בנפשנו, פועל עני מטופל בבנים ובבנות עובד את עבודתו בעד אדונו בע"ש באחד מהימים היותר קצרים אשר בחורף. בעל הבית דוחק אותו שיגמור חפץ פלוני ביום זה ואם לא, יגרשהו מעל פניו, והתוצאה תהיה כי הוא ובני משפחתו יסבלו מחסור וכפן. הוא עובד בכל כחו בחריצות ובזריזות ואינו נח מעבודתו אף רגע. אגלי זעה נוטפים מעל פניו,

ומתאמץ במסירת נפש ממש למלאות את רצון אדונו. הוא מביט לפעמים אל השעון בכדי לדעת כמה שעות עדיין לשבת. הרגעים עוברים והשעות חולפות והשבת ממשמשת לבוא. רק חצי שעה לשבת ואי אפשר לו לגמור את החפץ שבידו בפחות משלש שעות. הוא בא במבוכה ואינו יודע מה לעשות אם לחדול ממלאכתו או לחלל את השבת. מלחמה עזה מתלקחת בקרבו. מחד גיסא מזדיין היצר הרע בכל תכסיסי המלחמה ומסיתו לחלל את השבת. הוא ממציא לו היתר שיכול לעבוד בשבת מפני שאשה וטפלי תלויים בו „ופקו"נ דוחה שבת" ואם יהיה חסיד שוטה יתחייב בנפשו ובנפשות בני ביתו; ומאידך גיסא מפציר בו היצר הטוב בכל מיני הפצרות לבלי לחלל את השבת „השקולה כנגד כל המצוות" ובחללו אותה תחולל נשמתו; כי עליו להשליך את יהבו על ד' שבטח לא יעזבנו; כי המצב של שומרי השבת אינו גרוע ממחלליה, כי יש הרבה עשירים בין שומרי השבת והרבה עניים בין מחלליה; כי אבותיו ואבות אבותיו שמרו את השבת כדבעי ואף אחד במשפחתו לא היה מחללה, והאם הוא יצא לתרבות רעה וימיט חרפה על כל משפחתו? ככה התרוצצו בקרבו מחשבות שונות והיה כאיש נדהם ואובד עצות. והנה פתאם, כמו רוח ד' ממרום נוססה בו, החליט לבלי חלל את השבת בשום אופן, קפץ ממקומו ואמר „ויכולו" כלומר: לשום קץ לעבודתו בלי שום דחוי, וכמו שאלהים כלה „ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי" כן עליו לכלות את עבודתו מיד ולקדש את השבת. וכאשר החליט לומר „ויכלו" כן עשה. לא אחר אף רגע והניח את כל כלי מלאכתו, רץ הביתה ורחץ את עצמו, לבש בגדי שבת והלך לביהכ"נ לקבל את פני שבת מלכתא.

כל מי שיש לו מוח בקדקדו הלא יבין כי הפסקתו של אותו הפועל העני מעבודתו לפני השבת למרות הסכנה הגדולה הנשקפת למצבו הגשמי היא גבורה נפלאה אשר רוח ד' יצוק בה, ובתכונתה היא דומה לזו של שביתת ד' ממלאכתו אשר עשה. לא יתכן לומר על הקב"ה כי הרגיש שום קושי בבריאתו את העולם מפני שאין שום כח בעולם אשר קשה לו להוציאו מכח אל הפועל כי „במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם" „הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד". אבל גבורת ד' היתה בזה שחדל לעשות את מלאכתו. הנה התבל שברא ד' לא היתה בתכלית השלמות, כי „כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך עשיה, כגון החרדל צריך למתוק, התורמסים צריכים למתוק, החטים צריכות לטחן, אפילו אדם צריך תקון" (מ"ר בראשית פרשה יא). „וירא אלהים את כל עשה והנה טוב מאד" „הגם שבפרטי הבריאה נמצאים חסרונות ותערובות רע בטוב, כשנראה על הכלל, כולו טוב" (מלבי"ם). אלהים בשביתתו ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה הניח שדה גדול וכר נרחב בעד האדם „לעשות". אף שאלהים ברוח פיו ובדבור אחד היה יכול לתקן את כל התקונים שהיו נחוצים להשתלמות התבל ושכלולה בכ"ז הניח לאדם מקום להתגדר בו ולעשות דברים הרבה הנחוצים להתפתחותה. אלהים חפץ עולם נאה „והיה בורא עולמות ומחריבם עד שברא את אלה, אמר דין הניין לי יתהון לא הניין לי". (שם פרשה ט) ובלי ספק שהיה משתוקק לראות את העולם שברא בתכלית השלמות וההדור, ובכ"ז, מפני טעמים הנעלמים

ממנו, היה כובש את רוחו הבלתי מוגבלת, הפסיק את מלאכתו והניח את העולם בלתי מתוקן כל צרכו. וזהי באמת גבורה נפלאה שהיא למעלה מהשגתנו.

ועד"ז בארו את דברי בן זומא: „איזהו גבור?" לא זה שהורג אנשים הרבה ומנצח את שונאיו, מפני שגבורתו זו אינה יוצאת מחוג הטבע. נקל לו להכריע את החלשים ממנו מפני שהוא גבור מהם וכחו במתניו. הוא אינו עולה בגבורתו על החיות הטורפות המפילות את חתיתן על החלשים מהן ועושות אותן לברות לשניהם. הגבור האמתי הוא זה „הכובש את יצרו". אף שחמתו בוערת כאש בקרבו על שונאו שהתנקש בנפשו, ובידו לעשותו לגל של עצמות ובכ"ז „הוא כובש את יצרו" ואינו משלם לו רע כרשעתו, איש כזה הוא גבור אמתי, מפני שהוא מתגבר אפילו על רוחו הסוער בקרבו ואוחזו בכל כחו ותקפו ומצוה עליו במפגיע לנקום את נקמתו מפלוני הנבל. אף שרצונו ממציא לו את כל הראיות שבעולם שאינו רשאי להיות מעביר על מדותיו כי אם מחויב הוא עפ"י התורה לענשו כרשעתו, ומציקהו לעשות את חובתו בלא שום דחוי בכ"ז הוא מבטל את רצונו ומתגבר על החיה שבו, זהו גבור אמתי, ושם זה נאה לו. גבורה כזו לא תתכן אצל חיות טורפות ולא אצל אנשים פשוטים כי אם אצל איש רם המעלה אשר בשכלו הכביר הוא מתגבר על רצונו לשפוך את חמתו על שונאו. „שנאמר: טוב ארך אפים מגבור" כלומר: התואר „ארך אפים" נאה רק ל„גבור" אשר יש לאל ידו לעשות רע לשונאו בכל רגע ורגע ובכ"ז הוא מאריך את אפו ואינו נותן לו להתפרץ ולעשות שמות. „ומושל ברוחו מלוכד עיר" אף שהוא לכד את העיר ובידו להחריבה ולענוש קשה את האנשים שנלחמו אתו בחרף נפש, ובכ"ז הוא „מושל ברוחו" זהו גבור אשר יאתה לו תהלה.

וכבר הביעו חז"ל את התכונה של גבורת ד' בדברים קצרים ונמרצים: „אמר ר' יהושע בן לוי: למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה? שהחזירו עטרה ליושנה. אתא משה ואמר: האל הגדול הגבור והנורא (דברים י, יז) אתא ירמיה ואמר: עכו"ם מרקדים בהיכלו איה נוראותיו? לא אמר נורא. אתא דניאל ואמר: עכו"ם משתעבדים בבניו איה גבורותיו? לא אמר גבור. אתו אינהו ואמרו: אדרבה זו היא גבורת גבורתו, שכובש את כעסו ומאריך אפו לרשעים; ואלו הם נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין העכו"ם" (יומא סט:) נקל הוא לקב"ה להמית ברוח פיו את כל העמים המציקים לישראל, ודבר זה לא היה נחשב לו לגבורה כלל כי כל הגבורים וכל מיני הגבורות שבעולם כאין לפניו. אבל גבורת גבורתו היא „כבישת כעסו ואריכת אפו" בעת שבניו הם מעונים ומוכים משפלים ובזויים והוא כביכול מצטער ובוכה ואומר „קלני מראשי קלני מזרועי" ובכ"ז עוצר את רוחו, אינו שופך את חמתו עליהם ואינו מכלה אותם. היוצא לנו מדברינו, כי גבורת ד' בבריאת העולם היתה בשלילה ולא בחיוב כלומר: כבישת רוחו מלהמשיך את מלאכתו ולהביא את העולם לידי שלמות ושכלול. וזוהי כונת חז"ל באמרם: „כל המתפלל בע"ש ואומר ויכלו" כלומר: לכלות את עבודתו קודם השבת ואף שעני הוא וחייו תלויים באדונו המצוה עליו במפגיע שיעבוד אפילו בשבת עד שיגמור את החפץ הפלוני ומזהירהו שאם

לא ימלא את רצונו לא יתן לו עוד עבודה, ובכ"ז הוא אוטם את אזנו משמוע אל אזהרתו והפחדתו ואומר „ויכלו" קודם השבת; הוא אינו מסתפק באמירה בעלמא כי אם מקיים את דבריו בפועל ומעשה בהכינו את עצמו בלי עכוב והמתנה לקבל את השבת בכבוד והדר, הלא מראה בזה גבורה נפלאה הדומה בצביונה ובתכונתה לזו של הקב"ה „שהניח את מלאכתו טרם שנגמרה כדבעי והיה שובת ביום השביעי" ולכן „מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית".

„אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת" (שבת קיט:) השבת היא „אות" לא רק בין ד׳ ובין ישראל אלא אף לישראל עצמו ביחס למצבו הרוחני. שמירת השבת בקרב עמנו היא אות כי מצב היהדות הוא טוב ואיתן בכלל. היא מראה לנו בעליל כי נשמת ישראל היא בריאה וטהורה מחלודת הגלות ומחלאתה. שמירת השבת היא כמבשרת כי ישראל עוד חי למסורת אבותיו כי „כל מי שמשמר את השבת מרוחק מן העברה" (מכלתא שמות טז, כח). ולהפך „במקום שיש חלול שבת הדליקה מצויה" בבית ישראל כלומר: דליקת היהדות. במקום שיש חלול שבת דליקתה מתפשטת כמעט בכל היסודות אשר בית ישראל עומד עליהם ומשחית אותם. חלול שבת בעדת ישראל היא כמו אש בפני רוח שאינה מצויה העוברת כל גבול ואין מעצור לה, מפרקת הרים ומשברת סלעים ועושה שמות בכל מקום. חלול שבת חותר חתירות עמוקות תחת יסודי הדת ומקעקע את בירת היהדות כלה.

לדאבון לבנו, רבים הם היום בקרבנו המחללים את השבת בפרהסיא. לא רק שאין בהם הנשמה היתרה נשמת השבת אלא אף נשמת החול פרחה מהם. הם אינם מרגישים באסון שגורמים לעצמם בחללם את השבת כי בזה הם שורפים אף את בניהם כלומר: „שרפת נשמה וגוף קיים". המה בחללם את קדושת השבת מסירים את בניהם מיהדותם. ואף אלה השומרים את השבת אבל עפ"י רוב אין תולדותיהם כיוצא בהם, והם מבזים את תורת אביהם ובועטים במוסר אמם. ומה שמכאיב ביותר הוא כי אין בנו „תוקעים ומכריזים" שיעוררו את העם „שיבטל ממלאכתו ושישמור את השבת". הרועים הרוחניים פושעים בנו ואינם מרימים עוד את קולם להגיד לעמם פשעם ולבית יעקב חטאתם. ולא עוד אלא אף הם מהללים ומרימים את מחלל השבת על נס בכל שעת הכושר בעד מעשיהם הטובים. השבת מתה אצל הרבה מאחינו ואינה פועלת עוד את פעולתה עליהם. ומדי דברי בה עלה על זכרוני מאורע שאירע לי בעדת „קהלת ישראל" במנשסתר בשבת הראשונה לבואי לשבת על כסא הרבנות לפני כ"ח שנים. הייתי אז עוד צעיר לימים כבן כ"ב. בהיותי פחדן וביישן גדול ובהרגישי את האחריות הגדולה המוטלת עלי בתור רב בישראל בעדה גדולה כזו ובידעי כי עלי לדרוש אחר הצהרים וקהל גדול יבוא לשמוע לדרשתי ולבקרה, נפלה עלי אימתא דצבורא עוד טרם שראיתיו, והייתי נבוך מאד. עמדתי על מקומי תפוש ברוב שרעפי בקרבי ומחשבות שונות הפריעוני ממנוחתי. אחד ממנהיגי העדה בהתבוננו אל מבוכתי חשדני במה שאין בי. הוא חשב כי כל דאגתי היתה מפני שלא היה אז חזן בביהכ"נ. ולכן אחרי התפלה נגש אלי וינסה לשמחני ולהסיר את עצבוני בבשורתו הטובה והמשמחת

כי חזן מפורסם מגרמני יתפלל בשבת הבאה לפני התבה וישיר בניגון מיוחד את „הקדיש" שאחרי ה„ושמרו" אשר בודאי לא שמעתי „קדיש" כזה בהיותי בליטא. ובראותו כי בשורתו הטובה לא עשתה עלי שום רושם ואף לא נתכבד בתשובה ממני הוסיף להתנצל לפני כי שכח להגיד לי כי החזן ישיר במקהלה גדולה וג"כ בניגון מיוחד, אשר מעולם לא שמענו כזה, את ה„קדיש" שאחרי „קריאת התורה". אנכי לא ידעתי מה לענותו ורק הבטתי אליו בתמהון. דבריו היו לי כולם מוקשים. הוא בחפצו לתאר לפני את הגדולות והנפלאות אשר יראה החזן החדש מדוע בחר רק „בקדישים" שאחרי ה„ושמרו וקריאת התורה" ולא בשארי הקדישים והתפלות? מדוע החזנים פה מעריצים ומקדישים כ"כ את שני הקדישים הנ"ל. חזני ליטא הלא רגילים להגיד את ה„קדיש" של ה„ושמרו" ושל „קריאת התורה" במהירות נפלאה וכמעט שמבליעים אותם תחת לשונם. אבל בהיותי זמן מה במדינה זו וחקרתי לדעת את תכונת היהדות ומששתי את דפקה אמרתי בלבי כי הצדק הוא עם החזנים דפה ויודעים הם מה שעושים, ואם אינם נביאים אבל בני נביאים הם. הן אנו אומרים קדיש רק על „מתים" ולא על חיים. ולכן בליטא שהתורה והשבת חיות הנן אין צרך להאריך ב„קדישים" של ה„ושמרו וקריאת התורה" ודי להגידם בחטיפה, אבל לא כן במדינה זו שהשבת והתורה הן כמו „מתים" להרבה מאחינו ולכן החזנים אומרים עליהן קדיש במתינות ובניגון מיוחד לכבוד המתים החשובים.

אם נסקר את מצב היהדות בדורות שעברו נראה כי הוא מעולם לא עמד על מקום אחד ורק ירד אחורנית מדור לדור. כל דור עלה בהתקשרותו אל היהדות המקובלת לנו מאבותינו, ובמסירת נפשו אל האידיאלים הנשגבים אל חיי המוסר והצניעות, על הדור הבא אחריו. אבל ירידת היהדות ונפילתה היתה בהדרגה, והמרחק בין דור לדור לא היה רב ומעברה קטנה היתה יכולה לחברם יחד. אולם ירידת היהדות בדורנו זה היא נוראה מאד. תהום גדול ועמוק מבדיל בינו ובין הדור שקדמהו. בנינו ובנותינו מתנכרים אלינו ונתונים לעם אחר. המה שופכים קיתון של רותחים על כל הקדוש באומתנו. וכבר הביע משורר אחד את פחדו בנוגע לדורות הבאים: „ובנינו? הדור הבא אחרינו? הם מנעוריהם יתנכרו אלינו, הנם הולכים קדימה שנה שנה, מי יודע הגבול עד מתי עד אנה". אם לא נרכז בעוד מועד את כחותינו המפוזרים, אם לא נחבר את כל החוטים המפורדים שבקרבנו למטרה אחת והיא, לקרב את בנינו לתורתנו ודתנו ולחזק את הקשר בינם ובין עברנו ועתידנו מי יוכל לשער את התוצאות הרעות של החזיון הנורא הזה?

עלינו לזכור את חורבן היהדות לא רק בימי הצומות והסליחות, לא רק ב„תשעה באב" בעת שאנו יושבים על הארץ ומתאבלים על חרבן ציון וירושלים; לא רק בימי ה„סליחות" שאנו מעלים מתהום העבר את הרציחות, הגזרות והשמדות שעברו עלינו בתקופות שונות; ולא רק ב„יום הכפור" שאנו כורעים ומשתחוים ושופכים דמעות בזכרנו את הימים הטובים והמאושרים בהיותנו בארצנו והיינו עשירים ברוח ובחמר, כי אם גם להעלות את חורבן היהדות ושבירת מצבנו אפילו

על ראש שמחתנו. עלינו לשאת על שפתנו אותה השירה שנשא „רב המנונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא": „וי לן דמיתנן! וי לן דמיתנן!" כלומר: מיתה רוחנית. הנה מסופר: „מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה, חזנהו לרבנן דהוו קבדחי טובא, אייתי כסא דמוקרא בת ד' מאה זוזי ותבר קמייהו ואעציבו" „מכאן נהגו לשבר כלי זכוכית בנשואין" (ברכות ל: תוס' שם. ועיין או"ח תקס, ב). הטעם של שבירת כלי זכוכית על ראש שמחתנו הוא להזכירנו כי מצבנו בין הגויים הוא תמיד בסכנה. אין אנו יכולים לסמוך ולהשען אפילו על אלה שמתפארים ומתימרים באהבתם לנו כי „אין מקרבים לו לאדם" כלומר: ליהודי „אלא לצורך עצמם נראים כאוהבים בשעת הנאתם ואין עומדים לו לאדם בשעת דחקו". בשביל איזו פגיעה קלה בכבודם ונגיעה כל שהוא באיזה דבר נגד רצונם יהפכו לשונאינו היותר גדולים, ויהרסו וישחיתו את כל מה שבנינו ויתנקשו אפילו בנפשנו. הבטחותיהם הטובות והתקרבותם אלינו תלויות באויר ואין להן שום יסוד. תקומתנו בין העמים דומה ל„כלי זכוכית" העלול תמיד להשבר. המה ישנאו אותנו ויקנאו בנו באיזה אופן שנתנהג. „גלתה יהודה מעני ומרב עבדה" (איכה א, ג). אין שום תקוה לישראל בגלות שהעמים יעמידוהו במדרגה אחת עמהם ויחשבוהו כאזרח. הם ימצאו עליו תמיד עלילות ותואנות ולא יחדלו לבקר תמיד בעין רעה את התנהגותו ותנאי החיים שלו ומעמדו ביניהם. „גלתה יהודה מעני" כלומר: סבלה גלות מפני עניותה. אזרחי המדינה הרימו קול צוחה ועשו את המדינה כמרקחה כי היא למעמסה עליהם מפני שהטילה את עצמה על מוסדי הצדקה שלהם. שמו את מסוה הצדק על פניהם כי מחאתם נגדה אינה נובעת חס וחלילה ממקור השנאה ורק מחמת שמחויבים הם להגן על בני מדינתם הסובלים לרגל הגרים „ועניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמים". וכן היתה „יהודה" סובלת „מרב עבודה" אם היא הצטיינה בעבודתה ובחריצותה, עשתה חיל ונתעשרה, אז שונאיה התנפלו עליה בחרפות וגדופים כי היא מצצה בעלוקה את דמי המדינה והרבה מבניה נתדלדלו ונתרוששו ע"י. שונאינו הנבחנים לא חדלו מעולם לנבוח עלינו בין אם מנת חלקנו היתה רק פרוסת לחם יבשה והמחסור הציק לנו ובין אם התענגנו על טוב הארץ וידנו היתה פתוחה לפזר לכל דבר שבצדקה שבמדינותיהם.

מצבנו הרוחני בגלות שבור והרוס עוד יותר ממצבנו החמרי. נפשנו נתפוצצה לרסיסים ורוחנו שבורה ורצוצה. בורות שוררת בינינו באופן נורא ומבהיל. שומרי היהדות פוחתים והולכים ולומדי התורה מתמעטים מיום ליום. ת"ח הולכים מאתנו ואחרים אינם ממלאים את מקומם ותמורתם אין, ו„מששוקעת שמשו של ת"ח זה אינה זורחת שמשו של ת"ח אחר". ולכן עלינו לשיר על ראש שמחתנו את שירת „רב המנונא זוטי, וי לן דמיתנן! וי לן דמיתנן!" הנה מתאספים אנחנו על נשואי בנינו שקבלו על עצמם לבנות את ביתם „כדת משה וישראל" אבל אהה! מעשיהם סותרים את מוצא שפתותיהם. הבתים שהם בונים הם „חדשים" בבית ישראל כלומר: לא לפי רוח היהדות. הבתים „אינם מחונכים" עפ"י קדושת התורה והמצוה. בנינו מביטים בשויון נפש על קדשי עמנו ולכן אין אנו יכולים לסמוך עליהם „שילחמו" את „מלחמת ישראל" ושלא ירתעו

לאחור מפני חצי שונאיהם. (ובזה תבין קורא יקר את הטעם ע"ד הרמז של הצווי: „מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו" דברים כ, ה) אין אנו יכולים למסור להם את אוצרנו הרוחני בעתידנו. ועלינו לשאול על נשואי בנינו „ולשמחה מה זה עשה?" „וי לן דמיתנן! וי לן דמיתנן!" בנינו מתרחקים ממנו ומתים מיתה רוחנית מיום ליום ומשעה לשעה. ובעזבנו את עולם החיים לא יהיה לנו שם ושארית בארץ, כי בנינו לא יקימו את שמותינו על נחלתנו, וא"כ מדוע אנו שמחים כ"כ אלי גיל בשמחת נשואי בנינו? אלה החכמים שלא הבינו את הכונה של שירת רב המנונא זוטי שאלוהו: „אנן מה נעני בתרך?" והוא השיבם: „הי תורה והי מצוה דמגנו עלן!" אם החכמים שלפנים שרו שירים עצובים כאלה על ראש שמחתם על אחת כמה וכמה שעלינו לשיר שירים כאלה על ראש שמחתנו? אם הם היו דואגים על פחיתת מצבם הרוחני וירידתו „אנן מה נעני בתרייהו?"

למען הגנתנו בין העמים ותקומתנו ביניהם יש רק תרופה אחת והיא למוד תורתנו ושמירתה. אבל התורה צריכה להיות אותה „תורת החיים" אשר היתה מאמצת ומחזקת את רוחנו בגלותנו ואשר היתה מדלקת את נר היהדות בכל מקום ובכל זמן והיא התורה שבע"פ וספרותנו העתיקה, אבל לא רק „תורת המתים" והיא ה„קדיש, נר היאהרצייט והעמדת מצבות על קברי המתים". לא! „אין אנו מברכים על בשמים ועל נרות של מתים". אנו „מברכים רק על בשמים ונרות של חיים" על יהדות שיש בה רוח חיים, שיש בה תורה ויראת שמים, יהדות המכילה בתוכה את כל הענינים השייכים לנו, והשואפת לפתור ברוח התורה והמצוה את כל הפרובלמות המקיפות אותנו. אמת היא כי יש ערך רב וחשיבות לקדיש ולהדלקת נר היאהרצייט שקדושתם נעלה מאד, ויש ערך רב אפילו להעמדת מצבות, אבל בתנאי אם הבנים יקדישו את מורשת אבותיהם ויחזיקו את נר היהדות דלוק בכל זמן ובכל מקום שיהיו נמצאים, ואז גם הם יחשבו לבשמים של חיים שמצוה לברך עליהם.

דרוש עשירי מחלת ישראל ורפואתה

אמר ר' יהושע בן לוי: חש בראשו יעסוק בתורה—חש בגרונו יעסוק בתורה—חש במעיו יעסוק בתורה—חש בעצמותיו יעסוק בתורה—חש בכל גופו יעסוק בתורה. (עירובין נד י, ועיי"ש במהרש"א).

אין שום זרות במאמר זה, כי ריב"ל באהבתו העזה לתורת ד' ובמסירותו לה האמין בתמימות כי רק רפואה אחת יש בעולם אשר בכחה להעלות ארוכה לכל תחלואי האדם והיא, התורה. הוא היה ריש מתיבתא בלוד ובסוף ימיו

בטבריא. (ירושלמי שבת פ"א, ב) ממאמריו האגדיים מתבלטת אהבתו העזה לתורתנו. הוא היה אומר: „בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה! שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף" והיה אומר לבניו: „קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי" „הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו דאמרינן לוחות ושברי לוחות מונחים בארון" „כל המלמד לבנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר חורב" „בית הכנסת מותר לעשותו בית המדרש". אמונתו בתורה היתה כ"כ חזקה שהיא סם חיים לאדם וכי כל רעה לא תאונה לו אם יעסוק בה, עד שהיה לומר תורה אפילו עם אנשים שהיו חולים במחלות מתדבקות. „מכריז ר' יוחנן: הזהרו מזבובי של בעלי ראתן; ר"ז לא הוה יתיב בזיקיה; ר"א לא עייל באהליה; ר' אמי ור' אסי לא הוה אכלי מביעי דההיא מבואה; ריב"ל מיכרך בהו ועסיק בתורה אמר: אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד" —משלי ה יט—(אבות פרק ו ב, ברכות ח', שם עמוד:, שם כא:, מגילה כז', כתובות עז:) ולפי הרוח של ריב"ל והשקפתו על התורה נקל להאמין כי הדברים הנ"ל הם כפשוטם וכמשמעם כי התורה תרפא את החולים השונים וכל אחד ימצא בה מרפא למחלתו האנושה. ויש להעיר על דברי ר' יהושע בן לוי הנ"ל מדברי עצמו שאמר: „אסור להתרפאות בדברי תורה" „הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה וכו' וכן הקורא על התינוק שלא יבעת וכו' לא די להם שהם בכלל מנחשים וחוברים אלא שהם בכלל הכופרים בתורה שהם עושים דברי תורה רפואת גוף ואינם אלא רפואת נפש שנאמר ויהיו חיים לנפשך" (שבועות טו:, רמב"ם הלכות עכו"ם פרק יא הלכה יב) אלא שבלי ספק שריב"ל לא כוון במאמרו „חש בראשו יעסוק בתורה וכו'" להתיר ללמוד תורה בתור לחישה ולצורך רפואה כי אם בתור „הגנה" שזה מותר, כי „להגן שאני" „אבל הבריא שקורא פסוקים ומזמור מתהלים שתגן עליו זכות קריאתו וינצל מצרות ומנזקים הרי זה מותר" „כל העוסק בתורה יסורים בדלים הימנו" „אמר הקב"ה: צינה אני נעשה לכל מי שחוסה בתורה" (בגמרא ורמב"ם הנ"ל, ברכות ה', מדרש תנחומא פ' נשא).

בכל אופן, קלע ריב"ל בדבריו הנמרצים, לפי דעתי, לא רק אל מחלות הגוף אלא אף אל מחלות הנפש. הוא כרופא נאמן ומומחה לעמו מצא את התרופה הנכונה למחלות הנפשיות אשר בקרבו. הוא בהתבוננו אל מחלות „הראש הגרון המעיים העצמות והגוף" שבעמו חקר ומצא את הסבה הראשית שגרמה להן. התחברות האברים השונים של איזה עם זה לזה ותכונת יחסם איש לרעהו דומות לאותן של איש פרטי. האדם הוא מחובר מהרבה אברים השונים זה מזה בצורתם ובתכונתם. כל אחד עומד על משמרתו ועושה את תפקידו המוטל עליו. כל האברים משפיעים זה על זה במדה ידועה. כח אחד מאגדם ורוח אחד מניעם לעשות בסדר ובמשטר נכון את מעשיהם. אם כי שהתחברות גופנית שוררת בין האברים השונים וכולם עובדים ביחד את פעולותיהם השונות בכ"ז בנוגע לאיכותם וחשיבותם רחוקים הם זה מזה ואין שום דמיון ביניהם. אין להשוות את הערך הרב של האברים שהנשמה תלויה בהם אל הערך של אותם האברים שאין הנשמה

תלויה בהם. והערך הרב של הראש והלב וחשיבותם עולים אפילו על האברים שהנשמה תלויה בהם. „הראש הוא מלך על כל אבריו" (שבת סא׳) הראש והלב אוחזים את רסן ההנהגה בידם ומנהלים את כל אברי הגוף כחפצם וכרצונם. הראש הוא בית הספר של כל הרעיונות והמחשבות. הראש חושב והוגה בלי הרף ובונה עולמות ומחריבם. הוא מתנשא לפעמים בכנפי דמיונו ומרקיע שחקים, ויורד לפעמים בנבכי תהומות ומגלה צפונות ממעמקי סתרי הטבע. והלב הוא מקור הרגש ההתפעלות וההתלהבות, מקור ההתעוררות לתשוקה, ושאיפה לחיים ולהתענג מתענוגי התבל וממחמדיה. גדולה מאד מלאכתו והשפעתו, ובכחו כי עז יריץ את כל הדם בקרב כל הגוף וממנו לחיים תוצאות. בכל הגוף אין כמוהו אשר ינצח על מלאכתו למן הרגע הראשון אשר נולד ועד בוא הרגע האחרון. אם שנים הרבה יחיה האדם, אז תכהה עינו ואזנו תכבד משמוע ובטלו הטוחנות והתעותו הידים ורפו הרגלים וברכיו תכשלנה וחדל טעמו וריחו נמר וגם רוחו בקרבו תרפה, ואולם הלב לבדו לא ימיש מעשות מלאכתו כל הימים אשר הוא חי.

וכמו איש פרטי כן כל עם, וביחוד עמנו שהוא מורכב ומחובר מאנשים השונים זה מזה בדעותיהם ובפעולותיהם בדרך החיים. כל אחד ואחד בדעותיו ובמעשיו מסייע להרמת קרן עמו והתפתחותו. כל האנשים השונים אשר עמנו מכיל בקרבו, גדולים בינונים וקטנים, בעלי תורה וחכמה, אנשי הרוח ובעלי הכשרון, ואפילו עמי הארץ והריקנים, הם אחוזים וסבוכים זה בזה ועובדים ביחד לטובת עצמם ולטובת הכלל. כל אחד ואחד לפי כחו וכשרונותיו מביא בזמנו ובשעתו איזו תועלת אם רבה או מועטה לטובת עמו והפרחתו. ועי"ד שאמר ר' שמעון בן לקיש: „אומה זו כגפן נמשלה, זמורות שבה אלו בעלי בתים; אשכלות שבה אלו ת"ח, עלים שבה אלו עמי הארץ; קנוקנות שבה אלו ריקנים שבישראל" (חולין צב׳) וכמו באיש פרטי כן בכל עם, וביחוד בעמנו שישנם אברים הרחוקים זה מזה בתכונתם ובצביונם. ישנם בו אברים שהנשמה תלויה בהם ואברים שאין הנשמה תלויה בהם, ואברים שעולים בחשיבותם אפילו על אלה שהנשמה תלויה בהם. היחס של גדולי התורה שבאומתנו וקברניטיה, מנהיגיה הרוחניים וכהניה העומדים בראשה, ליתר האברים שבגופה הוא, כמו הראש והלב לאברי גוף איש פרטי, מפני שכל אברי האומה יונקים מהם את החיות הנחוצה לקיומה התפתחותה ושכלולה. האנשים הגדולים שבאומתנו נופחים רוח חיים בכל עצמותיה גידיה ועורקיה. הם ברוח התורה והיהדות, ברוח אהבתם לאומתם ולכל קדשיה, ובפעולותיהם הכבירות והנמרצות בעד הצלחתה ואשרה, מחברים ומקשרים זו לזו כמו בחוטים את הצלעות הגדולות שיש בהן מוח ואת הקטנות שאין בהן מוח, אל השדרה והחוליות שבגוף אומתנו. הם בדבריהם הנלהבים והנמרצים מניעים את כל חלקי הגוף שבאומתנו ומשפיעים עליהם שיעשו את חובתם במרץ ושימלאו באמונה את תפקידם המוטל עליהם. הם מעוררים את האברים השונים שבה לתנועה ולחיים, לחשוב ולעשות להגות ולפעול, בכדי לעשותה גוף בריא עם נשמה בריאה. ולולא האנשים הרוחניים ואנשי המעשה אשר בקרב אומתנו בכל דור ודור כי עתה היתה חנוטה ובלי שום רוח חיים בקרבה.

יודעים אנו מן הנסיון כי הצלחת עמנו ביחוד תלויה בראשיו ובמנהיגיו. אם ראשיו הם חכמים אשר עיניהם בראשם ויודעים את אשר לפניהם; אם רחוקים הם מאהבת עצמם ופניות עצמיות ואך טובת עמם ושלומו לנגד עיניהם אז העם יעלה מעלה וכבודו יפרח ויגדל מיום ליום. אם ראשי עמנו יכלכלו בהשכל ודעת את מעשיהם וינהלו בחכמה ובתבונה את כל אברי העם; אם הם ישפיעו על כל האברים את ההשפעה הראויה והמתאימה לכל אחד ואחד מהם אז האברים יהיו בריאים דשנים ורעננים, וראש בריא ישכון על גוף בריא. אבל אוי לאומתנו אם ראשיה לא יתאימו לגופה ויתיחסו בקלות ראש לאבריה השונים. אוי לה לאומתנו אם ראשיה יהיו נבובים ולא יהיה מוח בקדקדם להבין ולהשכיל איך לנהל ולסדר את כל הענינים הנחוצים לקיומה ולהתפתחותה, אם הם לא ירגישו באחריות הגדולה המוטלת עליהם בנוגע להפרחתה ושכלולה, ויביטו באדישות על הענינים העיקריים אשר הכניסו תמיד דמים חיים בגופה. באשמת ראשיה הלא תצטמצם אומתנו ותתכווץ מיום ליום ותאבד את ערכה וחשיבותה. אם ראשיה לא יוכלו לחבר את עצמותיה וגידיה השונים זה לזה ולהלבישם עור ובשר ולתת בהם רוח חיים, רוח התורה והלאומיות אז כל גופה יתמוטט ויתפורר.

מחלת הראש. ר' יהושע בן לוי בהעמיקו לחקור בסבה שגרמה לירידת ישראל במצבו הרוחני והמוסרי בא לידי מסקנא כי האשמה תלויה בראשיו ובמנהיגיו מפני שהמה הוליכו אותו שולל והסירו את לבו מתורתו. הוא החליט כי „נגעי הראש" גרמו ל„נגעי הגוף" „דבתר רישא גופא אזיל" (עירובין מא ׳) וכפתגם העולם: „אין הדג מסריח אלא מראשו". ונעים מאד הוא משלו שנשא על הראש שאינו משתמש בגדולתו ומתעסק בדברים קטנים ופעוטים: „למה הדבר דומה לנחש הזה שאמר הזנב לראשו: עד מתי אתה מהלך תחלה? אני אלך תחלה. אמר לו: לך. הלך ומצא גומא של מים והשליכו לתוכה, מצא אש והשליכו לתוכה, מצא קוצים והשליכו לתוכם. מי גרם לו? על שהלך הראש אחר הזנב. כך בשעה שהגדולים מהלכים אחר הקטנים הם נופלים". (מ"ר דברים פרשה א) ריב"ל לא היה מחפה על עון מנהיגי עמנו וראשיו וגלה את מומם: „חש בראשו" אם העם נחלה במחוש הראש כלומר: כי ראשו אינו עושה את חובתו ומעשיו אינם רצויים, כי הוא משפיע עליו לרעה ומרעיל את גופו, אז עליו לדעת כי הסבה שהסבה את מחלת הראש היא, מפני שלא עסק בתורה, ולכן רפואתו היא ש„יעסוק בתורה" כלומר: הראש יעסוק בתורה. לדעתו מחלת העם באה רק מפני שראשו הוא יבש ואין בו לחלוחית התורה. אי אפשר לשום איש להיות מנהיג לעמנו אם הוא אינו עוסק בתורתנו ובספרותנו; אם הוא אינו צולל בים התלמוד והספרות ואינו יכול להעלות את הפנינים והמרגליות שבתוכו. אותו המנהיג אשר התורה זרה לו גם רוח ישראל זרה לו. „קוב"ה וישראל ואורייתא חד הוא" ורוח אחד מאגדם, ולכן מן הנמנע הוא למנהיג כזה אשר שבילי התורה אינם נהירים לו לעמוד על אפיה של אומה זו, לחדור אל פנימיותה ולהבין את שאיפותיה. רק האיש אשר למד תורה הרבה, התעמק בה ובא בחדריה פנימה, יוכל לרדת לסוף דעתה של אומתנו, להתחקות על צרכיה, ולראות כמו ע"י אספקלריה מאירה את

מעלותיה וחסרונותיה, והשקפתו על כל הפרובלמות המקיפות אותה תהא מדויקת וברורה. התורה תצית בלבו את אש האהבה לאומתנו ולכל קניניה הרוחניים. בה במדה אשר הראש יהגה בתורה ויתעמק בחכמת ישראל ובספרותו בה במדה תתלהב רוחו ויתאמץ לחזק ולבסס בתרופות מועילות את עמדתה של אומתנו בכדי שתוכל לעמוד בפני כל הזרמים השונים והמים הזידונים שיעברו וישטפו עליה. התורה היא המוח של ראשי אומתנו וכל מה שיגדל מוחותיהם כן תגדל השגתם ברוח עמנו ובארחות חייו וימציאו לו את הסמים הנכונים למזגו וטבעו. כי צמיחת ישראל, חנוכו וגדולו, התפתחותתו והשתלשלותו בתור אומה, דעותיו מחשבותיו ושאיפותיו היו בכל זמן ובכל מקום לפי רוח התורה אשר ממנה היה שואף חיים מיום שהיה לאומה עד היום הזה. ולכן אם התורה תהיה חתומה לראשי אומתנו, או לא יספגו אל תוכם תורת ישראל וספרותו העתיקה במדה מרובה, ישחיתו ויהרסו, בשוגג או במזיד, את כל המבצרים אשר הגינו עליה ושמרו את ישותה ועצמותה ולא הניחו את כל המקרים והמאורעות הנוראים שעברו עליה למחות את קלסתר פניה ולשנות את צורתה.

מחלת הגרון. „גרונו" של ישראל, אלה המה מטיפיו ודרשניו, הוא חולה במחלת השתיקה או הדבור. מחלת השתיקה מהי? המטיפים מכחידים את האמת תחת לשונם ואינם מגידים לעמם פשעו ולבית יעקב חטאתו. המה מחפים על כל המגרעות והחסרונות הנמצאים בקהלותיהם. הם אינם שמים את לבם אל כל הנגעים אשר בקהלותיהם ועוברים בשתיקה על כל הענינים והשאלות העומדים על הפרק להפתר לטוב או לרע, כאלו הם שבעים רצון מכל מה שעיניהם רואות ואזניהם שומעות. פתגמם הוא: „שתיקה יפה למטיפים" כי „האי צורבא מרבנן דמרחמין ליה בני מתיה לאו משום דמעלי טפי אלא משום דלא מוכיח להו במילי דשמיא". (כתובות קה:) הם שמים מחסום לפיהם ואינם מרהיבים עוז בנפשם להגיד בפומבי את האמת. ויפה אמר חכם אחד: „האמת היא ערומה ובני האדם הם צנועים ולכן הם יראים לגשת אליה". חושבים את עצמם לחכמים מפני שמחרישים כי „גם אויל מחריש חכם יחשב" (משלי יז, כח) אבל שוכחים כי לא כל המחריש לחכם יחשב.

„**לא** תגורו מפני איש" (דברים א, יז) „לא תכנים דבריך מפני איש" (סנהדרין ו:) מנהיג רוחני צריך להיות עשוי לבלי חת אפילו מהתקיפים היותר גדולים. ומסופר ספור נאה מר' אנשיל מאיר רוטשילד מפרנקפורט. עדת פ"פ א. מ. פרסמה בעתונות שהיא מבקשת גאון מפורסם בתור רב בעדה, ושום רב לא יהין לבוא טרם שיקבל הזמנה רשמית. והנה קרה כי רב אחד שבא לעיר זו לרגל ענין פרטי נתכבד לדרוש דרשה בשבת ודרשתו הפיקה רצון מאד. מופלגי התורה שבאו לקבל את פני הרב והתפלפלו עמו בדברי תורה הכירו לדעת כי היה גאון אדיר בכל הפרטים. המה קראו לאספה את כל בני העיר וכולם החליטו בקול אחד למנותו לרב עליהם. נתנו לו כתב רבנות בח"י כלם, מלבד ר' אנשיל מאיר שהתנגד לבחירת הרב מפני שחשב שלא לכבוד הוא לעדה גדולה ומפורסמת לבחור ברב כזה שעוד לא יצא טבעו בעולם הרבנות וגם לא היה קרוא לבוא שם

בתור רב. גבירי העדה ונכבדיה הפצירוהו שיבטל את דעתו מפני דעת הרוב, אבל הוא התעקש ולא הסכים לבקשתם. והנה ביום אחד אחרי בחירת הרב נסע ר׳ אנשיל מאיר אל שוק ירקות ובכבודו ובעצמו נגש אל אשה עניה וקנה ממנה ירקות שונים. הוא לא שלם לה מיד בהתנצלותו שלא היה לו כסף, ויבקשה לבוא אליו ביום פלוני ובשעה פלונית וישלם לה בכסף מלא. האשה באה בשעה המיועדת לביתו והגידה לשומר הפתח שבאה הנה עפ״י בקשת השר שחייב לה כסף. ר׳ אנשיל מאיר בשמעו מפי השומר את תביעת האשה היה כופר בכל ואמר: „להר״מ״. האשה בשמעה את תשובת השר ספקה את כפיה, התיפחה וצעקה בכל כחה: „איך יכול איש כר׳ אנשיל לעשות נבלה כזו ולעשוק אשה עניה ואומללה כמותי?״ „אוי ואבוי לי!״ אבל ר׳ אנשיל לא הטה אזן קשבת לדבריה, לבכיותיה ולתחנוניה, וטען: שהעלילה עליו. האשה הלכה אל הרב וקבלה על ר׳ אנשיל. הרב לא אחר אף רגע והזמינהו ע״י שמשו שיבוא לעמוד לפניו לדין עם האשה. ר׳ אנשיל סרב לבוא לדין בהתנצלותו: שהוא לא קבל אותו לרב. הוא הזמינהו לדין עוד שתי פעמים, אבל ר׳ אנשיל לא בא לדין. אימת ר׳ אנשיל לא נפלה על הרב וצוה לשמש שיכריז מחר בבוקר בביה״מ כי ר׳ אנשיל יהא בנדוי מפני שלא בא לדין. ר׳ אנשיל בשמעו זאת לא אחר אף רגע ונסע במרכבתו אל הרב והפצירהו שיתן לו את כתב הרבנות שלו. וכאשר נתמלאה בקשתו אמר אל הרב בהתפעלות עצומה ובשחוק על שפתיו: „עתה ראיתי ונוכחתי כי משרת הרבנות דפה הולמתך בכל הפרטים ולכן בענג היותר גדול אחתום על כתב הרבנות שלך״.

רוב המטיפים רגילים להגיד על כל ענין שיבוא לידם: „כי טוב הוא״, ואינם רואים חסרונות בשום דבר. מצב היהדות בכלל והחנוך בפרט הפרוע ולקוי עד מאד, הוא כשר וישר בעיניהם. והמלצתי עליהם דברי חז״ל: „טוב שברופאים לגיהנם״ (קידושין פב י) חובת הרופא לבלי להיות רך הלב יותר מדי, ולבלי לותר אף מאומה מפקודתו לחולה במקום שיש חשש שותרנותו תגרום לו אפילו היזק כל שהוא. למשל: אם הרופא צוה במפגיע את החולה לבלי לאכול מאכל פלוני. והחולה מפצירו להרשות לו לטעום מעט מהמאכל האסור לו. והרופא טוב הלב בחשבו כי טעימה בעלמא לא תזיק לו ממלא את בקשתו. החולה בטעמו מעט מהמאכל האסור לו ובהרגישו כי טוב ומתוק הוא אינו יכול למשול ברוחו ואוכל הרבה ומסתכן בכך. ולכן על הרופא להיות אביר לב ולבלי להרשות לחולה אף לטעום מהדברים האסורים לו, כי „חמירא סכנתא מאסורא״. על הרופא לצוות עליו במפגיע: „סחור סחור למאכל זה אל תקרב״. אבל „טוב שברופאים״ כלומר: אם הרופא הוא טוב לב ואינו יכול להשיב את פני החולה ריקם, והפה שאסר הוא הפה שמתיר לו לטעום מדבר כזה שסכנה כרוכה בו, הוא „לגיהנם״. רופא טוב הלב המעלים את האמת מן חחולה ואינו מגלה לו כי מחלתו תהא אנושה אם לא יתרחק מכל הדברים האסורים לו הוא לגיהנם. ישנן עתים שעל הרופא להודיע לחולה את תכונת מחלתו כמו שהיא. תועלת כפולה תצא לחולה מידיעה זו, כי מלבד שהוא יזדרז לסדר את כל עניני ביתו על מכונם, עוד יהיה זהיר למלאות

בדיוק את מצות הרופא, ויבקש בכל האפשרות את האמצעים היכולים לגהות לו מזור.

רופאים טובי הלב ממין הזה נמצאים למכביר בין רופאינו הרוחניים, אלה המה הרבה ממטיפינו המתימרים לרופאים רוחניים. המה חוטאים בכפלים כי מלבד שאינם מוכיחים את בעלי הבתים ואינם מגלים להם את מומיהם עוד הם מהללים אותם ומשבחים את מעשיהם. הם מחזיקים בדין: „הגבהה קונה בכל מקום" (ב"ב עו:) ולכן הם מגביהים בשבחם את בעלי הבתים עד לשמים וגומרים עליהם את ההלל הגדול. החנוך בכלל, בתי הספר, תלמודי התורה, החדרים, ובעלי הבתים בעצמם, כלם טובים הם ואין בהם שום מגרעת וחסרון, ורק כלם אהובים וברורים. ואף אם מעירים לפעמים בנאומיהם על הדברים הצריכים תקון, הוא רק כלאחר יד ולא יותר. ההשתמטות וההתחמקות של רופאינו הרוחניים מלהגיד לחולי בני עדתם את תכונת מחלתם ורפואתם גרמה לירידת היהדות באופן נורא. לו היו מגלים להם בדברים ברורים כי מחלתם היא אנושה; כי האופי של יהדותם שונה לגמרי מזה של אבותינו; כי הכח החיוני חסר להם והוא, ידיעת התורה, כי עתה שמו אל לבם לבקש את התרופות המועילות. התרחקות בני ההמון מהיהדות המסורתית באה לא מפני שנפשם בחלה בה ולא מפני שעגבו על תורות אחרות כי אם מחמת שאין להם מושג נכון ממהותה האמתית, ועם הארצות היתה בעוכרם. כי בהעתקם ממקורי החיות: תורתנו וספרותנו, הישיבות וקבוצי התורה, נעשו לחנוטים. הם אינם יכולים להבחין בין תכלת לקלא אילן; בין המנהגים והצרמניות הנובעים ממקור התורה ומהבארות אשר חפרו שרים, ובין אלה שבאו ממקורות זרים שבנגוד גמור הם לרוח ישראל סבא. לו היו מטיפינו מוכיחים את בעלי הבתים בדברים כבושים, בלא כחל ובלא שרק, והיו אומרים להם את האמת כמו שהיא, כי יהדותם היא מטושטשת ואי אפשר יהיה להכירה אם לא יתקנוה בעוד מועד; כי סכנה נשקפת לדור הבא שיעבור את גבול ישראל; כי תחית היהדות והתקדמותה תלויות רק בלמוד התורה שבע"פ כי עתה בטח היו מצליחים במוסרם. אבל דא עקא, כי מחלת הבורות שוררת ב„גרונים" עצמם כלומר: המטיפים והמוכיחים בעצמם הם בבחינת בורים, ואם „רבי לא שנה חייא מניין?"

מחלת הדבור מהי? ישנם מטיפים שמטיפים ברוח הריפורם אף בקהלות שהטבעו על אדני היהדות הנושנה. רוב בתי הכנסיות הם ריקים אפילו בשבת. ובכדי לתקן את החסרון הזה הם מציעים בתוך הצעותיהם השונות: למחוק את ה„יקום פורקן" מהסדור, לקצר את „קריאת התורה" לבטל את „חזרת הש"ץ" ולהנהיג לומר: „תפלות אחדות בשפת המדינה" ואז תרום קרן היהדות ובתי הכנסיות יהיו מלאים מתפללים מן הקצה אל הקצה. חרפה תשבר לבנו לשמוע הצעות נבערות כאלו ממטיפים המתימרים למחזיקים ביהדות המסורתית. „אוי לה לאותה בושה! אוי לה לאותה כלמה!" הם בעצמם נסכו רוח עועים על עדת ישראל ומקעקעים לאט לאט את בנין היהדות. מטיפים כאלה העומדים בראש קהלות אורתודוכסיות מסוכנים לנו יותר ממחוללי תנועת הריפורם. רוב העם אז היו מופלגי תורה, יראים וחרדים במלא מובן המלה, והבינו היטב כי מגמת אוהביהם המדומים היתה

לבטל את האובטורטה אשר מפיו אנו חיים והוא, השו"ע, ולכן מחו בכל כחם נגדם ופקחו את עיני ההמון לבלי להלכד ברשת אשר פרשו לו. אבל במקום שעם הארצות שוררת בעצם תקפה, ויראת השמים של בעלי הבתים אינה חזקה כ"כ, הלא יכולים הם על נקלה להמשך אחרי הדעות הנפסדות של מטיפיהם הנחשבים בעיניהם למופלגי תורה ולאנשים גדולים.

אין מטרתי פה להתוכח עמהם ולהוכיחם על אולתם ומשוגתם, ורק אביא לך קורא יקר את המשל הנמרץ שנשא דר' מ. לעהמאן ז"ל עורך העתון „איזראעליט" שי"ל במיינץ, נגד אלה המתקנים שהתאמצו לקצר את התפלות והשו"ע לטובת היהדות והחזקתה: נער אחד בן להורים ישרים ויראי ד' עזב את הדרך הטובה והתמכר לתאות בשרים הוללות ופריצות. הוריו דברו תמיד על לבו שישוב מדרכו הרעה, והזהירוהו כי התמכרותו לחיי הוללות ופריצות תצעידהו לבאר שחת. ובראותם בו סימני מחלת השחפת הפצירוהו לדרוש ברופא. אבל הוא שעדיין לא הרגיש כי מחלת השחפת אחזתהו לא שמע לדבריהם ועצתם. חבריו השובבים שהתרועעו עמו תמיד והתענגו יחד בכל מיני תענוגים הקשיחו את לבו לבלי לשמוע לקול הוריו. אולם ברבות הימים ראה והרגיש כי באמת היה חולה במחלת השחפת וכי שלח רזון בבשרו עד כי בגדיו היו רחבים עליו מאד. והוא בשפכו את מר לבו לפני חבריו היו מחזקים את לבו ויעצוהו לבקש חייט לתקן את בגדיו לפי מדתו. הוא שמע לעצתם, מסר את בגדיו לתופר והלז קרע מהם את סרח העודף ויתקנם לפי מדת גופו. וכאשר עברו שבועות אחדים ובשרו עוד הלך וכחש ובגדיו רחבו עוד פעם, מסרם מחדש לתופר ויבקשהו לקצרם עוד. הנער לא לקח מוסר אל לבו ולא שמע להוריו אפילו בעת שרק כפשע היה בינו ובין המות, כי אם בכל פעם ופעם בראותו שגופו מתנוון בקש את החייט לקצר את בגדיו בהתאם למדתו. ככה נעשה גופו כחוש ועצמותיו יבשו עד שנעשה דק כקנה ונפל למשכב ומת.

אלה המתקנים שהתאמצו לקצר את השו"ע והתפלות לפי מדת המצב הרוחני של עמנו שהיה הולך ודל מיום ליום, היו דומים לנער השובב הנ"ל. הם היו מקצרים את הבגדים של ישראל בכל פעם שראו כי שלח רזון בעצמותיו. לפי דעתם הנבערה בגדיו היו רחבים עליו מאד כלומר: היה מוקף בהרבה מצוות, חומרות וסייגים שהיו לא לפי כחו, והיו מבלבלים את רוחו, ולכן בכל פעם הסירו מבגדיו את סרח העודף, אלה המצוות אשר לפי דעתם לא התאימו לרוח הזמן, והיו מתקנים אותם לפי מדת גופו. וכל מה שישראל היה מצטמק היו מקצרים את בגדיו. תוצאת עבודתם היתה: כי כ"כ החלישו את רוח אחיהם בכל מקום שהיתה ידם מגעת עד שלא עצרו כח לעמוד נגד הזרמים השונים ששטפו ועברו עליהם והיו גועים מאפיסת הכחות. מי אשם בחלישות הכח של ישראל ובכהית רוחו אם לא אלה המתקנים אשר הרעיבו אותו בלקחם ממנו את מזונותיו הרוחניים אשר אינו יכול לחיות בלעדם. כל מה שהיו מקצרים את בגדיו כן נתמעטו כחותיו, ומרוב חולשה נטרפה דעתו ולא היה יודע את אשר אתו.

חש בעצמותיו יעסוק בתורה. אם העצמות של עמנו, אלה בעלי הבתים, יבשות הן ואין בהן אותה הלחלוחית הנחוצה להן זוהי ג"כ מפני „שלא עסקו בתורה". „בראש כל מרעין אנא דם, בראש כל אסוון אנא חמר" אמרו חז"ל (ב"ב נח:) ואני מוסיף ואומר: „בראש כל מרעין אנא בורות ובראש כל הצרות אנא חמור". „ר' יהודה אומר: צריך אדם לברך ג' ברכות בכל יום, ברוך שלא עשני גוי, ברוך שלא עשני אשה, ברוך שלא עשני בור, שאין בור ירא חטא וכו'. משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל והוא לא בשל לו תבשיל מימיו, סוף מקדיח את התבשיל ומקניט את רבו" (תוספתא ברכות פרק ו). עמי הארץ אשמים ואחראים בעד אי הסדרים אשר בבית ישראל. הם בבערותם מכסים בענן כבד את שמי ישראל, ואינם מניחים את שמש התורה להפיץ את אורה ולפזר את ענני הבערות המאפילים על עולם העברי בכל מקום שאנו פונים. אם אין מוח בעצמות אומתנו, אם רקב ומסמסה עלו בהן, אז אי אפשר ל„ראש"ן ולמנהיגן לפעול עליהן שיעשו את תפקידן המוטל עליהן. כי כמו שהעצמות תלויות בהנהלת הראש ופקודתו כן הראש זקוק לתמיכתן של העצמות והשפעתן. אם העצמות יבשות הן אז הראש יפגר ויחדל להגות ולחשוב ולפעול את פעולתו. אם עצמות אומתנו תהיינה מלאות רעננות התורה ולחלוחיתה, ודם הנפש, זוהי ספרותנו העתיקה, יזל בעורקיהן, אז ההתקשרות בינן ובין הראש תהיה חזקה ופוריה, ואומתנו תשגשג ותפרח, תתפתח ותתקדם.

ומה נאמנה היא עצת „אנשי כנסת הגדולה": „והעמידו תלמידים הרבה". הן אחת מהסבות הראשיות שגרמה פרעות בישראל בימי בית ראשון היתה אי ידיעתם בתורת ד'. התורה היתה מסורה רק לנביאים וכהנים, אולם היתה כספר החתום לשארית העם. מרבית העם לא שמעו לדברי נביאיהם וכהניהם שדברו אליהם בשם ד' שישובו לתורתם. לא מרוע לב עשו זאת כי אם מפני שהתורה היתה זרה להם ולא ידעו מה היא זאת. ולכן „אנשי כנסת הגדולה" הצופים הנאמנים לעמנו, ראו כי אין תקוה לתקומת העם רק ע"י העמדת תלמידים הרבה כלומר: ע"י הוצאת התורה מרשות היחיד לרשות הרבים למען תהיה תורת ד' קנין העם כלו. המה ראו כי הפצת ידיעת התורה בין המפלגות השונות שבעמנו תהיה ערבות בטוחה לנצחיותו אף בהיותו אלפי שנים מפוזר ומפורד בין העמים ויהיה מטרה לחציהם. המה ראו כי כל מה שתלמידים יתרבו ועצמות עמנו תרשנה בלחות התורה כן תהיה האפשרות לראשיו וכהניו לפחת רוח חיים בכל גופו.

„**אדם** חי נושא את עצמו" „המוציא בהמה חיה ועוף בשבת אעפ"י שהם חיים חייב, אבל אדם חי אינו משאוי, ואם היה כפות או חולה המוציא אותו חייב" (שבת צד., רמב"ם הלכות שבת פרק יח הלכה טו) הנה אדם חי ובריא, אף שאחרים נושאים אותו אינו מבטל את אישיותו ועצמותו. הוא מתאמץ לעזור לעצמו ושואף בכל כחו לבלי להיות למשא על חברו. הוא משתדל להוכיח לנושאו שאינו מטיל את עצמו עליו לגמרי, ושהוא מסייע לעצמו עד כמה שאפשר. בהרגישו בבריאותו הטובה וכחופשתו, כי ידיו ורגליו אינן אסורות,

הוא משתדל בכל תנועותיו קריצותיו ורמיזותיו להראות לכל כי למרות שהוא נשוא על שכם אחר עדיין בן חורין הוא ואינו משועבד לו. הכלל הזה כי „אדם חי נושא את עצמו" הוא אמת ונכון לא רק בנוגע לטבע אנשים יחידים אלא אף בנוגע לתכונת עם שלם. וכמו שאדם חי נושא את עצמו כן גם „עם חי נושא את עצמו". וסימני החיות של עם חי הם אותם הסימנים של אדם חי: עם שרוחו חי בקרבו, ואהבתו לתורתו לאומיותו ולכל קניניו הנוגעים לאשרו היא עזה, ישאף בכל כחו לשאת את עצמו. ושאיפתו זו תהיה כלפי חוץ וכלפי פנים. כלפי חוץ כיצד?—בכל מקום שיהיה ישתדל לברוא מקורים חדשים בעד פרנסתו הצטרכותו וכל הדברים הנחוצים לקיומו והגנתו, בכדי שלא יהיה תלוי בעזרת שכניו ולצפות על שלחנם. הוא לא יבטל את דעתו ורצונו מפני דעתם ורצונם, וישמור מכל משמר את חפש הרוח וחרות הנפש. ואף בהיותו מוכרח לבוא במשא ומתן עמהם ולהתערב ביניהם, יגן בכל כחו על קניניו הרוחניים ועל אפיו המיוחד וישאר חטיבה בפני עצמו. הוא לא ישעבד את נפשו אליהם אף בעת שיהיה מוטל על שכמיהם וזקוק לעזרתם. כלפי פנים כיצד?—כל אחד מרגיש באחריותו הגדולה המוטלת עליו בנוגע לתורתו ולעמו. כל אחד ואחד אינו סומך את עצמו על ראשיו ומנהיגיו שהם יעמידו את העניניים הדתיים והלאומיים על בסיס נכון ושלא יוציאו מתחת ידם דבר שאינו מתוקן, כי אם בהרגישו כי הוא עצם מעצמות עמו ובשר מבשרו מתענין בכל לבו בכל הדברים הנחוצים להרמת קרן עמו ותורתו. כל אחד ואחד ברכשו לו ידיעה גדולה בתורתו וספרותו ושבילי החיים של עמנו נהירים לו, מתחבר בהתמסרות אל ראשיו ומשפיעים איש על רעהו, וכל אבר מצטיין בעבודתו לפי יכלתו. ועם כזה אשר אבריו ועצמותיו אינם סומכים לגמרי על ראשיהם כי אם הם בעצמם עובדים ועושים לטובת עמם, ושואפים לקחת חלק ממשי בכל הענינים הנוגעים לחיותו, נחשב ל„עם חי הנושא את עצמו".

היו עתים שישראל היה חי ונשא את עצמו במלא מובן המלה. בין בעלי הבתים היו הרבה מופלגים וגדולי תורה ורובם ככולם היו יודעי ספר וחדורים רוח התורה והמצוה. התורה היתה נחלתם וגורלם בחיים, ואהבתם ליהדותם היתה עד בלי די. לבם היה ער לכל השאלות החשובות אשר קרו ויאתיו בעמנו. לא יצאו ידי חובתם רק בדבר שפתים כי אם הצטיינו במעשיהם בכל מקצועות החיים. הפתגם לחז"ל: „לא המדרש עיקר אלא המעשה" היה תמיד לנגד עיניהם, ויותר ממה שהיו דורשים היו עושים ומקיימים. המה ידעו כי תורתנו היא חיינו ולכן דרשו לפתור את כל השאלות העממיות ברוח התורה והמצוה. דברי הרבנים היו נשמעים באזני בעלי הבתים והתעוררו תמיד לתקן את הבדקים ולגדור את הפרצות בבית ישראל. הם לא התאוננו על רבניהם וגדוליהם כי אינם עושים מאומה לטובת עמם ולהחזקת תורתו ושפוטרים את עצמם בדבור בלבד. לפעמים לא היו מחכים על ההתעוררות של רבניהם כי אם הקדימו נעשה לנשמע והיו ממלאים בשמחה רבה מה שהיה מוטל עליהם לעשות. רוב הרבנים בדורות הקודמים היו שקועים בתורה ובה שמו את כל מעינם וכמעט שלא יצאו מד' אמות

של הלכה. ומרוב שקדנותם בתורה היו מסיחים את דעתם מכמה עניני צבור שדרשו תשומת לב מיוחדה, ובכ"ז לא רק שלא התרעמו בעלי הבתים על רבניהם אלא אף הביטו עליהם כעל מלאכי ד' צבאות, היו מכבדים אותם וחבתם להם היתה עזה, מפני שהמה בעצמם היו חיים ומסורים לתורה ולנושאי דגלה. הם היו בבחינת „חיים שנושאים את עצמם" ולכן לא היו מבקשים חשבונות מרבניהם וגדוליהם.

אבל שונה היא תכונת בעלי הבתים של היום מאלה שלפנים. רוב בעלי הבתים היום אף המעולים שבהם משתוקקים לזכות את רבניהם רק בתורה במצוות ובמעשים טובים. בקולי קולות הם חורצים את גזר דינם הקשה על הרבנים כי אינם ממלאים את חובתם באמונה וכי המה אשמים ואחראים בעד כל העונות והפשעים אשר בבית ישראל. ואף אלה בעלי הבתים שעל כל צעד ושעל מבטלים את „מצוות העשה" שבתורה בכ"ז מתמרמרים על רבניהם שאינם עושים מאומה לטובת הדת ולהחזקת התורה. בקרת כזו באה עפ"י רוב מאלה האנשים שאינם קשורים לתורה וליהדות ואינם בגדר „חיים הנושאים את עצמם". בה במדה שהם מתרחקים ממקור החיות, זהו התורה, בה במדה הם מבקרים את מנהיגיהם וראשיהם האמתיים. „חש בראשו יעסוק בתורה" אם הדור שופט את שופטיו וחש בראשיו, מבקר את מנהיגיו הרוחניים ומבקש חסרונות עליהם; הוא מסלק את עצמו מכל אחריות ומאשים רק את ראשו „יעסוק בתורה" ואז ירגיש כי „כל ישראל ערבים זה בזה" ובעלי הבתים כמו הרבנים מחויבים לעבוד במרץ על מזבח הדת והתורה.

„כל המסתכל בג' דברים עיניו כהות, בקשת בנשיא ובכהנים" (חגיגה טז ·) בעל מאמר זה קלע בדבריו הנמרצים אל אלה המבקרים הרעים שדרכם למצוא מגרעות בכל הדברים שתחת השמש. הטבע של אנשים רעים הוא להתבונן רק אל צד הרע והמכוער שבכל דבר ולא אל הטוב והיופי שבו. בכל מקום שפונים הם רואים רק חשך ולא אור, רע ולא טוב. כל התבל נדמה בעיניהם כגיהנם וכמקור הרע, ולדעתם יותר טוב שתחרב משתתקיים. ולכן הם „מסתכלים בקשת" שהיא לאות ברית בין ד' ובין הארץ כי „לא יהיה עוד מבול לשחת את הארץ" ושואלים: מדוע תתקיים הארץ לנצח ולא יבוא קץ לאנשים אשר עליה? אנשים מטפוס זה ג"כ „מסתכלים בנשיא ובכהנים" ומוצאים תמיד בהם מומים ונגעים. „מסתכלים בנשיא" שעומד בראש האומה וכל עניניה מסורים בידו וכבודו גדול בעיני כלם (עיין יור"ד רמר, יד, טו) וכן הם „מסתכלים בכהנים" המנהיגים הרוחניים שתעודתם היא ללמד לעם ד' תורה ומצוות ולהורותו את הדרך הטובה. הם חושדים את נשיאיהם וכהניהם שאינם דורשים את שלום אומתנו וטובתה ולבם הולך רק אחרי בצעם; כי עושים אותה לפרה חולבת ומשתמשים בה כאות נפשם להנאתם וטובתם; כי הנשיאים אינם עושים את מעשה עמם והכהנים מחללים את עבודתם מפני שבעלי מומים הם. אמנם „המסתכל בנשיאיו ובכהניו עיניו כהות" ואינו רואה ושופט את הענין הזה לאשורו. הסתכלותו בנשיאיו וכהניו אינה באה מתוך ראיה שכלית והכרה פנימית באשמתם ובהתרשלותם בנוגע לטובת עמם ותורתו, כי אם מתוך נטיה טבעית, מתוך שאיפה ורצון לבקר את

מוריו ומנהיגיו ולהטיל מום בקדשים. הנסיון הורנו לדעת כי הנשיאים והכהנים האמתיים היו מגלים תמיד את האמת כמו שהיא בלי נשיאת פנים ובלי אימה ופחד. במסירת נפש ממש היו מרימים תמיד את קולם והשמיעו את דעתם כי מחלת הבורות שחדרה בעצמות ישראל אכלה את כל בשרו והרסה את עמודי גוו. אבל בחות חזקים ומפריעים נוראים, עם הארצות בערות וסכלות, עמדו כנגדם והפריעו אותם מעבודתם.

חש במעיים יעסוק בתורה. ישנם שני מיני מנהיגים בעמנו. א) מנהיג רוחני (סמל הראש), ב) מנהיג גשמי (סמל הגוף). מנהיג רוחני הוא זה שמתענין ביחוד בהטבת מצבו הרוחני של עמנו, בהתרוממות נפשו והזדככות רוחו, אבל אינו מתעסק בצרכי גופו. מנהיג גשמי הוא זה שעוסק ברצינות בכל הענינים הנוגעים להבראת הגוף של עמנו והחזקתו, אבל מביט באדישות על השאלות הנוגעות לרוחניותו. ואף שלכאורה אין נפקא מינה לנו אם המנהיג החמרי הוא בן תורה או לא, אבל אחרי העיון נראה כי ידיעת התורה נחוצה גם לו, ואי אפשר לעם הארץ לעמוד בראש אף בעניני הכלכלה, מפני שיש קשר ישר בינם ובין התורה; וכמו שיש יחס בין הגוף והנפש ומשותפים הם בעבודתם כן יש חבור בין עניני הדת והכלכלה הנוגעים לעמנו, ורוח אחד מאגדם. אין לנו כמעט ענין כללי בעמנו באיזו צורה שהיא אשר אין נגיעה בינו ובין הדת. ולכן כל מנהיג בעמנו צריך להיות בן תורה ואחת היא לנו אם מטרתו היא הטבת הנפש או הגוף של עמנו. ולכן אם הנהלת איזה מפעל ומוסד מקולקלת היא ואינה לפי רוח היהדות, סבת הדבר היא: מפני שהמנהיג הוא עם הארץ, וע״כ „יעסוק בתורה״. וכן הוסיף ר׳ יהושע בן לוי ואמר: „חש בכל גופו יעסוק בתורה״. אם העם, ככהן כהדיוט, כמנהיג כפשוט, חולים במחלת הנפש, עליהם לעסוק בתורה כי זוהי הרפואה הנאמנה למחלתם.

ר׳ יהושע בן לוי, בהתעמקו לבקש את הסבה למחלת הנפש של ישראל מצא שהיא אי ידיעתו בתורה ואי התעסקותו בה; וסבה זו גורמת למחלת כל אבריו השונים, בין שהיא „בראשו ובמעיו״ (סמל המנהיגים הרוחניים והחמריים) בין „בגרונו ובעצמותיו״ (סמל המטיפים ובעלי הבתים). אם נצטננה חמימותו של ישראל לתורתו, לספרותו העתיקה, ולמסורת אבותיו; אם נתפשטה בקרבו צרעת ההתבוללות, ופשתה בבשרו מחלת החקוי לחקות את העמים, בין שהנגעים הם „בראשו״ או „בגרונו ובעצמותיו״ או בכל מקום „בגופו״ אין תרופה למחלתו רק להטבילו ולטהרו בים הגדול של התורה.

דרוש י"א אין כותבים את התורה פרשיות

מצות עשה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו שנאמר (דברים לא, יט) „ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" כלומר: כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו לפי שאין כותבין את התורה פרשיות. (רמב"ם הלכות ס"ת פרק ז הלכה א).

והנה השא"ג (סימן לד) הקשה דאולי כונת התורה לכתוב את השירה הזאת היתה רק על משנה תורה בלבד משום שיש בו השירה אבל לא על התורה כלה. ומותר לכתוב חומש שלם בפני עצמו, וכמו שמוכח מהא דאמרינן (גיטין ס׳) „אין קוראים בחומשין בבית הכנסת משום כבוד צבור" ואם יש איסור לכתוב חומש בפני עצמו הלא אסור למקריה בו, וכדאמרינן שם: „האי ספר אפטרתא אסור למקריה ביה בשבת, מאי טעמא? דלא ניתן לכתוב". וכן פסק הרמב"ם בעצמו: „מותר לכתוב התורה כל חומש וחומש בפני עצמו ואין בהם קדושת ספר תורה אבל לא יכתוב מגילה בפני עצמה שתהיה בה פרשיות" (שם הלכה יד). והחת"ס (יור"ד רנר) הקשה עוד על הרמב"ם הנ"ל, דאולי אפשר לצאת חובת מצות העשה של כתיבת ס"ת רק בכתיבת השירה לחוד, דאע"ג שאין כותבים מגלות מגלות, מ"מ לא גרע זאת מפרשיות התפלין והמזוזה ופ׳ סוטה שמותר לכתבן בפני עצמן מפני שכך צוה ד׳, וה"נ ד׳ צוה לכתוב את השירה לחוד.

אמנם האמת תורה דרכה כי הרמב"ם אחז בטעמא של הרא"ש למצות כתיבת ס"ת: „ואומר אני שודאי מצוה גדולה היא לכתוב ספר תורה, וגם אין למכרו אלא ללמוד תורה וכו׳ וזהו בדורות הראשונים שהיו כותבים ס"ת ולומדים בהם, אבל האידנא שכותבים ס"ת ומניחים אותם בבתי כנסיות לקרוא בהם ברבים, מצות עשה על כל איש מישראל שידו משגת, לכתוב חומשי התורה, משנה וגמרא ופרושיהם להגות בהם הוא ובניו, כי מצות כתיבת התורה היא כדי ללמוד בה כדכתיב (דברים לא, יט), ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם, וע"י הגמרא ופרושיה ידע פרוש המצוות והדינים על בוריו, ולכן הם הם הספרים שאדם מצווה לכתבם וכו׳" (הלכות ספר תורה) וטעם זה מפורש ג"כ בספר „החנוך": „ומצוה זו נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים שמחויבים בתלמוד תורה, וכמו כן לכתוב אותה, ולא הנקבות" (מצוה תריג) וכן פסק הרמב"ם דנשים פטורות לכתוב ס"ת („ספר המצוות" מצוה יח, בסוף המנין של מ"ע, במנותו את המצוות שנשים חייבות ואת המ"ע שהן פטורות) הרי מוכח דהרמב"ם סובר אותו הטעם של הרא"ש דהטעם של מצוה זו היא משום למוד התורה, ולכן נשים פטורות ממצוה זו אף שהיא מ"ע שלהז"ג, מפני שנשים פטורות מללמוד וללמד. (קידושין כט:. ועיין בשא"ג סימן לה) ולפי טעם זה דמצות כתיבת ס"ת היא בכדי להמציא ספרים הרבה ללמוד בהם, אי אפשר לקיים מצוה זו בכתיבת השירה לחוד או אפילו בכתיבת משנה תורה בלבד, מפני שכל אחד מחויב ללמוד את כל התורה.

וזאת היתה כונת הרמב"ם בדבריו המדויקים: „כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו" כלומר: לכתוב תורה שלמה ולא את השירה לחוד או משנה תורה לחוד מפני שהטעם של מצוה זו היא בכדי להרבות ספרים ללמוד בהם, ולהגדיל תורה ולהאדירה, ולכן „אין כותבין את התורה פרשיות פרשיות" ואסור לנו להפריד בין הדבקים ולחלק את התורה לחלקים ולפרשיות, כי בשביל למוד התורה אי אפשר לקיים מצוה זו רק אם התורה תכתב בשלמותה ולא מגלות מגלות.

„הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל" (זהר ה"ק פ נשא) שונים הם הכבודים שבהם מכבדים אחינו את התורה. ישנם אנשים שמכבדים אותה בכבוד הראוי לה. מעריצים ומקדישים אותה לא רק בדבר שפתים אלא אף בפעולה ומעשה, בגופם ובממונם. תורה אחת להם בכל מקום שהם בביה"מ ובביהכ"נ, ברשות היחיד וברשות הרבים, בחברת ישראל ובחברת נכרים. הם שומרים את התורה בשלמותה בכל מקום ובכל זמן שהם נמצאים, ואינם משנים אותה מכפי שנמסרה להם מאבותיהם. אינם מוסיפים עליה ואינם גורעים ממנה אף קוצו של יוד. אבל ישנם אנשים שעושים את התורה מגלות מגלות ופרשיות פרשיות כלומר: מחלקים אותה לחלקים, קורעים אותה לגזרים ועושים בה כאדם העושה בתוך שלו. ישנם יהודים שנאמנים הם לתורתם וליהדותם בהיותם בביתם, ומדקדקים בכל המצוות בצנעה ובמסתרים, אבל בושים הם במצוות הרבה בגלוי ובפרהסיא. ולי בעצמי קרה, כי בבואי פתאם אל בית גביר אחד הסתתר באחד מחדרי הבית. ובראותו אותי הגיח ממחבואו מעוטף בטלית ובתפלין ונגש אלי. וכאשר שאלתיו: מדוע הסתתר? השיב: מפני שחשב שבא אליו איש כזה אשר ממנו חפץ הוא להעלים שמניח תפלין. ולהיפך ישנם יהודים כאלה העובדים את ד' רק למראית עין כלומר: במקום שיש רואים. במקום אנשים הם אדוקים ליהדותם ומחזיקים אף במנהגים היותר קלים. אבל בצנעה אינם רואים טרפה לעצמם ואינם שומרים את המצוות אפילו היותר חמורות.

„לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי" זוהי נוסחא אחת; ונוסחא אחרת: „לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כבגלוי". הנוסחא הראשונה היא נגד אלה האנשים העובדים את ד' רק בסתר אבל אינם עומדים בנסיון זה בגלוי. הם אינם עובדים את ד' בפרהסיא מחמת שמתביישים מפני אלה האנשים אשר בלשון מדברת גדולות משפילים את כבוד התורה ומחללים את קדשי בני ישראל. לאנשים מסוג זה נאה הנוסחא הראשונה: „בסתר ובגלוי" להיות ירא שמים ולהתגאות בתורת ד' אף „בגלוי" בהיותו בין אנשים אשר אינם מבינים את ערכה וחשיבותה, ולבלי להתפעל מאנשים כאלה אשר כל חכמתם היא לפרוק מעליהם את עול התורה והמצוה. והנוסחא האחרת: „בסתר כבגלוי" היא נגד אלה הלובשים את מסוה היהדות רק למען לגנוב את דעת הבריות; העושים בסתר את מעשה זמרי ומבקשים בפומבי שכר כפינחס. ולהם נאמר: „בסתר כבגלוי" כי עליהם לשמור את היהדות בכל מקום ולבלי לעשות את התורה „פרשיות פרשיות" כלומר: פרשה זו נאה בסתר ופרשה זו נאה בגלוי. (בית יעקב דרוש ג להגאון ר' יעקב יאסעף ז"ל).

„אין כותבים את התורה פרשיות פרשיות". אם נחדור אל עמקי הלכה זו ופנימיותה ונתחקה על הגרעין הטוב הצפון בה אז נראה שהיא היא הציר אשר עליו סובב היסוד של שמירת התורה והיהדות בכלל ושאלת החנוך בפרט. הלכה זו מלמדת אותנו כי כמו שהמצוה לכתוב ספר תורה לא תקוים רק אם התורה תכתב בשלמותה ולא פרשיות פרשיות, מפני שמטרת מצוה זו היא ללמד את העם תורה, כן מסירתה לעמנו והפצתה בין שדרותיו השונות צריכות להיות בשלמות ולא חלקים חלקים; וכמו שכל פרשיות התורה נחשבות לאחת ואין שום חלוק ופרוד ביניהן, כן אין שום הבדל ושנוי בין התורה שבכתב ושבע"פ. ואמירתנו: „וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל" כוללת בתוכה ג"כ תורה שבע"פ מפני שאי אפשר לקיים בלעדה את התורה שבכתב ולשמור אפילו מצוה אחת כהלכתה. ובלא התורה שבע"פ אין אנו יכולים להתקיים בתור עם „כי לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה". (גיטין ס:) והנסיון הוכיח לנו למדי כי בני ישראל, בכל זמן ובכל מקום שהיו נמצאים, בעזבם את התורה שבעל פה והחזיקו רק בתורה שבכתב נטמעו ונבלעו בין הגויים ולא נודע כי באו אל קרבם.

„כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל" (שמות לד, כז) „הדא הוא דכתיב: אכתוב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו (הושע ח, יב) בשעה שנגלה הקב"ה בסיני ליתן תורה לישראל אמר למשה על הסדר מקרא ומשנה תלמוד ואגדה וכו', אמר לו: למדה לישראל. אמר לפניו: רבונו של עולם! אכתוב אותה להם. אמר לו: איני מבקש ליתנה להם בכתב מפני שגלוי לי שאומות העולם עתידין לשלוט בהם ולטול אותה מהם ויהיו בזויים באומות, אלא המקרא אני נותן להם בכתב, והמשנה והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה שאם יבואו אומות העולם וישתעבדו בהם יהיו מובדלים מהם וכו'". (מ"ר שמות פרשה מז) חז"ל קלעו בדבריהם הנמרצים לבאר ולהוכיח לנו כי תקומת ישראל בין העמים היא רק ע"י התורה שבע"פ. המה בהסתכלם בעינם החודרת במצב עמנו ובכל שאלות החיים שהקיפו אותו מצאו תמיד לנחוץ לתקן תקנות לגזור גזרות ולגדור גדרים וסייגים לטובת מצבו והחזקתו. הם היו מתקנים לפעמים תקנות כאלו שהיו נגד הדין משום שהשעה היתה צריכה לכך. ואתה קורא יקר שים לבך אל דברי רבנו משה בן מיימון ז"ל: „בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבע"פ, והם עמודי ההוראה, ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל. ועליהם הבטיחה תורה שנאמר: על פי התורה אשר יורוך, זו מצות עשה. וכל המאמין במשה רבנו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהם ולהשען עליהם: כל מי שאינו עושה כהוראתם עובר בלא תעשה וכו', אחד דברים שלמדו אותם מפי השמועה והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא, ואחד דברים שעשאום סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה וכו' אלו הגזרות והתקנות והמנהגים שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם. כל אחד ואחד מאלה שלשה הדברים מצות עשה לשמוע להם: וכן אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה או

לעבור על מצות לא תעשה כדי להחזיר רבים לדת או להציל רבים מישראל מלהכשל בדברים אחרים עושים לפי מה שצריכה השעה". (רמב"ם הלכות ממרים פרק א, הלכה א, ב׳ פרק ב, הלכה ד).

הרבה המה המקורים בש"ס לדברי הרמב"ם ז"ל. ולמען הפיץ אור על מקצוע זה הנני להביא לך מקורים אחדים. א) "ושמרתם את משמרתי (ויקרא יח ל) עשו משמרת למשמרתי" וסמכו זאת ג"כ על הפסוק (דברים יז יא) „לא תסור מן הדרך, והיכו צונו? מלא תסור" „אשר יגידו לך ימין ושמאל, אפילו נראים בעיניך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל שמע להם." וביתר שאת אמרו: „כל מילי דרבנן אסמכונהו על לאו דלא תסור" „לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזה יום מותר, איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת". והלאו דלא תסור נאמר על כל דור שעליו לשמוע אל החכמים והשופטים שבזמנו אף אם יהיו נופלים בחכמתם מחכמי הדורות שקדמוהו, וכמו שדרשו על הפסוק: (דברים יז ט) „ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם, וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו? הא אין לך לילך אלא אצל השופט שבימיו; ואומר: (קהלת ז י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה", ב) „עת לעשות לד׳ הפרו תורתך, (תהלים קיט, קכו) האי קרא מרישיה וכו׳ מסיפיה לרישיה מדריש, הפרו תורתך, מאי טעם? משום עת לעשות לד׳". וכעין זה אמרו: „פעמים שבטולה של תורה זהו יסודה, דכתיב (שמות לד, א) אשר שברת, אמר לו הקב"ה למשה: „יישר כחך ששברת" „גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה". (יבמות כא׳, שבת כג׳, ספרי שם, ברכות יט:, חגיגה יח׳, ר"ה כה:, ברכות סג׳, מנחות צט:—ועיין שבת פז׳, ובירושלמי תענית פ"ד הלכה ד—נזיר כג:).

„פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה, סתומה לא יעשנה פתוחה" (שבת קג:) הלכה זו שכמעט היא סתומה לפנינו ואי אפשר לנו לחדור אל תוכה ולראות את האור הגנוז בה, כוללת אולי ג"כ את הדברים הנ"ל. התורה פעמים היא „סתומה" ופעמים היא „פתוחה" לפני החכמים מאורי העולם ההוגים בה תמיד. סתומה כיצד? התורה סגורה היא אפילו לחכמים היותר גדולים ואין להם רשות לפתוח את שעריה, ולהכנס בתוכה ולעשות בה כאדם העושה בתוך שלו כלומר: אסור להם לעשות בה שנויים, להוסיף על מצוותיה או לגרוע מהן, כי „אין בי"ד מתנין לעקור דבר מן התורה בקום ועשה": „הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת ויאמר: שד׳ שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה וכו׳ או שיאמר שאותן המצוות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצוות לפי זמן היו, הרי זה נביא שקר שהרי זה בא להכחיש נבואתו של משה וכו׳". (רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ט הלכה א) פתוחה כיצד? רשות לחכמים ואף חוב ומצוה „לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה לצורך הוראת שעה ובשביל למיגדר מילתא" „ואף כי אין כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה במקום שיש פנים וטעם בדבר ודאי לכ"ע יש כח לעקור" „וכן אם יאמר לנו הנביא שהוא נביא לעבור על כל אחת ממצוות האמורות

בתורה או על מצוות הרבה בין קלות בין חמורות לפי שעה מצוה לשמוע לו וכו' והוא שיהיה הדבר לפי שעה כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ וכו'" (יבמות צ:, תוס' ד"ה והא, נזיר מג:, רמב"ם פרק הנ"ל הלכה ג).

סתומה — ישנם חקים בתורה שטעמם מכוסה ונעלם ממנו ואי אפשר לבוא בסודם. ואף החכם מכל אדם לא יכל להבין את הטעם של הפרה האדומה ואמר: „אחכמה והיא רחוקה ממני" (קהלת ז כג) „בהרת כגרים טמא פרחה בכולה טהור (נגעים פ"ח מ"ב) מי עשה כן מי גזר כן מי צוה כן לא יחידו של עולם? תמן תנינן (משנה חולין עא.) האשה שמת ולדה בתוך מעיה ופשטה חיה את ידה ונגעה בו החיה טמאה טומאת שבעה והאשה טהורה עד שיצא הולד, (המת בבית אינו טמא, יצא ממנו אותו מטמא) מי צוה כן מי גזר כן לא יחידו של עולם? וכן תמן תנינן (פרה פ"ד מ"ד) כל העסוקים בפרה מתחלה ועד סוף מטמאים בגדים, והיא עצמה מטהרת טמאים, אלא אמר הקב"ה חוקה חקקתי גזרה גזרתי ואי אתה רשאי לעבור על גזרתי" „האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך וכו' משתקין אותו" „מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות" „לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות. וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף? הוי לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות". גם החקירה לאדם היא מוגבלת ואינו רשאי לעבור את הגבול: „כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם, מה למעלה מה למטה, מה לפנים ומה לאחור" „עד כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך אין לך רשות לדבר, שכן כתוב בספר בן סירא: במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשה התבונן אין לך עסק בנסתרות" (יומא יד., פסיקתא פרשה פרה—ועל פיה יסד הקליר את הפיוט „אין לשוחח" לפ' פרה—משנה ברכות לג: ושם בגמרא, מ"ר בראשית מד—ועיין במורה נבוכים חלק שלישי פרק כו—חגיגה יא: יג.) הרי לך קורא יקר חוקים כאלה שגם החכמים לא יכלו למצוא פתח להם מפני שסתומים הם מכל צד. וישנם ענינים נשגבים כאלה המוקפים מכל צד כמו במחיצות של ברזל ואין רשות לאדם לפרוץ לו דרך ולגשת אליהם.

פתוחה — לעומת זה ישנן מצוות הרבה שטעמן גלוי ופתוחות הן לפני החכמים לדלות את הפנינים והמרגליות האצורים בתוכן. רוב המצוות שבתורה פתוחות הן, ולא רק שהחכמים רשאים אלא אף מצוה לחדור אל תוכן ולראות את האור הגנוז בהן. כל מה שנעמיק לחקור בהן ולהבין את טעמיהן כן תפקחנה עינינו לראות שהן לטובת האדם והצלחתו. ולדוגמא: „ר' שמעון דרש טעמא דקרא" ולכן „ענייה אין ממשכנים אותה מפני שאתה חייב להחזיר לה ואתה משיאה שם רע בשכנותיה" „והיכא דליכא נפקותא לדינא כ"ע מודים דדרשינן טעמא דקרא" (ב"מ קטו., תוס' ד"ה ורבי שמעון, גיטין מט:).

חז"ל היו עומדים תמיד על משמרתם כצופים נאמנים לפקח על כל הענינים הרוחניים והלאומיים ולראות אם היה צורך לחזקם ולתקנם, ולגדור אותם בגדרים וסייגים בשביל בסוס התורה ושמירת נשמת עמנו. בזכות המיוחדת שנתנה להם

עפ"י כח התורה: שיכולים לתקן תקנות ולגזור גזרות, ושכולם אינם רשאים לסור מדבריהם ומחויבים לשמוע להם, השתמשו בכל עת ובכל זמן, לא להנאתם וטובתם כי אם בשביל טובת עמם ותורתו. הם הצליחו באופן נעלה, בתקנותיהם גדריהם וסייגיהם לרומם את רוח העם, להרחיקו מטמיעה והתבוללות ולהלהיב בקרבו אהבה טהורה ונאמנה לכל קניניו הרוחניים. הם הבטיחו את קיומו של עמם בכל התקופות השונות שעברו עליו וחזקו את מצבו בכל הפרטים שאשרו והצלחתו היו תלויים בהם, ע"י מעשיהם ופעולותיהם הענקיים לטובת חזוק הדת והתרוממות קרן התורה. ולמען הראות לך קורא יקר עד כמה רחבו ונסבו התקנות לחז"ל, שהיו בנויות על יסודי התורה, בכל חדרי בית ישראל, ואשר על פיהן נחתכו ונפתרו כל השאלות העקריות אשר נגעו בלב אומתנו ובקיומה, אביא דוגמאות אחדות ומהן תדין על הכלל כלו.

הפקר בית דין הפקר (ואם יש בכח בי"ד רק להפקיר את ממונו של פלוני או אפילו לזכותו ולהקנותו לאחר האריכו בזה האחרונים, והעלו דחקירה זו תלויה בשני המקורים שמהם למדו רבא ור' אליעזר דהפקר בי"ד הפקר, לרבא בי"ד יכולים רק להפקיר את הממון של פלוני אבל לא להקנותו לאחר ולר' אליעזר בי"ד יכולים להפקיר ולהקנות. גיטין לו:, רשב"א בחדושיו שם, קרבן נתנאל שם אות מט שמצא כדבריו בים של שלמה פרק האשה קמא פט:, סימן יט, מחנה אפרים, ובכמה אחרונים) ע"י הכח הזה שהיה לבי"ד לטובת הדת ולהחזקתה נעשו שנויים רבים וכבירים בחיי עמנו, ולא רק בדברים הנוגעים לממון אלא אף בעניני נשואין וגיטין. כלל זה מסתעף לסעיפים רבים בענינים שונים והוא הטביע את חותמו בהרבה שאלות עקריות ביחס לעמנו.

א) **דררא דממונא** „תקנת פרוזבול מפני תקון העולם" ועל קושית הגמרא: „ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטת שביעית והתקין הלל דלא משמטת?" תירץ רבא: „הפקר בי"ד הפקר". „דבר תורה בעל חוב בזיבורית וכו' ומה טעם אמרו ב"ח בבינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לוין". ומפני כלל זה „מלוה על פה גובה מן היורשין" „ודיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה" „מריש הגזול שבנאו בבירה שיטול את דמיו מפני תקנת השבים" (יבמות פט:, גיטין לד: ושם לו. ועמוד:, ב"ק ח., ב"ב קעו., סנהדרין ג., גיטין נה.).

ב) **נשואין וגיטין.** תקנת רבן גמליאל הזקן „שלא לבטל את הגט שלא בפני השליח או בפני האשה מפני תקון העולם" ושם בגמרא: „רשב"ג אומר אינו יכול לא לבטלו ולא להוסיף על תנאו שאם כן מה כח בי"ד יפה? ומי איכא מידי דמדאורייתא בטל גיטא ומשום מה כח בי"ד יפה שרינן אשת איש לעלמא? אין, כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקדושין מיניה" (ושוינהו למעות דקידושין מתנה למפרע דהפקר בי"ד הפקר, רש"י יבמות צ:) „שכיב מרע שגירש סתם בלא תנאי דמהיום אם מתי אם עמד אינו חוזר גזרה שמא יאמרו יש גט לאחר מיתה, ומשום גזירה זו שרינן אשת איש לעלמא? אין, דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקדושין מיניה" ומפני טעם זה פסקו: „דתליוה וקדיש קדושיו אינו קדושין, הוא עשה שלא כהוגן לפיכך עשו עמו שלא כהוגן

ואפקעינהו רבנן לקדושיה מיניה". (גיטין לב׳ ושם בגמרא לג׳, שם עג׳ אה"ע קמה ד, ב"ב מח: ועיין קידושין ב:) וכן היו מתקנים כמה תקנות לטובת האשה ביחס לבעלה: „תקינו רבנן כתובה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה" „וכן ליבמה". וז"ל הטור: „חכמים תקנו כתובה לאשה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה". תקנת שמעון בן שטח: „שיהא כותב לה כל נכסיו אחראין לכתובתה" (כתובות יא׳, יבמות לט׳, טור אה"ע סו קסח, כתובות פב:, שבת טז:).

ג) **דיני קנסות.** „ר׳ יוחנן אמר דבר תורה אחד שוגג ואחד מזיד פטור (המטמא והמדמע והמנסך) מאי טעמא? היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק. ומה טעם אמרו במזיד חייב? שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומטמא טהרותיו של חבירו ואומר פטור אני". „הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקר" ובגמרא שם: „נחשדו ישראל על השביעית". „המוצא את תבנו וקשו לרה"ר לזבלים וכו׳ וכל הקודם בהן זכה, אמר רב בין בגופן בין בשבחן קנסו גופן משום שבחן". „שטר שכתוב בו ריבית קונסין אותו ואינו גובה לא את הקרן ולא את הריבית דברי ר"מ וכו׳ קנסינן היתירא משום איסורא". (גיטין נג׳, שם נג: ושם נד׳, משנה ב"ק ל׳ ושם עמוד:, ב"מ עב׳)

וכן תקנו חז"ל תקנות ענקיות לטובת עגונות: „האשה עצמה נאמנת לומר שמת בעלה ותנשא" „משיאין את האשה על פי אחד עד מפי עד מפי עבד מפי אשה מפי שפחה; ואף שאין דבר ערוה פחות משנים בכל זאת מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחלה ומשום עיגונא אקילו בה רבנן" „מפני תקנת עיגונא האמינו רבנן לשליח לומר בפני נכתב ובפני נחתם" (יבמות קיד:, שם פז: פח׳, גיטין ג׳).

שמירה מהתבוללות. חז"ל גזרו כמה גזרות וקבעו כמה דינים בכדי שלא יתבולל ישראל בין העמים. לדוגמא: „אסרו בשול עכו"ם, ופתו, וכן גזרו על שכר של עכו"ם אפילו בדברים שאינם אסורים משום בשול עכו"ם". הם אסרו כל הדברים האלה „משום חתנות" „ויש שם דברים אחרים אסרו אותם חכמים, ואעפ"י שאין לאיסור עיקר מן התורה גזרו עליהם כדי להתרחק מן העכו"ם עד שלא יתערב בהם ישראל ויבוא לידי חתנות" „לא ישתה אדם במסבה של עכו"ם ואעפ"י שהוא יין מבושל שאינו נאסר" (יור"ד קיב, קיג, קיד, רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכות ט י) וכן גזרתם „טומאה על ארץ העמים" (שבת יד: נזיר נד:) היתה ג"כ בכדי להרחיק את עמנו מהתבוללות. ישנם מבקרים בתוכנו המביטים על גזרות כאלו כעל חומרות אשר אין הדעת סובלתן. אבל אלמלי לא היתה השקפתם של המבקרים בתנאי החיים של עמנו כ"כ צרה כי עתה חדרו אל דעת חז"ל שבאה מתוך הכרה פנימית במצב עמנו ומתוך הסתכלות עמוקה בסביבה שבה היה חי. חז"ל בעיניהם הבהירות ראו כי התרחקותו של ישראל משכניו והתבדלותו ב„גיתו" תקשרנה אותו לתורתו ולמסורת אבותיו; ולהיפך, התקרבותו של ישראל אליהם אף בדברים שלכאורה אין בהם שום צל טמיעה וחשש התבוללות תוליכם אל מיתה רוחנית.

„ישראל שבחוצה לארץ עובדי עכו"ם בטהרה הם. כיצד? עכו"ם שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים שבעירו אף על פי שאוכלים משלהם ושותים משלהם ושמש שלהם עומד לפניהם מעלה עליהם הכתוב כאלו אכלו מזבחי מתים שנאמר (שמות לד טו) וקרא לך ואכלת מזבחו" (ע"ז ח׳) הדברים האלה נוקבים ויורדים עד התהום והלקח והמוסר היוצא מהם נחוצים לנו בגלותנו. הנסיון הוכיח לנו כי התרועעותו של ישראל בשמחת שכניו והשתתפותו הממשית בסעודותיהם ובמשתאותיהם גורמות להתבוללות. היהודי בלקחו חלק ממשי בנשפי החשק שלהם יסחף ויגרר, למרות רצונו ודעתו, אחרי מנהגיהם וחוקיהם וישליך מעליו לאט לאט את משפטיו ומצוותיו שהיו לו בכל דור ודור כתרים בפני טמיעה בין הגויים. בתחלה יתרגל לאכול בגלוי הראש ואח"כ יזלזל בנטילת ידים ואח"כ ימציא לו היתר לטעום אפילו מדברים אסורים, ואח"כ יאכל וישתה עמהם מכל המאכלים והמשקאות כדבעי ולא יפקפק כלל בכשרותם. והנה ההורים אשר למדו תורה בנעוריהם ונתחנכו בבית הורים היראים לדבר ד׳ וראו את תמונת היהדות המסורתית בצורתה האמתית, לא יעברו את גבול היהדות לגמרי, מפני שדיוקנם של הוריהם החסידים והתמימים, דיוקנה של היהדות האמתית, יעמוד לנגד עיניהם; אבל הבנים הריקים מתורה והנבובים מהיהדות המסורתית, בהתבוננם אל התקרבותם הנפרזה של הוריהם לנכרים, איך המה מחניפים אותם ומתגאים בחברתם, איך המה מכרכרים ומפזזים עמהם ופניהם מפיקים גיל וחדוה מפני שזכו לכבוד גדול כזה, לא יעמדו בנסיון, יעזבו את עמם ויתבוללו בין שכניהם כי „וקרא לך ואכלת מזבחו" ותאכל מזבחו באות נפש, תשבע רצון מחברתו, ומחיצת הברזל, מחיצת הדת, שהפסיקה בינך ובינו תתרופף אז „ולקחת מבנותיו לבניך וזנו בנותיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן" כלומר: תוצאת התנהגותך תהית כי בניך יתחתנו בבנות עמי הארץ והאשמה תחול על ראשך ותחשב כאלו אתה בעצמך „לקחת מבנותיו לבניך" מפני שאתה היית הגורם הראשי לזה.

כל הגזרות לחז"ל ותקנותיהם היו רק לטובת הצבור, ולכן השתמשו תמיד בכללים ידועים: „אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם רוב צבור יכולים לעמוד בה" „שלא גזרו אלא עד מקום שהם יכולים לגזור וכו׳ שלא גדרו אלא עד גדר שיוכל לעמוד" „מילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן" „אין גוזרין גזרה לגזרה" „תקנתא לתקנתא לא עבדינן". ומפני ש„התורה חסה על ממונם של ישראל" „אין פודין את השבויים ואין לוקחין ספרים תפלין ומזוזות יתר על כדי דמיהן". וכן תקנו הרבה תקנות בין איש לאשה „משום איבה ומשום חינא" ובשביל „שמירת השלום בין איש לאחיו ואף בין ישראל לנכרי" (ב"ק עט: תוספתא שביעית פרק ג, עירובין סג:, ביצה ג׳, ב"מ ה:, יומא לט׳, גיטין מה׳, כתובות נח: פד׳, ב"מ י׳, משנה גיטין נט׳) כל מה שנעיין ונסתכל בכל התקנות לחז"ל נבוא לידי מסקנא כי המה הניחו את היסוד לטובת האנושות בכלל ולקיומו של עמנו בפרט. „מאי בנאין? אמר ר׳ יוחנן: אלו תלמידי חכמים שעוסקין בבנין של עולם כל ימיהן" (שבת קיד׳) וחז"ל היו הבנאים האמתיים, כי כל ימי חייהם החזיקו בידם את אמת הבניז והניחו לבנה על גבי לבנה גזית על גבי גזית וכפים על כפים עד שהקימי

את הבנין הגדול כלול בהדרו זהו התלמוד אשר ממנו יצאו תורה ודעת מוסר ומדות טובות לכל העמים.

קורא יקר אקוה כי הדוגמאות האלו אשר אך בקציהן נגעתי תספקנה להוכיח לך עד כמה גדולה וחזקה היתה השפעת חז"ל בחיים הפנימיים והחיצוניים של עמנו. מתקני התקנות, אלה המה מאורי העולם ומצוקי התבל, לא חדלו לפעול את פעולתם בכל דור ודור לצורך חזוק התורה והדת ולקיומה של אומתנו והתפתחותה. משה רבנו ויהושע, הנביאים, הסופרים עזרא ואנשי כנסת הגדולה, הזוגות הנשיאים והאב"ד, התנאים שלפני החורבן ואחריו, האמוראים והגאונים, היו מבצרים את התורה שבכתב בתקנותיהם גזרותיהם וסיגיהם אשר עשו מזמן לזמן. אין לנו ענין בתורה ושאלה בחיי אומתנו (דיני ממונות ומשפטים אסור והיתר, חקי נשואים וגרושים ודיני אישות בפרוטרוט, צניעות וטהרת המשפחה, פקו"נ ושמירת הבריאות, אהבת הבריות צדקה וגמ"ח, תקנות השלום והבאת שלום בין אדם לחברו, דיני עבדות וצער בעלי חיים, דרך ארץ והתקנות בנוגע לחיי האנושות בכלל ובפרט) אשר חז"ל בחכמתם העמוקה ובהסתכלותם הבהירה בהם לא הרחיבו את סעיפיהם ולא נפחו בהם רוח חיים. בתקנותיהם גזרותיהם וסיגיהם היו מחזקים את תרי"ג המצוות והבטיחו את קיומן לדור דור לטובת האנושות בכל הפרטים. העמים הנאורים בחרו תמיד בהרבה דינים ומשפטים אשר נתיסדו נתקנו ונסדרו ע"י חז"ל, וע"י הכירו את עמנו לעם חכם ונבון. עמנו נהיה לחטיבה בפני עצמו ונשאר מצוין באפיו המיוחד ובסגולותיו המקוריות, ברוחו העז לד' ואמונתו בו ובתורתו, רק ע"י צופיו הנאמנים. ה„משמרת למשמרת" הגדרים וגדרי הגדרים לחז"ל, שמרו את ישותו של ישראל וגדרו לפניו את דרך הטמיעה בין הגויים. ואלמלא חז"ל בתקנותיהם ובגדריהם כי עתה כבר היה ישראל כשאר הכתות שהיו בקרבו: ה„שמרונים" ה„צדוקים" וה„קראים" אשר כמעט עברו ובטלו מן העולם. ה„צדוקים" שלא החזיקו בתורת ה„פרושים" כלומר: בתורה שבע"פ נעשו בורים גמורים. ו„היה כתוב ומונח לצדוקים ספר גזרתא אלו שנסקלים ואלו שנשרפים ואלו שנהרגים ואלו שנחנקים, וכשהיו כותבים אדם שואל והולך ורואה בספר (מאחר שהיו כותבים כל הגזרות והדינים היה הולך השואל ורואה בספר), אומר להם: מניין אתם יודעים שזה חייב סקילה וזה חייב שרפה וזה חייב הריגה וזה חייב חנק? ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה" „עד שנסתלקו כולם מן הסנהדרין" „ואותו היום שבטלוהו— הספר הגזרתא—עשאוהו יום טוב" (מגילת תענית פרק ד, ועשירי).

אזהרת התורה: „לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו" אינה כוללת בתוכה את התקנות לחז"ל גדריהם וסייגיהם. אזהרה זו נאמרה רק לבלי להוסיף איזו מצוה על התרי"ג מצוות ולומר עליה שהיא מן התורה, כגון „שבי"ד יאמר: כי בשר עוף בחלב אסור מן התורה, אבל אם הבי"ד יודיע שבשר עוף בחלב מותר מן התורה ואסור רק מדרבנן בתור גדר וסייג אין זה בגדר בל תוסיף" „ואין בתקיעות דמיושב ודמעומד האיסור של בל תוסיף מפני שאזהרה זו נאמרה רק במה שהאדם מוסיף מדעת עצמו אבל לא במה שתקנו חכמים לצורך" „והנה כמה מצוות שהוסיפו חז"ל כגון נר חנוכה ונט"י וכַדוֹמֶה שֶׁהֵם דברים חדשים, נראה שאינן בגדר הל"ת

של לא תוסיף, כי התורה נתנה רשות לחכמים לתקן תקנות הן בקום ועשה והן בשוא"ת לפי הזמנים" (רמב"ם הלכות ממרים פרק ב הלכה ט, רשב"א ר"ה טז', מנחת חינוך מצוה תנד).

ישנם בכל דור מבקרים חפשים המעיזים לדבר סרה בחז"ל כי לקחו עטרה לעצמם ותקנו תקנות וגדרו גדרים למרות הצווי של לא תוסיף. מבקרים ממין הזה עוברים בודאי על „לא תוסיף" כי בדבריהם הנבערים נגד חז"ל המה מוסיפים חטא על חטא ופשע על פשע. המה מגבבים ומפטפטים דברים כאלה הצורמים את האזן ונפש היפה סולדת מהם. לו היו אזניהם שומעות מה שמוציאים מפיהם כי עתה כלמה תכסה את פניהם. כל איש אשר יש לו מוח בקדקדו הלא יודה כי תקנות גזרות וגדרים נחוצים המה מזמן לזמן בעד קיומו של כל עם והתפתחותו. ולכן כל ממלכה מחוקקת תמיד חקים ומשפטים חדשים לטובת עמה והגנתו אף שאין להם שום יחס וקשר עם אלה שכבר היו לעולמים. ומפני טעם זה היו מוכרחים חז"ל שהיו נטורי אומתנו וקברניטיה לתקן תקנות ולגדור גדרים מזמן לזמן בשביל קיומה והפרחתה. אבל שונה היא תכונת החקים והמשפטים להמחוקקים של כל עם מזו של חז"ל. כל ממלכה בחקקה את חקיה ומשפטיה לטובת עמה אינה לוקחת בתור תכנית את הדת. ומלבד במקרים היוצאים מן הכלל, הדת אינה טובעת את חותמה על החקים והמשפטים המתחדשים מיום ליום. שאלת החיים אינה נוגעת בשאלת הדת וכל אחת אינה תלויה בחברתה. אבל לא כן בעמנו. כל השאלות והענינים מאיזה סוג שהם, הנוגעים לקיומו ושמירתו בתור עם, יש להם יחס ישר אל הדת ותלויים הם בה. כל השאלות והדברים המקיפים את חיי עמנו נובעים ממקור אחד והוא התורה, ואינם יכולים להחתך אלא על פיה. כל הפרטים והחלקים של גוף עמנו רבת הגוונים, מקושרים הם בחוט אחד והוא: התורה וההלכות שנמסרו למשה מסיני.

ולפי"ז לא היתה לחז"ל בשביל קיומו של עמנו ושמירת ישותו ומהותו דרך אחרת, רק לעמוד על המשמר ולתקן את תקנותיהם ולגדור את גדריהם עפ"י התורה והדת. ומפני שכל הענינים והמקצועות השונים בחיי עמנו הם עפ"י רוח התורה הלא בהכרח רק חז"ל היו יכולים להיות האובטורטטים בכל דבר בנוגע לעמם. חז"ל בנשאם את „כתר התורה" עלו בשלטונם על הכהנים והמלכים שנשאו את „כתרי הכהונה והמלכות". ואף המלך היה מחויב לכבד את לומדי התורה וחכמיה. ואף מנוי המלך ושלטונו בהרבה ענינים עקריים היו תלויים בזקני העם נושאי דגל התורה והמצוה: „מצוה היתה על המלך לכבד לומדי התורה וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושבים בצדו, וכן היה יהושפט מלך יהודה עושה אפילו לתלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי" „אין מעמידין מלך בתחלה אלא עפ"י בי"ד של שבעים זקנים" „ולמלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא עפ"י בי"ד של שבעים ואחד" (רמב"ם הלכות מלכים פרק ב הלכה ה, הלכות סנהדרין פרק חמישי הלכה א, הלכות מלכים פרק א הלכה ג, שם פרק חמישי הלכה ב) בחירת המלך היתה תלויה בבי"ד של שבעים ושלטונו היה מוגבל מפני שהתנהגותו צריכה היתה להיות עפ"י רוח התורה, ולכן היה לו לכתוב

„ספר תורה לעצמו יתר על הספר שהניחו לו אבותיו וכו' והשני לא יזוז מלפניו וכו' יוצא למלחמה והוא עמו, נכנס והוא עמו, יושב בדין והוא עמו, מיסב והוא כנגדו שנאמר: והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו" (שם פרק ג הלכה א).

חז"ל לא בראו שום מצוה מלבם, וכל מעשיהם תקנותיהם וסייגיהם היו עפ"י הכללים שמסר ד' למשה: „לפי שתורה שבע"פ שמסרה משה ליהושע ויהושע לזקנים וכו' אעפ"י שבאור התורה ומצוותיה היה שלם אין לך דבר שלא יתחדש בהכרח ויפלא למשפט. ואל תשיבני ממה שאמרו: (מגילה יט:) מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שהסופרים עתידים לחדש וכו', שאני אומר שזה לא היה מוסר משה לאחרים כלל. ודקדוק לשונם כך הוא שאמרו: שהראהו, ולא אמרו שמסרו או שלמדו, שהיה מתחייב מאלו הלשונות שהוא ימסרם ויתנם ג"כ ליהושע. אבל אמרו: שהראהו, בדרך ראיה בלבד ולא בדרך מסירה ורק כאדם המראה דבר לחברו ואינו נותנו לו. והנה הראשונים שהיה לבם רחב ודעתם צלולה וזכה ידעו לדמות מילתא למילתא מהכללים שבידיהם מבלי נטיה וכו'" (תויו"ט בהקדמתו למשנה) והדברים האלה מתאימים אל דברי חכמינו ז"ל על הפסוק „ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו" (שמות לא יח) „מהו ככלותו? וכו' וכי כל התורה למד משה הלא כתוב בתורה (איוב יא ט) ארכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ולארבעים יום למד משה? אלא כללים למדהו הקב"ה למשה, הוי ככלותו לדבר אתו" (מ"ר שמות מא) „ריקי מוח יתמהו: מה עשה משה בהר מ' יום ומ' לילה? ולא ידעו אף אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה כפלי כפלים שנים לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשי ד' ודרכיו וסוד כל המצוות שצוהו" (הראב"ע שם).

היוצא לנו מכל אלה, כי חז"ל היו מתקנים את תקנותיהם וגדרו את גדריהם עפ"י הכללים שנמסרו למשה מסיני וממשה ליהושע וכו'. וחז"ל „שהיה לבם רחב ודעתם צלולה וזכה" והיו שוחים תמיד בים התורה, הצליחו באופן נעלה לחלק את כללי התורה לפרטיהם ודקדוקיהם ולהוציא מהם את המרגליות הטובות והמאירות הצפונות בתוכם, וליסד על פיהם תקנות גדרים וסייגים אשר מבלעדם לא יכל ישראל לחיות ולהתקיים בין העמים אשר פיהם היה תמיד פתוח, כתנינים אשר בים, לבלוע אותו חיים. תקנותיהם וסייגיהם שבכל תקופה היו כמו חומה בצורה מסביב לעמנו אשר בה התבצר והיתה למחסה אף על התורה עצמה. ולולא החומה הבצורה שהוקמה בחכמה ובתבונה, ביגיעת הנפש והרוח, באמונה ובתם לבב, ע"י האדרכלים המומחים והמצוינים כי עתה עלול היה עמנו להתפוררות והתמוטטות ותורתנו לטשטוש. מעתה מי אשר עינים לו לראות יראה כי כל דברי המבקרים נגד חז"ל מאפע הם, ואין שום מקום לבקרתם כי המה בתקנותיהם וסייגיהם עברו על לא תוסיף, מפני שכל תקנות חז"ל אינן בבחינת הוספה לתורתנו כי אם בתור שמירה והגנה על מהותו של עמנו ותכונת תורתנו. כי אלמלא דאגו חז"ל בעד גידולו של עמנו והתפתחותו, ולולא הבדילו אותו מכל הדברים המזיקים והארסיים כי עתה היה ישראל בהכרח מצטמצם ומתמעט מיום ליום עד שנעשה לגמד בין הנגמדים, והתורה היתה דומה „לצלוחית של פליטון סתומה אשר אין ריחה נודף".

זוהי כונת חז"ל בציורם הנפלא כי באמור ד' למשה: „למדה את ישראל על הסדר מקרא ומשנה תלמוד ואגדה" אמר לפניו: „רבונו של עולם אכתוב אותה להם" והם בעצמם ילמדו את התורה הכתובה וימצאו בה כל מה שנחוץ להם לדעת, היא תורה להם את הדרך הטובה, אבל אינה נחוצה להם „תורה שבעל פה" כלומר: לא יהיה שום כח לחכמי ישראל ואפילו לבי"ד הגדול שבירושלים לתקן תקנות, לגזור גזרות ולגדור גדרים ולאסור דבר המותר מן התורה; או להפך, לא יוכלו לבטל לצורך והוראת שעה איזו מצוה ממצוות התורה בכדי לחזק את הדת. החכמים יהיו משוללי כל כח וזכות להוסיף איזה גדר וסייג על התורה ולא לגרוע ממנה שום דבר אפילו רק לזמן, אעפ"י שלפי ראות עיניהם על מהלך חיי הדת והתורה בעמנו תהיינה נחוצות תקנות בחיוב או בשלילה להחזקת הדת והרמת קרן התורה, מפני שכל תקנה וגדר וסייג מאיזה סוג שהם נכנסים בחוג הל"ת שבתורה: „לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו". השיב לו הקב"ה: „איני מבקש ליתנה להם בכתב מפני שגלוי לי שאומות העולם עתידין לשלוט בהם וליטול אותה מהם ויהיו בזוים" כלומר: אי אפשר יהיה לישראל להתקים בין העמים מפני שהמצב ותנאי החיים שלו ביניהם יהיו כ"כ קשים ומרים עד שיהיה אנוס לעזוב את תורתי. „אומות העולם עתידין לשלוט בו" ותלחמנה אתו בכל מיני תחבולות בכדי להמית את רוחו. הן תאחזנה בכל מיני המיתות, או ב„מיתת נשיקה" או ב„מיתת ענוי" בכדי לשים קץ לחייו הרוחניים. וישראל בגלותו הארוכה יהיה עלול להזניח את תורתו בשוגג או במזיד, ברצון או באונס, מדעת או שלא מדעת. הוא לא יעצור כח לעמוד בנסיון ולבלי בטל את דעתו מפני דעת האומות שיתגורר בתוכן. "האומות תשלטנה עליו שלטת ותטלנה את התורה ממנו" כלומר: לא תנחנה לישראל לשמור את תורתו. אם ישראל ישאף את כל חיותו רק מהתורה הכתובה הלא בהכרח יהיה במרוצת הזמן כמו חנוט אשר רוח חיים אין בקרבו, מפני שלא יבין את חשיבות התורה ולא ירגיש ברוח החיים שבה. ומאורי העולם יהיו חדלי אונים להעביר את הסכנה הגדולה אשר תרחף על ראשו מפני שאי אפשר יהיה להם לחזק את רוחו, ולהחליש, בתקנותיהם וסייגיהם לטובתו, את הכחות החזקים והנוראים שישאפו לעקרו משרשו זהו התורה. ואז הלא „יהיה בזוי" ויאבד את ערכו הרב וחשיבותו; כי מה היא חשיבותו של עמנו וגדולתו אם לא התקשרותו לתורה שבע"פ והחזקתו בה? ולכן אמר ד' למשה: „אלא המקרא אני נותן להם בכתב, והמשנה והתלמוד והאגדה אני נותן להם על פה, שאם יבואו אומות העולם וישתעבדו בהם יהיו מובדלים מהם וכו'". תורתי צריכה להיות בידי החכמים לבארה ולפרשה היטב. היא צריכה להיות פתוחה בעדם בכדי שיכנסו בתוכה פנימה ולהוסיף עליה תקנות גדרים וסייגים, וכן אפילו לבטל מצוות לפי שעה „בשביל חזוק הדת ותקון העולם והצלת רבים מישראל מלהכשל בדברים אחרים" כי תורתי תעשה לתורת חיים רק ע"י הבאורים והפרושים של חכמי הדורות, ע"י התקנות הגדרים והסייגים שיתקנו ויגדרו מזמן לזמן. וכן ישראל יהיה לעם חי אשר ישא לא רק את עצמו אלא אף האחרים ע"י הספרות הגדולה והעשירה שתברא ותשתכלל ע"י החכמים הכהנים והשופטים אשר יהיו בכל דור ודור. כי כאשר יהיה רשות וכח ביד

החכמים להרחיב את התורה שבכתב, להגדילה ולהאדירה בבאוריהם ובפרושיהם המיוסדים על אדני האמת וההגיון, לפארה ולשכללה בתקנותיהם גזרותיהם וסייגיהם אשר יחודשו ויתוקנו מזמן לזמן ומדור לדור, יצליחו להגן על ישראל מ„אומות העולם שישתעבדו בו" וישאפו לדכא את רוחו ולהמית את נשמתו. החכמים בתקנותיהם בשביל בסוס התורה והחזקת ישראל יצליחו לעשותו לחטיבה בפני עצמו ו„יהיה מובדל מהם" וכל חציהם נגדו יהיו ממנו והלאה.

לפנים בישראל האבות „לא היו כותבים את התורה פרשיות פרשיות" ומסרו לבניהם תורה שלמה כלומר: הכתובה ושבע"פ. המה ידעו כי מסירת התורה שבע"פ לבניהם תהיה הערבות היותר בטוחה להבטיח את תקומתם בין הגויים וקיומם בתור עם מצוין ונבדל בכל התקופות השונות שתעבורנה עליהם. אמונת ההורים היתה חזקה כי כל חלקי התורה שבכתב ושבע"פ ממקור אחד יצאו ורוח ד' מאחדם ומאגדם, ולכן לא היו מבכרים חלק אחד מהתורה על רעהו, כי אם כולם היו יקרים וחביבים להם כבבת עיניהם. ההורים לא סרו מהנחה זו אף צעד קל, וכל מטרתם בחיים היתה למסור לבניהם תורה תמימה מבלי שום שנוי ממטבע שטבעו חכמים בה. לדאבון לבנו, בדורנו „נעשתה התורה לפרשיות פרשיות". ההורים בעצמם עפ"י רוב מעורטלים הם מידיעת התורה שבע"פ וממילא מובן שאין להם חפץ ורצון שבניהם ילמדוה. ההורים בעצמם עשו פרוד בין תורה שבכתב ובין תורה שבע"פ ויחלקו אותן לפרשיות פרשיות. ואפילו אלה ההורים שלמדו תורה שבע"פ ויש להם ידיעה גדולה בה מנתקים את בניהם ממנה ומסתפקים רק בלמדם אותם תורה שבכתב. למודי התורה שבע"פ חסרים לגמרי בבתי הספר והחדרים השונים. בתי הכנסיות הם ריקים ממתפללים אפילו בשבת למרות ההשתדלות של המנהלים לפזר כסף למכביר על יפים החיצוני, לפארם ולקשטם בכל מיני פאר וקשוט בכדי לפעול על החברים שיבואו להתפלל למצער ביום השבת. מדוע? יען שהכח המושך הוא הרוח של תורה שבע"פ חסר לגמרי.

רבים המה הטועים בחשבם כי היסוד של היהדות הוא רק „תפלה" ולא תורה, ואינם יודעים כי תפלה בעצמה תלויה ב„תורה" ואי אפשר לה להתקיים בלעדה. נמרץ הוא מאד הספור לחז"ל: „רב חמא בר חנינא ורבי הושעיה הוון מטיילין באילין כנישתא דלוד. אמר ר"ח לר"ה: כמה ממון שקעו אבותי כאן! א"ל: כמה נפשות שקעו אבותי כאן! לא הוון בני נשא דילעון באורייתא!" (ירושלמי סוף פאה, שקלים סוף פרק ה) אי־הידיעה בתורה שבע"פ היא הסבה העיקרית הגורמת שבתי הכנסיות הם ריקים ממתפללים אפילו בשבת, כי רק הרוח של תורה שבע"פ יכולה להשפיע על החברים שיבואו להתפלל. בלא ידיעת התורה שבע"פ אי אפשר להבין בדיוק את כונת התפלות ונעימותן ולהשיג את רוח הקדושה וההתרוממות שבהן. התפלות מכוונות כלפי כל השאלות הנוגעות לעמנו בחומר וברוח. מתקני כל התפלות ומסדריהן העמידו כל אחת על מקומה הראויה לה וחוט אחד מקשר את כולן. (ועיין מגילה יז:) אותו המתפלל שיש בו לחלוחית התורה, בידעו את תכונת מחוללי התפלות גדולתם וחשיבותם ובהבינו את רוח ד' השפוכה בהן, הלא בטח יתפעל ויתרגש מהן, ואהבתו לתורתו לעמו ולארצו

תתעורר בקרבו בכל תקפה. ואז לא יהיו ביהכ"נ והתפלות למשא על המתפללים כי אם ביהכ"נ יהיה נחשב בעיניהם למרכז רוחני, ויפיח בהם רגש קדש ויקרבם לאביהם שבשמים ולכל קניניהם היקרים שהורישום אבותיהם. היהודי בתפלותיו מבקש יותר בעד הרמת קרן תורתו וכבוד עמו וארצו, בעד התגלות ד' ואמונת כל העמים בו, ממה שהוא מתפלל על צרכיו הפרטיים. עמוקים הם דברי חז"ל: „העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים" „מאי קבע? א"ר יעקב בר אידי א"ר אושעיא: כל שתפלתו דומה עליו כמשוי; ורבנן אמרי: כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים; רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו: כל שאינו יכול לחדש בה דבר". (ברכות כח:, כט:) רבה ורב יוסף אינם חולקים על שני הבאורים של חבריהם אלא שמוסיפים•באור המכיל בקרבו רעיון נפלא: „כל העושה תפלתו קבע" אם רק מחשבה אחת קובעת את מקומה בלב האדם בכל תפלותיו והוא, האני שלו, ולא איכפת לו כלל וכלל בעד ענינים שאינם נוגעים לו; או אפילו אם מתפלל ג"כ בעד ענינים ידועים לטובת אחרים, אבל „אינו יכול לחדש בה דבר" הוא מתענין רק באותם הענינים עצמם, בענינים הישנים, ואינו שם את לבו כלל וכלל אל השאלות והענינים החדשים שבאים תכופים ורצופים בבית ישראל הנחוצים לקיומו „אין תפלתו תחנונים" מפני שרק ענינים קבועים ומוגבלים תופסים מקום במוחו ואין שום מקום פנוי בעד שאיפות ושאלות אחרות אשר תקומת עמנו והצלחתו תלויות בהתגשמותן ובפתרונן. האדם אינו רשאי לעשות את „תפלתו קבע" לצמצם אותה ולקבוע לה גבולים ותחומים כי אם עליו להרחיב את חוג מבטו ולהתפלל על הצלחת כל הענינים החשובים המקיפים את עמנו מיום ליום.

הרעיון הנ"ל יפיץ אור על המאמר לחז"ל: „היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (תהלים פד, ח) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון" (סוף ברכות) לדעת ריב"ל: „תפלות כנגד תמידין תקנום" (שם כו:) התפלות תעלינה לרצון על מזבח ד' רק אם תהיינה בלולות בשמנה של תורה ומוקטרות בקטורת וריח התורה. עלינו לדעת שאי אפשר לעם ישראל לחיות בתור עם על תפלות לבדן. הנסיון הוכיח לנו כי בהתרחקו ישראל מתורתו אז הוא נבלע ונטמע לאט לאט בין הגויים למרות בתי הכנסיות שבנה לתלפיות. וחז"ל הביעו זאת בדברים בהירים ובולטים: „אוהב ד' שערי ציון מכל משכנות יעקב" (תהלים פז ב) „אוהב ד' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות וכו' מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד" „ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא, כיון דשמענא להא דאמר ר' חייא וכו' לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא. רבי אמי ורבי אסי אע"ג דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכי דהוו גרסי" „ר' יוחנן אמר בשם ר' שמעון בן יוחי: כגון שאנו עסוקין בתלמוד תורה אפילו לקריאת שמע אין אנו מפסיקין" „לא יעמוד אדם ויתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר של תורה" „רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך

בצלותיה אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא והוי עסקי בשמעתא נגה לצלויי והוה קא מסרהב ר' ירמיה, קרי עליה ר' זירא: (משלי כח, ט) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה" (ברכות ח', ירושלמי שבת פרק א הלכה ב, שם פרק ה הלכה א, שבת י.—ועיין עוד בדברים הנמרצים של ריב"ל, מגילה כז', מכות י', וברמב"ם הלכות תפלה פרק ו הלכה ח).

הרי דעת חז"ל היא ברורה כי עיקר העמוד אשר בית ישראל עומד עליו הוא תורה שבע"פ ואפילו עמוד התפלה ג"כ נשען עליו; כי רק ע"י למוד התורה שבע"פ יתעוררו רגשי האדם לעבוד את ד' במסירת נפש ולקיים את מצוותיו בלב שלם. ולכן תפלה ותורה צריכות להיות משולבות ודבוקות זו בזו; והאדם אינו רשאי להסתפק בתפלה לבד כי אם עליו ללכת מחיל אל חיל כלומר: מתפלה לתורה, כי „היוצא מביהכ"נ" ומרגיש כי עדיין לא יצא ידי חובתו בתפלה לבד כי אם ביציאתו ממקום התפלה הוא „נכנס לביהמ"ד" ללמוד תורה ולבוא בסודה „זוכה ומקבל פני השכינה" מפני שתפלה ותורה ביחד תהיינה כתרים לישראל וקרן השכינה תרום ע"י.

לדאבון לבנו, הרבה מאחינו במדינות שונות „כותבים את התורה פרשיות פרשיות" ומסתפקים רק בלמוד התורה שבכתב. אבל עוד גרוע מזה כי הם מחלקים אפילו את התורה שבכתב לפרשיות פרשיות. בניהם אינם לומדים את חמשה חומשי התורה כי אם רק את אלה החלקים אשר ימצאו חן בעיני מוריהם. וישנם עוד מורים כאלה המסתפקים בלמדם לתלמידיהם רק ספורי התורה ולא יותר. ולא רק שמחלקים את חמשה חומשי התורה לחלקים אלא אף פוררים את הסדור לפירורים. ישנם סדורים לכל השנה כלומר: שמכילים את התפלות של כל השנה, וסדורים רק לחול, או לשבת וליו"ט בלבד. אהה! ישנם בתוכנו יהודים כאלה שבאים לביהכ"נ רק ביו"ט, ובשבילם נדפסו סדורים מיוחדים בכדי שלא יבולבלו מוחותיהם בשעת תפלתם. על כל צעד ושעל שאנו פונים אנו רואים כי התורה נתחלקה לפרשיות פרשיות וכל אחד ואחד בוחר בפרשה שהיא לפי רוחו ומזניח את האחרות. וסבה זו גרמה להתמעטות ידיעת התורה בעמנו והפצתה בין שדרותיו מתמעטת מיום ליום. וזוהי הסבה שהביאה את חורבן היהדות וירידת כבוד התורה.

ואחרי הקדמה זו מה מאד מאירים דברי הרמב"ם הנ"ל: „מצות עשה וכו' כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות". עלינו לכתוב „תורה שיש בה שירה" תורה אשר בכחה לפחת רוח חיים בלב עמנו לרומם את נפשו ולהרחיב את דעתו. וזה לא יתכן רק אם התורה תהיה תמימה ועמנו יחזיקנה בשלמות ולא יעשה פרוד בין פרשה לפרשה. אם כל פרשיות התורה תהיינה מחוברות זו לזו וישראל יביט עליהן כאלו היו רק פרשה אחת אשר אי אפשר לחלקה. אז התורה תהא נחשבת ל„תורה שיש בה שירה" מפני שהיא תהיה נשמת עמנו, וע"י יהיה ישראל לעם חי אשר ישיר תמיד את שיר ד' בכל זמן ובכל מקום שיהיה.

דרוש שנים עשר ארבע הרוחות

ד׳ רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן שאלמלא כן אין העולם מתקים אפילו שעה אחת; ורוח דרומית קשה מכולן, ואלמלא בן נץ מעמידה מחרבת את העולם שנאמר (איוב לט, כו) המבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתימן (ב״ב כה׳) הרבה מפרשים בפרושם לאיוב בארו כי נץ הוא עוף טורף שכשמרגיש קרבת החורף יפרוש כנפיו לעוף לפאת הדרום ששם חוא חם.

ד׳ רוחות שונות הסתערו תמיד על עם ישראל בכדי להפילו למשואות ותקומתו היתה בסכנה מפניהן: א) „רוח דתית״ ב) „רוח כלכלית״ ג) „רוח אנטישמית״ ד) „רוח חמה צחה ונעימה״.

א) **רוח דתית.** בהרבה תקופות ובמדינות שונות היה סובל עמנו מפני שדתו היא שונה מכל הדתות שבעולם. עמים רבים שנאוהו וירדפוהו באף ובחמה מפני שהיה עם בפני עצמו ולא התבולל ביניהם. גזרו עליו מזמן לזמן גזרות רבות ושמדות מפני שהחזיק בקרנות מזבח הדת והיה לחטיבה מיוחדת. אלה העמים אשר עדיין לא נגה עליהם אור התורה והחכמה היו מחבלים תחבולות להשחית את ישראל מפני התאמצותו להפיץ ביניהם את האמונה הטהורה ולגרש את חשכת הבערות והסכלות ששררו ביניהם. „וחשך, זו מלכות יון שהחשיכה את עיניהם של ישראל בגזרותיה, שהיתה אומרת להם: כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל״ „מה לך יוצא ליסקל? על שמלתי את בני; מה לך יוצא לישרף? על ששמרתי את השבת? מה לך יוצא ליהרג? על שאכלתי מצה; מה לך לוקה בפרגול? על שעשיתי סוכה, על שנטלתי לולב, על שהנחתי תפלין, על שהטלתי תכלת, על שעשיתי רצון אבא שבשמים״ „מאי הר סיני? הר שירדה שנאה לעכו״ם עליו; הר סיני שמו, ולמה נקרא הר חורב? שירדה חורבה לעכו״ם עליו״ (מ״ר בראשית פ׳ א, מ״ר ויקרא פ׳ לב, שבת פט׳).

ב) **רוח כלכלית.** היו עתים לישראל אשר בא קץ למלחמה בין האור והחשך, ובין התורה והבערות, ושנאת הדת לישראל חלפה ועברה מן העולם. העמים בפקחם את עיניהם ובהכירם לדעת כי תורת ישראל היא המאור הגדול לממשלת היום והלילה חדלו להציקו ולענותו בשבילה. אבל שנאתם לישראל לא בטלה לגמרי, ורק פשטה צורה ולבשה צורה אחרת. כי תחת שנאת הדת, שנאת הכלכלה לקחה את מקומה. אף שהעמים הודו כי ישראל מלמדם תורה ונוטע בקרבם מדות טובות ומחזירם למוטב בכ״ז לא שלמו לו שכר למור ולא היו מכירים לו טובה בעד זה מפני שאסור ליטול שכר בעד הוראת התורה ו„מה אני בחנם אף אתה בחנם״ (בכורות כט׳) אף שישראל העניקם

במזון רוחני בכ"ז שללו ממנו מזון גשמי וסתמו לפניו את מקורי הפרנסה והכלכלה, כי דעתם היתה: „השמים שמים לישראל והארץ ארץ להם". ולכן העמים השונים העלילו עליו כי הוא הצר את צעדיהם והסיג את גבולם; כי הוא התפשט כארבה בכל מדינותיהם ועשה שמות בכל מסחריהם ועסקיהם; כי הוא הטיל את עצמו למשא עליהם וכעלוקה מצץ את דמיהם; כי הוא היה הגורם הראשי לכל מרעין בישין שקרו ויאתיו במדינותיהם. אמנם כן! שאלת הכלכלה היתה בעוכריו. לו לא היה נע ונד ממדינה למדינה לבקש ככר לחם בעדו ובעד בני ביתו; לו לא היה החלש שבחלשים מכל העמים אשר על פני האדמה ולא היה תלוי בעזרתם; לו לא היה עם ערטילאי, משולל מקורי הפרנסה והכלכלה, ומכשירי ההגנה שיגינו על תקומתו וצרכיו המרובים; לו היה גם לו כברת ארץ וממלכה קטנה והיה יכול אף הוא להיות מכניס אורחים ולקבלם בארצו בסבר פנים יפות חלף דריסת הרגל וקבלת הפנים שיש לו בארצות אחרות כי עתה לא באו עליו כ"כ הצרות והעמים היו מכבדים ומנשאים אף אותו בגלל תורתו וחכמתו ורוח אלקים אשר בקרבו. עם דומה לאיש פרטי, ומה איש פרטי העניות מנוולתו „וחכמת המסכן בזויה" (קהלת ט טז) כן אין חשיבות לחכמתו של עם התלוי באחרים וזקוק לעזרתם. עם ישראל אף שהוא עשיר בעושר רוחני, בתורתו וספרותו שאין דוגמתן בכל ספרות העמים, בכ"ז לא יכובד בעיניהם מפני שתולה בהם. עשיר הוא בעץ הדעת אבל לא בעץ החיים, ולכן העמים מביטים עליו כבעל „עני החשוב כמת" וכבעל „מת מצוה שרוחה כמה ל"ת שבתורה" בכדי להתעסק בקבורתו.

ג) **רוח אנטישמית.** האופי של שנאת האנטישמים משונה מאד. שרש שנאתם הוא לא דתי ולא גשמי כי אם סתם שנאה פשוטה כמשמעה. אם נשאל את האנטישמים מה היא סבת שנאתם אלינו יגמגמו בלשונם, ותשובתם לא תהיה ברורה ומובנת מפני שהיא נעלמה גם מהם. וכבר אמר חכם אחד: „השנאה לישראל היא אחת ממצוות העבר היותר חזקות, שנשתרשה עמוק עמוק בלבות עמי אירופה. יון ורומא, הדת והחיים, שהפילו יחד תרדמה היפנוטית על ה„ברברים" כובשי אירופה והרבו להם חוקים ומצוות, השתתפו יחד גם במצוה זו ומסרוה בהרבה דרכים שונים ליורשיהם אלה. והדורות האחרונים הוסיפו גם הם מצדם לחזקה ולשננה לבניהם אחריהם, עד שהיתה באמת בעין „מחלת הנפש העוברת בירושה מאבות לבנים" כלומר: לא שמבראשית ברייתה היתה מחלה; אדרבה, במשך הרבה דורות, עד סוף ימי הבינים יכלה להחשב כסימן בריאות לחברה האירופית, בהיותה מתאימה היטב לכל יתר הדעות וההרגשות ששלטו אז בעולם, ומה היא בריאות החברה, אם לא הרמוניא שלמה בכל הליכותיה?—אבל בעת החדשה מאז נולדו התפתחות הדעות וההרגשות ההומניות, והחברה התחילה לתקן את חייה לפיהן, ראויה היא שנאת ישראל באמת לשם „מחלה" בשביל שהיא מתנגדת לאותם היסודות שעשתה החברה לבסיס לה". אין פה המקום להתפלפל ולהתוכח בענין זה בכדי לרדת לסוף דעתם של האנטישמים, אבל בדרך כלל נוכל להחליט כי סבת שנאתם היא פרטית כלומר: מפני שנפגע כבודם הפרטי ע"י אחד מבני עמנו, יהיה מי שיהיה, שופכים הם את חמתם על כל האומה

(כהמן בשעתו) ומבקשים תחבולות להתנקש בנפשה. או סבת שנאתם היא מפני שהם רעים וחטאים, משחתם בם ופגיעתם רעה. יראים הם לשלוח חציהם בבני גילם מפני שהניזוקים ימדו להם כמדתם, אבל אינם מפחדים מפני ישראל יען שחדל אונים הוא להלחם עמהם ולהתנקם בם ולכן הוא רק הוא השעיר לעזאזל.

ד) **רוח חמה צחה ונעימה.** היו ימים טובים לישראל בימי גלותו במדינות שונות שחי בהן חיים שאננים ושקטים והתענג על הרוח הנעים, הרוח ההומני, הרוח של שווי זכיות, שנשב מחוץ למחנו. היו ימים שסערת העמים נגדו קמה לדממה, האירו פניהם אליו והתרועעו עמו באהבה וידידות. העמים פקחו את עיניהם וראו כי ישראל הוא באמת עם ענקי עם חכם ונבון, עם שרגלו עומדת בארץ וראשו מגיע השמימה. המה נוכחו לדעת כי ישראל גרש את חשכת הבערות וכשמש האיר את התבל בתורת ד׳ ובאמונתו באל יחיד ומיוחד סבת כל הסבות ועלת כל העילות העצם הנשגב והמרומם מעל כל סמל ותמונה. המה בהתחקם על תכונתו של ישראל וטבעו, ובהוחכם כי אי אפשר להם להעבירו מדתו ומתורתו באלמות ותקיפות, בחרב וחנית, מפני שהוא „עם קשה ערף" וכל מה שיכריחוהו לעזוב את דתו ומצוות ד׳ יתעקש ולא יזוז ממעמדו אפילו כקוצו של יוד, החליפו את שיטתם לישראל ונטיתם אליו בנוגע לדתו, ותחת לענותו ביסורים ולהציקו החלו להתקרב אליו בדברים טובים המושכים את הלב, ולפתותו בכל מיני פתויים ובכל מיני הבטחות טובות שירימוהו על פסגת ההצלחה אם יעזוב את תורתו ויתבולל ביניהם.

אם כי ארבע הרוחות הנ"ל שונות הן זו מזו בצורותיהן החיצוניות ולא ראיה זו כראיה זו הצד השוה שבהן שכולן שאפו להשחית את נשמת עמנו וגופו בכ"ז לא יכלו לכלותו ולהשמידו מעל פני האדמה. אם כי „ארבע הרוחות מנשבות בכל יום" על ישראל שעומד בים הגדול של החיים, והם הומים סוערים ומכים את הים ועושים אותו לגלי גלים המתנשאים בשאון דכים ושוטפים ועוברים תכופים ורצופים ממעל לראשו להטביעהו ולהורידהו במצולת הים בכ"ז נשאר חי וקים ולא הצליחו להסיעו ממקומו. מדוע? מפני ש„רוח צפונית מנשבת עם כולן" כלומר: רוח „צפון" טמיר ונעלם, רוח אלקים ממרום מנשב עם כל הרוחות המסתערים על ישראל ואינו מניחם לכלותו. „רוח" ד׳ ממרום ה„צפון" בלבו מחזקו ומאמצו לעמוד נגד כל הרוחות המנשבים נגדו. רוח זה מחליש את כל הרוחות המזיקים ועל ידו מתקיים ישראל. „שאלמלא כן" לולא רוח ד׳ ה„צפון" בלב ישראל „אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת" כלומר: העולם העברי לא היה יכול לעמוד אפילו שעה אחת מפני הרוחות הרעים המנשבים עליו להסיעו ממקומו, לעקרו משרשו ולהסירו מתורתו. בכל פעם שהעמים העיקו לו מפני שהחזיק בתורת אבותיו הצטיין בקשיות ערפו ונשאר נאמן לכל קניניו הרוחניים. למרות כל הענויים הקשים והמרים שגרמו לו צורריו והדריכוהו מנוחה שם את כל תקותו בד׳ כי יפדהו מכל צרותיו. בכל צרותיו מצא נחומים לנפשו בעתידו וביעודים הטובים שיעדו לו נביאיו בשם ד׳. בעת צרתו שם כל מעינו בספרותו העתיקה מורשת אבותיו, היה מחבבה כבבת עינו וכצרי מרפא היו לו כל דבריה. בעת צרתו

הגדיל את ספרותו בהוציאו לאור ספרים חדשים ויקרים אשר הוסיפו לוית חן וכבוד לאוצרו הרוחני. הוא הקים אז בתי מדרשות למכביר שהיו מלאים תמיד אנשים מפה אל פה אשר היו שותים בצמא מבאר התורה. ובו נתקיים אז: „הקול קול יעקב והידים ידי עשו" כלומר: „הקול קול יעקב" היה נשמע בבתי מדרשות בעת ששלטו בו „ידי עשו." כל זמן שחלו בו ידי עשו וגזלו ממנו את חפשו, התאמץ לחנך את בניו לתורה ולתעודה. הרוחות הרעות לא יכלו לשנות את צורתו ולהחליש את רוחו לד' ולתורתו.

ורוח דרומית קשה מכולן כלומר: „הרוח החמה הצחה והנעימה" המנשבת מרוח דרום קשה לישראל מאד. הרוח הזו בחמימותה ובאוירה הטוב פעלה עליו תמיד לרעה. הוא נשתנה על ידה ונעשה למין בריה משונה, למין פלגם כלומר: לא יהודי ולא נכרי, כי נחלשה חשיבותו העצמית ונשתנה קלסתר פניו הטבעי ולעם אחר לא נהיה. האהבה המדומה שהראו לו אוהביו המדומים עורה את עיניו והוליכתהו שולל. היא הפילה עליו תרדמה היפנוטית ולא הרגיש בהתמכרותו לרצון אדוניו, בהתרפסותו לפניהם ובבטול ישותו ומהותו נגד רצונו ודעתו. אנו יודעים מן הנסיון כי נטרפה דעתו של ישראל מההצלחה הזמנית, ומרוח הדרור והחפש ששאף אל קרבו שכח כמעט לגמרי את תעודתו הנשגבה. לא ידע שלוה בנפשו אפילו בימי הצלחתו ונתקיים בו הפתגם: „כל ימי עני רעים" „אף בשבתות וימים טובים ששנוי וסת תחילת חולי" (ב"ב קמו') כי גם הימים שחשבם לטובים בתקותו הכוזבת כי בא קץ לכל צרותיו נהפכו לו למפח נפש. שנוי הוסת בחייו כלומר: הזריחה של שמש האמנציפציה ב„גיתו" שלו הצר והחשוך הביאתהו לידי מחלת העצבים ולידי הזדעזעות הנפש. רעיונות שונים ומשונים התרוצצו במוחו, דמיונות ותקוות כוזבים והזיות ומגדלים פורחים באויר שהיו ממלאים את כל חללי לבו, הביאוהו לידי מבוכה, בלבול וטרוף הדעת. הוא הרגיש כי אין שלום לו וכי חסר לו דבר מה. הוא היה מוטל אז בין התקוה והפחד, ו„אף ע"ג דאיהו לא חזא מזלא חזא" כי הימים הטובים לא ימשכו, כי הם רק קיקיוניים, כי עבים מתקדרים ועולים על שמי חייו. ולולא בא הנסיון וטפחו על פניו כי טעה ושגה בדמיונו; לולא פקח את עיניו וראה כי אי אפשר לו לעזוב את תורתו ומן הנמנע לחיות חיים מאושרים בגלות כי עתה מי יודע מה היתה אחריתו.

„**כל** הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו, וכשמת אומרים עליו: אי עניו! אי חסיד! מתלמידיו של אברהם אבינו" (ברכות ו:) ישנם אנשים שמשנים ומחליפים תמיד את מקומות התפלה כלומר: בתי המדרשות ובתי הכנסיות. היום הם חברים לביכ"נ זה ומחר לביכ"נ אחר וכן הלאה. העתקתם מבית תפלה זה לבית תפלה אחר תלויה במצבם החמרי. היהודי בעניו הוא חבר לחברה קטנה שחבריה הם יראים וחרדים לדבר ד' והתורה והיהדות הן בעיניהם העיקר. וכאשר הצליח ונעשה בעל הבית חשוב יספח בתור חבר לביכ"נ גדול המצטיין ביפיו החיצוני. ובהיותו עשיר הוא פוסע עוד פסיעה גדולה בהעשתו חבר לביכ"נ כזה אשר העיקר שם הוא רק הקלפה ולא התוך, ההדור החיצוני ולא הפנימי.

ובעלותו לגדולה יהיה חבר בביכ"נ כזה אשר רוח ההתבוללת שורר שם ואשר שאיפתם של המנהיגים היא, להתאים אותו בכמה פרטים אל בית התפלה של שכניהם. ובעמדו על פסגת ההצלחה אז עומדות רגליו בהיכל הריפורם והוא מדקדק במנהגי הנכרים וחקיהם יותר מהם עצמם. וכה היהודי מחליף תמיד את מקומות התפלה, ובה במדה שעולה בעשרו בה במדה הוא יורד מיהדותו, והמרתו את ביהכ"נ זה באחר היא לפי מדרגת הצלחתו. אמנם כן, מחליף היהודי את מעמדו הרוחני ומשנה את תכונת תפלותיו מזמן לזמן. לדוגמא: בעניו הוא מתפלל: שבניו יהיו מופלגי תורה ויראי ד'; בעשירותו הוא מתפלל: שבניו יהיו מלומדים בחכמות חיצוניות; ובגדלותו הוא מתפלל: שבניו יתענינו בענינים שאינם שייכים לעמו בכדי שיעשו להם שם על פני חוץ.

ההצלחה פועלת לפעמים לרעה על טבע היהודי ותכונתו ומעבירה אותו על דעתו ועל דעת קונו. בימי עניו היה „עניו וחסיד" וכאשר הצליח ועלה לגדולה נהפך לאיש אחר, אזלא ממנו ענותנותו וחסידותו ונעשה לגאותן ואיש רע. ישנם עשירים בקרבנו אשר דעתם מטורפת עליהם מרוב עשירותם. ומסופר הלצה נאה מהרב הגאון ר' יוסף דוב סולובייציק אב"ד דק"ק בריסק ז"ל: פעם אחת בשבתו בחדרו במסבת נכבדי העיר וחכמיה התפרצה פתאם לתוכו אשה אומללה אשר בכתה בלי הפוגות והתחננה אל הרב שירחם ויחוס עליה. לבקשת הרב שתספר לו מכל מה שקרה לה ומה חפצה? השיבה: „אהה רבי ומורי! חלום נורא חלמתי, רוחי מפעמת בקרבי, ולכן חוס ורחם עלי ופתרהו לי לטובה." הרב בקשה לגלות לו את חלומה. „אוי ואבוי לי רבי ומורי! חלמתי כי בני יקירי, היקר לי עוד יותר מבבת עיני, יצא מדעתו." „חלמא טבא חזית! חלמא טבא חזית!" אמר לה הרב „וזה פתרונו: כי בנך יחידך אשר אהבת יהיה עשיר"—„אבל" הוסיפה האשה לדבר: „חלמתי כי נטרפה דעתו לגמרי ואיני יודע מה אתו"—„האח!" אמר הרב „אם כן חלמת הלא בטח יהיה בנך עשיר גדול מאד". כאשר האשה נפטרה מן הרב שמחה ועליזה, שאלו אותו בעלי הבתים לבאר להם את הטעם של פתרונו, ואיזו שייכות יש בין טרוף הדעת ועשירות? והרב השיב להם בצחוק על שפתיו: „האם אינכם אתם יודעים כי רוב עשירי בריסק משוגעים הם".

אבל לא כן היה אברהם אבינו. לא נעשה שום שנוי ותמורה במצבו הרוחני בכל ימי חייו, והיה עניו וחסיד בכל העתות השונות שעברו עליו. ההצלחה לא פגמה במאומה את ענותנותו וחסידותו. בכל מקום שהיה, בבית אביו עובד האלילים, בנדודיו במסעיו ובנסיונותיו, בהצלחתו ובגדולתו לא נשתנה אף במקצת „והיה קובע מקום לתפלתו" ואותה התפלה שהתפלל בימי עניו ומרודו והיא, לראות בהתגשמותם של האידיאלים הנשגבים: הכרת העמים בד', צדקה ומעשים טובים, לא עזבתהו אף בעמדו על פסגת ההצלחה, וקננה בלבו עד הרגע האחרון לימי חייו. ענוה וחסידות הטביעו את חותמן עליו בכל זמן ובכל מקום שהיה. ולכן במותו אמרו עליו: „אי עניו! אי חסיד!"

„כל המברך על כוס מלא נותנים לו נחלה בלי מצרים" (ברכות נא ׳) אחד מסימני טומאת הנתק בראשו של אדם הוא: „שער צהוב דק" „שערות צהובות

כתבנית הזהב". הזהב מזיק עפ"י רוב ליהדותו של אדם. בעלי הזהב מתרחקים עפ"י רוב מתורתנו ואין להם עסק עם אחיהם העניים. הזהב הוא באמת סימן טומאה לנגעי הראש. ישנם ראשים ומנהיגים עשירים בקרבנו שאין בהם לא תורה ויראה ולא ד"א ומדות טובות, אבל לעומת זה יש בהם במדה גדושה עזות וחוצפה, גאוה וקלות ראש. ועפ"י הכלל: „כל שהכסף בידו ידו על העליונה" (ב"מ מד׳) הם עושים מעשי תעתועים וגורמים חלול השם. עושים מה שלבם חפץ ובאלמות ובתקיפות דוחקים הם את העניים ורומסים תחת רגליהם את החלשים מהם. „איזהו עם הארץ כל שאינו אוכל חוליו בטהרה" (ברכות מז:) עם הארץ המאמין בכחו ואומר: „כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" אוכל עפ"י רוב את חוליו שלא בטהרה כלומר: הלחם שהוא אוכל מעורב בגזל בחמס ובדמי אנשים נקיים שמצץ אותם כעלוקה. הלחם ינעם לחכו ולא ישים אל לבו כלל וכלל שאינו טהור מדברים אסורים. ולפי"ז נעימה מאד מליצת חז"ל: „אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה" (ב"מ פז׳) אברהם אבינו שהיה סמל הצדק והישר, סמל הטוב והרחמים, לא רק שהתרחק מגזל אונאה ותרמית עד הקצה האחרון, כי אף „בהמתו היתה יוצאה זמומה" (מ"ר בראשית פ׳ מא) אלא אף שלא היה גבול לצדקתו שפזר לכל דבר טוב ומועיל. כספו לא היה נחשב לו למאומה, וכל מטרתו בחיים היתה לעזור לעניים להשביע את הרעבים ולכלכלם בכבוד בכל הפרטים. ולפי"ז ה„חולין שאכל אברהם אבינו" כלומר: הלחם שאכל היה טהור ונקי מתערובת גזל ולא היה בו שום חשש איסור. וע"ד רמז נשאתי על עשירים כאלה את דברי חז"ל: „היה מהלך במדבר ואין לו אפר לכסות שוחק דינר זהב ומכסה" (חולין פח:) אם אחד מהלך במדבר כלומר: במקום אשר אין איש שיניאהו ויפריעהו מלהפיק את תאות לבו ולבצע את זממו; במקום שהוא אינו מתירא מפני חוקי המשפט, אימת אנשים לא תבעתהו, ובאין מעצור לרוחו, יעשוק יחמוס וישפוך דמי אנשים נקיים „ואין לו אפר לכסות" כלומר: אין לו שום הצטדקות והתנצלות במה לגול את האשמות מעליו, במה להצדיק את נפשו ולכסות על הנבלות שעשה, אז „שוחק דינר זהב ומכסה" יפרט דינר זהב ויפזרו על מוסדי הצדקה השונים, יאציל מזהבו לעניים, וזה יחפה על כל עונותיו ופשעיו. הזהב שיתן לצדקה יכסה את הדמים ששפך, וקדוש יאמר לו.

לולא יצאו הגבירים האלה מחוץ לתחומם ולא התאוו לכבוש את כל העולם כי עתה לא היה הדבר כ"כ רע. אבל לדאבון לבנו הם אומרים: „דבר תורה מעות קונות" בכל מקום ובכל זמן, והזהב קונה את הכל, ולכן הם אוחזים את רסן כל המפעלים הצבוריים אשר שמירת היהדות והחזקת קרן התורה תלויות בהם. הם מקלקלים ומשחיתים אותם וגורמים לירידת היהדות עד הדיוטא התחתונה. משפילים את כבוד התורה ומטמאים את רוח ישראל סבא. לעומת זה ישנם לשמחת לבנו עשירים היוצאים מן הכלל, עשירים אשר עשירות ויהדות מתאחדות בהם, ואשה אינה דוחפת את רעותה. ויותר משהם עשירים בכספם הם עשירים ברוחם. לבם ער לכל דבר שבקדושה ומקדישים את כספם ואת כחם לטובת עמם ותורתם. גבירים כאלה ראויים לתהלה ולברכה ושכרם יהיה גדול מאד

כי „כל המברך על כוס מלא" כלומר: הוא מברך את ד' אפילו בשעה שכוסו, כוס החיים, הוא מלא, לא חסר לו מאומה ומתענג על תענוגי התבל ותפנוקיה; הוא אינו שוכח את ד' ונשאר נאמן ליהדותו אף בשעת הצלחתו, יברכהו ד' ויתן לו „נחלה בלי מצרים" מרה כנגד מרה, וכמו ששמירת יהדותו היתה בלי מצרים ועבד את ד' ועמו בכל מקום ובכל זמן כן תהיה נחלתו בלי מצרים.

יש אשר מיוחד לאדם והוא היסורים. „אשרי הגבר אשר תיסרנו יה" (תהלים צד, יב) יסורים נחשבים לאשר לא רק מפני שממרקים את עונותיו של אדם אלא אף בשביל שעל ידם יפקח את עיניו לראות את השגיאות והקלקולים שעשה וישתדל לתקן את המעוות. וכמו שסמי מרפא נבראו בשביל מחלת הגוף כן נבראו יסורים למחלת הנפש. וכמו שחולה יקח באות נפש סמים אפילו היותר מרים בתקותו לד' שישיבוהו לאיתנו, כן חביבים יסורים לאדם הבוטח בד' ומאמין שבאו עליו רק לטובתו; כי על ידם תבוא ארוכה למחלתו מחלת הנפש. תכונת עמנו בפרט זה דומה לזו של איש פרטי. כשם שההצלחה מעורת את עיני האיש הפרטי ומעכרת את רוחו, והיסורים מפשטים את העקמומיות שבלבו ומצרפים את דעתו, כן הם פועלים את פעולותיהם השונות על עמנו בכלל. עמנו בימי הצלחתו יורד מטה מטה במצבו הרוחני. קיבתו אינה יכולה לעכל רוב טובה. ההצלחה תוליכהו שולל לסמוך על תקוות כוזבות ועל דמיונות אשר לעולם לא יתגשמו. ולהיפך, בימי צרתו יתקרב לד' ולתורתו, כי „ישראל אינם חוזרים למוטב אלא ע"י יסורים" (מנחות נג י) הם יחזקו את רוחו ויעמידוהו על הדרך הישרה.

ומצינו שחז"ל הביעו את דעתם בשפה חידותית כי הצלחתו של ישראל היתה בעוכרו, ולהפך אסונו היה הצלחתו. לדוגמא: „רבי יהודה אומר: מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודם של ישראל וכו' אמר אביי: וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מקדון" (סוכה נא:) דברי אביי אינם כפשוטם וכמשמעם כי אלכסנדרוס מקדון לא החריב את אלכסנדריא „ומי החריב? תרגינוס הרשע" (ירושלמי סוכה פרק ה הלכה א, מ"ר איכה. ועיין ב„מאור עינים" פרק יב מה שהאריך בזה) אמנם האמת תורה דרכה כי אביי תלה את חורבנם של בני ישראל באלכסנדריא באלכסנדרוס מקדון מפני שע"י השפעתו התישבו שם. הוא בבנותו את העיר הזו הגדיל את כבודה ותפארתה ושכלל אותה בכל הדברים הנחוצים להרמת אשרו של אדם והצלחתו. ועי"ז משך כמו בקסם את אחינו שנהרו שמה לאלפים ולרבבות למרות ש„בג' מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב מצרימה וכו' בשלשתם חזרו ובשלשתם נפלו וכו', הראשונה בימי סנחרב וכו' והשניה בימי יוחנן בן קרח וכו' והשלישי בימי טרגינוס; הדא הוא דכתיב (הושע ז יא) ויהי אפרים כיונה פותה אין לב" (ירושלמי שם, מכילתא פ' בשלח) בני ישראל נפתו על נקלה להתישב במדינה האסורה להם למשמע הפתויים וההבטחות הטובות של אלכסנדרוס. ברק ההצלחה משכם שם למרות אזהרת התורה. ומפני שאלכסנדרוס היה הגורם לביאת ישראל והתישבותם שם לפיכך נקרא חורבנם על שמו וכאילו הוא בעצמו הביא אותו עליהם. ולכן בשמע אביי מרבי יהודה את

גדולתם של ישראל והצלחתם באלכסנדריא השכיל לומר: „וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מקדון".

„**גדולה** הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל שכולם לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתם למוטב" „יפה היתה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפלות, למה? שכיון שרדפו אחריהם וראו אותם נתייראו מאד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה והתפללו" (מגילה יד׳, מ"ר שמות פ׳ כא) אם ישראל אטם את אזנו מלשמוע לקול נביאיו שילך בדרך התורה והמצוה; אם קולם היה כקול קורא במדבר וזרעו רק על צחיח סלע, והנה פעולה אחת של אחשורוש והיא, הסרת טבעתו מידו ומסירתה להמן עשתה רושם גדול על עמנו יותר מכל דברי הנביאים והנביאות שבעולם, כי ע"י מלשינותו של המן על היהודים וקטרוגו עליהם חזרו בתשובה ו„קימו וקבלו היהודים עליהם" „קיימו מה שקבלו כבר" (שבת פח׳) ועבדו את ד׳ ברצונם הטוב („המסלות" סימן א, לשר בן־חיל העדלמי).

הצרות הבאות על עמנו הן לו כמו חברות „מקיצי נרדמים" לעוררו משנתו הלטרגית ולבטל את חלומותיו: כי בעזבו את תורתו ובהתבוללו בין העמים יוטב מצבו ויהיה כאחד מהם. הצרות הבאות עליו הן לו כמו רפואות למחלתו לחקות בקופים את מעשי העמים. ולאשרו של עמנו „הבן נץ" „מעמיד את הרוח הדרומית". „הבן נץ" העוף הטמא הטורף ודורס מחליש את הרוח הדרומית, מקרר את חמימותה ומקימה לדממה. בעת שישראל חולם חלומות כי עוד מעט ו„הארץ תמלא דעה כמים לים מכסים, העמים יכתתו את חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות" ויחדלו מלהלחם גם אתו ויתנהגו עמו כרעים וכאחים; בעת שה„רוח הדרומית" מנשבת עליו כלומר: העמים מראים לו פנים שוחקות צודים אותו בציד אשר בפיהם, מקסימים אותו בדבריהם הרכים משמן, מנענעים אותו כתינוק בערשׂ, ומזמרים באזניו שירי עגבים שירי תקוה וחרות, שירים של שווי זכיות, והנה פתאם „הבן נץ" מהרס לרסיסים את כל מבצרי תקוותיהם ודמיונותיהם. אהה! ה„בני נץ" אלה האנטישמים אשר עברתם שמורה בלבם על ישראל מזדיינים בכל מיני כלי נשק להלחם עמו ובכל מיני תחבולות הם מעוררים עליו את חמת העמים ושנאתם. האנטישמים שיש להם כל סימני הטומאה של העופות הטמאים „הדורסים ואוכלים מחיים" (לפי פירוש ר"ת בתוס׳ ד"ה הדורס, חולין סא׳) נופלים על הצפור הטהורה ומשתוקקים לאכלה חיים ולרוות את צמאונם מדמה. אבל מעז יוצא מתוק. כי כאשר העופות הטמאים נפלו על טרפם זהו ישראל ואכלוהו בכל פה ומצצו את דמו, הקיץ משנתו והכיר לדעת כי העוה את דרכו. ע"י ההתנפלויות של העופות הטמאים עליו התעוררו בקרבו רגשותיו בכל תקפם ועוזם, התחרט על חטאיו לד׳ ולתורתו ושב אליהם בכל לבו ונפשו. ע"י התנגדותם של „בני הנץ" ל„רוח הדרומית" כלומר: לאהבה שהעמים הראו לישראל ולהתקרבותם אליו, נעשה לבעל תשובה גמור.

יש אגדה עברית יפה: „משורר ערבי אחד קנא במשורר העברי הגדול ר׳ שלמה בן גבירול על שהיה מנעים זמירות יותר ממנו. מקנאה הרג הערבי את

בן גבירל ויטמון את גופו המתה תחת תאנה אחת. והנה פלא! התאנה התחילה גדלה ופורחת ופריה נעשה מתוק ונחמד יותר מכל שאר התאנים שבעולם. שאר התאנים לא נתרוו מדמי אדם ולא הושקו בליח עצמותיו". הגדה זו מתאימה לרוח ישראל ביחס לעמי התבל. ישראל המשורר האלהי אשר שר תמיד שירת ד' ותורתו באזני כל העמים העיר את שנאתם וקנאתם עליו. המה קנאו בו מפני שירתו הנעימה. הם הרגישו כי הוא עלה עליהם באמונתו הצרופה ותורתו תורת השמים. ולכן העמים, עמי הסיף, החיים רק על חרבם וקשתם, התקוממו נגדו שפכו את דמו כמים ויכרו קבר בעדו. אולם מן שפיכות דמי ישראל ומן האדמה שרותה מדמו טפחו וגדלו שתילים רכים שנעשו בהמשך הזמן לאילנות גדולים רעננים ופוריים, לעצים מרהיבי עינים אשר העמים התפלאו על יפים ותארם. הפירות שהוציאו העצים היו מתוקים ביותר מפני ששרשיהם היו יונקים, כשרשו של התאנה האגדית, את דמי האומה וליח עצמותיה. וכשם שהאנשים הגדולים מתעלים על ידי הצרות הבאות עליהם והיסורים שהם סובלים, כן האומה הישראלית מתחזקת ומתעלית על ידי הפורעניות הבאות עליה. יש קדושה ורוממות בעוז הרוח, המתגלה ביסורים הגדולים. האומה הישראלית העתיקה והמנוסה בנסיונות קשים הפיקה בכל פעם תועלת גם מצרותיה. כמה אידיאלים נשגבים בחיי אומתנו אשר חזקו ויאמצו את רוחה וינחמוה מיגונה היו פרי הצרות שסבבו אותה והדריכוה מנוחה. המאורעות והפרעות הנוראים באומתנו הולידו והצמיחו חוטים עורקים וגידים שהכניסו דמים חיים אל אבריה השונים.

וברעיון הנ"ל מובנים מאד דברי חז"ל (מ"ר בראשית פ' עו) על הפסוק: „ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו" „אלו אחינו שבדרום" „והיה המחנה הנשאר לפליטה" „אלו אחינו שבגלות" כלומר: אם עשו יצליח להכות את אחינו „ברוח הדרומית" בדברים טובים וערבים, והוא יסיר את לבם מדרך התורה והמצוה בהבטחותיו הטובות שיעשירם ויעלה אותם לגדולה אם ישמעו לקולו, אז מחנה ישראל ישאר לפליטה ע"י „הגלות" כלומר: ע"י היותו נע ונד ולא ימצא מנוח לכף רגלו.

דרוש שלשה עשר לך לאות ולא לאחרים לאות

„והיה לך לאות על ידך" (שמות יג ט) „לך לאות ולא לאחרים לאות". (מנחות לז:).

דרשות דומות לזו מצינו בענינים שונים וכולן קולעות למטרה אחת: „ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים" (שמות יב ז) „ונתנו על שתי המזוזות והמשקוף מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ? ת"ל: וראיתי את הדם, הנראה לי ולא הנראה לאחרים, דברי ר' שמעון. ר' נתן אומר: מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ?

ת"ל: והיה הדם לכם לאות, לכם לאות ולא לאחרים לאות"—„ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף" (שם יב כב) „אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב רומי ולא אזוב כחלי ולא אזוב מדברי ולא כל אזוב שיש עליו שם לווי"—וכן דרשו חז"ל על ה„אזוב" (ויקרא יד ד, במדבר יט ו) שנאמר אצל „מצורע" ו„הפרה האדומה" (מכילתא, ספרא, וספרי על הפסוקים הנ"ל, נגעים פי"ד ו, פרה פי"א ז).

א) **הבאור** לחז"ל: „לך לאות ולא לאחרים לאות" מכיל בתוכו רעיון נעלה ונשגב אשר אין ערך לחשיבותו. הדברים האלה צריכים להיות חרותים בלב היהודי ומחויב הוא לשאת אותם על דל שפתיו בכל מקום ובכל זמן. וכל מה שיהיו תמיד לנגד עיניו ויחשוב ויהגה בהם כן לא תכשלנה רגליו בלכתו במדבר הגדול זהו הגלות הנוראה. כמה מאחינו בגלות שוכחים את יחוס עצמם, מבטלים את האותות שלהם אשר בהן התפארו אבותינו, ומתאמצים בכל מעשיהם ודרכיהם להראות אותות של הכנעה והתרפסות, אותות של התמכרות והתמסרות לשכניהם. המה מבכרים אותות זרות על האותות שלנו כלומר: מתפארים בקולטורה זרה, בתרבות שאינה נושאת עליה את צורת היהדות, ומתגאים רק בדברים שלא לנו הם. הרבה מאחינו שואפים להצטיין במעשיהם רק לטובת אחרים ומקריבים-את כחותיהם רק על מזבחותיהם, בתקותם כי העמים בהכירם את פעולותיהם הנשגבות למענם יעלו אותם מעלה מעלה וישימו על חזיהם אות כבוד בעד הצטיינותם לטובתם. ישנם שוטים בקרבנו אשר שאיפה אחת מתבלטת בכל מעשיהם והליכותיהם והיא, להראות לעמים כי המה משעבדים את גופם וממונם בשבילם וחיים עפ"י רוחם, בחלמם שעי"ז יהיו להם לאות ולמופת. אלה השוטים נתונים נתונים המה רק לאחרים ולא לעצמם. מתנכרים הם אל אותותיהם, אל תורתם ספרותם ומנהגיהם, ומסירים את הציונים שהציבו לנו אבותינו על דרכנו למען לא נתעה בלכתנו בגלותנו החשוכה. ולכן הזהירה אותנו התורה: „והיה לך לאות" כלומר: מחשבתך ופעולתך, מוחך וידך יהיו מוקדשים „לך" לטובת עמך ולהרמת תורתך והחזקתה ובעד עתידך, ותתגאה באותות אשר בהן התגאו אבותיך מדור לדור ואשר ע"י נהיו לעם מצוין באפיו בתכונתו ובסגולותיו המיוחדות.

„מאי, וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה? (מלכים א, יא כז) אמר רב נחמן: שחלץ תפליו בפניו" (סנהדרין קא:) התפלין הן הסמל של הכנעה והשתעבדות לאבינו שבשמים. וכמו שאנו אומרים בתפלת „לשם יחוד": „וצונו להניח על היד לזכרון זרוע הנטויה, ושהיא נגד הלב לשעבד בזה תאות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו, ועל הראש נגד המוח שהנשמה שבמוחי עם שאר חושי וכחותי כלם יהיו משעבדים לעבודתו יתברך שמו". בהנחתנו את התפלין הננו מקבלים עלינו לעבוד את ד' בכל מה שביכלתנו בין בגוף וממון ובין במחשבה ומעשה. ולא לחנם נצטוינו להניח בתפלין רק הפרשיות שנזכרה בהן יציאת מצרים, בכדי להזכירנו כי עבדים אנו לד' ושחובתנו היא לעבדו בלב שלם מפני שהוציאנו מעבדות לחרות, ואלמלא הוא בחסדו הגדול לא היינו נגאלים ונשארנו במצרים עבדים לעבדים בזויים ושפלים והיינו משוקעים בכל מיני הטומאות

והתועבות שבעולם. ומפני טעם זה „עבד כנעני יצא לחירות כשרבו הניח לו תפלין" (גיטין מ׳) כי בזה ששם את התפלין על עבדו הרי כאלו אמר לו: הנך בן חורין ולכן עליך להניח תפלין כלומר: לשעבד את עצמך לד׳ ולעבדו בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. ואף שעבד יוצא לחירות ע"י מצוות אחרות שאמר לו רבו לעשותן, כגון: „לקרות שלשה פסוקים בספר תורה בפני צבור וכן כל כיוצא באלה הדברים שאינו חייב בהם אלא בן חורין יוצא לחירות" (רמב"ם הלכות עבדים פרק ח הלכה יז) בכ"ז תפסו חז"ל ביותר בתור דוגמא מצות „תפלין" מפני שהיא הסמל של שעבוד ועבדות לד׳. ומפני שהנחת תפלין היא הסמל של הכנעה והשתעבדות „אסור לתלמיד למיחלץ תפלין קמיה רביה" (שמושא רבה, יור"ד רמב טז) יען שתלמיד משועבד לרבו, כי „כל מלאכות שהעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו" (כתובות צו׳) ולכן בחליצתו את תפליו בפני רבו נראה כאלו הוא פורק ממנו את עול ההכנעה וההשתעבדות (ועיין היטב בטעמו של מוהרא"י, הובא בב"י טור או"ח סימן לח, ובדרישה שם בשם מהרש"ל). וזאת היתה כונת רב נחמן באמרו: שירבעם בן נבט „חלץ תפליו בפני רבו" כלומר: התפרץ מפני רבו, השליך את עולו מעליו ומרד בו. רב נחמן באר את הכתוב „אשר הרים יד במלך שלמה" אשר אין לפרשו כפשוטו שירבעם הכה את המלך בהרמת ידו, אלא שהכונה היא ש„הרים יד" „לחלוץ תפליו" כלומר: לפרק מעל צוארו את עול המלך ולמרוד בו.

היהודי בכל זמן, ובכל מקום שהוא עליו לזכור את הדברים האלה: „לך לאות ולא לאחרים לאות" אם נשעבד את כחותינו לדברים המגינים עלינו בתור עם: תורתנו ספרותנו וארצנו הקדושה; אם נרכז את כחותינו המפוזרים בעד הגנתנו אנו אז נהיה לעם חזק אשר כל המזיקים שבעולם לא יעצרו כח להשחיתנו. עלינו לשמור כבבת עינינו את כל הדברים החתומים בחותם התורה והלאומיות, אשר קנינו אותם בדמי נפשנו ואשר למענם באו אבותינו באש ובמים. עינינו צריכות להיות נשואות אל הרמת כבוד עמנו ואל התגשמותה של תקותנו אשר אליה אנו מחכים ומצפים זה שנות אלפים והיא, שיבת עמנו אל ארצנו הקדושה ובנין ביתנו הלאומי עפ"י תורתנו. ואם נעריץ ונקדיש את כל „האותות השייכות לנו" תורתנו ספרותנו וקנינינו הרוחניים, והצטיינותנו בפעולותינו הנשגבות תהיה על שדה עמנו; אם נשגיח בעין צופיה על קיומם של כל הדברים שהבריאו את רוחנו ויחזקו את רגשנו והלב העברי שבקרבנו בכל העתות התמורות והחליפות שעברו עלינו בגלותנו אז נלך לבטח דרכנו ונצליח לעבור את הים הגדול למרות הגלים הנוראים המסתערים עלינו לכלותנו, ונבוא שלם אל הנמל משאת נפשנו זהו ארצנו הקדושה.

ב) „והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים" (שמות יב יג) מצות הגעת דם הפסח על הבתים היתה „מבפנים ולא מבחוץ" ובתור אות „לכם ולא לאחרים". קרבן הפסח היה הסמל של מסירת נפש, כי „בשעה שאמר הקב"ה למשה לשחוט את הפסח, א"ל משה: רבון העולם האיך יכול אני לעשות זאת? אי אתה יודע שהצאן אלהיהן של מצרים הן שנאמר (שם ח כב), הן נזבח את

תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו, א"ל הקב"ה: חייך אין ישראל יוצאים מכאן עד שישחטו אלהי מצרים לעיניהם, שאודיע להם שאין אלהי הגוים כלום וכו' ובו בלילה שחטו ישראל פסחיהם ואכלו, והיו המצרים רואים וכו' אלהיהם שחוטים ולא היו יכולים לעשות כלום" (מר"ש פרשה יו', ועיין בטור או"ח סימן תל) קרבן הפסח היה סמל הקדושה. ומפני טעם זה עכבו הרבה דברים את היהודי מלשחוט את הפסח ומלאכלו: „אסור לו להאכיל פסחו לישראל מומר" „אם הוא ערל אסור לו לשחוט ולאכול קרבן פסח" „כשם שמילת עצמו מעכבתו מלעשות הפסח כך מילת בניו הקטנים ומילת כל עבדיו בין קטנים ובין גדולים מעכבת אותו" (לשון הרמב"ם ז"ל בהלכות פסח) „קרבן הפסח היה מזכיר את כל איש מישראל כי הוא בן לעם קדוש וממלכת כהנים, וכי חובתו היא: ללמד את אחרים תורה מוסר ודר"א; ולכן עליו למול את עצמו ואת בניו ואף את עבדיו ולהכניסם בבריתו של אברהם אבינו אשר האמין בד' עלת כל העלות וסבת כל הסבות והיה סמל הצדקה והחסד ולמד תורה זו לאחרים. אבל אם הוא בעצמו ערל או בניו ועבדיו הם ערלים ולא הבדילם מכל העמים הרחוקים מד' ומתורתו, תורת החסד והצדקה, אסור לו לאכול מקרבן הפסח, מפני שבדמו פסח ד' על בתי בני ישראל, הבדילם מהמצריים עובדי האלילים ועשאם לעם סגולתו; ואם הוא בעצמו או בניו אינם בברית ד' מה לו ולקרבן הפסח?" (ספרי „כנסת ישראל" דף עא).

הרי לך קורא יקר כי מטרת קרבן הפסח, סמל הקדושה, היתה להזכירנו שעם קדוש אנחנו ושעלינו לשמור בטהרה ובקדושה את עצמותנו ויישותנו; כי עלינו למסור את נפשנו על קדושת השם ולשפוך את דמינו בעד תורתנו אמונתנו ועמנו; כי עלינו להשגיח על בתינו שיהיו שלנו כלומר: בתים מיוסדים ברוח התורה והמצוה ורוח זר ומשחית לא יבוא אל תוכם. ולכן הזהירה אותנו התורה לתת את דמי קרבן הפסח על „המשקוף" „מבפנים" כלומר: להקדיש את כחנו ודמי נפשנו רק בעד הדברים הנוגעים לחיינו „הפנימיים" לחנך את בנינו כרבעי ולעשותם בנים נאמנים לתורתנו לעמנו ולמסורת אבותינו, אבל לא לנו לתת את דמי קרבן הפסח על „המשקוף" „מבחוץ" כלומר: להתפאר „כלפי חוץ" ולעשות מעשים כאלה בכדי למצוא חן בעיני העמים אשר בתוכם אנו יושבים; להזניח את מנהגינו ולהחליפם באחרים שהם בנגוד גמור לרוח ישראל סבא. לא! על היהודי לבנות את ביתו „כלפי פנים" כלומר: ללמד לבניו את תורתנו וספרותנו ולחבב עליהם את קדשי בני ישראל, להשפיע עליהם בכל מאי דאפשר שיתענינו ויתמסרו אל ענינים כאלה אשר כבוד עמנו וחסנו תלויים בהם. על היהודי לבלי לשכוח אף רגע את אזהרתה של התורה: „והיה הדם לכם לאות" שמשמעה היא „לכם לאות ולא לאחרים לאות". אזהרה זו נחוצה מאד לכל בן ישראל. אם אזהרה זו „לכם לאות" תהיה לנגד כל אחד מאתנו וחשיבותה תהא מובנת לנו אז מצבנו בתור עם יהיה חזק ואיתן. אם בני עמנו לא יפזרו את כחותיהם לארבע רוחות העולם ורק יצמצמו אותם וירכזום בעד שמירת כרמם הם ונטירתו; אם הם יבכרו את ה„לכם" על ה„אחרים" ולא יפגלו את קרבנותיהם וזריקת דמיהם במחשבות ובמעשים פסולים אז בטוחים יהיו שלא יאבדו בין הגויים, כי צורריהם יכרעו ויפלו והמה

יקומו ויתעודדו. „והיה הדם" של מסירת נפשכם על עניניכם הפנימיים „לאות על הבתים אשר אתם שם" כי לא תאונה להם רעה, ומלאכי המשחית לא יצליחו להשחית אותם, כי „וראיתי את הדם" דם הנפש שאתם נותנים על בתיכם, כי נשמת היהדות הטהורה מרחפת שם, ומסומנים הם בסימניה המובהקים אז „ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית" ואף אם הנגף יעשה שמות בכל מקום אבל לא יגיע עדיכם.

וע"ד זה מבוארים דברי חז"ל: „מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה וכו' ואמרו לו: אישי כהן גדול אנו שלוחי ב"ד ואתה שלוחנו ושליח ב"ד, משביעים אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך, הוא פורש ובוכה והם פורשים ובוכים וכו'" „וכל כך למה? שלא יתקן מבחוץ ויכנים מבפנים כדרך שהצדוקים עושים" (משנה יומא יח: ושם יט:) זקני בית דין הזהירו את הכהן הגדול שכל תקוניו שיתקן יהיו בהתאם לרוח ישראל ולא לרוח הצדוקים. בימי הבית השני היו תקופות שונות אשר בהן שלטו הצדוקים שלטת והיו לרוח החיה באופני הפוליטיקה של הממשלה והמדינה. על פיהם נתמנו אפילו כהנים גדולים ושפכו מרוחם עליהם. הרוח של השכלת היונים נשבה בצדוקים והם שאפו לבצר את מעמדו של ישראל על בסים של אהבת הלאום ולא על יסודי הדת. הצדוקים שכפרו בתורה שבע"פ ובהרבה מעיקרי דתנו שאפו להדמות במנהגיהם בנימוסיהם והליכותיהם לשכניהם, והתאמצו להכנים „תקונים חיצוניים בפנים היהדות". והנה זקני בית דין חששו ופחדו אולי גם הכהן הגדול חולה במחלת ההתבוללות ונפגע מרוח הצדוקים, מצאו את עצמם מחויבים להזהירהו: „שלא יתקן מבחוץ ויכנים מבפנים" כלומר: הזהירוהו שלא יתקן את עניני הכלל לפי רוח החיצוני ושלא יתאים את הדברים הקדושים והמקובלים באומתנו לפי רוח היונים ושלא יכנים אש זרה, אש ההתבוללות, במקדש היהדות והיכל התורה. „שלא יתקן מבחוץ" שלא יניח את הקטורת על האש בהיכל חוץ לפרוכת בכדי שהעשן יעלה טרם שיכניסה לפנים לקדש הקדשים, כי אם נתינת הקטורת ותקונה צריכים להיות בפנים בק"ק לפני הארון כלומר: כל התקונים ביחס לישראל צריכים להיות בהתאם לתורתנו הקדושה ועפ"י הסגולות המיוחדות שעשו את עמנו לעם סגולה.

ג) **אזוב.** האזוב שנטבל בדם קרבן הפסח צריך היה להיות „אזוב סתם בלי שום לוי" בכדי ללמד ליהודי את הלקח הנשגב שעליו להיות יהודי בלי שום לוי כלומר: להיות יהודי גמור בכל הפרטים והדקדוקים בלי שום כנוי זר. בכל מקום שאתה מוצא שיהודי מכנה את עצמו בכנויים זרים שם אתה מוצא פחיתות וחסרון ביהדותו. שומעים אנו לפעמים כי יהודי קורא את עצמו: „יהודי אנגלי" „יהודי אמריקני". וכל המוסיף כנויים כאלה על שמו העצמי הרי זה גורע. כנויים זרים מראים בעליל כי יותר ממה שהוא מתגאה בגזע צור מחצבתו וביהדותו מתגאה הוא בלאומיותם של העמים ובתרבותם. היהודי בכנותו את עצמו בכנויים כאלה הוא מוכיח ומצביע שעולה הוא ביחוסו על אחיו בני מדינה אחרת מפני שהוא אזרח מדינה פלונית. ישנם קבוצים וקהלות בקרבנו שקוראים את עצמם ג"כ בכנויים זרים: „יהודים אנגליים" „יהודים אמריקניים". מתביישים הם בלאומיותם וביהדותם

המסורתית אבל קשה להם לעזבן לגמרי. היהדות והלאומיות עומדות כעצם בגרונם לא לבלוע ולא להקיא. ובשביל להקטין את חרפתם הם מוסיפים את הכנויים האלה בכדי להטעים ולהרגיש שאינם יהודים לאומיים גמורים אלא רק למחצה לשליש ולרביע, וכי דתם אינה מעבירה אותם על דעתם ואינה מחלישה אף במקצת את הפטריוטיות שלהם ומסירותם למדינתם. ולכן האזוב בא ללמדנו: שאל ליהודי להיות „יהודי יון" „יהודי רומי" כי אם יהודי סתם. וכן אל ליהודי להיות „יהודי כחלי" כלומר: צבוע. היהודי צריך להיות תם וישר ותוכו כברו ופיו ולבו יהיו שוים, ולא להיות כזאב טורף ולהתחפש בעור כבשה תמה; עליו להתרחק מהצבועים אשר שבע תועבות בלבם ומתראים ככשרים. ונאמנה היא עצתו של ינאי מלכא לדביתיה: „אל תתיראי מן הפרושים ולא ממי שאינם פרושים אלא מן הצבועים שדומים לפרושים שמעשיהם כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס" (סוטה כב:). כנויים כאלה פוגמים את יהדותו ולוקים את לאומיותו. על היהודי לדעת כי בני עם אחד ודת אחת נחנו; כי תורתנו ועברנו מקשרים אותנו ועושים אותנו לחטיבה אחת למרות שמפוזרים אנו במדינות שונות וימים מפסיקים בינינו. החוטים ונימי הלב, גידי הנפש ועורקי הדם שפעלו את פעולתם בגופנו מעת שהיינו לעם לא פגרו ולא נחלשו, ועדיין מחברים ומאגדים הם אותנו בקשר נפשי אשר כל הכחות שבעולם לא ינתקו אותו. ומעתה מובנים הם מאד דברי חז"ל: „והגעתם אל המשקוף, שאברהם גדול בגרים, וכשם שהמשקוף גבוה כך היה גדול שבאבות; ואל שתי המזוזות, בזכות יצחק ויעקב, ללמדך שבזכות כל אלה יצאו" (מר"ש סוף פרשה א) הגעת האזוב הטבול בדם קרבן הפסח אל המשקוף ואל שתי המזוזות הוכיחה כי על היהודי להיות דבוק ברמו לאמונתו כמו שהיו אבותיו, ונפשו צריכה להיות קשורה בנפשם, לשמרה בטהרה ולבלי לכלך אותה בלכלוך ההתבוללות וטנופה.

ד) **הפרה האדומה.** הפרה באה לכפר על עון העגל: „משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך, ואמר המלך: תבא אמו ותקנח את הצואה, כך אמר הקב"ה: תבא פרה ותכפר על מעשה העגל" (מ"ר שם פי"ט) הפרה היתה נשרפת כולה עם עורה ופרשה, ואפרה היה למשמרת למי נדה להזות על טמאי מתים. שרפת כל חלקי הפרה וצבור אפרה למקום אחד היו סמל התרכזות הכחות וארגון הפעולות השונות לדבר אחד, לדבר שיש בו רוח חיים והתרוממות הנפש. הפרה לא היתה בעלת דו־פרצופים ומגוונה „ואם היו בה שתי שערות שחורות פסולה". כל כחותיה הצטמצמו במקום אחד והיו מכוונים כלפי מטרה אחת והיא, לטהר את האנשים שנטמאו בטומאת מת. היא טפחה על פני אלה האנשים שהיו מפזרים את כחותיהם לכל רוח והוציאו את כשרונותיהם על ענינים זעירים ופעוטים. ולכן „הפרה באה לכפר על עון העגל" על אלה שחטאו בבזבוז כחותיהם ובפזור נפשם על עבודות זרות ויטמאו את עצמם בטומאה היותר חמורה והיא, טומאת המת כלומר: הקדישו את כחותיהם לדברים שאין בהם רוח חיים, לדברים של מה בכך, לדברים המטמאים את הנפש והמטמטמים את הרוח. היא הוכיחה לאלה מאחינו המפוררים ומרסקים את כחותיהם לפרורים, לרסיסים וניצוצות, ומפזרים אותם על שדות אחרים, כי עליהם לרכז ולצמצם אותם בתוך התחום

העברי ולשום כל מעינם בעניניהם הם. ההזאה בדמה על טמאי מתים היתה בעין אזהרה חיה לאלה המזניחים את הדברים הנחוצים לחיותה של אומתנו וקיומה ומתענינים רק בדברים הממיתים את רוחה, שישימו את לבם להתעסק רק בענינים כאלה שיכניסו רוח חיים בגויתה. ומפני טעם זה היתה ההזאה „באזוב שלא היה לו שם לוי" בכדי ללמד לטמא מת את הלקח הנשגב: כי עליו להתרחק מדברים וענינים כאלה אשר ירעילו את נשמתו. כי עליו להתגאות בשמו העברי ובגזעו ולא לבקש „כנויים זרים" בכדי לחפות על לאומיותו ועברו. „הפרה מטהרת טמאים ומטמאת טהורים" וכן היא תכונתו של היהודי. אם הוא ישמור את מהותו וישותו ואת תפקידו המוטל עליו בתור בן ישראל; אם הוא לא יפזר את כחותיו לבטלה ויתרחק מבית הקברות אשר קברים רבים פתוחים שם בעד רוחו ונשמתו; אם כל מעינו יהיה בתורת ד׳ תורת החיים, ובכל השאלות החיות המעלות את רוח היהודי מעלה מעלה, אז השפעתו תהיה גדולה וניכרת בכל זמן ובכל מקום, ובדמי לבו ובמוסרי פיו אשר יזה ויטיף לטמאי הנפש אשר עוד לא הכירו את ד׳, יצליח לטהרם. אבל להיפך, אם מחשבותיו תהיינה נתונות בעולם המתים כלומר: בדברים שאינם מעלים כבוד ליהודי, בדברים הגורמים חלול השם ומעלים צחנה ובאשה, אז יטמא את הטהורים כלומר: אפילו את המתוקנים שבאומות, כי היהודי נחשב למורה התבל מפני שהוא נושא את דגל התורה, ולכן אם יחטא באיזה חטא הלא תלמידיו ילמודו קל וחומר ממנו ויאמרו: אם המורה בעצמו חטא כל שכן שאנו רשאים לחטוא. כי כך הוא מזלו של היהודי שרבים המה המחקים את מעשיו הרעים, ומומיו וחסרונותיו מתרשמים עליהם.

ה) **ומענין** לענין באותו ענין בארתי, שהפרה האדומה היתה כמו תמונה חיה שהוכיחה לאדם בצבעים בהירים את גנותה של אהבה עצמית. דיני הפרה הצביעו על עשירים ידועים בעמנו שדומים בתכונתם לתכונתה של הפרה:—א) הפרה היתה אדומה ואם היו בה שתי שערות שחורות היתה פסולה. ב) „והוציא אותה" „אותה לבדה, שלא יוציא אחרת עמה". ג) „היתה נשרפת חוץ לג׳ מחנות". ד) „עלה עליה עול פסולה ואף העבודה פוסלת בה בשעת העבודה" (יומא מב:, שם סח׳, סוטה מו׳). ה) נשרפה כולה עם עורה בשרה דמה ופרשה. ו) כל שעסקו בפרה נטמאו, והיתה מטהרת טמאי מתים.

ישנם עשירים בעמנו האוהבים רק את עצמם, ומוציאים את כל כספם וזהבם, כל כחם ועמלם רק לטובתם ולהנאתם. הם חיים רק בעד האני שלהם כאילו כל העולם לא נברא אלא בשבילם. אבל כמתים הם בנוגע לאחרים. רוחם מת בקרבם ואינם מרגישים בצרותיהם של אחרים. מתרחקים מאחיהם ועומדים חוץ למחנם. אינם מעלים עליהם שום עול ומשא, ופוטרים את עצמם מכל עבודה צבורית. מפטמים את עצמם בכל תענוגי העולם ותפנוקיו, עושים פימה עלי כסל, ומרוב אכילה ושתיה הם נעשים אדומים. תמימים הם ואין בהם מום כלומר: בריאים וחזקים הם ואינם סובלים יסורים. התבל משחקת לפניהם ושותים לרויה מכוס החיים. אין בהם סימני „שחרות" וקדרות, יגן ועצב, ופניהם מפיקים רק עליצות וחדוה, ושמי חייהם בהירים ואף עב קל אינו מקדיר אותם.

ולכן בכדי להראות לאלה העשירים תמונה חיה מתכונתם היתה הפרה: „אדומה ותמימה בלא מום" (סמל בריאות) „לא עלה עליה עול ולא נעשה בה שום עבודה" (סמל אהבה עצמית) „הוצאה לבדה מחוץ לג' מחנות" (סמל התרחקות מאחרים) „נשרפה כולה עם עורה בשרה דמה ופרשה" (סמל עשירים שמכניסים הכל רק אל קרבם) „הפרה היתה מטמאת את הטהורים ומטהרת את הטמאים שנטמאו בטומאת מת" כלומר: סמל העשירים, אשר באכזריותם ובהקשחת לבם בחייהם משפיעים לרעה על אחרים וגורמים למיתת רגשם וכהיית רוחם. אבל במותם המה מטהרים טמאי מתים כלומר: את אלה שבחייהם הם כמתים לאחרים ואינם נוקפים אף את אצבעם הקטנה למענם, כי בהתבוננם אל סופם של אלה שאהבו את עצמם וחיו בלי חשבון ודעת, לא הציבו להם בחייהם מצבת זכרון לנפשם ורק „בהבל באו ובחשך הלכו ובחשך שמם יכוסה", הלא יקחו מוסר אל לבם ויבחרו בדרך החיים.

„**אמר** רב חנינא בשביל ארבעים ושנים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל ארבעים ושנים ילדים" (סוטה מז ׳) ר' חנינא קלע בדבריו החידותיים לדבר בשבחו של האיש האוהב ג"כ את אחרים ומתענין בהצלחתם. ויבוארו דבריו עפ"י הכתובים: „וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי: ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא" „ולא אדע טעם למה שאמר הכתוב בסופו, ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא, כי ראוי הוא שיאמר בתחלה וירא בלק בן צפור מלך מואב" (במדבר כד, א ד ׳ רמב"ן שם).

הנה דרך התורה היא לגלות את הדברים הטובים אפילו של אנשים רעים, כי „לעולם אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה דאילו בכירה וכו' לעולם יקדים אדם לדבר מצוה וכו'" (ב"ק לח:) כי אף שעשו דבר מכוער בכ"ז לא כסתה התורה על המדה הטובה שהצטיינו בה ולא קפחה את שכרן. והנה בלק אף שהיה איש רע ומשחת בחבלו תחבולות להשחית את ישראל על לא דבר בכ"ז לא מנע הכתוב להודיע שהיה מצוין במדה טובה והיא, שדאג אף לטובת אחרים. הוא התנכל להמית את בני ישראל לא מפני שפחד מהם כי בלי ספק שמשה הודיע לו את אזהרתו של ד': „אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה" (דברים ב ט) ורק מפני שחפץ להגן על שכניו שהיו בסכנה מפניהם. הוא הכניס את עצמו בסכנה גדולה אף בדבר שלא היה נוגע לו כלל וכלל. ווזהי כונת הכתובים: „וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי" התחכם איך לנקום את נקמתו מישראל. ואף שאימתם של בני ישראל לא נפלה עליו והיה בטוח כי לא „יצרו אותו ולא יתגרו בו מלחמה" בכ"ז חפץ להלחם עמהם לטובת שכניו בראותו את הסכנה הגדולה שרחפה עליהם כי „עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו" כלומר: שכנינו צפוים לסכנה גדולה, ולפיכך חובתנו היא לעזרם ולסייעם בכל מאי דאפשר. והנה בלק בצאתו לריב עם עם ישראל העמיד את עצמו ומלכותו בסכנה, מפני שכאשר ינצחהו ישראל ויכבוש את מדינתו הלא בטח יתרעמו עליו בני עמו ויעבירו אותו מכסא מלכותו באמרם: מי בקש מידך להתעבר על ריב לא לך ולהביא מהפכה במדינתנו. בלק ידע מראש כי אחריתו תהיה

מרה אם ינוצח במלחמתו עם ישראל מפני שהוא היה מלך למואב רק „בעת ההיא" כלומר: התמנותו למלך היתה רק עראית, כי לא היה „ראוי למלכות, מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה" (רש"י שם) לראות את כחו וחכמתו, ואם הנהלתו תהיה רצויה או לא. והנה אף שלא הסתפק בלק אף רגע בחשבו לצאת למלחמה נגד ישראל כי כל בני מדינתו יתקוממו נגדו להורידו מכסא מלכותו אם לא יצא בנזר הנצחון, לא היה יכול לעצור ברוחו ולראות בקר רוח ברעה אשר ימצא את שכניו.

הספור הזה נחוץ לכל אדם מפני הלקח הטוב אשר בו והוא, לבלי להיות אגואיסט ולבטל את כל העולם בשביל ה„אנכיותו" כי אם עליו לצאת מעולמו הפרטי אל עולם הכללי ולהתענין בתשומת לב מיוחדת אפילו בצרות ונגעים של אחרים. על כל איש לדאוג גם בעד אחרים ולעשות כל מה שביכלתו למענם אפילו במקום שסכנה נשקפת לו מזה. לדאבון לבנו נמצאים בקרבנו אנשים אשר ה„אני" שלהם מתבלט ומבצבץ מכל דבריהם ומעשיהם. אהבתם לעצמם ממלאה כ"כ את כל חללי לבם עד שלא נשאר מקום פנוי להכיל מעט אהבה גם בעד אחרים. אהבתם לעצמם מכרעת את הכף של כל העולם, וקיומם של כל הדברים שתחת השמש איני כדאי בעיניהם אם לא יהנו מהם כאות נפשם וכחפץ לבם.

דוגמא נפלאה של אהבה עצמית מצינו בהספור: „ויאמרו אנשי העיר אל אלישע וכו' והמים רעים והארץ משכלת: ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח וכו': וירפו המים עד היום הזה וכו': ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו ויאמר לו עלה קרח עלה קרח: („שהקרחת עלינו את המקום" „כשהיו המים רעים היתה פרנסתנו להביא מים ולמכור". סוטה מו:, פרש"י שם) ותצאנה שתים דבים מן העיר ותבקענה ארבעים ושני ילדים" (מלכים ב ב, יט כא כב כג כד) ועתה נתאר נא בנפשנו את המצב הרע של אנשי עיר יריחו שאף שמושבה היה טוב ולא חסר להם כל דבר לא יכלו להענג על טוב העיר מפני שמימיה היו רעים והיו צמאים תמיד למים. ואף שהיו מים טובים מחוץ לעיר אבל הזקנים והזקנות, החולים והחלשים לא יכלו ללכת בעצמם אל מוצא המים מפני רחוק המקום, והיו מוכרחים לקנות מים טובים מן הנערים שהביאו מרחוק. ומכיון שהנערים עשו את פרנסתם מזה מכרו את המים ביוקר והעלו את מחירם פי שבע בכל יום ויום. המה לא הביטו על העניים, לא ידעו רחם, והפשיטו ממש את העור מעל בשרם. המה נתעשרו ועלו מעלה מעלה, ואנשי העיר נתדלדלו ומצבם הורע מיום ליום, והיה נורא מאד. והנה פתאם ישועתם של בני העיר באה, אלישע המתיק את המים והכניס רוח חיים ממש באלפי הנפשות הצמאות. אבל מתיקותם של המים נהפכה למרירות לנערים אשר מהם היתה פרנסתם. נהפך עליהם הגלגל מעט. רגילים היו לאסוף כסף למכביר ולחיות בכבוד וברוחה מצרותיהם של אחיהם, והקללות שבאו על אחרים היו להם לברכות. אבל כאשר נמתקו המים לא יכלו עוד להתפרנס מאחיהם העניים. ולפיכך שפכו כמים את חרופיהם וגדופיהם על ראש אלישע. „התקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח" מפני ש„הקריח את פרנסתם". אף שהיו עשירים ובנקל יכלו להתפרנס ממקורות

אחרים; אף בהיותם צעירים לימים וכחם במתנם והיו יכולים להשתכר ולחיות בכבוד מאיזו אומנות ומלאכה, לא חפצו באלה. לא! לא חפצו לעבוד ולעמול בעד לחמם כי אם לחיות כנסיכים וכרוזני ארץ ולמצוץ כעלוקות את דמיהם של אחיהם העניים. ומה היתה הסבה שגרמה לחוצפתם? אהבת עצמם. היא עורה את עיניהם ובלבלה את דעתם. היא הביאתם לידי זה שלא הרגישו בצרות אחרים ומצאו את עצמם כנרדפים ונגזלים בעת שאלישע המתיק את המים ולא שמו לב כי עי"ז נושעו אלפי אנשים תשועת עולמים.

והנה מוצגות לפנינו שתי תמונות השונות זו מזו בתכונתן ובצביונן. האחת היא תמונתו של בלק שהיה נכון להשליך את נפשו מנגד למען הצלתם של אחרים. לא חס על כבודו טרחו וכספו, והפציר בבלעם והשתדל בכל מיני השתדלויות שיקלל את ישראל, בנה מזבחות והקריב קרבנות לטובת שכניו. ואף הכרתו שהתוצאות תהיינה רעות אם לא יצליח בתעמולתו נגד ישראל, לא עצרה אותו מלהמשיך את עבודתו עד כמה שידו היתה מגעת. והשניה היא התמונה של הנערים שהתקלסו באלישע. כי מלבד שהנערים לא שמחו על הישועה הגדולה שנעשתה ע"י אלישע, ומלבד שלא כבדוהו ולא הרימו אותו על נס עוד התעצבו אל לבם, קצפו עליו ויחרפוהו ויגדפוהו. מפני מה? יען שלא יכלו עוד לחמוס ולעשוק את העניים ולחיות על חשבונם. אהבתם לעצמם היתה כ"כ חזקה עד שלא ראו נכוחה ויבזו את אלישע מפני שהביא ברכה לעולם. ולפי"ז מובנים מאד דברי חז"ל שאמרו: „בשביל ארבעים ושנים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב" והראה בזה את התמסרותו לטובת אחרים „הובקעו מישראל ארבעים ושנים ילדים" בשביל שכל עולמם בחייהם היתה אהבתם לעצמם. חז"ל לקחו להם את המספר המכוון „ארבעים ושנים" שבשני המקומות בתור חמר לחבר את שני הספורים אדות בלק והנערים ולהמציא לנו את הלקח הטוב הצפון בהם, כי הארבעים ושנים הנערים הובקעו מפני שצרת חבריהם היתה שמחתם ולא כבלק שהצטיין באהבתו לנדכאים וחלשים ובשבילם הקריב ארבעים ושנים קרבנות.

ו) **מצורע.** ה„אזוב" של המצורע בא ג"כ ללמדנו את הלקח הנ"ל. עמנו חולה הוא במחלת הנגעים, ב„נגעי הגוף בנגעי בגדים ובתים". הרבה מאחינו מנוגעים הם בנגעי החקוי לחקות את מעשי העמים. והנגע הזה פשה בגופם בבגדיהם ובבתיהם. „נגעי הגוף": המה משנים את צורתם, את מהלכם ודבורם ואת שבתם וקומם לפי הרוח והטעם של העמים. הם אינם אוכלים מאכלות כשרים כאילו קבתם אינה יכולה לעכלם. אוכלים דוקא מאכלות אסורים ומתאמצים לבלוע אפילו סרטנים, שרצים שונים, וכל דבר פגול אף שלא הורגלו בהם. „נגעי בגדים" משנים את בגדיהם לפי הטעם והיופי של שכניהם ולחרפה תחשב להם להתלבש במלבושים שנעשו לפי מנהג ישראל. „נגעי הבתים" מגרשים את רוח העברי מביתם ומכניסים שם מנהגים זרים. משנים הם את שמותיהם ולשונם. ביתם הוא בית ועד לנכרים ומבלים בחברתם את עתותיהם הפנויות במשחק הקוביא והקלפים. מתבישים באחיהם, בורחים מפניהם ומתגאים רק בחברת נכרים.

„נגעים באים על צרות העין דכתיב: ובא אשר לו הבית (ויקרא יד לה) ותני דבי ר' ישמעאל מי שמיוחד ביתו לו" (ערכין טז׳) ביתו של אדם אף שהוא קנינו הפרטי בכ"ז ביחס לתכניתו הרוחנית הוא שייך ומשועבד לעם כולו. על בעל הבית להעמידו על יסודי הדת והלאומיות ועל העמודים אשר בית ישראל נשען עליהם. אבל „מי שמיחד ביתו לו" כלומר: הוא פורש את ביתו מהבית הכללי ואינו מתחשב עם הדרישות והתביעות הנחוצות לקיומו של עמו; הוא מיחד את ביתו רק „לו" לצרכי עצמו הוא, ומתנהג לפי נטית רוחו ותאות לבו, כאילו לא היה שום קשר בין ביתו הפרטי ובין ביתו הכללי; בית כזה הוא כנגע בבית ישראל. על בעל הבית לטהר את ביתו בעוד מועד „בחליצת האבנים אשר בהן הנגע" כלומר: לעקור ולבטל את כל המנהגים הזרים שעלו בביתו פנימה „ולהכנים אבנים אחרות ולהטיח את כל הבית" כלומר: להכנים את הדינים והמנהגים המיוסדים עפ"י רוח ישראל סבא. אבל אם כבר עבר המועד, עלתה חלודה על כתלי הבית ורקבון חדר אל תוכם ומתמוטטים לנפול; אם „מי אשר לו הבית" מקולקל כ"כ, נבקה רוחו בקרבו ואין תקוה להשיבו לתחיה, לתורתנו ולעמנו; אם „מי אשר לו הבית" מכיר שאי אפשר לתקן את אשר קלקל מפני שהנגע פרח ופשה, וכבר נתגדל בביתו דור ללא תורה חכמה ויראת ד', דור הבועט בתורת אביו ומבזה את מוסר אמו, דור החכם בעיניו ושואל: „מה העבודה הזאת לכם?" ואוטם את אזנו מלשמוע לתשובת החכמים, אז אין תקנה אחרת לבית כזה רק „נתיצה" וקלקולו זהו תקונו.

דרוש ארבעה עשר שמאי והצדוקים

שמאי אומר: עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות

(אבות פ"א משנה טו).

לא רחוק מלשער כי שמאי כוון בדברים האלה כלפי כת הצדוקים שהיתה בימיו. ובכדי להפיץ אור על היחס שהיה בין הצדוקים ובין התורה המסורה ומחזיקיה, אקח לי בתור משל ודוגמא את תנועת הריפורם שצמחה על אדמת גרמניה לפני מאה שנים. בחרתי את תנועת הריפורם למשל מפני שהיא והסבה שגרמה ליצירתה, אשר בודאי ידועות הן לרוב הקוראים, דומות בתכונתן לשיטת הצדוקים ושאיפתם בנוגע לתורתנו ועמנו.

מחוללי תנועת הריפורם התאמצו להכנים בקרב עמנו תקונים אשר התנגדו לתורתנו. דעתם היתה: כי התורה אינה נצחית, כי היא נתנה רק לטובת האדם ולהנאתו, אבל לא לסבול ע"י יסורים, יסורי הנפש ויסורי הגוף; כי האדם אינו רשאי לחבול בעצמו ולהזיר את עצמו מתענוגי העולם ותפנוקיו, וכמו שדרשו חז"ל:

„וחי בהם, ולא שימות בהם" (יומא פה:) הם הביטו על התורה כעל קנין פרטי ולכן העיזו לגרוע ממנה מצוות הרבה בכדי להתאימה לרוחם ולחפצם. הם המציאו המצאה נפלאה כי בנוגע לעבודת ד' לא המעשה הוא העיקר אלא המחשבה והאמונה שבלב, ולפיכך בטלו הרבה מצוות מעשיות והסתפקו רק בדברים של מה בכך. המה העמידו את יהדותם על יסודי ההטפה והנאומים היפים שהטיפו ונאמו כהניהם ומטיפיהם בהיכליהם (טמפלס בלע"ז). הנאומים של מטיפיהם בכל ש"ק אחרי קריאת התורה היו נחשבים בעיניהם לעיקרי היהדות. המטיפים שאפו לפאר רק את החיצוניות כלומר: ליפות את נאומיהם במליצות ריקות ובבטויים מצלצלים, התחשבו רק עם הקלפה ולא עם התוך ושמו בנאומיהם את העיקר לטפל והטפל לעיקר. מחוללי תנועת הריפורם ומחזיקיה לא עשו שום דבר ממשי בשביל החזקת רוח העם לתורתו, ובשביל התגשמותם של האידיאלים הנשגבים אשר הכניסו תמיד רוח חיים בגוית אומתנו, כי אם יצאו ידי חובתם בדרשות ונאומים בלבד. פעולות טובות ומעשים רצויים לא ראינו במחנה המתקנים ורק קול דברים שמענו.

מחוללי תנועת הריפורם בגרמניה שקראו את עצמם: „בני דת משה" הביטו בשאט נפש על הגרים פליטי רוסיא ופוילין מפני שלא קצרו את בגדיהם הארוכים, לא קצצו את פאותיהם, ולא שנו את לשונם, ונשארו נאמנים לשו"ע ולמנהגים הטובים שקבלו מאבותיהם. הם הביטו בבוז וקלסה ובפנים זועפות על שומרי תורת ד' והיראים לדבריו. הם נשאו פנים לשכניהם התרפסו וישתחוו לפניהם ויבטלו את ישותם בפני כל אלה אשר לא היו מבני עמנו, אבל התרברבו והתגאו נגד אחיהם אשר נשאו את דגל התורה והיהדות והצטיינו במסירותם אל כל הקדוש והמקובל באומתנו. „בני דת משה" האמינו כי אחיהם היראים והחרדים לדבר ד' בהחזיקם בתורתם ובמנהגיהם, בהתמכרותם לדתם ובאמונתם החזקה בתחית עמם ובשיבתם לארץ אבותיהם משכו עליהם את שנאת העמים בראותם כי בני ישראל, למרות פזורם ביניהם, עדיין קשורים הם אל לאומיותם וחושבים את עצמם לגוי מיוחד. הם בעצמם טענו ואמרו: כי אי אפשר ליהודי לאומי להיות נאמן להעמים שבתוכם הוא יושב. הם החזיקו בעלילת המן נגד ישראל: „ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך" „שמא תאמר: איכא מדינתא מינייהו—בכל מדינות מלכותך הם" וא"כ חובתו היא לתת ספר כריתות לתורתו ללאומיותו ולכל תקוותיו וחלומותיו שעוד תחודש ממלכתו וישוב לכבודו הראשון, ולהתמסר בכל כחו לטובת המדינות המחזיקות אותו בכבוד ואינן עושות הבדל בינו ובין תושביהן ואזרחיהן. אבל למרות היותו במדינות מלכותך אינו מסור לך והראיה: „ודתיהם שונות מכל עם" ואינם מוותרים אף כמלא נימא מתורתם ודתם „דלא אכלי מינן ולא נסבי מינן ולא מנסבי לן". שואפים הם להשאר חטיבה בפני עצמם ועם בתוך עמים. ובמצב כזה הלא בהכרח „ואת דתי המלך אינם עושים" אינם מביאים שום תועלת לך ולמדינותיך ו„מפורדים הם, כפרידה זו שאינה עושה פירות" (מגילה יג:) ולכן „אין שוה להניחם". „בני דת משה" התרחקו מאחיהם היראים והחרדים והתנכרו אליהם מיראתם פן יבולע להם מפני ששכניהם יחשדום שאינם מסורים בכל לבם לארץ מולדתם ויטילו

ספק בפטריוטיות שלהם. והתרחקותם מאחיהם שהחזיקו בנושנות גרמה שלא ירדו לסוף דעתם ולא באו בסוד תכונתם. לו התקרבו אליהם כי עתה היה להם מושג נכון מדרכי חייהם הפנימיים והמוסריים, ממדותיהם הטובות והנעלות ומאהבתם לכל הנברא בצלם אלהים. לו באו עמהם במשא ובמתן כי עתה נוכחו לדעת כי אהבתם לדתם שהיתה יקרה להם יותר מבבת עיניהם לא החלישה במאומה את מסירותם לארץ מולדתם והיו נכונים תמיד להשליך את נפשם מנגד למען אשרה והצלחתה; כי היו תמיד מכירי תודה לאלה האנשים אשר לא גרמו להם רעה ולא הצרו את צעדיהם. לו חדרו החפשים בדעת אל תוך לבותיהם של היראים והחרדים והתחקו על אופים כי עתה התפלאו על רוחם העז לד' ולתורתו, על תומתם וצדקתם שהתנוססו בהם. ומי הוא האיש אשר רוח לו ולא יתפלא על רוחם העז של אחינו נושאי דגל התורה והמצוה? הגלות הארוכה עם כל נסיונותיה הנוראים לא כהתה את רוחם ולא הדיחתם מתורתם וממורשת אבותיהם, ולמרות השמדות והגזרות שהלמו ומחצו את רקתם נשארו בנים נאמנים לד', והתפללו תמיד בשלומה של מלכות בכל מקום שהיו. לו הבינו „בני דת משה" את גדולתם של אחינו היראים בתורה בספרותנו העתיקה ובחכמות חיצוניות, את גבורתם הנפלאה על שדה הדת ועמנו, את הצטינותם לטובת המדינות שהיו בהן, ואת קדוש השם שהיו מקדשים ברבים מזמן לזמן, כי עתה בודאי היו מושפעים מהם ולא היו מכניסים תקונים בדתנו אשר השחיתו את קלסתר פניה. אבל הם בגאותם הביטו על אחינו היראים כאלו היו אנשים שלא מן הישוב, בזו אותם ובטלום בקליפת השום. וכל מה שבטלו אותם כן גדל ורחב הפרץ ביניהם והוקמה המפלצת וזהי הריפורם.

תכונת כת ה„צדוקים" ושאיפתם היתה דומה לזו של „בני דת משה". הצדוקים בטלו את ה„פרושים" ויבזום ויגאצום בכל שעת הכושר. נקודת מבטם על הדת היתה רחוקה מזו של הפרושים. ה„פרושים" הקדישו את כל דברי המסורה שהתנחלה בקרב העם, ואת כל הגדרים והסיגים שקבעו הסופרים בדבר עשית המצוות ואופני קיומן, וישאפו לקרב ולסגל את החיים ההולכים ומשתנים ומתפתחים, אל התורה והדת. וכאשר היו הפרושים שומרי מצוה ונוצרי תורה, כן הצטיינו גם במדותיהם הטובות, בהיותם מצניעי לכת, חונני אדם ודורשי שלום כל איש, מתנהגים בדרכי תום וצדק ושומרים ארחות מוסר. ואם גם לא נזורו מן החיים בכ"ז היו מושלים ברוחם לחיות חיים פשוטים ממוצעים ולהתאפק מכל תאוה וחמדה, ויחד עם רגש אהבת אדם אשר קננה בלבם היתה אהבת עמם ודתם עצורה כאש בעצמותם, ויהיו נכונים להקריב את נפשם ומאדם על מזבח הדת. הם לא הניחו את ידם מכל עניני החיים, וכל מגמתם היתה שהנהגת החיים, חיי היחידים וחיי הקהל תהיה עפ"י התורה והמצוה. לעומת מפלגת הפרושים, שהתאמצה לצמצם את חיי העם במחוגת הדת, נצבה מפלגת ה„צדוקים" אשר שאפה לבצר את תקומת יהודה על בסיס של אהבת הלאום, חבת ארץ מולדת ושלטון מדיני. הצדוקים היו כלם אצילי העם, שרי הצבא ונושאי המשרות הגבוהות במדינה אשר רוח השכלת היונים נשבה בם. ולפי מצב השכלתם באו

לידי הכרה כי אשר העם וחסנו המדיני הוא מרום ונשא מעל דברי הדת ופקודיה. החוקים הרבים הנוספים לתורת ד׳ שנמסרו בעל פה והסייגים והגדרים היו למועקה לצדוקים אשר בקשו בחיים רק נועם וענג, ועל כן בעטו בם ויכחישום, וישימו עליהם לחק לקים רק את החוקים המפורשים בספר התורה ולבארם בהתאם לתנאי החיים ולפי צרכי הזמן. דעתם היתה: כי התורה נבראה בשביל החיים ולא החיים בשביל התורה. נאומים ודרשות תפסו מקום חשוב בראש עניני הדת ויבכרום על המעשים. השתמשו לפעמים בפטומי מלים וגבוב דברים וידרשו דרשות ואסמכתות של דופי בכדי להעלות אבק בעיני הפרושים ולבלבל את דעתם. הצדוקים לעגו תמיד על הפרושים, התלוצצו בהם ובאו עליהם בקובלנה. כאשר „הטבילו הפרושים את המנורה אמרו הצדוקים: ראו פרושים מטבילים גלגל חמה" „אומרים צדוקים: קובלים אנו עליכם פרושים" ולכן היו החכמים זהירים לבלי לתת „מקום לצדוקים לרדות" בהם (ירושלמי חגיגה פרק ג הלכה ח, ידים פרק ד משנה ו ז ח, פרה פרק ג משנה ג). הפרושים בדעתם את שאיפתם של הצדוקים לעמם ונטיתם לתורתם לא יכלו למשול ברוחם ומדדו להם כמדתם ויכנום בכנוי הנאה להם: „שטיא! שפיל לסיפיה דקרא" „שוטים! מניין זה לכם" „שוטה! ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם" (ברכות י׳, ב"ב קטו:, מנחות סה:).

למותר הוא לי לברר ולהוכיח כי היהדות אינה מתקימת רק מדרשות ונאומים ואינה יונקת את כל חיותה מהם. „כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו׳ כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו" (אבות פ"ג משנה יז). המוסר הנמרץ שמימרא זו מכילה בתוכה נחוץ לעמנו בכלל כמו שנחוץ הוא לאיש פרטי. קיומו של עמנו והצלחתו תלויים ביחוד במעשיו הטובים ובפעולותיו הפוריות. המעשים מתיחסים אליו כמו השרשים לאילן. הצטינותו של עמנו במעשים טובים תבצר ותבסס את עמדתו בין העמים „ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו" בכדי להדיחו מתורתו ואמונתו ולהפילו למשואות „אין מזיזין אותו ממקומו" וממצבו הרוחני. כל הרוחות היותר חזקים שיסערו עליו בגלותו לא יצליחו לעקרו משרשו. בפעולותיו הטובות ובשמרו לקיים את המצוות המעשיות יצליח להתגבר על כל הרוחות. אבל אם חכמתו של עמנו תהיה מרובה ממעשיו, אם הוא יסמוך רק על קולו „קול יעקב" ולא יצרף את הידים כלומר: יסתפק בחכמתו ויתפאר בלשונו ובספרותו אבל יביט על המצוות המעשיות כעל דברים טפלים וקלי הערך אז יהיה דומה „לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין" ומעמדו בין הגויים יתרופף ולא יעמוד אפילו בפני רוחות מצויות. המצוות המעשיות הן היסוד לקיומו של עמנו. העבר של עמנו הוא העד היותר נאמן המאמת ומאשר את הנחה זו. אלה היהודים שצמצמו את דת ישראל רק בתוך לבם כלומר: החליטו כי התורה היא רק דברים שבלב והדת היא רק תמונה רוחנית ואצילה ואינה צריכה להגשמה ע"י מצוות מעשיות לא יכלו לעמוד אף בפני נסיונות קלים, ובזמן קצר עזבו את מחנה ישראל ויתערבו בין הגויים. בתי התפלה שלהם, מנגינותיהם

המיוחדות והעוגבים שהשתמשו בתפלותיהם לא הצליחו לקשרם אל עמם. התקשרותם לעמם היתה כקורי עכביש בפני רוח הטמיעה והתבוללות. ואף אלה אשר התימרו באהבתם לעמם והגינו עליו נגד האשמות שטפלו עליו האנטישמיים ביסדם חברות שמטרתן היתה להשיב אחור את העלילות של שונאיהם, נפלו לבסוף בפח הטמיעה, פנו עורף לעמם וכחשו בגזע צור מחצבתם. הסבה הראשית לקלות דעתם של המתבוללים ופחזותם היתה מפני שיהדותם תלויה היתה על בלימה כלומר: על הרגש והמחשבה בלא צרוף הפעולה והמעשה. (ועיין היטב בדברי „העקרים" מאמר ג׳, פרק כח).

יש שני מיני יהודים א) יהודי במעשה ב) יהודי בלב. היהודי במעשה הוא זה שעובד את ד׳ בגופו ומקיים בפועל את המצוות המעשיות. והיהודי שבלב הוא זה שעובד את ד׳ רק במחשבה ומסתפק בזה שחושב אדות המצוות וטעמיהן ותו לא. שיטה זו היא לא חדשה בישראל ומחוללה היה קרח. שיטת „קרח וכל עדתו" היתה: כי די לעבוד את ד׳ רק במחשבה כי „רחמנא לבא בעי" ואינו מבקש מאדם לקיים את מצוותיו בפועל. ולכן „ויקהל על משה ועל אהרן ויאמר אלהם רב לכם" להוכיח את העדה שאינה עובדת את ד׳ „כי כל העדה כלם קדשים" מפני שכלם עושים את רצון ד׳, ואף אם אינם מקיימים את מצוותיו בפועל בכ"ז נחשבים הם ליהודים טובים כי „ובתוכם ד׳" כלומר: אם יהדותם אינה ניכרת מבחוץ אבל שוררת היא בלבותיהם ונשמתה דופקת בהם. חושבים הם תמיד אדות מצוות ד׳, אוהבים את עמם בכל נפשם ומתענינים בכל לבם בכל הענינים הנוגעים לאשרו והצלחתו. ולכן נחשבים הם באמת ליהודים טובים ונאמנים „ומדוע תתנשאו על קהל ד׳". והנכם מתימרים ביהדותכם כאילו היתה בידכם המנופול על היהדות.

וזוהי כונת תפלתנו בהרחמים לברית מילה: „ויהיו ידיו ולבו לאל אמונה" שיהיה יהודי נאמן לד׳ בידו ובלבו כלומר: במעשה ובמחשבה, שיקיים באמונה את המצוות המעשיות ולבו ומחשבותיו יהיו נתונים לאל אמונה. אנו מקדימים בכונה את ה„בידו" על ו„בלבו" מפני ש„נעשה" הוא קודם ל„נשמע" כלומר: היהודי צריך לקיים את מצוות ד׳ אפילו כשאינו שומע את טעמן וכחוקים הם לפניו. היהודי שמקדים „נעשה לנשמע" אינו חוקר בטעמי המצוות יותר מדאי ואינו מתנשא בכנפי התפלספותו למעלה מכחו והבנתו יצליח סוף סוף להבין במדה לא מועטה את הטעם של הרבה מצוות. אבל האיש שמקדים את „הנשמע לנעשה" כלומר: החקירה על המעשה, ולא יקיים את המצוות כל זמן שטעמן יהיה נעלם ומכוסה ממנו לא יבוא לידי מעשה כלל. כל מה שיחקר ויתפלסף כן יתרחק מתורת ד׳ וממצוותיו.

„רשע מה הוא אומר: מה העבודה הזאת לכם! ואף אתה הקהה את שניו". הרשע בלבשו את מסוה האמונה על פניו, מתפאר שהוא מאמין בתורת ד׳ ובמצוותיו, אלא הוא מתעקש ועומד על דעתו שאפשר לעבוד את ד׳ במחשבה בלבד ולא נחוץ כלל וכלל לקיים את המצוות המעשיות. הוא בהתבוננו אל כל הדברים אשר על השלחן בליל חג הפסח: „פסח מצה ומרור" שבאו „על שום

שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים" „על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ" „ועל שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים" אומר: „מה העבודה הזאת לכם!" כלומר: למה לנו לענות את נפשנו במצה ומרור, להוציא כסף למכביר ולהעמיס עלינו טרחות מרובות בשביל זכרון יציאת מצרים? הלא גם בלעדי הדברים האלה אנו זוכרים את יציאת מצרים; קוראים אנו את ההסתוריה שלנו, שגורה היא בפינו, ויודעים אנו בדיוק את כל המאורעות והקורות שעברו על אבותינו במצרים, ולכן אין לנו צורך בצרמניות גשמיות בכדי להזכירנו מה שקרה לנו. הרשע של ה„הגדה לפסח" מחזיק בדעה זו לא בשביל להכעים ולקנטר, ולא בשביל להתפאר בכפירתו בדיני ישראל ובמנהגיו הקדושים, אלא פשוט בשביל ששכלו מורה לו כן. שכנו של ה„חכם" הוא, מבקש את קרבתו, יש לו ידיעות מעטות ומקוטעות בתורתנו ובחכמות חיצוניות, וספג אל תוכו מספרים חיצוניים ידיעות רעיונות והשקפות על דרך החיים בכלל והיהדות בפרט שהם בנגוד לרוח ישראל סבא, ולכן הוא נחשב בעיני עצמו לחכם וחושב כי מחכמה הוא אומר מה שאומר. ולפיכך עלינו להשיבו בחכמה ולהוכיחו כי אין ממש בדבריו.

הן כל מאכל שאנו אוכלים מרכב הוא מיסודות שונים: יסוד החמוצי, יסוד המימי, יסוד החנקי ויסוד הגחלי, ומעורבים הם במדה ידועה מחמרים אחרים כמו קאליום, נטריום, קאלציום, מאגנעזיום, כלאר ופלואר, ברזל פאספאר וגפרית. וכאשר המאכל בא אל קרבנו מתחלקים היסודות אשר בו לחלקיהם ע"י כלי העכול, ומתפרדים אל כל חלקי הגוף ואבריו בשביל קיומם והתפתחותם. כלי העכול אשר בגופו של אדם עומדים על משמרתם, עושים את פעולתם ומעכלים את המאכל עד שיתחלק לשני חלקים. א) ליח דק המכונה ליח המזון המכיל בתוכו את החמרים העקריים המכלכלים ומפרנסים את הגוף. ב) חומר מוצק אשר הגוף יפליטו אחרי שנתפרד המאכל ליסודותיו, והוא פסולת האוכל אשר תצא החוצה על ידי פתח הקרב למטה. ולפי"ז הלא נשאל את עצמנו: אחרי שכח החיוני תבוא לאדם רק מהיסודות האוריים אשר במאכל, למה לנו ליגע לריק וללעוס בשנינו, אפילו כשהן מקולקלות ואנו סובלים יסורים, מאכלים קשים בשביל היסודות אשר בקרבם הנחוצים לקיומנו, ואף שהם מכילים בקרבם חמרים כאלה אשר הגוף אינם סובלם ומרחיקם ממנו, הלא בנקל נוכל להמציא לנו מזון מכלכל ומבריא. הן למטרה זו עלינו לקחת במדה ידועה את היסוד החמוצי, יסוד המימי יסוד החנקי ויסוד הגחלי ולערבם עם מעט קאליום נטריום וכו' ולשתות בלי שום קושי מהתערובות הזאת מעט מעט למען החיות את נפשנו. ומלבד זה, עוד נרויח כי מאכלים מתוקנים כאלה לא ישאירו שום מותרות בגוף ולא יצטרך להפליטם. אבל הצעה זו לא תתכן כלל ומשכלת בה. אמת היא כי היסודות הנ"ל מוכשרים הם למזונות האדם ולכלכלתו. אבל בדרך הטבע לא יביאו לנו את התועלת הראויה והרצויה אלא אם הם יחוברו וידובקו זה לזה ע"י יד הטבע בכחותיה הנסתרים והנעלמים, והיא תרכיבם היטב אף בדברים כאלה אשר גוף האדם לא יעצרם בתוכו ורק יפליטם תיכף כשיתפרדו מהיסודות הנחוצים לקיומו והתפתחותו. ואם אדם לא יביא לחם לפיו ויסתפק רק ביסודות האוריים שהרכבו ע"י חכמת החימיה הלא אז יחלש

מרגע לרגע, כחו יעזבהו וימות בלא עתו.

והנה אם נשתדל למצוא את הסבה של אי האפשרות לאדם לכלכל את נפשו במזון שהרכב מהיסודות הנ"ל ע"י חכמתו וחריצותו, כי הלא הם הם אותם היסודות העקריים של הלחם אשר עליהם הוא חי, כי שארי חחמרים שנספחו אל הלחם הלא פסולים הם לגופו של אדם, יזרם הלאה וצאו צאו יאמר להם, נבוא לידי מסקנא כי דבר זה הוא אחת מחידות הטבע אשר נלאה שכלנו למצוא את פתרונה, ולשוא תהיינה כל חקירותינו והתפלספותנו להתחקות על אופיו של הטבע ולעמוד בריוק על תכונתו, כי רוח ד' יצוק בו ואי אפשר לבשר ודם לחדור בשכלו אל חדריו פנימה ולגלות את כל מצפונותיו. האדם קצר ראות הוא ויש גבול להתפשטותו של שכלו ולהתרחבותה של בינתו. הטבע והחקירה מזהירות אותו: „עד פה תבא ולא תוסיף!" אנו יכולים להשתמש בדברים המונחים בחיק הטבע בתור משל ודוגמא על דרכנו המוסרי רק באלה שאפשר לנו לראותם בעין שכלנו ואשר אין שום חשש ספק בתכונתם ובאמתותם. והנה הנסיון אשר עדותו נאמנה לנו מאד מעיד כי הלחם המעורב בחמרים גסים ואשר לכאורה טפלים הם יפעל את פעולתו על האדם האוכלו, כי הלחם בהעכלו בעזרת כלי העכול יהפך לליח דק, ליח המזון, ויסודותיו השונים יתפזרו אל כל חלקי הגוף ואבריו השונים למקטנם ועד גדלם, וכל הגידים המוצצים והצינורות הדקים מאד הנמצאים למכביר בקרבו ימוצו לתוכם את הליח הכלכלי וכל אחד ואחד יקבל את שעורו במדה מספקת ומדויקת. ולמרות זה שלפעמים ירגיש האדם אי נעימות באכלו את הלחם הקשה, יהיה חזק בריא ואיתן ויתענג על תענוגי החיים. אבל אם הוא יסתפק רק בהיסודות האויריים הנה אף שיבלע אותם בלא שום קושי וישבע רצון מזה בשעת מעשה אבל אחריתו תהיה מרה כי בזמן קצר יהיה חלש שבחלשים ולא יעצור כח לעמוד על רגלו, יתכווץ יצטמק ויתנוון מיום ליום וימות מאפיסת הכחות.

תכונתו של מזון הנפש דומה לזו של מזון הגוף. כמו שמזון הגוף יעשה את תפקידו באמונה כלומר: יחזק את גויתו של אדם ויעמידה על בסיס נכון, בהכניסו חיים בכל תאיה וחדריה, בעצמותיה שריריה ועצביה, אם אך היסודות אשר מכיל בקרבו יהיו מרכבים בהרכבה טבעית ומחוברים בקליפות החיצוניות הראויות להם ומתאימים לתכונתם, כן גם מזון הרוחני יפעל את פעולתו על הנפש אם אך המחשבות הנעלות והאידיאלים הנשגבים של האדם, הנחוצים להתרוממותה של הנפש ולהתעלותה יהיו מלובשים בלבוש חיצוני כלומר: בלבוש המעשה והפעולה. אמונתו החזקה של היהודי בד' ובתורתו, לבו הטהור המלא על כל גדותיו אהבה נאמנה לעמו ולכל קניניו הרוחניים, הרגש הנעלה אשר בקרבו המקשרו בנימיו לעברו ולעתידו של אומתו, אף שבודאי הם נובעים ממקור הנפש האלהית, בכ"ז כל זמן שלא יהיו משובצים במשבצות המצוות המעשיות לא תהיה שום ממשות ליהדותו ולא יעמוד בנסיון לפני נסיונות החיים. יהודי כזה אשר יהדותו יונקת רק מיסודות אויריים אי אפשר לו להתקיים. הוא בהכרח ירד מטה מטה וילך מרחי אל דחי וימות מיתה רוחנית.

וזו היא כונת המליצה „ואף אתה הקהה את שניו". כי בכדי לבטל בראיה ברורה את דעתו המוטעת של הרשע: כי היהדות אינה דורשת בשביל קיומה את המצוות המעשיות, וכי די ליהודי רק להאמין בד' ובתורתו, לאהוב את עמו ולהיות קשור לעברו ולעתידו, עלינו לקחת חק אחד מחוקי הטבע הדומה בתכונתו אל הענין אשר הרשע מתוכח עליו, אשר יטפחו על פניו ויוכיחו כי טועה הוא. אנו מראים לו כי כשם שמזון גשמי המרכב מהיסודות האויריים בלבד אינו פועל את פעולתו על הגוף ויסכן את קיומו, ולכן מוכרח האדם לבקש לו מזון כזה אשר יסודותיו הרכבו בידי הטבע ומחוברים זה לזה בחמרים כאלה אשר יקצר שכלנו מלהבין איך המה מביאים לו את התועלת, ועליו ללעוס בשניו מאכלים קשים, כן המזון הרוחני לא יפעל את פעולתו על הנפש בלא צרוף המצוות המעשיות.

ואחרי הקדמה זו נבין את הכונה של דברי שמאי הנ"ל: „עשה תורתך קבע" כלומר: התורה היא קבועה ונצחית ולא תשתנה לעולם; ולא כדעת הצדוקים שהיא כחמר ביד היוצר. התורה היא למעלה מהזמן ומתנאי החיים והמקום המקיפים את האדם, ואינה נכנסת תחת שלטונו של האדם לעשות בה כחפצו ורצונו. ואלה האומרים: „עת לעשות לד'" כי עשיתן של המצוות תלויה ב„עת" ובזמן, כי הם מחויבים לקיים את התורה רק בעתות ידועות, ושישנן עתים וזמנים היוצאים מן הכלל אשר בהם יכולים הם להזניח את התורה ולשנותה בהתאם לרוחם וחפצם „הפרו תורתך" (תהלים קיט, קכו) כי התורה אינה מוטלת תחת יד הזמן המשנה ומחליפה צורת כל דבר שתחת השמש.

„אמור מעט ועשה הרבה" כי בנוגע לשמירת היהדות והחזקתה, המעשה הוא העיקר ולא האמירה והדבור. יסודה של היהדות הוא מעשים ולא דברים. ואותה הקהלה שמשתמשת רק בדרשות ונאומים בתור תרופה למחלתה הנפשית זהו סימן מובהק כי מחלתה היא אנושה ושירידתה ממצבה הרוחני היא נוראה. אותה הקהלה שיש לה הכח החיוני במלא מובן המלה, זאת אומרת, ישנם בקרבה הרבה בעלי בתים מופלגי תורה ויראי ד', עסקנים ואנשי מעשה העומדים בראש כל המוסדים ומנהלים אותם עפ"י רוח התורה והמצוה, אינה זקוקה לדרשנים ומטיפים שיעמדו תמיד על דוכנם בכדי להלהיב את הלבבות. ורק אותה הקהלה הריקה מתורה ויראה והערטילאית מאותם הכחות המבריאים והמחזקים את שריריה ועצביה והיא גועת מאפיסת הכחות סומכת את עצמה על מטיפים ונואמים בתקוה שהמה יחזקו את רוחה ולא יניחוה למות.

„והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות" הוא הוכיח את ה„צדוקים" לבלי לבזות את ה„פרושים" ולבלי התגאות ולהתנשא עליהם; שיקבלו אותם בסבר פנים יפות, ושיטו אזניהם לדבריהם הנכוחים ולדעותיהם הנשגבות; לבלי להביט על חיצוניות „ואל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו". שמאי פקח את עיניהם לראות כי הפרושים היו הגבורים הרוחניים אשר מעולם לא חתו מפני כחות התבל שלחמו נגדם להעבירם על דעתם. הם לא התמכרו אל תענוגי החיים ותפנוקיהם, ורק השקיעו את כל מעינם כחם ועמלם לטובת עמם ברוח ובחומר.

לקח זה הוא נחוץ למבקרינו שבכל דור ודור המעבירים תחת שבט בקרתם את התנהגותם החיצונית של גדולי התורה והיראים. עליהם לשים אל לבם כי תקומתו של עמנו ותחיתו בין העמים היא רק על ידי רוחם והשפעתם. כי במסירת נפש ממש הגינו בכל דור ודור על נשמתו, בהכניסם דמים חיים בקרבו אשר נתנו לו כח ועצמה לעמוד נגד כל הצרות והתלאות אשר הדריכוהו מנוחה. התורה היתה נשמתם וחיי רוחם, וגאותם בלאומיותם היתה משיבת נפשם. ואף שדרשו תמיד בשלום המלכות והיו נאמנים בלב ונפש לארץ מולדתם בגולה, בכ"ז לא עורה אהבה זו את עיניהם. לא התרפסו לפני שכניהם, לא היו מלחכי פינכא ועבדים לעבדים; לא השפילו את כבוד עמם, לא מכרו את בכורתם בעד נזיד עדשים; לא שחטו „קדשים בחוץ", לא הכניסו „חולין בעזרה" ולא שרו את השיר „מה־יפית" באזני אדוניהם בכדי להשיג כבוד מדומה, ואיזו אות כבוד. הם הרימו על נס לעיני העמים את ספרותם העתיקה בהפיצם ביניהם את דעת התורה והמוסר. והעמים כל מה שהכירו לדעת את גדלותם בתורה ובחכמה, כל מה שחדרו אל תוך חייהם הפנימיים ואל תכונתם כן הוסיפו להעריצם ולכבדם. גבורי הרוח האלה ראויים הם ששמותיהם יכתבו לנצח בספר תולדות עמנו. ולו קבלו מבקרינו החריפים בסבר פנים יפות את גדולי התורה שהחזיקו במסורת אבותיהם, והיו מכבדים אותם בכבוד הראוי להם כי עתה לא היה להם כל מקום להכניס אש זרה במקדש ד'.

תם חלק הדרוש.

הדרת ישראל

הדרן לסיומא דמסכת שבת

א) „אמר ליה (עולא לרבה בר רב הונא) אימר דאמרי רבנן מדידה דמצוה דלאו מצוה מי אמר וכו'" (סוף שבת) ולכאורה קשה לרבי חנינא בר חמא שסובר: ש„אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הן כנגד עבודות המשכן" למה לא תחשב מדידה למלאכה גמורה מפני שבמשכן בודאי נמדדו כל הכלים במדה. והנה אין מקום לקושיא זו על ר' יונתן בר' אלעזר שאמר בשם ר"ש בר' יוסי בן לקוניא: „כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה ארבעים חסר אחת" (שבת מט:) מפני שבחירת הל"ט מלאכות ותכונתן היתה בידי החכמים, והם בחרו במלאכות היותר חשובות אבל לא במדידה. אבל לדעת ר' חנינא בר חמא שכל שהיתה במשכן נחשבה לאב מלאכה וא"כ גם מדידה נכנסת בכלל זה. הן אמת היא שהשכל מחייב שכל דבר שאינו בגדר מלאכה אי אפשר שיחשב למלאכה אף שהיה במשכן (ועיין בפ"י ריש שבת) אבל אחרי שעולא אסר מדידת הרשות וא"כ הרי היא נכנסת בסוג מלאכה ולכן היה לו לאסור אף מדידת מצוה מפני שהיתה במשכן.

ב) „ונשאלים לנדרים שהם לצורך השבת" (משנה סוף שבת) אבל אין נשאלים לנדרים שהם שלא לצורך השבת, ואף ש„מצוה לאיתשולי עליהם" ומפני טעם זה „קונמות הוו להו כדבר שיש לו מתירין" (נדרים נט.) בכ"ז בעינן שיהיו לצורך השבת, ואלו מרידה אם היא של מצוה מותר ואפילו שלא לצורך השבת.

ג) „סבר רב יוסף למימר נשאלים נדרים בשבת ביחיד מומחה אין בשלשה הדיוטות לא משום דמתחזי כדינא. א"ל אביי כיון דסבירא לן אפילו מעומד אפילו בקרובים ואפילו בלילה לא מתחזי כדינא" (נדרים עז.) והנה אמרינן: „רבי שמעון אומר: כל שאין מומו ניכר מעי"ט אין זה מן המוכן וכו' מי יימר דמזדקק ליה חכם וכו' התם אי לא מזדקק ליה חכם סגיא ליה בג' הדיוטות הכא מי יימר דמזדקק ליה חכם" (שבת מו:) ולפי"ז קשה מאד לשיטת רב יוסף דרק יחיד מומחה יכול להתיר נדרים בשבת, איך יתכן שיהיו לצורך השבת אחרי שיהיו אסורים משום מוקצה משום מי יימר דמזדקק ליה חכם.

ד) עלינו להבין קושית הגמרא על הדין „ונשאלים לנדרים שהם לצורך השבת, ואמאי לימא מי יימר דמזדקק ליה חכם" וא"כ מוקצה הוא? הלא תכונת המוקצה של הדבר שהיה אסור לפני השבת משום איסור נדר אינה דומה לתכונת המוקצה של הדבר שלא היה ראוי לפני השבת משום טעם אחר. הן ודאי כל דבר שלא היה ראוי בין השמשות הוא מוקצה בשבת, אף שהסבה שגרמה למוקצה נסתלקה בשבת, דמה בכך שנעשה ראוי בשבת אחרי שלא היה ראוי בין השמשות; אבל בנדר שהחכם עוקרו מעיקרו נמצא שהיה בטעות ואיגלאי מילתא למפרע דגם בין השמשות היה הדבר מותר והוקצה רק בטעות. והנה במהרש"א (ביצה ו.) משמע דעגל שנעשה בן ח' ביו"ט הוא מוקצה משום דלא היה ראוי בין השמשות. ותמה אני מניין לנו מוקצה כזו, דהא שהיית ח' ימים הוא בכדי לברר שכלו חדשיו, וא"כ כשנעשה ח' ימים ביו"ט הלא הוברר הדבר למפרע שכלו חדשיו והיה ראוי אף בין השמשות והוקצה בטעות. ואטו חתיכה שהיתה בחזקת חלב ונתברר ביו"ט דשומן היא האם נימא שאסורה משום מוקצה? ונקדים דברי הרמב"ם ז"ל: „אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול, ומפני מה נגעו באיסור זה? אמרו ומה אם הזהירו נביאים וצוו שלא יהיה הלוכך בשבת כהלוכך בחול ולא שיחת השבת כשיחת החול שנאמר ודבר דבר קל וחומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול כדי שלא יהיה כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפינה לפינה או מבית לבית או להוציא אבנים וכיוצא בהן ויבקש דבר שיתעסק בו ונמצא שלא שבת ובטל הטעם שנאמר בתורה למען ינוח: ועוד כשיבקר ויטלטל כלים שמלאכתם לאיסור אפשר שיתעסק בהם מעט ויבוא לידי מלאכה. ועוד מפני שמקצת העם אינם בעלי אומניות אלא בטלים כל ימיהם כגון הטיילים וויושבי קרנות שכל ימיהם הם שובתים ממלאכה ואם יהיה מותר להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא שלא שבת שביתה הניכרת, לפיכך שביתה מדברים אלה היא שביתה השוה בכל אדם. ומפני דברים אלה נגעו באיסור הטלטול ואסרו שלא יטלטל אדם בשבת אלא כלים הצריך להם כמו שיתבאר". (הלכות שבת פרק כד, הלכות יב יג) וכתב ע"ז הראב"ד ז"ל „עוד אמרו: אטו

טלטול לאו צורך הוצאה הוא? ועוד בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו: בראשונה היו אומרים שלשה כלים ניטלים בשבת שנאמר (נחמיה יג טו) בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות וכו' (שבת קכד: קכג:) נמצא כי מפני חיוב ההוצאה אסרו בטלטול מה שאסרו, שהוא גדר להוצאה". והנה באמת אין מקום להערת הראב"ד ממה שאמרו: בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו, דהא אינו מבואר בגמרא כלל דאיסור הטלטול של שארי הכלים היה משום איסור הוצאה, ויוכל היות שנאסרו בטלטול מפני הטעמים של הרמב"ם ז"ל. אמנם קושיתו ממה שמבואר בפרוש בגמרא דאיסור הטלטול הוא משום צורך הוצאה היא עצומה מאד.

ה) **והנה** האחרונים חקרו אם חצי שיעור אסור מן התורה אף בשבת. ה„חכם צבי" (סימן פו) העלה דחצי שיעור בשבת אינו אסור מן התורה. ודעת ה„משנה למלך" (הלכות שבת פרק יח הלכה א) היא להיפך, והוכיח כן מדברי רש"י על הגמרא: „וכי מותר לאפות פחות מכשיעור" „דקיימא לן חצי שיעור אסור מן התורה" (שבת עד׳ ורש"י שם) ולענ"ד נראה דחקירה זו תלויה בפלוגתת דאמוראי הנ"ל אם הל"ט מלאכות הן כנגד עבודות המשכן או כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה. אם נימא שרק המלאכות שהיו במשכן נאסרו אם כן חצי שיעור בשבת אינו אסור מן התורה. למשל: זה עוקר וזה מניח אינו אסור מן התורה, דממ"נ אם דבר כזה היה במשכן א"כ הוא אב מלאכה ממש כמו מושיט שהיה במשכן (ועיין בפרק הזורק, ובפנ"י ריש שבת שפלפל בזה באריכות). ואם לא היה במשכן אינו נכנס זה בסוג מלאכה, ואינו שייך לחצי שיעור אסור מן התורה, מפני שאפילו היה שיעור שלם לא היה נחשב למלאכה כל זמן שלא היה במשכן. אבל למאן דסובר שאבות מלאכות הן כנגד המלאכות שבתורה, וא"כ יש לומר דחצי מלאכה, זה עוקר וזה מניח, נכנס ג"כ בחוג של חצי שיעור שאסור מן התורה. והיא סברא ישרה וברורה לענ"ד. ועפי"ז יש לדחות באופן נאה הוכחת המשנה למלך דחצי שיעור בשבת אסור מהגמרא דשבת הנ"ל משום שהמקשן שם „וכי מותר לאפות פחות מכשיעור" הוא רב יוסף, והוא לשיטתו דס"ל בשבת (מט:) דאבות מלאכות הן כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה, דהא „בעי רב יוסף ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא או לא" וא"כ חצי שיעור בשבת הוא ככל שאר איסורים שחצי שיעור אסור מן התורה. אבל למ"ד דאבות מלאכות הן כנגד המלאכות שבמשכן יש לומר דחצי שיעור בשבת מותר מן התורה, וכמו שהוכחתי.

ו) **והנה** לכאורה נוכל להוכיח דחצי שיעור אסור אפילו בשבת מהא דאמרינן: „אטו טלטול לאו צורך הוצאה הוא" „תחילת הוצאה ע"י טלטול היא וכל מה שגזרו אינו אלא משום הוצאה, והאי דלא גזרו על טלטול כלים ואוכלים מפני שלא יוכלו לעמוד בהם לבטל עונג שבת ושמחת יו"ט" (ביצה לז׳, פירוש רש"י שם, ועיין ברש"י ביצה יב׳ על קושית רב יוסף: „אלא מעתה ליפלגו באבנים") והנה אמרינן: „המעביר חפצים מזוית לזוית ונמלך עליהן והוציאן פטור שלא היתה עקירה משעה הראשונה לכך" (שבת ה:) ולפי"ז התינח אם נימא דהנחה בלא

עקירה נהי דפטור מ"מ אסור מדאורייתא א"כ יש לומר דאסרו לטלטל משום הוצאה דכשיטלטל יבוא להוציא ג"כ, ואע"ג דהמפנה חפצים מזוית לזוית ונמלך להוציאם פטור, נהי דפטור מ"מ אסור לכתחלה מדאורייתא וראוי לגזור על טלטול. אבל אם נימא דהנחה בלא עקירה אסור רק מדרבנן איך יתכן לאסור טלטול משום הוצאה, הלא האיסור של הוצאה כזו שהמוציא את החפץ לא נתכוין בשעת העקירה בשביל הוצאה אינו אלא מדרבנן. וא"כ הגזירה לאסור טלטול משום הוצאה הוה כעין גזירה לגזירה שלא גזרינן. ואמנם לפי הנחתי הנ"ל אתי שפיר והיא תפיץ אור גם על שיטת הרמב"ם הנ"ל. דהנה הגזירה של „טלטול משום הוצאה" היא לשיטת הסוברים דאבות מלאכות הן כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה, ולפי"ז חצי שיעור בשבת אסור מן התורה וכנ"ל, ולכן שפיר גזרינן טלטול משום הוצאה. אבל הרמב"ם שסובר כמסקנת הגמרא (שבת מט:) דאבות מלאכות הן כנגד העבודות שבמשכן, וא"כ האיסור של הנחה בלא עקירה הוא רק מדרבנן, ולפי"ז אי אפשר לאסור טלטול משום הוצאה מפני דהוי גזירה לגזירה, ולכן המציא הרמב"ם טעמים אחרים על איסור טלטול דברים של מוקצה.

ז) **ודבר** זה עולה לנכון מאד עפי"מ שראיתי בספר קובץ על הרמב"ם להגאון ר' נחום טריביטש ז"ל: „דרבנו הרמב"ם (הלכות שבת פרק כד הלכות יב יג הנ"ל) הוציא את הטעמים האלה מרבה שע"כ סובר כן באמרו: „ממאי דב"ש וב"ה בהא פליגי דילמא בעירוב והוצאה לשבת ואין עירוב והוצאה ליו"ט קמיפלגי וכו' ומר סבר עירוב הוצאה לשבת ואין עירוב הוצאה ליו"ט." (ביצה יב.) ולא חש לקושית רב יוסף: „אלא מעתה ליפלגי באבנים" (ועיי"ש ברש"י ותוס') הרי מוכח דרבה לא סבירא לו דטלטול נאסר משום הוצאה ורק נאסר משום אותם הטעמים של הרמב"ם.

והנה עלינו להתבונן ולהבין מדוע יאסרו לאכילה או כלים לתשמישי אדם משום איסור מוקצה מפני שלא היו ראויים בין השמשות „ומיגו דאיתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולי יומא" והטעמים של הרמב"ם אינם מספיקים כלל לאסור את הדברים האלה. ואפילו הטעם השני מפני חשש הוצאה אינו מתאים היטב אל האיסור של הדברים הנ"ל. ומה שנראה לי בזה הוא כך. דהנה לכאורה בכל דבר שאדם אוכל ושותה או לוקח לטלטל ולתשמיש יש לגזור שמא יוציא לרשות הרבים. אכן כבר השמיענו רש"י „דאין גוזרים גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולים לעמוד בה" (ביצה יב. הנ"ל) ולכן התירו הכל זולת דברים אסורים, משום שאין שייך לומר אין גוזרין גזירה על הצבור וכו' על אותם הדברים שהיו מוקצה, או שלא היו בעולם בין השמשות, מפני שאפשר להתענג בשבת ויו"ט על הדברים המותרים בכניסת השבת ויו"ט. ולכן אסור לטלטלם משום הוצאה וממילא אסורים הם באכילה ותשמיש משום איסור טלטול. אכן כל זה ניחא לטעמא דרב יוסף אבל לא לטעמא של רבה והרמב"ם. אמנם רבה לשיטתו אזיל. הנה מצינו: „איתיביה אביי המבשל גיד הנשה וכו' אלא אפיק הבערה ועייל עצי מוקצה, ומוקצה דאורייתא היא? א"ל אין, דכתיב (שמות טז ה) והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וכו'" (פסחים מז:) והנה אין ספק אצלי דדעת רבה היתה מתחילה דכל דבר שאינו מוכן בין השמשות אסור מדאורייתא ודרשת והכינו היא דרשה גמורה,

וכשחזר בו היתה דעתו דאסור מדרבנן מפני אותו הטעם, ודרשת והכינו היא אסמכתא בעלמא. (ודעת רש"י ובעל המאור ריש ביצה היא דלרבה מוקצה דאורייתא ולא כן היא דעת התוס'. ועיין בפנ"י שם מה שהאריך בזה, ואכמ"ל.) ומעתה מה דאסור בין השמשות ולא הזמינו ולא הכינו ליו"ט ושבת אסור באכילה וכל תשמיש שבעולם וא"כ ממילא הם דברים אסורים, וכל דבר האסור באכילה ומלאכה שוב אסור בטלטול ג"כ מפני הטעמים של הרמב"ם.

הכלל היוצא לנו מדברינו הוא: דלרבה כל דבר שהוקצה ביהש"מ אסור באכילה ותשמיש ביו"ט ושבת, ויען שאסור באכילה ושימוש אסור שוב בטלטול, נמצא איסור טלטול תלוי באיסור אכילה ותשמיש. ולרב יוסף הוא להיפך, דמוקצה אסור בטלטול משום הוצאה, ומשום שאסור בטלטול אסור באכילה ושימוש וכנ"ל. ודוק היטב כי הדברים עמוקים בעז"ה.

ח) **ולפי"ז** יש לנו לחדש דבר חדש ולומר: דיש נ"מ לדינא בין הטעמים של רבה ורב יוסף והוא מה שחקרנו באות ד' בעגל שנעשה בן ח ביו"ט או מי שהתיר את נדרו בשבת ויו"ט אם אמרינן דמותרים מפני שאיגלאי מילתא למפרע שלא היו מוקצה בין השמשות כלל וכלל. לטעמא דרבה, דכל דבר בשבת ויו"ט אינו מותר רק אם אדם שם את לבו ודעתו להכינו וליחדו מבעוד יום לאכלו ולהשתמש בו, כל הדברים האלה מוקצה הם. אמת היא דאיגלאי מילתא למפרע שהוקצו אתמול בטעות, אבל סוף כל סוף לא היתה דעתו של אדם להכינם מבעוד יום לצורך שבת ויו"ט וכל זמן שלא הוכנו והוכשרו מבעוד יום הלא בהכרח מוקצה הם. אבל לרב יוסף דלא בעי הכנה כלל ואיסור מוקצה נובע מאיסור טלטול, וא"כ נוכל לומר כל שאיגלאי מילתא למפרע שהוקצה בטעות אינו אסור בשבת ויו"ט לא באכילה ולא בתשמיש.

ולפי"ז מיושבת קושיתנו באות ד': דשם מקשה אביי אליבא דרבה והוא השיב: „ואם תמצי לומר דנפיל ביה מום מי יימר דמזדקק ליה חכם" וע"ז הקשה רמי בר חמי מהא ש„נשאלין לנדרים של צורך השבת בשבת ואמאי לימא מי יימר דמזדקק ליה חכם" ואין לתרץ ולומר אחרי שהחכם עוקר הנדר מעיקרו א"כ איגלאי מילתא למפרע שהוקצה בטעות, מפני שלשיטת רבה כל דבר הוא מוקצה כל זמן שלא הוכשר והוזמן מבעוד יום ע"י דעתו של אדם והכנתו, וכל זמן שלא היתה הכנה אסור לאכלו בשבת. ואף דברי המהרש"א בעגל שנעשה בן ח ביו"ט מוקצה הוא נכונים הם אליבא דרדינא, משום דאנן קיי"ל כטעמו של רבה וכשיטת הרמב"ם הנ"ל.

ובהנחה זו תתורץ קושיתנו באות ג כמין חומר. דנהי דרב יוסף סובר שנשאלין נדרים בשבת רק ביחיד מומחה אבל לא בג' הדיוטות מ"מ לא נחשב הדבר למוקצה משום מי יימר דמזדקק ליה חכם, דלשיטתו אין התחלה לקושיא זו, כי מכיון שהחכם עוקר הנדר מעיקרו איגלאי מילתא למפרע דלא היה מוקצה כלל וכלל בין השמשות.

ט) „**איבעיא** להו מפירים נדרים לצורך השבת וכו'" „הא דקתני לצורך השבת אכולה מתניתין קאי דאפילו הפרה דוקא לצורך השבת או דילמא אפילו שלא לצורך השבת דלא קאי אלא אשאלה משום דכיון דצריך חכם או שלשה

הדיוטות מיחזי כדינא, א"נ שאין שעה עוברת לשאלה" (נדרים עז׳, הר"ן שם) והקשה הגרעק"א ונשאר בצע"ג (בתוספותיו למשניות סוף שבת) מהא דאמרינן: „אמר ר׳ חנינא השותק ע"מ למיקט מיפר אפילו מכאן ועד י ימים" „מתיב רבא נדרה עם חשכה מפר לה עד שלא חשכה שאם לא הפר וחשכה אינו יכול להפר, אמאי, ליהוי כשותק ע"מ למיקט" (שם עח:, עט׳) וא"כ לטעם הראשון של הר"ן דאין נשאלין לנדרים שהם שלא לצורך השבת משום דמחזי כדינא, ומשמע מזה דהפרה דלא מחזי כדינא מפירים בשבת אפילו אם אינה עוברת השעה, וא"כ הא דנאמר שאם חשכה ולא הפר אינו יכול להפר אין זה בגדר טעם דלכך יכול להפר בשבת, והמשנה נקטא זאת לקושטא דמילתא, וא"כ אין זו קושיא כלל על ר׳ חנינא משום דאפילו אי אמרינן השותק ע"מ למיקט יכול להפר, מפר בשבת משום דלא מחזי כדינא.

והנה עלינו להבין את הטעם שהכריח את הר"ן לחדש טעם חדש משום דלא מחזי כדינא, אף שמרהיטת הלשון של המשנה הנ"ל משמע דהטעם הוא משום שהשעה עוברת. והנה בישוב קושיתי לעיל—אות ב—יש לומר עפ"י דברי התוס׳ בד"ה „ומדבריהם" (שבת קכו:) דלכך אנו מקילים במדידה של מצוה משום שהיא אינה בגדר מלאכה ורק „הוי כעובדא דחול אבל פקק דמשום תוספת אהל דדמי לבנין ליכא למישרי משום מצוה". ולפי"ז יש לתרץ ולומר: דנשאלים בנדרים רק לצורך השבת אף שמצוה לאיתשולי עליהם משום דמחזי כדינא, אבל מדידת הרשות שאסור רק משום דנראה כעובדא דחול ולכן במקום מצוה מותר למדוד. הרי לפניך קורא יקר כי טעמו של הר"ן הנ"ל „משום דמחזי כדינא" הוא מוכרח.

י) **אמנם** יש לדקדק מאד בסברת הר"ן דמחזי כדינא, והלא לכאורה סברא זו היא נגד דעת אביי שאמר: „כיון דסבירא לן אפילו מעומד אפילו בקרובים ואפילו בלילה לא מתחזא כדינא" (נדרים עז׳) וכן יש להבין סברת אביי דהא קיי"ל מי שקבל עליו קרוב או פסול לדונו כשר, ובבא מעצמו לדין נחשב בקבלה (עיין חו"מ סימן כ"ב ושם בסמ"ע, והוא מסנהדרין כד׳) והתרת נדרים היא ברצון הנודר וממילא נחשב כקבל עליו, וא"כ אין הוכחה כלל דהתרת נדרים לא מתחזי כדינא משום דסבירא לן אפילו מעומד אפילו בקרובים ואפילו בלילה, מפני שכל שקבל עליו אפילו קרובים ופסולים כשרים לדונו. ואין ספק בדבר דקרובים ופסולים שנתקבלו מצד בעלי הדין לדונם אינם רשאים לדון בשבת. ויש לתרץ בפשיטות לפי"מ דמבואר בחו"מ שם דרק בחדא לריעותא מהני קבלה אבל לא בתרתי לריעותא. ולכן כאשר השמיענו אביי את דעתו דהתרת נדרים לא מתחזי כדינא הדגיש ואמר: „אפילו מעומד אפילו בקרובים ואפילו בלילה" כלומר: אף שמתאחדים שלשה ריעותות, מעומד קרובים ולילה, בכ"ז יכולים להתיר הנדר, ווהי הוכחה גמורה דהתרת נדר בקרובים ובלילה אינה מפני שקבל הנודר על עצמו את הקרובים בלילה להתיר לו את נדרו משום שבתרתי לריעותא לא מהני קבלה. אמנם מצינו להרבה ראשונים הסוברים דאפילו בתרתי לריעותא מהני קבלה (ועיין בב"י סימן כ"ב שהביא כן בשם הרמב"ן ועוד פוסקים שסוברים כן) ולפי"ז יש לומר דרב יוסף שסובר דמתחזא כדינא ולא חש לקושיתו של אביי יסבור דקבלה

מהני אפילו בתרתי לריעותא, ואביי שסובר דלא מתחזא כדינא משום שלדעתו קבלה לא מהני בתרתי לריעותא. ולפי"ז יש לומר דטעם הראשון של הר"ן משום דמתחזי כדינא הוא לשיטת הסוברים דאפילו בתרתי לריעותא מהני קבלה. אמנם אנו פסקינו לדינא דקבלה לא מהני בתרתי לריעותא (וכן העלה הוא בעצמו, סנהדרין שם) וא"כ לא מתחזא כדינא, ולכן כתב טעם שני: „שאין השעה עוברת לשאלה". היוצא לנו מכל זה, דשני הטעמים של הר"ן הם לפי הדין אם קבלה מהני בתרתי לריעותא או לא. והנה לטעם הראשון של הר"ן „משום דמחזי כדינא" בכ"ז נשאלים לנדרים שהם לצורך השבת מפני שבמקום מצוה הקילו חכמים, אבל זהו רק ביחיד מומחה ולא בג' הדיוטות משום דמתחזי יותר כדינא מביחיד מומחה וכסברת רב יוסף דרק ביחיד מומחה מותר ולא בג' הדיוטות.

יא) **והנה** ר' חנינא בר חמא סובר דאבות מלאכות הן כנגד המשכן (שבת מט:) ולשיטתו חצי שיעור כגון זה עוקר וזה מניח מותר מן התורה, ולפי"ז הטעם של מוקצה הוא משום איסור מלאכה ולא משום הוצאה וכשיטת הרמב"ם, והטעם של איסור אכילה ושימוש בדברים של מוקצה הוא משום הכנה, ולפי טעם זה כל דבר שהוקצה בין השמשות אסור אף שאיגלאי מילתא למיפרע שהוקצה בטעות, כגון דבר שהותר ע"י נדר בשבת. ולפי"ז אם נימא דלר' חנינא (סתם ר' חנינא הוא ר' חנינא בר חמא) דהא דנשאלים לנדרים בשבת הוא רק ביחיד מומחה ולא בג' הדיוטות משום דמתחזי כדינא, הלא תהיה קושית הגמרא „מי יימר דמזדקק ליה חכם" (שבת מו:) ובהכרח צריכים אנו לומר דר' חנינא סובר כטעם השני שבר"ן משום „שאין שעה עוברת לשאלה" ולא משום דמחזי כדינא. ומעתה לפי טעמו של ר' חנינא משום „שאין שעה עוברת" שפיר הקשה רבא על דינו: „השותק ע"מ למיקט מיפר אפילו מכאן ועד י ימים" מהא: „נדרה עם חשכה וכו'" ואין כאן מקום לקושית הגרע"א ז"ל. ועפ"י מה שהעליתי ממילא יסולק הדקדוק שבאות ב. וגם אין עתה מקום להערתי (אות א) משום דמדידה אינה נכנסת בגדר מלאכה כלל ורק הוה כמו עובדא דחול.

יב) **ואחרי** מסקנת הדברים האלה נצליח בעז"ה לחבר מסכת שבת לעירובין. והנה לכאורה יש להקשות אמאי פריך אביי רק לרבה: „ואמאי מי יימר דמזדקק ליה חכם" הלא קושיא זו תקשה גם לר' יהודה דאית ליה מוקצה, ומה גם לשיטת הקדמונים דגם בתרתי לריעותא מהני קבלה וא"כ יש להקשות קושיא זו ביותר על ר' יהודה לשיטתו שסובר: „נאמן עלי אבא וכו' אינו יכול לחזור בו" (סנהדרין כד·) דחכמים דר"מ הוא ר' יהודה. (ועיין בקצה"ח סימן כב שהביא בשם התוספתא שר' יהודה סובר כן.) וא"כ לדידיה נדרים אף שניתרים במעומד בקרובים ובלילה מ"מ מתחזי כדינא וכמבואר לעיל. ולר' יהודה אין דרך אחרת להתיר נדרים בשבת רק ביחיד מומחה, וא"כ קשה לשיטתו „מי יימר דמזדקק ליה חכם".

אמנם לפי דברי לעיל תסולק קושיא זו בדרך מרווח והוא: גרסינן ריש עירובין „מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט ר' יהודה אומר אינו צריך" „רבנן ילפי מפתחו של היכל ור' יהודה מפתחו של מלכים גמר" (שם בגמרא) ועלינו לבאר את הטעם של מחלקותם. ואפשר לומר דרבנן ור' יהודה פליגי בטעמי

האיסור של הל"ט מלאכות. החכמים סוברים דאבות מלאכות ילפינן ממשכן ור' יהודה יליף מן מלאכות האמורות בתורה. והנה לרבנן כיון שגוף המלאכות ילפינן ממשכן שיעור הפתח נמי ילפינן ממשכן ומאולם. ולר' יהודה כיון דגוף המלאכות אינו יליף ממשכן גם שיעור הפתח אינו יליף ממשכן. ואפשר עוד להטעים את הדבר הזה עפ"י מה שכתב רש"י דלהכי ילפינן ממשכן משום „דפרשת השבת נסמכה לפרשת מלאכת המשכן ללמוד הימנה" (שבת מט:) אבל ר' יהודה מוכרח ללמוד ממקום אחר משום שהוא „לא דריש סמוכים" (יבמות ד׳).

ומעתה לר' יהודה לשיטתו דחצי שיעור, כגון הנחה בלא עקירה, אסור מן התורה, וממילא איסור מוקצה הוא משום איסור הוצאה, ולפי"ז לא נקרא מוקצה אם איגלאי מילתא למפרע שהוקצה בין השמשות בטעות, ולכן אפילו לשיטתו דאסור להתיר נדר בשבת בג' הדיוטות ורק ביחיד מומחה בכ"ז לא הוה מוקצה משום מי יימר דמזדקק ליה חכם, יען שבהתרתו של חכם הלא איגלאי מילתא למפרע דהוקצה בטעות ולא נאסר מעולם.

לסיומא דמסכת פסחים

א) „**ר' שמלאי** איקלע לפדיון הבן בעי מיניה פשיטא על פדיון הבן אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן אבי הבן מברך, ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה כהן מברך או אבי הבן מברך, כהן מברך דקמטי הנאה לידיה או אבי הבן מברך דקא עביד מצוה, לא הוה בידיה; אתא שאיל בי מדרשא אמרו ליה אבי הבן מברך שתים. והילכתא אבי הבן מברך שתים" (סוף פסחים) ועלינו לבאר את השייכות של הענין הזה לענין הקודם (ועיי"ש ברשב"ם) עוד עלינו להבין לאיזה צורך היתה ההקדמה „פשיטא על פדיון הבן וכו׳?" הלא יכלו לשאול את שאלתם „ברוך שהחיינו וקימנו וכו׳" בלא שום הקדמה. ועוד קשה, הלא הסברות נוטות לכאן ולכאן כלומר: שהבן יברך ברכת שהחיינו דקמטי הנאה לידיה, ושאבי הבן יברך דקא עביד מצוה, וא"כ מה איכפת לן אם תרווייהו יברכו ברכת שהחיינו?

ב) **והנה** הרמ"א בשם הריב"ש פסק: „ואין האב יכול לפדות ע"י שליח" (יור"ד ש"ה, י) ו„שער המלך" הקשה על הריב"ש מהא דפסקינן דבפדיון הבן מהני תנאי ואם אמר האב לכהן על מנת שתחזירהו לי בנו פדוי (קידושין ו:) ואם נימא שאי אפשר לפדות ע"י שליח איך מהני תנאי דהא קיי"ל (כתובות עד׳) דכל דבר שאי אפשר לעשות ע"י שליח התנאי בטל והמעשה קיים (שע"ה הלכות אישות סוף פרק ו) ומה שנ"ל בזה הוא, הנה הר"ן ריש פסחים הניח יסוד: דכל מצוה שאדם מחויב לעשות בעצמו צריך לברך בלמד, ששמוש הלמד מורה שהוא בעצמו צריך לעשות המצוה, וכל מצוה שאפשר לקיימה ע"י שליח הוא מברך בעל, והוכיח כן ממה שאמרו: „התם היכא נימא, נימא למול לא סגיא דלא איהו מהיל" (פסחים ז:).

ובזה נלע"ד לבאר את הטעם של שנוי נוסח הברכות של שתי התפלין כלומר: על התפלה של יד אנו מברכים בלמד „להניח תפלין" ועל תפלה של

ראש אנו מברכים בעל „על מצות תפלין". וביותר קשה לפי"מ דאמרינן : „היו לפניו מצוות הרבה אומר : ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על המצוות, רבי יהודה אומר מברך על כל אחת ואחת בפני עצמה וכו' מ"ט דרבי יהודה דכתיב (תהלים סח כ) ברוך ד' יום יום, וכי ביום מברכים אותו ובלילה אין מברכים אותו? אלא בא לומר לך בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, הכי נמי בכל דבר ודבר תן לו מעין ברכותיו" (סוכה מו י) ודין דומה לזה מצינו : „ועל הירקות אומר : ב"פ האדמה, רבי יהודה אומר בורא מיני דשאים" „אין הלכה כר' יהודה ; מ"ט דר' יהודה ? אמר קרא וכו' הכא נמי כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו" (משנה ברכות לה י, בגמרא שם מ י) וקשה מאד הלא טעם אחד הוא לשתי ההלכות של ר' יהודה הנ"ל, ואם אנו פסקינן דהלכה כר' יהודה לברך על כל מצוה ומצוה בפני עצמה מדוע אין הלכה כמותו לענין דשאים. וכמדומני שראיתי קושיא זו בספר „אלפי מנשה" להגאון ר' מנשה מאיליא. והיא קושיא חמורה.

ג) **והנה** אפילו לר' יהודה אין אנו מברכים ברכה מיוחדת על כל ירק וירק בפני עצמו ורק על דשאים ועל פירות בפני עצמם וכמו שאמר : „על כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו" ולפי"ז הלא תקשה דנהי דכשאנו מניחים את שתי התפלין אנו עושים שתי פעולות, אבל התפלין נחשבות למין אחד דתרווייהו הן מצות תפלין, וא"כ אפילו לר' יהודה צריכים אנו לברך רק ברכה אחת. ובישוב קושיא זו עלינו לחקור אם עצם המעשה של הנחת תפלין צריך להעשות על ע"י האיש בעצמו שמניח תפלין או יכול לבקש את איש אחר שיקשור לו התפלין על ידו ושישים את התפלין על ראשו כלומר : השליח יקשור ויכרוך את התפלין על ידו של המשלח וכן ישים את התפלין על ראשו (וחקירה זו לכאורה אינה נכנסת כלל בחוג ההנחה של התוס' רי"ד—ריש פ"ב דקידושין—שאינו יכול לעשות שליח שיקיים את מצות תפלין בעדו מפני שכל מצוה המוטלת על האדם לקיימה בגופו, כמו תפלין שצריך להניח על ידו ועל ראשו, לא יתכן לעשות שליח מפני שאי אפשר שגופו של השליח יהיה כגופו של המשלח,—ועיין בקצוה"ח הלכות שלוחין סימן קפב—כי חקירתי היא רק על פעולת הקשירה אבל לא על עצם המצוה, כי המשלח בעצמו נושא את התפלין ורק שהושמו עליו ע"י שליח) ואפשר לפשר ולומר : דיש הבדל וחלוק בין תפלין של יד לשל ראש. הנה בתפלה של יד צריך האדם לא רק להניח על ידו ממש אלא אף צריך לקשור ולכרוך בעצמו מפני שכן משמע לשון הכתוב „וקשרתם לאות על ידך" שהאדם בעצמו צריך לקשור בידו את התפלה על ידו. אבל גבי תפלה של ראש נאמר „והיו לטטפת בין עיניך" דברים ו ח) ומשמע מזה שהתפלה צריכה להיות על ראשו אבל אין שום חיוב בדבר שהוא בעצמו ישימה על ראשו. הכלל היוצא מזה הוא שבמקום שהקפידה התורה שהוא בעצמו ממש יעשה אף את פעולתה של המצוה המוטלת עליו אין שייך בזה שליחות, וכסברת התוס' רי"ד הנ"ל. (ועיין „ביד אפרים" להלכות פסח סימן תל"ב בדבר בדיקת חמץ ע"י שליח).

וזהו הטעם מה שתקנו חז"ל לברך על של יד „להניח" בלמד משום דגם עצם הפעולה של הנחת תפלה של יד כלומר : הקשירה והכריכות אי אפשר

שתעשנה ע"י שליח, ובכל מקום שאי אפשר לעשות שליח הברכה היא בלמד וכסברת הר"ן הנ"ל. ועל התפלה של ראש אנו מברכים „על מצות" מפני שנוכל לעשות שליח שישימה על ראשנו. וממילא תתורץ קושיתי מדוע אנו מברכים שתי ברכות על התפלין, משום שאי אפשר לברך על תפלה של יד „על מצות" מפני שאי אפשר ע"י שליח, וכן להיפך אין אנו יכולים לברך על תפלה של ראש „להניח" מפני שיש בה פרט וחלק שאפשר לעשותו ע"י שליח. ודוק היטב. (ויש לעיין היטב בענין זה ולעורר כי ממשמעת הפוסקים נראה דמותר לעשות שליח לקשור ולכרוך התפלין על ידו, מפני שקיומה של מצות תפלין הוא בזה שהתפלין מונחות על ידו ועל ראשו ולא עצם הקשירה והכריכה, ולכן יכול לבקש איש אחר שישימן עליו, ובאתי רק לעורר.)

ד) **לשיטת** הריב"ש דמצות פדיון הבן אי אפשר ע"י שליח הלא תקשה לסברת הר"ן דבכל דבר שאי אפשר ע"י שליח עלינו לברך בלמד, מדוע אנו מברכים „על פדיון הבן". אבל כבר השמיענו הגרעק"א (בחדושיו ליור"ד ש"ה) דרק האמירה לכהן שבנו יהיה פדוי בכסף זה אי אפשר ע"י שליח אבל עצם הקנאת הכסף מועיל ע"י שליח. וכן חדש לן הגאון בעל ה„הפלאה" (כתובות ע"ד) והוכיח זה מגמרא מפורשת (בכורות נ׳) „רב אשי שדר ליה שבסר זוזי לרב אחא בריה דרבינא בפדיון הבן" ומצאתי ראיה ברורה לזה מהא דאמרינן: „הוא לפדות ובנו לפדות וכו׳ ר׳ יהודה סבר מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמיא וכו׳ ואזיל כהן וטריף ליה לחמש משועבדים לדידיה" (קידושין כט:) הרי חזינן שהאב פדוי אף שהוא בעצמו לא נתן את הכסף לכהן ורק הכהן טרף מלוקח. (ויש לפלפל הרבה בהנחה של הגאונים הנ"ל, וכפי הנראה לאו כו"ע מודים בה. הן לדעת הפרי חדש מותר לתת אף לכהן קטן את החמשה סלעים אף שאין לו זכיה מן התורה. וכן אף שהכהן אינו חפץ לקבל הכסף בכ"ז בנו פדוי משום דפריעת חוב בע"כ הויא פריעה. ודין זה לא יתכן רק אם נימא דנתינת החמשה סלעים היא עיקר המצוה והוה כמו פריעת בע"ח שאין אנו צריכים לדעתו של המלוה, וכמו שמסיק הרשב"א ז"ל בחדושיו—גיטין ע"ה.—שדבר זה אינו נכנס בגדר הספק אי נתינה בע"כ הויא נתינה או לא. אבל אם נימא דאף אמירתו של האב לכהן שבנו יהיה פדוי בחמש סלעים היא ג"כ מעיקר הפדיון, ומצוה זו היא בגדר קנין וחליפין שמחליף האב את חמשת הסלעים על בנו שמשועבד לכהן, הלא בודאי צריכים אנו לדעתו של כהן, וכמו שבאמת הוכיח הקצוה"ח—הלכות מתנה סימן רמ"ג סעיף ט"ו אות ד׳—שכן היא דעת התוס׳—קידושין ט׳ בד"ה והילכתא— ועיי"ש בדבריו הנעימים. וכן ספקתו של ה„מנחת חינוך" סימן שצ"ב: אם לא פדה האב את בנו והוא פדה את עצמו בקטנותו אם יצא וא"צ לפדות את עצמו עוד בגדלותו, תלויה ג"כ בחקירה זו: שאם נימא שפדיון הבן הוא רק בגדר פריעת חוב ותו לא הלא בודאי שפדיית הקטן את עצמו היא פדיה, אבל אם מצות הפדיה היא בתור קנין וחלוף ואנו צריכים לדעתם והסכמתם של המקנה והמקבל אז אין מעשה הקטן כלום. ודוק היטב בכ"ז כי קצרתי מפני שאכמ"ל. ועיין בפ"ת יור"ד ש"ה בסוף אות ד) ולפי"ז מתורצת היטב קושית שער המלך (אות ב) דשם

בקידושין התנאי הוא רק בנתינת המעות שאפשר אף ע"י שליח. ומפני טעם זה אנו מברכים „על פדיון" משום דחלק ממצוה זו והיא נתינת הכסף יכול להעשות ע"י שליח.

ה) „**בכור** שנטרף בתוך ל יום אין פודין אותו" „בכור אדם שנהרג תוך ל יום א"צ לפדותו, ואם מת מעצמו לא איצטרך לן למימר דהא כתיב (במדבר יח טז) ופדויו מבן חדש תפדה, אבל השתא איצטריך לאשמועינן דלא אמרינן אי לא איקטל הוה חי ולאו נפל הוה וליפרקיה" (ב"ק יא :, רש"י שם) וז"ל התוס' בד"ה בכור : „משמע קצת דאם קים לן בגויה דכלו לו חדשיו וחי היה חייב לפדותו, וקשה וכו' אלא ודאי גזירת הכתוב היא מופדויו מבן חדש תפדה דאפילו קים לן שכלו חדשיו צריך ל' יום. ואע"ג דמהאי קרא נפקא לן (שבת קלה :) כל ששהה ל יום באדם אינו נפל ה"נ דרשינן שם ח' ימים בבהמה אינו נפל מדכתיב מיום השמיני והלאה ירצה לקרבן, ואפ"ה אף שקים לן דכלו לו חדשיו הוי מחוסר זמן" והנה דברי התוס' בכאן עדיין אינם מבוררים כל צרכם ויש להעיר עליהם : כי איך יליף ר' שמעון ב"ג דשהה ל' יום באדם וח' ימים בבהמה אינם נפלים אחרי שאנחנו רואים דאפילו קים לן שכלו להם חדשיהם נמי דינא הכי כלומר : לפדות בן שלשים ימים והרצאת דמים בבהמה ח' ימים (ועיין בסוף אות ט) היוצא לנו מזה הוא דשיטת רש"י היא דלכן אמרה התורה שלא לפדות את הבן עד סוף ל משום החשש שמא נפל הוא אבל בכלו לו חדשיו אפשר לפדותו אף בתוך ל.

אמנם יש להביא ראיה לשיטת התוס' מעיקר הדין שאב מברך שהחיינו על פדיון הבן. והנה לכאורה קשה מדוע נברך שהחיינו על פדיון הבן יותר מעל מצוות אחרות שאין אנו מברכים עליהן מפני שאינן באות מזמן לזמן, ולכן אין אנו מברכים על מצות מילה (ועיין בש"ך יור"ד רס"ה ס"ק י"ז, ובסימן כ"ח ס"ק ה'. ויגעתי ומצאתי שקושיא זו איתא בתוס'—ד"ה העושה, סוכה מו ׳—„דבעינן מזמן לזמן וקשה מפדיון הבן" ועיין בר"ן על הרי"ף סוף פסחים שהתעורר ג"כ ע"ז. ותרוצו : „שמברך אבי הבן שהחיינו לפי שיצא מספק נפל דכל ששהה ל יום באדם אינו נפל" אינו מובן לי כלל וכלל, דלפי טעם זה הלא עלינו לברך ברכת שהחיינו אחר ל' יום אפילו על בנים שאינם בכורים ואפילו על בנות).

ומפני חמר הענין נ"ל ליישב ע"ד החדוד ולומר דיש הבדל בין מצות מילה לפדיון, דודאי מילה לא הוה מזמן לזמן דהא בעת שמל את בנו אף שיהיה לו תיכף בן אחר מאשתו האחרת שיש לו וימול אותו לשמונה, אין זה מזמן לזמן דפחות מל' יום אינו נקרא מזמן לזמן. אבל בפדיון הבן אם יש לו אשה אחרת מבכרת בעת שהוא פודה את בנו וכשתלד בן ויצטרך לפדות גם אותו הלא מוכרח יהיה לחכות ל' יום אף אם ברור יהיה לו שכלו לו חדשיו וכשיטת התוס' דבתוך ל' אי אפשר לפדותו אפילו שברור לנו שאינו נפל. (ויש לפלפל הרבה בזו הנקודה וביחוד לברר בדיוק את הכונה של מזמן לזמן, ואכמ"ל).

עוד יש להביא ראיה לשיטת התוס'. דהנה לכאורה קשה בבכור שמת בתוך ל' אמאי פטור לפדותו, נהי דלא כלו לו חדשיו אבל ניזל בתר רובא, ורוב

בנים לאו נפלים הם (לדוגמא „אם אשת כהן היא אינה חולצת" משום דאזלינן בתר רובא ואמרינן שלא היה נפל—שבת קלו:) והתרוץ היותר פשוט הוא משום דקיי"ל „אין הולכין בממון אחר הרוב" (ב"ק כ"ז:) ולכן אבי הבן יכול לומר לכהן דלמא נפל היה. ואפילו לרב שאית ליה „הולכין בממון אחר הרוב" (ב"ב צב:) אבל בממון שאין לו תובעים הלא גם הוא מודה לשמואל (תוס' ד"ה ורבי יהושע, בכורות כ') אמנם עדיין קשה דהא הטעם שאין הולכין בממון אחר הרוב הוא משום דחזקת ממון מסייע להמוחזק וא"כ לפי"מ דקיי"ל בפדיון הבן דמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה וא"כ מדוע אינו מחויב האב לפדות ספק נפל ע"י מתנה ע"מ להחזיר, ולא שייך לומר באופן כזה חזקת ממון מסייע לו מפני שסוף סוף יחזיר לו הכהן את הממון שקבל, ומכיון שנסתלקה שאלת הממון הלא נשאר רק שאלת האיסור כלומר: מצות פדיון ספק נפל לבד בלא שום דררא דממונא שעלינו ליזל בזה אחר הרוב כמו בכל איסורים. אלא מוכרח כשיטת התוס' דבתוך ל אין פודים אפילו כשכלו לו חדשיו ואינו נפל.

ו) (אולם ההנחה שמתנה ע"מ להחזיר אינה נחשבה הוצאת ממון מהמוחזק אינה ברורה כ"כ, משום שיש לומר להיפך, דכשיקיים את התנאי ויחזיר את הכסף הלא נמצא למפרע שהמתנה היתה מתנה גמורה והיתה שלו ממש כל זמן שהחזיק, וא"כ אף במתנה ע"מ להחזיר יש לומר אין הולכים בממון אחר הרוב. ועיין בראש—סוכה מ"א:—שהוכיח דבמתנה ע"מ להחזיר כשמקיים התנאי ומחזירו צריך להקנות להנותן בקנין, והביא ראיה מפורשת לזה מהא דאמרינן: „לא ליקני איניש הושענא לינוקא ביומא טבא קמא וכו'"—סוכה מו:—וא"כ הרי חזינן דמתנה ע"מ להחזיר יוצאת לגמרי מרשות הנותן. וכן פסקינן: „הנותן מתנה לחבירו ע"מ להחזיר והלך המקבל וקדש בה אשה ה"ז מקודשת"—אה"ע הלכות קדושין סימן כ"ח סעיף כ'. ועיי"ש בפ"ת אות כ"ח—ועיי"ש עוד ב„אבני מלואים" שהוכיח דלא כדעת הרא"ש, ומסיק דמתנה ע"מ להחזיר היא רק רק זמנית וכשעבר הזמן תוחזר להנותן בלא שום קנין. ולפי"ז אין לו למקבל מתנה ע"מ להחזיר רק קנין פירות „משום דכל קנין שאינו עולמי קנין פירות בלחוד מיקרי"—ר"ן נדרים כ"ט·— ועיין עוד בקצוה"ח סימן רמ"א סעיף ו' ומפורש איתא—ב"ב קלז—דמתנה עמ"ל היא קנין פירות, ותלויה אי קנין פירות בקנין הגוף דמי או לא. ולפי סברא זו דמתנה ע"מ להחזיר היא רק זמנית ולמ"ד דקנין פירות לא הוי כקנין הגוף, היא אינה נחשבת להוצאת ממון מיד הנותן.)

ז) ומעתה נשובה קורא יקר לבאור הגמרא סוף פסחים הנ"ל. מתחלה הקדימו הקדמה „פשיטא אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן אבי הבן מברך" כלומר: דאבי הבן מברך „על פדיון הבן" ולא בלמד (ות"ל מצאתי שקדמני בזה הגאון בעל הצל"ח) ומוכח מזה דנתינת הכסף של פדיון הבן אפשר לקיים ע"י שליח, וכיון דאפשר ע"י שליח מהני תנאי ומתנה ע"מ להחזיר בפדיון הבן שמה מתנה, והבן יהיה פדוי כשיחזיר הכהן את הכסף, וא"כ מוכח מזה כשיטת התוס' דאפילו בקים לן דכלו לו חדשיו נמי אין פודין בתוך ל' דאל"כ קשה ניזל בתר רובא בספק נפל ונפרקיה, וא"כ מצוה זו הוה דבר הבא מזמן לזמן ושפיר מברך שהחיינו,

ולפיכך מבעי לן מי מברך שהחיינו כהן או אבי הבן.

ויש עוד לעיין בדברי הגמרא „כהן מברך דקמטי הנאה לידיה" אם האב יפדה את בנו במתנה ע"מ להחזיר אם מתנה כזו תחשב הנאה לכהן או לא כיון שעליו להחזירה, או נוכל לומר להיפך דאף שעליו להחזיר את המתנה בכ"ז מטי הנאה לו אחרי שיכול להשתמש בחפץ שקבל בכמה פרטים וליהנות ממנו כל זמן שהוא ת"י. ואפשר לומר דחקירה זו תלויה בחקירתי דלעיל אם שייך לומר במתנה ע"מ להחזיר הולכים בממון אחר הרוב או לא. אם נחליט שאלה זו בחיוב כלומר: דאין הולכים אחר רוב אפילו במתנה ע"מ להחזיר מפני שנחשבת להוצאת ממון משום שכל זמן שהוא מחזיק את החפץ שלו ממש הוא ויש לו בו קנין הגוף, אז ממילא עליו לברך שהחיינו. ואם נימא דמתנה ע"מ להחזיר אינה נחשבת להוצאת ממון מפני שהיא רק זמנית ואין לו בה קנין הגוף ממילא לא יברך עליה ברכת שהחיינו, ואף שהכהן בכל אופן נהנה ממנה אבל הנאתו אינו כ"כ חשובה שיברך עליה ברכת שהחיינו.

ובהצטרפות כל ההקדמות וההנחות הנ"ל תסולק הערתי (באות א) מדוע לא יברכו שניהם האב והכהן ברכת שהחיינו, משום שהברכה של האחד מתנגדת לברכה של השני כלומר: אם האב יברך ברכת שהחיינו הלא יוכיח בזו דמצות פדיון הבן היא מזמן לזמן, ומוכח מזה דאפילו אם קים לן דכלו לו חדשיו אין פודים בתוך שלשים וכשיטת התוס׳, והוכחנו זאת מהא דאין פודים בתוך שלשים ואפילו במתנה ע"מ להחזיר אף שאין זו נחשבת הוצאת ממון ויכולים אנו בכגון זה לומר הולכים בממון אחר הרוב, ולפיכך לא יוכל הכהן לברך שהחיינו משום דאינה נחשבת הנאה חשובה וכנ"ל. ואם נימא להיפך דכהן מברך שהחיינו ואפילו במתנה ע"מ להחזיר משום דשלו הוא לגמרי, ולפי"ז אפילו במתנה עמ"ל לא אזלינן בתר רובא משום דנחשבת להוצאת ממון, וממילא בטלה ראיתנו לשיטת התוס׳ דאין פודין בתוך ל׳ אפילו בקים לן שכלו לו חדשיו, ואם נאחז כשיטת רש"י הלא אי אפשר שמצות פדיון הבן תהיה מזמן לזמן ואין על האב לברך כלל וכלל. ולכן אי אפשר שיברכו שניהם האב והכהן. והשאלה היתה: מי יברך, אם אבי הבן, ויהיה מוכח מזה דפדיון הבן הוי מזמן לזמן, ומתנה ע"מ להחזיר אינה נחשבת הוצאת ממון, וממילא הכהן לא יברך ברכת שהחיינו; או כהן מברך ומתנה ע"מ להחזיר נחשבת לממונו, וממילא האב לא יברך משום דלא הוי מזמן לזמן. ודוק היטב בזה, והוא כפתור ופרח בעז"ה.

ח) **והנה** הרמב"ם פסק: „ולא ברכת הפסח פוטרת של זבח ולא של זבח פוטרת של פסח" (הלכות חמץ ומצה פרק ח׳ הלכה ז׳) והוא כר"ע. והלח"מ תמה עליו הלא טעמו של ר"ע הוא מפני ש„לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה" (סוף פסחים) והוא בעצמו פסק כ"ר ישמעאל: „וכל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא" (הלכות פסולי המוקדשין פרק ב הלכה ב) והנה עלינו להבין סברת ר׳ ישמעאל: „זריקה בכלל שפיכה" לו יהא כן אבל מ"מ תקשה אמאי יצא דהא שתי מצוות הן. ואולי מפני הערה זו אחז הרמב"ם בגירסתו של ר׳ „חיים כהן" (הובא שם בתוס׳ ד"ה כשתמצא): „כשתמצא וכו׳ זריקה בכלל שפיכה ושפיכה

בכלל זריקה וכו׳ עיקר פוטר את הטפל ולא הטפל את העיקר״. ואם הפסח הוא עיקר לגבי החגיגה תלי בפלוגתא דבן תימא ורבנן. לבן תימא דסובר דחגיגת ארבעה עשר הבאה עם הפסח היא דאורייתא והרי היא כפסח ואינה נאכלת אלא ליום ולילה ונאכלת צלי, בודאי ששתי מצוות שוות הנן וזבח עיקר כמו פסח; אבל למאן דסובר דחגיגת י״ד לאו דאורייתא ורק תקנתא דרבנן בכדי שהפסח יהיה נאכל על השבע, הלא הפסח הוא עיקר והזבח טפל (פסחים ע׳ ועיי״ש בתוס׳ ד״ה לאו חובה היא) והנה המעיין לעיל (תוס׳ ד״ה בארבעה עשה נט:) יראה ויוכח דלרבי עקיבא דסובר (שבת קיד׳) דאין חלבי חול קריבין ביו״ט, ע״כ אינו סובר כבן תימא דהא אי אפשר בי״ד שחל להיות בשבת דהא חגיגת ארבעה עשר אינה דוחה שבת. ולפי״ז אתי שפיר ורהיטת הסוגיא היא כך: כשתמצא לומר לדברי רבי ישמעאל זריקה בכלל שפיכה, ולפיכך בירך ברכת הפסח פוטר את של זבח משום דפסח עיקר וזבח טפל. ו„לדברי רבי עקיבא לא שפיכה בכלל זריקה״ דלשיטתו שאינו סובר כבן תימא וא״כ הזבח טפל לפסח, ולכן אם תהיה זריקה בכלל שפיכה הלוא יפטור הפסח את הזבח, ואינו פוטרו רק מפני ששפיכה אינה בכלל זריקה.

ובזה תסולק קושיתו של הלח״מ על הרמב״ם הנ״ל דהנה הרמב״ם פסק כבן תימא דאמרינן: „הלילה הזה כולו צלי״ (הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה ב׳ ועיי״ש בלח״מ שבאר שהוא רק לבן תימא,) וא״כ חגיגה היא דאורייתא. ולכן נהי דלהרמב״ם זריקה בכלל שפיכה מ״מ בירך ברכת הפסח לא פטר את של זבח משום דזבח עיקר כמו פסח ואין אחד פוטר את חבירו.

ט) **והנה** יש להעיר על גוף הדין הנ״ל דדוקא אם זריקה בכלל שפיכה ופסח עיקר אז פוטר את הטפל ומשמע מזה ששתי מצוות שתרווייהו שוות הנן אינן פוטרות זו את זו, הלא באמת פליגי בזה רבנן ורבי יהודה (סוכה מו׳ הובא באות ב) והנה לעיל הבאתי קושית הגאון ר׳ מנשה מאיליא ז״ל (באות הנ״ל.) ונראה לי לתרץ קושיא זו עפי״מ דפריך הגמרא: „והא אין עושין מצוות חבילות חבילות״ „תימא מאי פריך? והלא אין עושין מצות חבילות ליכא אלא איסור מדרבנן משום דמחזי עליה כמשא ואינהו פליגי בקראי״ (סוטה ח׳ תוס׳ שם) ובפשיטות נראה לי ליישב עפ״י הרצאת הסוגיא שם: „אין משקין שתי סוטות כאחת כדי שלא יהא לבה גס בחברתה, ר׳ יהודה אומר: לא מן השם הוא זה, אלא אמר קרא אותה (במדבר ה ט״ז) לבדה, ות״ק הא כתיב אותה? ר״ש הוא דדריש טעמא דקרא, מה טעם קאמר, מה טעם אותה לבדה? כדי שלא יהא לבה גס בחברתה; מאי בינייהו? איכא בינייהו רותתת״ (ועיי״ש ברש״י) ולפי״ז שפיר פריך הגמרא והא אין עושים מצות חבילות חבילות? ר״ל כיון דרבי שמעון דריש טעמא דקרא א״כ מנ״ל לפרש טעם כדי שלא יהא לבה גס בחברתה מה שלא נזכר בשום מקום ולומר דברותתת שרי, הלא יש טעם פשוט שנזכר בכמה מקומות והוא, אין עושים מצות חבילות חבילות. ולפיכך „אמר אביי ואיתימא אמר רב כהנא: לא קשיא כאן בכהן אחד כאן בשני כהנים״ ולפי״ז בכהן אחד אסור אפילו ברותתת ובשני כהנים מותר באינה רותתת מפני שליכא שום טעם לאיסור. ולפי״ז אם נדרוש

טעמא דקרא נאחז בשני הטעמים משום שלא יהא לבה גם בה ומשום שאין עושים מצוות חבילות חבילות. ויצמח לנו מזה דבר חדש והוא: דלרבי שמעון דדריש טעמא דקרא יהיה הדין דאין עושים מצוות חבילות חבילות מדאורייתא ולמאן דלא דריש טעמא דקרא הוא רק מדרבנן. ויש לפלפל בזה בכמה סוגיות ואכמ"ל.

ובהנחה זו תתורץ קושיתו של ה„אלפי מנשה" דזה ברור לנו שאין אנו יכולים לעשות שתי מצוות שונות בבת אחת משום שאין עושים מצוות חבילות חבילות, וכל מצוה צריכה זמן מיוחד בפני עצמה, ולכן מחויבים אנו לברך ברכה מיוחדת על כל מצוה ומצוה ולא לכוללן ביחד ולברך ברכה אחת: „על המצוות" וטעם זה שייך רק בברכת המצוות אבל לא בברכת דשאים מפני שיכול לאכלם בפעם אחת אם ירצה ולפיכך ברכה אחת מספקת לכולם אף אם יאכלם בפני עצמם. ומעתה לשיטתו של ר' יהודה דסובר דלא דרשינן טעמא דקרא (סוטה שם) ומדאורייתא יכול לעשות שתי מצוות בפעם אחת משום שהכלל של אין עושים מצוות חבילות חבילות הוא רק מדרבנן, והם תקנו הברכות לפי דרך וסדר עשייתן לפי דינא דאורייתא שיכול לעשותן בבת אחת, ולכן הוא מוכרח ליליף מהפסוק ברוך ד' יום יום וכו' תן לו מעין ברכותיו. אבל לר"ש דדריש טעמא דקרא וא"כ האזהרה של אין עושים מצוות חבילות חבילות היא דאורייתא, והברכות על שתי מצוות היא לפי דרך עשייתן, וכשם שאסור לנו לעשותן בבת אחת כן הברכות צריכות להיות בפני עצמן, ולפי"ז אין אנו זקוקים כלל לדרשת ר' יהודה והיא, תן לו מעין ברכותיו (וסברא דומה לזו מצינו: „הכי השתא התם מישתא וברוכי בהדי הדדי לא אפשר הכא אפשר דשחיט בחדא ומכסי בחדא" חולין פ"ז · וברא"ש שם— ולכן הכסוי לא נחשב להפסק בין שחיטה לשחיטה, אבל אם אי אפשר לעשות בפעם אחת בודאי נחשב הפסק. והכי נמי הברכות נסדרו ונתקנו לפי המעשים וכמו שהם מחולקים כן הברכות צריכות להיות נפרדות) אבל בברכת הדשאים דמידי דרשות הם ואפשר לאכלם ביחד ולכן די ברכה אחת לכולם, ואף כשאכלם בפני עצמם די ברכה אחת משום דיכול לאכלם בבת אחת.

אבל עדיין קשה מאד דלפי מה שהוכחתי דהטעם דצריך לברך על כל מצוה ומצוה הוא משום דדרשינן טעמא דקרא, ואנן באמת קיי"ל דלא דרשינן טעמא דקרא ולכן אנו פסקינן שאין ממשכנין אלמנה אף שהיא עשירה (ב"מ קטו·) ואפשר לומר ולחדש דלא דרשינן טעמא דקרא רק במקום שהמקרא יצא מידי פשוטו כמו התם אצל משכון אלמנה דכתיב: „ולא תחבל בגד אלמנה" (דברים כד יז) דמשמע בין שהיא ענייה ובין שהיא עשירה דסתמא כתיב, אבל היכא שלא ישונה פשט הכתוב דרשינן טעמא דקרא אף שנלמוד מזה דין חדש. וראיה לזה הוא ממה שפסק הרמב"ם: „ואין עושין עיר הנדחת בספר כדי שלא יכנסו עכו"ם ויחריבו את ארץ ישראל" (הלכות עכו"ם וחוקותיהם פרק ד הלכה ד) ודין זה הוא לפי ר"ש דדריש טעמא דקרא (סנהדרין טז:—ויש עדיין להתפלפל בזה הרבה ולומר: דשם אין נפקותא לדינא, דאף אם לא דרשינן טעמא דקרא בב"ז „אין עושין עיר הנדחת בספר" משום „דמקרבך אמר רחמנא ולא מן הספר" ובכל מקום שאין

נפקותא לדינא לכו"ע דרשינן טעמא דקרא.—ועיי"ש בכ"מ ובתוס' ד"ה ורבי שמעון גיטין מט :—ואכמ"ל).

ובזה מתורצת (הערתנו באות ה) בטוב טעם ודעת. דודאי הדין דשלשים יום לפדיון וח' בבהמה היא גזירת הכתוב, ור' שמעון ב"ג יהיב טעמא לקרא דמפני כך הגבילה התורה שלשים יום באדם וח' בבהמה יען שאז הם אינם בחזקת נפלים. אבל באמת התורה לא עשתה שום חלוק ואף אם ידעינן שכלו להם חדשיהם צריכים אנו להמתין עד הזמן המוגבל באדם שלשים יום ובבהמה ח' ימים.

י) **ואחרי** ההנחות הנ"ל נשובה נא קורא יקר אל התחלת דברינו (אות א) בכדי לבאר את השייכות שיש בין הענין של ר' שמלאי ובין הענין הקודם והיא, דאחרי שמבואר במשנתנו דבירך ברכת הפסח לא פטר את של זבח וכו' ולפי"ז אם היו לפניו שתי מצוות מברך עליהן שתי ברכות וכמו שהוכחתי לעיל, וא"כ מוכח מזה דדרשינן טעמא דקרא (אות ט) וממילא מוכח כשיטת התוס' דאין פודים בתוך שלשים אפילו בכלו לו חדשיו ולאו נפל הוא, ולפי"ז יש מציאות שפדיון הבן יהיה מזמן לזמן ומברכים עליו שהחיינו, וכן יש לומר דמתנה ע"מ להחזיר אינה נחשבת הפקעת ממון ולא מטי הנאה לכהן, ולכן האב מברך. וזהו בעז"ה כפתור ופרח.

יא) **ובזה** נצליח לקשר את הסוף של מסכת שבת לריש מסכת ביצה. הנה הוכחתי באות הקודמת דאין אנו דרשינן דרשת ר' יהודה דברוך ד' יום יום וכו' ולפיכך גבי דשאים אנו מברכים ברכה אחת לכולם. ועלינו להבין איך לתרץ את קושית ר' יהודה: „וכי ביום מברכים אותו ובלילה אין מברכים אותו?" ונראה לי ליישב זאת בטוב טעם והוא, הנה „ביצה שנולדה ביו"ט ב"ש אומרים תאכל ובית הלל אומרים לא תאכל" ורבה מפרש שם בגמרא טעמא דב"ה „משום הכנה וכו' דכתיב (שמות טז ה) והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וכו' גזרה משום יו"ט אחר השבת". ולפי"ז קשה מאי טעמייהו דב"ש כיון דהכנה דאורייתא וכמו שמשמע מהכתוב. ודוחק לומר דפליגי בסברא אי גזרינן משום יו"ט אחר השבת.

אמנם נראה לי דאזלי לשיטתם והוא לפי מה ששנינו: „תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד השבת, מצא בהמה נאה אמר זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה וכו' אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים שאמר: ברוך ד' יום יום. תניא נמי הכי ב"ש אומרים מחד שבתיך לשבתיך וב"ה אומרים ברוך ד' יום יום" (ביצה טז י) ולפי"ז לב"ש לשיטתו אי אפשר לומר דכונת הקרא והכינו את אשר יביאו היתה בתור אזהרה דסעודת שבת בעי הכנה מיום הששי אחרי שלפי דעתו על כל אדם להכין מחד בשבת לשבת. אבל לב"ה דדריש ברוך ד' יום יום צריך אדם להכין על שבת לפחות ביום הששי שהוא יום האחרון לשבת, ושפיר הסביר את כונתו של הכתוב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו שהיא אזהרה להכין על שבת משום דסעודת שבת בעי הכנה. ומעתה עלינו להבין מדוע לא דרש ב"ש את הקרא ברוך ד' יום יום כמו שדרש ב"ה? ובהכרח צריכים אנו לומר דב"ש ידרוש את הקרא הזה כמו שדרש ר' יהודה (סוכה הנ"ל) „וכי ביום מברכים אותו ובלילה אין מברכים אותו? אלא בא לומר לך: בכל יום תן לו מעין ברכותיו הכי נמי בכל דבר ודבר תן לו מעין ברכותיו."

ולפי"ז מתלכדים סופו של „שבת" ורישו של „ביצה" בקשר חזק והוא, מהמשנה דסוף שבת מוכח דאנו מברכים שתי ברכות על שתי מצוות, ומר' שמלאי מוכח דלא דרשינן זאת מברוך ד' יום יום רק משום טעמא דקרא, ופשטא דקרא ברוך ד' יום יום הוא כב"ה; ולב"ש דאמר מחר בשבת לשבת ידרוש את הפסוק הזה כר' יהודה, בכל יום תן לו מעין ברכותיו. וזוהי פלוגתתם „ביצה שנולדה ביו"ט ב"ש אומרים תאכל" משום דלית לו הכנה ו„ב"ה אומרים לא תאכל" משום דאית לו הכנה" וברוך ד' יום יום.

לסיומא דמסכת כתובות

א) „**דור** שבן דוד בא וכו' צירוף אחר צירוף וכו' עתידים כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות וכו'" (סוף כתובות. ובתום' שם כתבו: „לפי שרוצה לסיים בדבר טוב נקט לה הכא") ונעימים מאד הם דברי הגאון האדיר בעל פ"י ז"ל: כי המאמר „עתידים אילני סרק שיטענו פירות" שייך למאמר הקודם „צירוף אחר צירוף שנאמר (ישעיה ו יג) ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון" „בוטמא ובלוטא" (תרגום שם) שהם ממיני ארזים שאינם עושים פירות (ר"ה כג י) וא"כ מהו השבח שישארו צירוף אחר צירוף ויהיו כאילני סרק, ולפיכך בא רב חייא בר אשי בשם רב לנחמנו שאפילו אילני סרק יטענו פירות.

ב) **ולכאורה** יש לדקדק קצת לפי"מ שכתבו התום' (ד"ה מה ארז, ב"ב פ:) דיש שני מיני ארזים מהם שעושים פירות ושאין עושים פירות וא"כ מאין אנו יודעים לתרגם דאלה ואלון הם ממיני הארזים שאין עושים פירות. אמנם אם אין ראיה לדבר יש זכר לדבר ממה שמצינו בתורה: „הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם וכו' ויטמן אותם יעקב תחת האלה" (בראשית לה, ב ד) והרמב"ן ז"ל שם באר: „ולכן טמן אותם תחת האלה במקום אשר לא יעבד ולא יזרע" אלא שלדעתו הע"ז כבר נתבטלו ע"י בני שכם. אבל לא כן משמע מזוה"ק וז"ל: אלין אנון דנטלו משכם מאני כספא ודהבא דהוה חקוק עלייהו טעוא דלהון. ר' יהודה אמר טעוון הוו מכספא ודהבא ויעקב אטמין לון תמן בגין דלא יתהנון מסטרא דע"ז דאסיר ליה לבר נש לאתהני מניה לעלמין" ולפי האמור (ע"ז מג:) „ר' יוסי אומר שוחק וזורה לרוח וכו' אמרו לו אף הוא נעשה זבל" ועיי"ש בגמרא שאין תקנה אלא במקום שאין מגדל צמחים. ולפיכך המציא יעקב אבינו מקום להטמין את הע"ז, אחרי שנשחקו ונזרו, תחת האלה שאין עושה פירות ולא תהיה מהטמנה זו הנאה לשום אדם. ומכאן יש רמז דאלה הוא מאילני סרק שאין עושה פירות.

ג) **אמנם** בתוס' (ד"ה אמרו ע"ז הנ"ל) העלו דבע"ז אף שלא כדרך הנאה אסור משום דכתיב לא ידבק בידך מאומה מן החרם ואפילו כל דהו, ולכן אסור בנעשה זבל. אולם לענ"ד אין אנו צריכים לכל זה עפי"מ שהעליתי ליישב את דברי הרמב"ם: „עשאה חליפין לעכו"ם אסרה וכן חליפי חליפין מפני שנעשית דמי

עכו"ם" (הלכות עכו"ם פרק ח' הלכה א) והכ"מ הקשה ע"ז דהא איכא פלוגתא בחליפי חליפין (ע"ז נד:) והטעם למ"ד חליפי חליפין אסור „רא"ק והיית חרם כמוהו, כל שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו, ואידך א"ק הוא הוא ולא חליפי חליפין; ואידך ההוא מיבעי ליה למעוטי ערלה וכלאי הכרם שאם מכרן וקידש בדמיהן מקודשת; ואידך ערלה וכלאי הכרם לא צריכי מיעוטא דהויא להו עכו"ם ושביעית שני כתובים הבאים כאחד וכו'; ואידך קסבר שני כתובים הבאים כאחד מלמדים" והנה אנן קיי"ל דשני כתובים הבאים כאחד אין מלמדים וע"כ דחליפי חליפין מותר ממיעוטא דהוא, ומדוע פסק הרמב"ם דחליפי חליפין אסור.

ולדעתי יש לתרץ קושיא זו עפ"י התוס' (ד"ה ושני, קידושין נח׳) „תימא היכי הוו ב' כתובים הבאים כאחד הא לא אתי שביעית מעכו"ם דאיכא למיפרך מה לעכו"ם שכן אסורה בהנאה, וי"ל מ"מ נכתוב שביעית וניתי עבודת כוכבים מינה" ולכאורה י"ל לפי הירושלמי (קדושין פ"ב ה"א) "מכרן וקידש בדמיהן רבי חגי בשם ר"ז בשאין דמיהן, אמר ר' חנינא זאת אומרת שמקדשים בגזל" וביאר הר"ן בקידושין שם ובריש פרק „השוכר את הפועל" דכיון שהם אסורים בהנאה ואינם שוים ממון הרי הלוקח נתן את המעות בתור מתנה ולפיכך המעות מותרים, ואם הלוקח לא ידע שהם אסורים בהנאה ה"ל מקח טעות והדמים אינם נתפסים באיסור ולפיכך היא מקודשת (וע"ש בשירי קרבן, ובמל"מ הלכות עכו"ם פ"ז הלכה ט ובה' אישות פ"ה הלכה ז, ואכמ"ל) ולפי"ד הירושלמי יש להטיל ספק בהנחת התוס' קרושין הנ"ל ולומר דגם ע"ז משביעית לא מצי למיגמר משום שהיא אסורה בהנאה ואין לה שום ערך ושיווי והדמים שבאים בגללה אינם נתפסים וה"ל כמתנה בעלמא אם ידע הלוקח שהיא ע"ז, או גזל אם לא ידע, משא"כ בפירות שביעית שיש להם ערך ושיווי הדמים נתפסים בקדושתם ואם קידש אשה בהם אינה מקודשת.

אמנם סברת הירושלמי הנ"ל על מכרן וקידש בדמיהן מקודשת תלויה באשלי רברבי אם אסורי הנאה מותרים שלא כדרך הנאתם או לא. דעת התוס' (ד"ה המקדש, קדושין נו:) היא שמותר, וכמו שאמרו: „וא"ת אמאי אינה מקודשת הא שרי ליהנות ממנו שלא כדרך הנאתו וכו' ויש לומר דכאן מיירי דליכא שוה פרוטה אלא כדרך הנאתו" ולפי"ז הלא אפילו דברים האסורים בהנאה יש להם ערך ושיווי אחרי שהם מותרים בשלא כדרך הנאתם. ולפיכך שפיר ה"ל ע"ז ושביעית ב' כתובים הבאים כאחד. אולם המל"מ (הלכות יסודי התורה פ"ה ה"ח) הסתפק בהא דקיי"ל שאין לוקין על כל אסורים שבתורה אלא כדרך אכילתם וכדרך הנאתם, אם הכונה היא שרק מלקות ליכא אבל איסורא מיהא איכא, או דליכא שום איסור ואפילו לכתחלה מותר שלא כדרך אכילתם והנאתם. ותוצאת חקירתו היא כי דבר זה תלוי בפלוגתא של ריו"ח ור"ל אי ח"ש מותר מן התורה או אסור (יומא עג:) והוכיח זה עפ"י ההסבר של מהריב"ל ומהרש"ל דלר"ע דאמר אדם אוסר על עצמו בכל שהוא, ולר"ש דאמר כל שהוא למכות (שבועות י"ט:, כ"ד׳) בודאי שאסור לאכול וליהנות מדברים אסורים אפילו שלא כדרך אכילתם

והנאתם ולוקים עליהם, וכמ"כ למ"ד חצי שיעור אסור מן התורה אפילו בשלכדה"נ איכא איסורא, ולמ"ד חצי שיעור מותר בשלכדה"נ מותר לגמרי.

ולפי הנחה זו מתורצת קושית הכ"מ על הרמב"ם בטוב טעם ודעת, דסוגית ע"ז הנ"ל דקרי לעכו"ם ושביעית ב' כתובים הבאים כאחד היא בשיטתם של אלה דשלכדה"נ מותר לגמרי, וא"כ שפיר מצי למיגמר ע"ז משביעית, משום דלע"ז יש גם ערך ושיווי מפני שהיא מותרת בשלכדה"נ (לדעת אלה הראשונים דאף בע"ז שלכדה"נ מותר) אבל הרמב"ם לשיטתו אזיל, וכפי דפסקינן חצי שיעור אסור מן התורה, וממילא דכל אסוה"נ אסורים אף בשלכדה"נ, ולפי"ז עכו"ם ושביעית אינם כשני כתובים הבאים כאחד משום דעכו"ם משביעית אי אפשר למילף מפני שאין לעכו"ם שום ערך ושיווי והדמים אינם נתפסים, וכסברת הירושלמי הנ"ל לפי שאין דמיהן, ואיצטריך הוא למעוטי ערלה וכלאי הכרם שאם מכרם וקידש בדמיהם מקודשת, ואין שום מיעוט דחליפי חליפין מותר ולפיכך פסק דאסור.

ומעתה לפי"מ שהוכחתי בסוף כתובות דאלה הוא מין ארז שאינו עושה פירות וזכר לזה איתא ממה שמצינו שהטמין יעקב את הע"ז „תחת האלה במקום אשר לא יעבד ולא יזרע" ואין עושה פירות, דאל"ה היה אסור וכמו שהשיבו רבנן לר' יוסי „אף הוא נעשה זבל" וממילא יסתעף מזה דאף שלכדה"נ אסור וכמו שרמזו שם בתוס' (ד"ה אמרו לו).

ד) **ובזה** נצליח לחבר את סופה של מסכת כתובות לרישה. הנה מצינו: „האומר פ"פ מצאתי נאמן לאוסרה עליו, ואמאי ספק ספיקא הוא וכו'" „וא"ת אכתי איכא ספק ספיקא וכו' וי"ל דשם אונס חד הוא" (כתובות ט', תוס' ד"ה ואי בעית, ועיין בש"ך יור"ד בכללי הס"ם סימן ק"י אות י"א) והגאון רע"א ז"ל (בדו"ח) הקשה: ל"ל לתרץ שקידשה פחותה מבת ג' שנים דהא אף שקידשה כשהיתה יותר מבת ג' שנים ליכא אלא חד ספק כל זמן שהיא קטנה, והספק דשאינו תחתיו ל"ש דאם זינתה כשאינה תחתיו ה"ל פתוי קטנה אונס ושם אונס חד הוא (וכבר קדמוהו בקושיא זו הש"מ שם) ובפשטות נ"ל ליישב קושיתם עפ"י היסוד שהניחו הרבה אחרונים דאף שהספיקות הם משם אחד אינם נחשבים לס"ס מ"מ היכא שספק אחד מתיר יותר מחברו נחשב לספק מיוחד וה"ל ס"ס. וכבר נבנה על הכלל הזה תלי תלים של הלכות בספרי האחרונים (עיין בח"ו יור"ד סימן הנ"ל ובנוב"י מה"ק חלק או"ח סימן כ"ה) וכמו כן בנדון דידן הספק דשאינו תחתיו מתיר יותר מספק השני דשמא באונס, משום דאם זינתה בשאינה תחתיו הרי היא מותרת לכהן ואם זינתה תחתיו אפילו באונס הלא אסורה היא לכהן וכדין אשת ישראל שנאנסה שאסורה לכהונה (יבמות נו:) ולפי"ז שני הספיקות האלה אינם משם אחד. אלא תירוץ זה אינו עולה לר"א דא"ל: „פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה" (יבמות ס"א:) וא"כ הספק הראשון שמא זינתה כשאינה תחתיו אינו מתיר יותר מספק השני שמא באונס, משום דאפילו זינתה בשאינה תחתיו הלא אסורה היא לכהן משום זונה. ולאותו מ"ד אפשר לתרץ בשקידשה כשהיא קטנה, ואף שהיתה יותר מבת ג' שנים ליכא ס"ס משום דשני הספיקות הם משם אחד וכקושית הש"מ והגאון רע"א הנ"ל.

ח) **והנה** המ"ל (הלכות איסורי ביאה פרק יח הלכה ב) הקשה למ"ד פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה איך יתכן שבעולה תאסר לכהן גדול רק מטעם שנבעלה, אם היתה נשואה לאיש הלא אסורה היא או משום גרושה או משום אלמנה, ואם כשנבעלה בלא אישות הלא אסורה היא מטעם זונה. ותירץ שם (וכן הגאון בעל נוב"י בדורש לציון דרוש י"ב) דהנ"מ הוא לענין יבום לפי"מ דקיי"ל (יבמות כ׳) דאלמנה מן האירוסין שנפלה לפני כ"ג אתיא עשה ודחי לא תעשה, אבל אלמנה מן הנשואין לא משום דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, ואי לאו דאסרה תורה בעולה לכ"ג היתה שרי לו משום עשה דוחה לת׳ דאיסור זונה, ואיצטרך קרא לאסור בעולה אף בעשה וממילא אסורה לכ"ג משום דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה. אמנם הדורש לציון הקשה שם איך יתכן גבי יבום עשה דוחה לת׳ לפי המבואר במכילתא על הפסוק „שם שם לו חק ומשפט" (שמות טו, כה) „ר׳ אלעזר המודעי אומר חק אלו עריות" הרי עריות נצטוו במרה. וכבר אמרו „ערות אשת אחיך ויבמה יבא עליה שניהם נאמרו בדבור אחד" (מכילתא שמות כ פרשה ז אות ח) ולפי"ז מצות עשה דיבום במרה נאמרה וה"ל עשה לפני הדבור ולפי דעת הירושלמי אין עשה שלפני הדבור דוחה את לת׳ שלאחר הדבור (ועיין בתוס׳ ד"ה אקרוב, קידושין לח׳) אלא דעת תלמודא דבבלי היא להיפך דעשה שלפני הדבור אלים מאד ודחי את לת׳ שלאחר הדבור (יבמות ה:) ומעתה לר"א שסובר פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה ותקשה קרא לאסור בעולה לכ"ג ל"ל, ובהכרח צריכים אנו לתרץ דהנ"מ הוא לענין יבום ומוכח מזה דעשה לפני הדבור דוחה את לת׳ שלאחר הדבור.

ו) **והנה** לפי שיטת תלמוד בבלי דעשה לפני הדבור דוחה את לת׳ שלאחר הדבור הלא תקשה לן קושית הירושלמי: „למה לא אכלו מצה מחדש ויבא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה לת׳ דחדש" ובהכרח אפשר לתרץ קושיא זו אם נפשט בחיוב את חקירתו של המל"מ (הלכות יסודי התורה פ"ה ה"ח) „אם נאמר במ"ע דרחמנא אמר תאכל כגון מצה וקרבן פסח אם אכלם שלא כדרך הנאתם אם יצא י"ח" וראיה לזו מהא דקיי"ל „בלע מצה יצא" (פסחים קטו:) ולפי"ז אפשר לומר דאכלו את המצות מחדש שלא כדרך אכילתן דאיסור חדש ליכא ומ"מ יצאו ידי חובת אכילת מצה. וכונת חז"ל באמרם על הפסוק „ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח" (יהושע ה י"א) „ממחרת הפסח אכלו מעיקרו לא אכול" היתה, שלא אכלו כדרך אכילתן עד ממחרת הפסח „דאקרוב עומר והדר אכול" כהוגן. ולא יכלו לאכול כזית מצה אף כדרך אכילתה מטעם עשה דוחה לת׳, משום שיכלו לקיים את מצות אכילת מצה בלא דחיית לת׳ ובכל מקום שאתה יכול לקיים שניהם אין עשה דוחה לת׳ (שבת קל"ג׳) אבל אם נימא דשלא כדרך אכילתם איסורא מיהא איכא וכמו שכתבתי לעיל לא יתכן תירוץ זה ויהיה מוכח כדברי הירושלמי דאין עשה לפני הדבור דוחה לת׳ שלאחר הדבור, וממילא יהיה מוכח דלא כר"א דאמר פנוי הבא על הפנויה וכו׳ דא"כ תקשה בעולה לכ"ג היכא משכחת לה, ואי אפשר לתרץ דהנ"מ לענין יבום דלא ליתי עשה ולדחי לת׳ ועשה, משום דאפילו

לת' לבד אינו דוחה משום דיבום הוא עשה לפני הדבור ואינו דוחה לת' שלאחר הדבור.

ז) **והנה** הקשו בתוס' (ד"ה בתולה ריש כתובות, וד"ה האשה ריש קדושין) „הא דלא קתני הבתולה כדתני האשה נקנית היבמה נקנית ? משום דהתם אקרא קאי, אבל בתולה לא קאי אקרא דלא אשכחנא בשום דוכתא בתולה בקרא מפורש גבי נשואין". ודקדק בספר „הפלאה" שם הלא מצינו בתולה בקרא אף גבי נשואין „בתולה טובת מראה" „בתולה מעמיו יקח" ותירץ עפי"מ שכתבו בתוס' (ד"ה שאם, ריש כתובות) דמשום תקנת בתולים לא היה להם לתקן שתנשא ליום הרביעי רק גבי אשת כהן ופחותה מבת ג' דנאסרו, אלא שמשום לא פלוג תקנו בכל הנשים, ואלמלי היה קתני במתניתין הבתולה שמשמע דאקרא קאי, ובקרא לא מצינו בתולה כי אם גבי רבקה שהיתה פחותה מבת ג' שנים וגבי אשת כהן, וה"א דרק בדידהו תקנו משום דנאסרו בטענת בתולים אבל לא בשארי נשים, ולהכי קתני בתולה סתם להראות לנו דבכל הנשים הדין כן משום לא פלוג.

אמנם לפי"מ שכתבתי לעיל דלר"א שסובר פנוי הבא וכו' היא אסורה אף בשקידשה יותר מבת ג' שנים ורק כשהיתה קטנה ולא נחשב לס"ם משום דשם אונס חד הוא, וא"כ נסתר התירוץ של „הפלאה" דהיינו טועים דרק היכא שנאסרו בטענת בתולים תקנו מה שתקנו והוא רק בא"כ או בפחותה מבת ג' דהלא יש מציאות לאסור אף בשארי נשים כגון כשקידשה כשהיא קטנה, ומוכח מזה דמשנתינו לית לה דפנוי הבא על הפנויה וכו' ולא הוי ס"ם משם אחד. ובזה יחובר סופה של מסכת כתובות לרישה, כי מאחר שהוכחנו מסוף כתובות דאיכא איסורא אף בשלבה"נ וממילא מוכח כהירושלמי דאין עשה שלפני הדבור דוחה וכו' וע"כ דלא כר"א, וממילא ניחא מאי דקתני בתולה ולא הבתולה.

לסיומא דסדר נשים

א) „**ר' נהוראי** אומר מניח אני וכו' מצינו שקיים אברהם אבינו את כל התורה כולה" (משנה סוף קדושין) ומימרא כזו אמר רב (יומא כח:) וכבר הקשו האחרונים מה חידש לן רב הלא היא משנה מפורשת ? אמנם ע"ד הפלפול יש לתרץ עפ"י קושית האחרונים אם אברהם אבינו קיים את כל התורה איך נשא את הגר המצרית שהיא מחייבי עשה ? (ועיין במהרש"א יומא הנ"ל) ולפילפולא דמילתא י"ל דר' נהוראי סובר כמ"ד „בנים ולא בנות" (יבמות עז:, ועיין בדורש לציון דרוש י"ג הלכה קשמ"ו) ונוכל עוד להוסיף נופך ולהסביר דר' נהוראי שהוא ר"מ (עירובין יג:) לשיטתו אזיל והיא, לפי המבואר (יבמות שם) דדבר זה „בנים לא בנות" תלוי בהא „אי קהל גרים איקרי קהל או לא" דלמ"ד איקרי קהל ע"כ דבנות אסורות דאל"כ „מצרי שני במאי יטהר". והנה האחרונים הקשו על הרמב"ם דסובר ספיקא דאורייתא לקולא, ל"ל קרא למשרי ספק ממזר מדכתיב (דברים כ"ג

ג׳) „לא יבא ממזר בקהל ד׳" „ממזר ודאי הוא דלא יבא הא ספק ממזר יבא" (קידושין עג׳) כיון דכל ספק מותר מן התורה. ותירץ המהרי"ט דאתי קרא למשרי ממזר ספק שיהיה מותר מתורת ודאי ולא מתורת ספק ונ"מ שיהיה מותר בבת ישראל ובממזרת בבת אחת אע"ג דהוי תרתי דסתרי. ויפה הקשה ע"ז בס׳ „שב שמעתתא" (שמעתתא א פ"א) מהא דאמרינן בגמרא (קדושין שם) דלר׳ יוסי דקהל גרים לא איקרי קהל תרי קהלי אתיא חד למשרי ממזר בשתוקי וחד למשרי שתוקי בישראל והא מחד קרא נפקא לן דשתוקי מותר בתרוייהו. איהו מותיב ואיהו מפרק דר׳ יוסי לשיטתו אזיל לפי"מ שכתב המהרי"ט דפלוגתא דתנאי (כריתות יח׳) אי בחיוב אשם תלוי בעי חתיכה משתי חתיכות תלויה בזו דאם נימא ספיקא דאורייתא לקולא אינו חייב אשם תלוי אלא באיקבע איסורא, ואי ספיקא דאורייתא לחומרא לא בעינן איקבע איסורא וחייב אפילו על חתיכה אחת. ולפי"ז ר׳ יוסי לטעמיה (שם כג׳) דחיוב אשם תלוי הוא אף בחתיכה אחת, ונמצא שסובר ספיקא דאורייתא לחומרא, ואין אנו צריכים לתירוצו של המהרי"ט דהתורה התירה ספק ממזר מתורת ודאי ומותר בממזרת ובבת ישראל בבת אחת, ולדידיה אנו צריכים תרי קהלי למישרי ממזר בשתוקי ושתוקי בישראל.

ומעתה י"ל לר"מ שר׳ נהוראי שמו דסובר (כריתות יח׳) „השוחט אשם תלוי בחוץ ר"מ מחייב וחכמים פוטרים" ואף בחתיכה אחת חייב, ועיי"ש, הלא בהכרח יסבור דספיקא דאורייתא לחומרא ואיצטריך לדידיה תרי קהלי למשרי ממזר בשתוקי ושתוקי בישראל וקהל גרים לא איקרי קהל כר׳ יוסי, ושוב מצי למסבר כמ"ד בנים ולא בנות, ונשואי הגר המצרית לאברהם היתה בהיתר.

ב) **אמנם** עדיין תקשה לרב שאמר: „קיים אברהם אבינו וכו׳" (יומא הנ"ל) ולדידיה לא יתכן התירוץ הנ"ל דיסבור כמ"ד בנים ולא בנות מפני שהוא סובר דבעינן חתיכה אחת משתי חתיכות (כריתות יז: ירושלמי פ"ד ה"ב) וא"כ לדידיה ספיקא דאוריית לקולא, ושוב אין צורך לתרי קהלי למשרי ממזר בשתוקי ושתוקי בישראל, ומחד קראי נפקא לן תרוייהו, וממילא אייתר לן קרא דקהל גרים איקרי קהל, ובהכרח לא יתכן לדרוש בנים ולא בנות דא"כ מצרי שני במה יטהר, והדרא הקושיא לדוכתא איך נשא אברהם אבינו את הגר המצרית. אברא דלשיטתו של רב ניחא מאד לפי הנחת הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק טו הלכה ב) דכל חייי"ל וחייבי עשה אין בהם איסור כ"א ע"י קדושין בשקידש ובעל. ומקור דבר זה הוא ממצרי ואדומי שאמרה התורה (דברים כג ט) „בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ד׳" „ולא צוה ד׳ שיבא דור שלישי בזנות אלא בקדושין" (כ"מ שם) וא"כ רב לטעמיה דסובר „נשים בכתובה ובקידושין פילגשים בלא כתובה וקידושין" (סנהדרין כא׳; כן היא גירסתו של הרמב"ן על הפסוק ולבני הפילגשים וכו׳ בראשית כה, ו) וכיון שנשא את הגר הפילגש בלא קידושין לא היתה ביאת איסור כלל.

ג) **אלא** שאי אפשר לתרץ זה לר"מ בעל המימרא הנ"ל מפני שהוא סובר (ירושלמי כתובות פ"ה ה"ב) דהנ"מ בין אשה לפילגש הוא דאשה יש לה כתובה ופילגש אין לה כתובה (כגירסתו של רש"י חיי שרה הנ"ל) ולפי"ז אף פילגש היא

בקדושין וא"כ ביאת הגר המצרית היתה באיסור כדין חייבי עשה. אמנם לר"מ לשיטתו הלא אין מקום לקושיא זו מפני שהוא סובר בנים ולא בנות.

ד) **ומעתה** יש לתרץ בפשיטות קושית המפרשים (באות א) כי רב במימרא זו חדש לן דבר גדול והוא, כי יש לומר דמה שאמר ר' נהוראי „קיים אברהם אבינו וכו'" הוא רק לשיטתו משום שהוא סובר דאף בחתיכה אחת חייב אשם תלוי ויסבור קהל גרים לא אקרי קהל ואיכא למימר בנים ולא בנות, משא"כ לרב שסובר דבעינן חתיכה אחת משתי חתיכות הלא נפל כל הבנין הזה מן המסד עד הטפחת, לפיכך השמיענו שאפילו לדידיה יש מקום לומר שקיים אברהם אבינו וכו', ואין להקשות איך נשא את הגר המצרית, מפני שנשא אותה בלא קידושין (לשיטתו דפילגש בלא כתובה וקידושין) ואין שום איסור בביאה בלא קידושין וכדעת הרמב"ם הנ"ל.

ה) **ועפ"י** דעת הרמב"ם הנ"ל יש ליישב קושיא חמורה שכבר עמדו בה גדולי האחרונים והיא, לדעת הש"ג דביאת יבמין צריכה להיות בפני עדים כמו בקידושין ואם בא עליה שלא בפני עדים לא קנאה כדין מקדש בלא עדים, ואיפסק כן להלכה (אה"ע קסו ב) הלא יש להקשות מהא דאמרינן בפלוגתא דרב ושמואל: „אי יש חופה לפסולות אי לא וכו' ותנא תונא אמן שלא שטיתי ארוסה וכו' דכוותה גבי שומרת יבם שבא עליה יבם בבית חמיה שומרת יבם קרית לה אשתו מעליא היא דהא אמר רב קנה לכל" (יבמות נח ·) ולדעת זו דביאת יבמה בלא עדים לא קנאה הלא אפשר לתרץ ולומר שמיירי שבא עליה בלא עדים שלא קנאה ועדיין שומרת יבם היא (ועיין נוב"י מה"ת אה"ע קמ"ח, ובתשובות הגרע"א סימן צד, רכ"ב אות י"ח, וגם הגר"א בביאורו שם ס"ק ט' רמז לזה. וכבר קדמם בקושיא זו הרשב"א בתשובותיו חלק ד סימן שכ"ח).

ועז"ד החדוד יש לתרץ ולומר, דלכאורה יש לעמוד על עיקר הדין שביאת יבמה צריכה להיות בפני עדים כמו בקידושין, הרי גבי קידושין גופה אמרינן: „אמר ליה רב אשי לרב כהנא מאי דעתך דילפת דבר דבר מממון אי מה להלן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי וכו' אמר ליה התם לא קא חייב לאחריני הכא קא חייב לאחריני" (קידושין סה:) ולפי דעת רש"י החוב הוא מה שהוא נאסר לקרובותיה, ודעת שארי האחרונים היא מפני שהיא נאסרת ע"י קידושין באיסור א"ע לכו"ע. ומעתה בביאת יבמין שכבר היא אסורה לכו"ע מצד איסור יבמה לשוק מאי חב לאחריני שייך בזה. (ועיין בס' ישועת יעקב בחדושיו לאה"ע סימן קס"ו מה שהאריך בקושיא זו).

ולדעת הרמב"ם הנ"ל דבכל חיי"ל בעינן דוקא קידש ובעל, וכן הדין ביבמה לשוק אין איסור בביאה לחוד כ"א ע"י קידושין כמו שכתב הרב המגיד (הלכות א"ב פט"ו הלכה ב—ומבואר כן בירושלמי—סוטה פ"ב הלכה ה—„א"ר ינאי שומרת יבם שזינתה מותרת לביתה וכו' ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו מעשה היה וכהנת היתה והתירוה לביתה, א"ר יוסי בר ר' בון אף מכות אין בה") וטעם הירושלמי באמרו אף מכות אין בה מבואר מאליו משום דאין איסור בדבר בלא קידושין וכדברי הרב המגיד אליבא דהרמב"ם הנ"ל. ולפ"ז שפיר פסק הש"ג

דביאת יבמין בעי עדים כמו גבי קידושין משום שאף ביבמה שנתקדשה שייך חב לאחריני, דבטרם שנתקדשה לא היה בה שום איסור בלא קידושין ומשנתקדשה ונעשית א"א הרי אסורה לכו"ע בביאה לחוד ובאיסור א"א.

ו) **אמנם** היסוד דגבי יבמה לשוק בעינן קידש ובעל דוקא לא יתכן רק למ"ד קידושין תופסין ביבמה לשוק, ואיכא למימר שהתורה אסרה ביאת יבמה לשוק רק בצרוף קידושין ככל חיי"ל, אבל למ"ד אין קידושין תופסין ביבמה לשוק אי אפשר לומר כן מפני שקידושין אין בה וה"ל ככל חיי"כ שעיקר האיסור הוא רק בביאה לחוד (ועיין בתוס' ד"ה ועל הכותית, כתובות כט׳ „ואע"ג דאמר ב"פ עשרה יוחסין—ע"ח׳—שאם בעל ולא קידש שאינו לוקה מ"מ לר"ע דאמר אין קידושין תופסין במחזיר גרושתו ליתני) ולפי"ז אין עוד מקום לקושית האחרונים (הובאה באות ה) דלוקמי גבי שומרת יבם שבא עליה בלא עדים שלא קנאה, משום דכל השקלא וטריא שם הוא אליבא דרב כמו שנאמר שם: „מידי הוא טעמא אלא לרב" והוא לשיטתו שאין קידושין תופסין ביבמה לשוק (יבמות צב:) הלא יש איסור ביבמה לשוק אף בביאה לחוד, ולפי"ז בביאת יבמה לא ה"ל חב לאחריני מפני שהיא אסורה לכו"ע מצד יבמה לשוק, ולכן לא בעינן עדים בקנין יבמה וכנ"ל ואף אם בא עליה בלא עדים קנאה, ויפה הקשו בגמרא „שומרת יבם קרית לה?"

ז) **נחזור** עתה לראשית דברינו: לפי ר' נהוראי במשנה הנ"ל שקיים אברהם אבינו וכו' אי אפשר לתרץ אותו התירוץ שתירצתי אליבא דרב שחיה עם הגר המצרית בלא קידושין ואין שום איסור בזה וכדעת הרמב"ם הנ"ל, מפני שר"מ סובר דפילגש היא ג"כ בקידושין וכמו שנאמר בירושלמי הנ"ל. אבל לשיטתו של ר"מ הלא אפשר לתרץ בפשיטות משום דאיהו סובר בנים ולא בנות וקהל גרים לא איקרי קהל, ואזיל לשיטתו דחייב אשם תלוי אף בחתיכה אחת משום דספיקא מה"ת לחומרא.

ועפי"ז נוכל להמציא מזור ותרופה לקושיא חמורה שהקשה הגרע"א בדו"ח ריש יבמות בתוס' ד"ה „או שנמצאו איילונית" שהקשו לר"מ שאמר קטנה לא מתיבמת מפני שחייש למיעוטא שמא תמצא איילונית „ואמאי תתייבם ממ"נ דאם היא אינה איילונית שפיר מייבם ואם היא איילונית נמי שרי דלא היתה אשת אחיו? ותירץ ר' אברהם מבורגליא דהתם שנמצאת איילונית אחר מיתת הבעל חיישינן דילמא אם היה קיים לא היה מקפיד". והקשה הגאון הנ"ל תשתרי להתייבם מצד תורת ס"ס דשמא לא תמצא איילונית כלל, ואף אם תמצא איילונית שמא היה הבעל מקפיד בחייו וה"ל מקח טעות. ולפי הנחתי הנ"ל ניחא מאד. דהנה בטעמא של דבר מה שאנו מתירים ס"ס הלא נודע דעת הרשב"א ויתר הראשונים שהוא מטעם רוב, מפני שאיכא שני צדדים להקל ה"ל כמו רוב גמור נגד הצד השני שנוטה לאיסור. אמנם מרן הנוב"י בכמה מתשובותיו העלה שהוא מטעם ספיקא דרבנן שאזלינן לקולא, והוא לדעת הרמב"ם שכל ספק מותר מן התורה, וע"י ספק הראשון כבר יצא הדבר מתורת איסור דאורייתא ואסור רק מדבריהם, וא"כ הספק השני הוא רק באיסור דרבנן שספיקו להקל. ולפי"ז לר"מ אי אפשר לְהַתִּיר אֵיזֶה דָּבָר מטעם ס"ס מִפְּנֵי שֶׁלְּשִׁיטָתוֹ אין שום מקום לשני

הטעמים הנ"ל, כי מטעם רוב אי אפשר להתיר משום שהוא חייש למיעוטא, וגם הטעם השני לא יתכן משום שהוא סובר דחייב אשם תלוי אפילו בחתיכה אחת וספק איסור הוא מדאורייתא לחומרא וא"כ אפילו הספק השני הוא באיסור דאורייתא, ולכן שפיר קאמר ר"מ דקטנה אינה מתיבמת שמא תמצא איילונית אף דה"ל ס"ס.

ח) **ואחרי** ההנחות הנ"ל נבוא בעז"ה למטרתנו והיא, לחבר ריש סדר נשים לסופו, כי ממאמרו של ר' נהוראי שהוא ר"מ אנו לומדים שהוא סובר בנים ולא בנות וקהל גרים לא איקרי קהל והוא משום דסובר ספיקא דאורייתא לחומרא, ומעתה יפתח שער הסוגיא בריש יבמות „וכולן שנמצאו איילונית וכו'" ולק"מ לר"מ אמאי קטנה אינה מתיבמת כתירוץ ר' אברהם מבורגליא הנ"ל, ואף דהל"ל ס"ס בכ"ז קטנה אינה מתיבמת משום שספיקא דאורייתא לחומרא ולכן אף ס"ס אינו מועיל להתיר וכנ"ל.

השמטות ותקונים

א) שייך לדף יב—כי כונת חז"ל באמרם: „כל המלמד את בתו תורה וכו'" לא היתה על תורה שבכתב (ועיין ברמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"א הלכה יג, וביור"ד רמ"ו סעיף ו, ושם בט"ז ס"ק ד י ועיין היטב בספר „זרבבל" להחכם ריב"ל, חלק שני, טענה ומענה ה, תלמוד תורה, כל דבריו שם הם ישרים ונכוחים למבין).

ב) שייך לדף מג—„אין אומרים הלל על נס שבחו"ל" (מגילה יד י) מפני שהניסים בחו"ל באים כ"כ תכופים ורצופים עד שכמעט שאינם ניכרים שהם יוצאים מחוץ לגדר הטבע ושנכנסים בחוג הניסים.

ג) שייך לדף נז—כבוד ת"ח היה כ"כ גדול עד שנתנו לו זכיות מיוחדות: „ת"ח פטור מכל מיני מסים ומכסים" וכן „נקיטת השוק" כלומר: „ת"ח שיש לו סחורה אין מניחים לשום אדם למכור מאותה סחורה עד שימכור הת"ח תחלה" וכדומה (בב ח י, שם כב י, יור"ד רמג).

ד) שייך לדף סט—„ר' יוחנן אמר: אלפים מסובלים, לא נאמר כאן, אלא, אלופינו מסובלים, בשעה שהגדולים סובלים את הקטנים, אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו" (ירושלמי ר"ה ב הלכה ח).

דף	שורה	טעות	תקון	דף	שורה	טעות	תקון
ב	לז	קרבנותיי	קרבנותיו	לה	לז	ביי	בין
ה	לב	ולבער	ולבערו	נט	ד	נאים	נאה
טו	לג	את	על	קיז	כב	הכניסו	הכניסה
טז	מב	תלוי	תלויה	קעד	א	המתה	המת
יט	ו	לתנא	לתנאי	רא	כו	זד	זה

ע"י מסדר האותיות משה ב"ר יעקב רייזער
Massels the Printers, Park Place, Cheetham, Manchester.

כתבת המחבר:
RABBI I. J. YOFFEY,
5 Moreton Avenue, Cheetham, Manchester.
(England).